

violeta
năstăsescu

ELENA CEAUȘESCU

confesiuni fără frontiere

NICULESCU

A scrie o narațiune în stil memorialistic pentru a relata un număr impresionant de episoade, întâmplări și ipostaze petrecute cu mult timp în urmă, de-a lungul a două decenii, pe un fundal spațial aproape planetar, nu este strădanie ușoară. Cu atât mai mult cu cât subiectul narațiunii – Elena Ceaușescu – este unul intrat în memoria colectivă ca un personaj malefic, al cărui sfârșit crud și nemilos a sporit tragismul unei vieți trăită trufaș și necugetat.

Violeta Năstăsescu, interpreta oficială a soției dictatorului comunist, reușește acest dificil demers bazându-se pe o excelentă memorie, bun-simț, tact, echilibru și obiectivitate – atât de necesare unui narator care dorește să trateze un asemenea subiect delicat *sine ira et studio*. Autoarea preferă să relateze cu puține comentarii personale întâmplările și situațiile la care a fost martoră și să lase cititorului libertatea aprecierilor și judecăților de valoare.

Este adevărat, pe de altă parte, că lumina pe care o aruncă asupra Elenei Ceaușescu și a trăsăturilor ei psihotemperamentale, așa cum a avut posibilitatea de a le cunoaște, este cea a unei persoane care, îmbrățișând cariera profesorală, a avut întotdeauna drept obiect al muncii materialul uman prin excelență.

Cu siguranță cititorul va fi atras de conținutul cărții și de forma în care este scrisă: un stil elegant, plin de distincție și vioiciune, dar fără emfază, din care se degajă când ironia fină, când hazul nestăpânit, când sarcasmul tăios și când, în sfârșit, sentimentul de oroare sau neputință.

Toate acestea sunt doar câteva dintre însușirile ce recomandă cartea Violetei Năstăsescu ca pe o lectură plăcută și profitabilă pentru cei doritori să își întrească imaginea despre unul dintre mult discutatele și straniile personaje ale istoriei noastre contemporane.

www.niculescu.ro
ISBN 978-973-748-544-1

24,96 lei

ELENA CEAUȘESCU
CONFESIUNI
C177303
Pret : 24.96 Lei

NICULESCU
confesiuni
fără frontiere
ELENA CEAUȘESCU

Violeta Năstăsescu

**ELENA
CEAUSESCU**
**,
confesiuni fără frontiere**

NICULESCU

Pentru fotografii multumim *Arhivelor Naționale ale României* (Fototeca online a comunismului românesc), *Muzeului Național de Istorie a României* și autoarei.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
NĂSTĂSESCU, VIOLETA

Elena Ceașescu: confesiuni fără frontiere / Violeta Năstăsescu. –
București: Editura NICULESCU, 2010
ISBN 978-973-748-544-1

821.135.1-94

32.01(498) Ceașescu, E.

© Editura NICULESCU, 2010

Adresa: Bd. Regiei 6D

060204 – București, România

Comenzi: (+40)21-312.97.82

Fax: (+40)21-316.97.83

E-mail: editura@niculescu.ro

Internet: www.niculescu.ro

Coperta: *Carmen Lucaci*

Tipărit la **fedprint**
tipografia
Tel: 011 410.01.01 011 410.01.02

ISBN 978-973-748-544-1

Toate drepturile rezervate. Nicio parte a acestei cărți nu poate fi reprodusă sau transmisă sub nicio formă și prin niciun mijloc, electronic sau mecanic, inclusiv prin fotocopiere, înregistrare sau prin orice sistem de stocare și accesare a datelor, fără permisiunea Editurii NICULESCU.

Orice nerespectare a acestor prevederi conduce în mod automat la răspunderea penală față de legile naționale și internaționale privind proprietatea intelectuală.

CUPRINS

Cuvânt-înainte	9
Remarci introductive	11
Prima misiune	20
STATELE UNITE ALE AMERICII	26
AFRICA – AMERICA DE SUD –	
AMERICA DE NORD	35
Liberia	35
Argentina	39
Statele Unite ale Americii	41
Brazilia	42
Guineea	43
ASIA	48
Japonia	48
Filipine	59
Pakistan	69
Indonezia	84
Singapore	91
Malaysia	94
India	103
Bangladesh	110
Nepal	116
Birmania	120
Iran	123

ORIENTUL MIJLOCIU	143
Siria	144
Iordania	147
Kuwait	149
AFRICA DE NORD	152
Egipt	152
Algeria	159
Tunisia	161
AFRICA DE EST	167
Sudan	168
Etiopia	170
Somalia	173
Zimbabwe	174
Zambia	179
Mozambic	182
AFRICA DE VEST	186
Ghana	186
Mauritania	189
Senegal	192
Coasta de Fildeș	194
Nigeria	197
AMERICA DE NORD	206
Statele Unite ale Americii	206
EUROPA DE SUD	252
Malta	253
Cipru	260

EUROPA DE NORD	.264
Regatul Unit	.264
Scandinavia	.291
Suedia	.293
Danemarca	.303
Norvegia	.308
CHINA	.314
În loc de epilog	.323

Cuvânt-înainte

Cartea de față a fost scrisă în aproximativ șase luni, o perioadă de timp relativ scurtă. O persoană care are mai mult de privit în urmă și mai puțin de privit înainte trebuie să se grăbească. Este o narațiune care lasă puțin loc de introspecție. Am încercat, pe cât mi-a fost cu putință, să evit comentarii personale sau analize psihologice privind persoana Elenei Ceaușescu. Am considerat potrivit să las cititorului libertatea de a emite judecăți asupra naturii ei lăuntrice din acțiunile și reacțiile sale, așa cum le-am văzut, sau din comentarii și afirmații, așa cum le-am auzit.

Narațiunea se bazează aproape în întregime pe memorie, care este încă bună. În afara episoadelor care continuă să fie în mintea mea tot atât de vii ca în ziua când s-au petrecut, există altele care tind să se estompeze și, prin urmare, sunt greu de redat. Ca atare, am decis să elimin tot ce părea incert și m-am cantonat în sfera certitudinii.

Întrucât nu m-am mișcat într-un vacuum de spațiu, timp sau circumstanță, nu am putut evita menționarea persoanelor care o încurajau – soț, fiică, fii, colaboratori și chiar propria mea persoană. Cititorul va observa totuși că, în majoritatea cazurilor, m-am ferit să dau nume. Am considerat că, pentru cititorul de astăzi, menționarea acestora ar fi oricum lipsită de relevanță. Pe de altă parte, nu am dorit să lezez sentimentele nimănui, care și-ar putea vedea numele reprodus aici. Cititorul își va da cu siguranță seama că reticența mea în a dăuna astfel oamenilor vine dintr-un principiu pur academic, întrucât majoritatea personajelor care figurează în această narațiune,

fie ei români sau străini, sunt deja dispăruți. Alții sunt pe cale să-i urmeze și puțin le-ar păsa de aceste amintiri.

Mi s-a părut destul de dificil să stabilesc un echilibru potrivit în structurarea cărții. În cele din urmă, am decis să îmbin factorii timp și spațiu, cu mai mult accent pe coordonatele geografice, sacrificând uneori criteriul cronologic: grupe de țări incluse într-un singur turneu întreprins pe fiecare din cele cinci continente. Mi-a fost greu să fac un bilanț al tuturor vizitelor oficiale, în țară sau în străinătate, la care am participat ca interpretă a Elenei Ceaușescu. Am numărat circa 40 de-a lungul unei perioade de 20 de ani. Sunt chiar mai multe, ținând seama că unele dintre aceste țări au fost vizitate de mai multe ori, de pildă Statele Unite sau Pakistan.

Mă simt datoră să aștern câteva cuvinte de mulțumire.

Soțului meu, întotdeauna alături de mine, pentru încurajare și sprijin.

Editorului meu, pentru bravura de a-și asuma riscul publicării acestei cărți.

Nu în ultimul rând, cititorilor mei, atâția câți vor fi ei, pentru curiozitatea și interesul față de ceea ce ar putea părea, pe bună dreptate, un exercițiu puțin obișnuit.

Remarci introductive

După 20 de ani de la evenimentele din decembrie 1989 și pe măsură ce colbul s-a așezat încet peste întâmplările pe care mi-a fost dat să le trăiesc, mi se pare că nu este niciun rău să relatez experiențele mele ca interpretă oficială a Elenei Ceaușescu. Aceasta în pofida faptului că publicul românesc pare a fi interesat de evoluțiile prezente și viitoare din această țară mai curând decât de cele petrecute cu mult timp în urmă, considerate ca lipsite de orice consecințe. În plus, nu pot să nu observ că, în zilele noastre, societatea românească pare să fi pierdut simțul istoriei, timpul fiindu-i măsurat mai curând în săptămâni, luni și câțiva ani, cel mult.

Cu toate acestea, am decis să pun pe hârtie întâmplările cărora le-am fost martoră, întrucât de-a lungul ultimelor două decenii am auzit și citit atât de multe descrieri ale portretului Elenei Ceaușescu într-un mod uneori atât de exagerat sau deformat, încât am socotit că puțină lumină veridică aruncată asupra ei ar putea ajuta la înțelegerea naturii sale. Firește, era departe de a fi o personalitate complexă, iar educația ei de bază lăsa mult de dorit. Urcase pe scara socială și politică mult prea sus, ocupând o poziție pe care nu o putea susține prin ea însăși și de pe care era condamnată în mod fatal să comită erori, gafe și chiar crime. Acest fapt este indubitabil. Însă ființa omenească, oricât de simplă ar fi, are multe fațete, uneori neașteptate, are diverse reacții la mediu, fie el natural sau social. Nu pot susține că în perioada în care m-am aflat în

preajma ei în calitate de interpretă personală am reușit să cunosc toate acele fațete și reacții. Era practic imposibil. Este adevărat că, în timpul îndelungatei perioade cuprinse între septembrie 1970 și octombrie 1989, am însoțit-o, cu mici excepții, în toate vizitele de pe cele cinci continente și cu toate ocaziile când era gazda personalităților de limbă engleză în țară. Dar trebuie să se țină seama că niciuna din aceste activități nu dura mai mult de două sau trei zile, cel mult o săptămână. Odată călătoria încheiată, îmi spunea „La revedere, Violeta!” și nu mai avea nevoie de mine. Astfel ne despărțeam, ea pentru a se ocupa de numeroasele funcții pe care le deținea și al căror număr nu am fost niciodată în stare să îl socotesc, iar eu, la cursurile mele de la Departamentul de engleză al Academiei de Studii Economice. Desigur, până la următoarea vizită, acasă sau în străinătate. Aceasta fiind situația, este de la sine înțeles că gradul de cunoaștere și experiența directă în ceea ce privește atitudinea și reacțiile ei sunt apte să reflecte doar o latură a personalității sale. Despre cum se comporta față de alții, când nu mă aflam în prezența ei, aflam din relatări indirecte, care se dovedeau destul de subiective și total incomplete. Cu toate acestea, relatările de care luam cunoștință și care de cele mai multe ori o zugrăveau în culori sumbre se potriveau cu unele din propriile mele concluzii. Însă nu toate. Afirm acest lucru cu toată onestitatea, deoarece îmi propun să spun propria mea poveste cu cea mai mare sinceritate.

De la bun început doresc să subliniez că nu am intenția să fac o descriere detaliată a fiecărui eveniment, întâmplare sau acțiune cuprinse în nenumăratele vizite la nivel înalt petrecute în cei 20 de ani în care am funcționat ca interpretă și, aș putea spune, uneori ca însoțitoare și confidentă. Căci, izolându-se treptat de oamenii din jurul ei, chiar de membrii familiei, într-o oarecare măsură, deseori simțea nevoia să-și destăinuiască

gândurile sau să asculte părerile unei persoane în care ştia că se poate încrede. Iar în mine avea încredere, în măsura în care o persoană ca ea era capabilă să se încreadă în cineva. Căci ea ştia, din informațiile pe care cu siguranță le culesese despre mine, că eram personificarea discreției în ceea ce o privea.

Nici nu am intenția să scriu un volum de memorii. Ar fi o falsă pretenție din partea mea să cred că aparțin acelei categorii de oameni dăruți cu harul de a scruta profunzimile vieții lor. De altfel se presupune că nu scriu despre mine, ci despre ea. De asemenea, sunt perfect conștientă de ce pot face sau nu. Fără falsă modestie, am fost o profesoară de engleză deasupra mediei, iar editorii mei par mulțumiți că au publicat câteva din manualele și dicționarele mele. Dar să scriu un volum de memorii mi se pare o sarcină monumentală, căreia mi-ar fi greu, dacă nu chiar imposibil, să îi fac față. Îmi cunosc limitele și, asemenea omidei din Alice în Țara Minunilor, care se simțea foarte mulțumită de înălțimea sa de 7,5 cm, m-am simțit destul de confortabil în poziția avută în societatea pe care mi-a hărăzit-o destinul.

De fapt, tot ceea ce încerc în această carte este să scot în evidență unele din impresiile clare, personal formate, despre natura și conduita Elenei Ceaușescu, așa cum le-am constatat stând în imediata ei apropiere. Chiar și aceasta mi se pare o strădanie asiduă, întrucât impresiile, oricât de clare ar fi, sunt de cele mai multe ori subiective, iar eu îmi propun să fiu cât se poate de obiectivă. Pe de altă parte, ar putea exista opinia că încerc să o exonerez, cel puțin în parte, de hotărârile incriminatoare pe care le-a luat sau de acțiunile, de aceeași natură, pe care le-a întreprins. Din nou trebuie să amintesc cititorului că întâlnirile mele cu ea erau sporadice și că, în majoritatea timpului, drumurile noastre se intersectau arareori.

Este greu de spus cum am ajuns să fiu interpreta sa oficială. Poate este o chestiune de întâmplare sau de circumstanțe ori, mai curând, o combinație a ambelor. Orice persoană cu o pregătire satisfăcătoare știe că munca de interpretare înseamnă mai mult decât a cunoaște o limbă străină. Fără a mai vorbi de dificultățile întâmpinate în a învăța temeinic limba respectivă. Este, prin urmare, ușor de înțeles că, la data când am prestat pentru prima oară munca de interpretare, engleza mea era doar la nivelul unui student care se specializează în limbi străine. S-a întâmplat în timpul vestitului și mult așteptatului Festival al Tineretului și Studenților din vara anului 1953, când, împreună cu alți tineri de vârsta mea, cunosători de limbi străine, am fost selecționată să funcționez ca interpretă pe lângă una dintre numeroasele delegații participante. Întrucât ni se permisesse să optăm pentru delegația preferată, am ales echipa indoneziană. Cineva mă sfătuisse să mă orientez spre o delegație dintr-o țară asiatică sau africană și să mă feresc de delegațiile din vest, ca să nu intru în complicații inutile. Nu este nevoie să amintesc cititorului că festivalul avea loc într-o perioadă acută a Războiului Rece, într-o țară în care controalele erau extrem de severe, iar pedepsele, cu totul disproporționate.

Așa s-a întâmplat că, timp de o lună sau două, m-am întâlnit cu tineri din străinătate cu care am vorbit în engleză și mi-am îmbunătățit abilitatea de a comunica idei de la o persoană la alta prin mijlocirea traducerii. Mai mult decât atât, alegerea mea s-a dovedit a fi una norocoasă întrucât, pe întreaga perioadă, grupul încântător și vesel de fete și băieți din Indonezia nu a făcut altceva decât să cânte, să danseze și să râdă, fără să manifeste nici cel mai mic interes pentru politică. Față de mine s-au purtat cu mare respect, curtoazie și afecțiune, făcându-mă să mă simt în largul meu în îndeplinirea

îndatoririlor de interpretă, dar și de organizator de programe. Încă din acea perioadă, ca și în anii care au urmat, întâlnirile mele cu indonezienii, fie ei oameni obișnuiți sau membri ai elitei, mi-au întărit admirația față de acest popor inteligent, liber în gândire, talentat și sensibil. Întotdeauna i-am considerat pe indonezieni italienii Orientului.

După festival, s-au ivit alte ocazii în care am fost solicitată să îndeplinesc misiunea de interpretă, ca de pildă reuniuni internaționale sau vizite în România ale unor persoane sau delegații de limbă engleză. Niciodată nu am respins astfel de solicitări, întrucât ele îmi ofereau prilejul de a exersa limba engleză, de a-mi lărgi orizontul cultural și de a întâlni personalități interesante și cu largi cunoștințe. Încă îmi amintesc cu drag de zilele primului festival „George Enescu”, când, în pofida misiunii solicitante de a traduce și interpreta ore în șir, îmi găseam timp să urmăresc evoluțiile de neuitat ale virtușilor vestiți în epocă.

Au mai fost și alte ocazii când, la solicitarea reprezentanților Protocolului de la Marea Adunare Națională, Consiliul de Stat sau alte asemenea instituții, am însoțit și tradus pentru diferite personalități din sfera artelor, culturii și științei. Merită menționat un episod care a avut loc pe fundalul anumitor evoluții politice interesante. Deveniseră vizibile unele fisuri în blocul comunist monolitic – deschiderea Iugoslaviei spre Vest, a Albaniei spre China, revoluția ungară și sciziunea dintre China și Rusia. La rândul ei, România dădea unele semne de nesupunere, care au culminat cu „Declarația de Independență” făcută de Gheorghe Gheorghiu-Dej la o plenară de partid. Profitând de ocazie, America a întreprins subtile tatonări în direcția României în scopul dublu de a discerne intențiile reale din spatele acelor mutări de șah, precum și de a face gesturi de bunăvoință față de liderii români.

Acesta era tabloul general al situației politice când, într-o bună zi, am primit un telefon din partea reprezentantului Protocolului Consiliului de Stat, care m-a invitat la biroul său. Acolo mi s-a spus că două dintre surorile președintelui Kennedy aveau să facă, în curând, o vizită particulară la București și că eram solicitată să le însoțesc. Ele au venit și am făcut împreună turul obișnuit al catedralelor, muzeelor, galeriilor de artă și al instituțiilor școlare. Dacă îmi amintesc bine, în timpul vizitei, surorile Kennedy s-au întreținut cu câteva reprezentante ale organizației de femei. Totul a decurs foarte bine, iar când ne-am despărțit, vizitatoarele m-au întrebat cum ar putea comunica ulterior cu mine. Firește că nu le-am dat adresa personală, conștientă fiind de ochii vigilenți ai serviciilor criptice, așa încât le-am sugerat să contacteze Direcția de Protocol a Ministerului Afacerilor Externe.

Acest episod, plăcut pentru mine, desfășurat în timpul vizitei în România a celor două doamne, a fost urmat de un incident care mi-a lăsat un gust amar. Eram singură acasă, se întâmpla ca soțul meu să se afle în străinătate în misiune diplomatică. Sună telefonul și cineva din Ministerul de Externe mă invită la Protocol, unde mă așteaptă o scrisoare și un colet. Mă duc și mi se înmânează din partea surorilor Kennedy o scrisoare de mulțumire și un pachet conținând material didactic în limba engleză – manuale, cărți de gramatică și dicționare. În acel moment, reprezentantul Protocolului m-a repezit fără rușine: „Data viitoare să nu mai cereți daruri din partea oaspeților străini!”. Am rămas siderată în fața acestui afront care m-a lăsat fără replică. Am luat cărțile și scrisoarea și am părăsit incinta, lăsându-l pe individ să creadă că aș fi fost capabilă să le cer lor sau oricui altcuiva vreo retribuție pentru un serviciu oferit cu plăcere.

A urmat apoi un eveniment care m-a proiectat întrucâtva pe scena vieții sociale. O delegație parlamentară străină vizita România, la invitația lui Ștefan Voitec, la acea dată președintele Marii Adunări Naționale. Delegația, care provenea din Indonezia, fusese primită cu mare pompă și onoruri, datorită relațiilor strânse stabilite ca urmare a unui schimb de vizite la nivel înalt care avuseseră loc între România și Indonezia. Încoronarea vizitei oficiale a delegației parlamentare indoneziene a constat, în mod firesc, în primirea acesteia de către președintele Consiliului de Stat care deținea și funcția de prim-secretar al partidului – Gheorghe Gheorghiu-Dej. S-a întâmplat ca diplomatul care de obicei servea ca interpret pe lângă președinte să lipsească din țară în acel moment. Cineva s-a gândit să îi țin eu locul și, întrucât nu mai era timp pentru prea multe deliberări, mi-a fost trimis de urgență un automobil care m-a transportat la fostul palat regal devenit sediu al Consiliului de Stat. Ca să scurtez întreaga poveste, întâlnirea a decurs fără incidente, cu un Gheorghiu-Dej mai jovial și robust ca niciodată, cu un șef al delegației indoneziene plin de spirit și cu mine care, treptat, mi-am învins emoția, devenind stăpână pe situație.

Aceasta a fost prima oară când l-am întâlnit pe Gheorghiu-Dej, dar nu și ultima, întrucât, la mai puțin de doi ani, am fost din nou contactată de cei de la Consiliul de Stat, care ne-au convocat, pe mine și pe soțul meu, să traducem pentru o întâlnire la nivel înalt. Firește, am cerut detalii, însă nu mi s-a dat nicio explicație clară, precizându-se că era vorba de o acțiune particulară ce reclama discreție absolută. Curând ne-am găsit în prezența unui mic grup de persoane, printre care medicul personal al președintelui, administratorul gospodăriei prezidențiale și Emil Bodnăraș, vechi activist comunist și colaborator al președintelui. Am fost apoi prezentată unui bărbat

de vârstă mijlocie, cu o ținută agreabilă, care vorbea englezește cu glas coborât, aproape în șoaptă. Doctorul Wallace era un mare specialist urolog în propria țară, însă comportamentul său era modest și prevenitor, așa cum le stă bine oamenilor merituoși. Urma să o însoțesc pe soția lui într-o vizită în București și în împrejurimi, în timp ce soțul meu avea să traducă doctorului în timpul consultațiilor și operației președintelui. Pe acesta din urmă l-am zărit fugitiv, făcându-mi cu mâna în semn de recunoaștere. Întreaga afacere a trebuit să fie ținută sub tăcere, datorită implicațiilor politice evidente. Profesorul Wallace a făcut două vizite, în cursul celei de a doua încercând să evite inevitabilul.

După dispariția lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, la cârma țării s-a instalat un triumvirat sau, mai bine zis, o troică în stil sovietic – Nicolae Ceaușescu în funcția de prim-secretar al partidului, Chivu Stoica în cea de președinte al Consiliului de Stat și Ion Gheorghe Maurer, ca președinte al Consiliului de Miniștri. Folosesc titlurile lor oficiale, însă, în cuvinte simple, aceasta însemna șeful partidului, șeful statului și, respectiv, șeful guvernului. Ultimele două funcții din cele trei implicau vizite la nivel înalt în străinătate sau primirea de șefi de stat și de guvern în țară. În consecință, experiența mea ca interpretă a fost considerabil îmbogățită. Au avut loc două turnee la nivel de șef de stat în Africa, incluzând Egiptul, Somalia, Etiopia și Tunisia. Sarcina era ușoară și plăcută, întrucât președintele Chivu Stoica și soția sa manifestau respect și solitudine față de mine și de soțul meu, iar întâlnirile cu soțiile gazdelor, mai ales doamnele Nasser și Bourguiba, ca și cu membrii familiei imperiale etiopiene, erau absolut încântătoare. În țară, doamna Maurer se întreținea cu soțiile prim-ministrilor aflați în vizită ca invitați ai șefului guvernului român, cu care prilej eram solicitată să asigur interpretarea.

Iată rezumatul muncii mele de interpretare efectuată pe parcursul unui deceniu, care a precedat momentul când m-am întâlnit pentru prima oară cu Elena Ceaușescu. Am făcut acest lucru pentru a sublinia că, în acel moment, nu eram lipsită de experiență în această sferă de activitate. Și că eram deja destul de bine cunoscută în cercurile factorilor decizionali. În context, este de adăugat că niciodată nu am considerat această activitate mai mult decât una ocazională și subsidiară, întrucât adevărata mea meserie a fost cea de profesoară de engleză și autoare în această specialitate.

Prima misiune

Totul a început în vara anului 1970, când se făceau pregătiri pentru celebrarea celei de-a 25-a aniversări a Organizației Națiunilor Unite. Pentru a marca acest eveniment, statele membre au decis ca, la sesiunea Adunării Generale a ONU, să participe șefii de stat sau de guvern. Președintele român și soția lui au profitat de ocazie pentru a întreprinde o nouă călătorie în străinătate, demers care începea să devină foarte agreat de cuplu. Într-o perioadă uimitor de scurtă și, pe cât se părea, întâmpinând o rezistență sau opoziție slabă din partea tovarășilor săi de partid mai vârstnici, Nicolae Ceaușescu reușise cu abilitate să înlăture pe rând câteva obstacole aflate în calea urcușului său spre puterea absolută. Pe lângă mânuirea pârghiilor de partid, acum, în calitate de președinte, el putea controla afacerile statului fără nicio opreliște. Reușise această ispravă incredibilă recurgând, printre altele, la o politică de deschidere, atât în țară, cât și în afară: România se moderniza cu rapiditate, alimentele deveniseră tolerabil de accesibile, iar frontierele vestice ale țării deveniseră mai permeabile. Pe plan extern, România, țară comunistă, începea să fie mai digerabilă democrațiilor occidentale, pe măsură ce Nicolae Ceaușescu scăpa treptat din pumnul de fier al rușilor. Comisese câteva gesturi usturătoare pentru ei, refuzând să rupă relațiile diplomatice cu Israelul în 1967, nealăturându-se Armatei Roșii și altor armate ale țărilor comuniste în invadarea Cehoslovaciei în august 1968 și stabilind relații diplomatice cu Bonnul. Mai mult, se simțea liber să penduleze între Washington și Hanoi,

via Pekin, expediind pe prim-ministrul Maurer să facă naveta între aceste capitale, într-un efort de a ajuta la apropierea americanilor de chinezi și, astfel, de a pune capăt războiului din Vietnam. Firește, au existat o serie de factori favorizanți, printre care avertismenul președintelui Johnson, „*don't unleash the dogs of War*”, nu a fost deloc lipsit de importanță. Dacă toate acestea au fost întreprinse cu un risc considerabil și de bună-credință sau au fost numai urzeli ale unui dictator, eu nu am căderea să mă pronunț și îi las pe marii analiști politici să decidă asupra acestei chestiuni.

Pe atunci locuiam la Londra. Soțul meu funcționa ca prim-secretar al ambasadei române și atașat cultural. Ne aflam de aproape patru ani în capitala Regatului Unit și, inutil să precizez, ținând seama de formația mea ca profesoară de engleză, am profitat de tot acest timp pentru a-mi lărgi cunoștințele despre istoria culturală, educațională, artistică și politică, veche și contemporană a Angliei. Muzeele, galeriile și colecțiile de artă, monumentele din vremuri străvechi, catedralele, palatele, universitățile, marile orașe, ca și colțurile ascunse ale provinciei – toate au făcut parte din programa mea analitică. Privind retrospectiv, cred că aceasta a fost perioada cea mai fertilă din întreaga mea carieră.

Pe neașteptate, a sosit o telegramă de la București, semnată de ministrul de externe Corneliu Mănescu, prin care ambasadorul era informat că președintele Ceaușescu și soția lui urmau să participe la cea de-a 25-a sesiune a Adunării Generale a ONU. Telegrama conținea instrucțiunea ca ambasadorul să se deplaseze neîntârziat la Reykjavik, pentru a pregăti vizita oficială a cuplului prezidențial în Islanda (de fapt o escală în drumul lor spre New York). Ambasadorul urma să fie însoțit de prim-secretarul ambasadei și de soția lui, ambii având misiunea de a se îmbarca în avionul prezidențial și de a se alătura suitei șefului statului în America. Ambasadorul m-a

informat despre conținutul telegramei cu o față acră. Speranța lui fusese ca soția sa, și nu eu, să fie selecționată pentru a o însoți pe „prima-doamnă” în proiectata călătorie. Am presupus că întreaga schemă se datora ministrului de externe Corneliu Mănescu, știindu-se că acesta îl suspecta pe ambasador că este dispus la orice pentru a câștiga favorurile președintelui, în speranța că într-o bună zi va prelua portofoliul externelor. Pe de altă parte, domnul Mănescu avea cunoștință despre experiența mea în domeniu și, prin urmare, constituiam o soluție practică în asigurarea traducerii pentru soția președintelui. Aceasta cu atât mai mult cu cât ministrul dorea ca lucrurile să se desfășoare fără cusur. Liliana, soția ambasadorului, avea cunoștințe mediocre de limbă engleză, iar experiența sa ca interpretă era nulă.

Nu o întâlnisem și nici măcar nu o văzusem pe Elena Ceaușescu mai înainte și singura informație pe care o aveam despre ea, și pe care mă puteam bizui, provenea din zvonuri potrivit cărora ar fi o persoană austeră, căreia îi plăceau femeile ce se îmbrăcau elegant sau foloseau prea multe cosmetice, ambele ipostaze constituind, după părerea ei, semne de frivolitate. Nu am ținut seama de aceste informații culese din auzite și am decis să fiu eu însămi, orice s-ar întâmpla. Am început să-mi pregătesc garderoba, de vreme ce o călătorie de această anvergură presupunea activități sociale și diplomatice la care se presupunea că voi fi prezentă. Către sfârșitul anilor '60 și în primii ani ai deceniului următor, moda se schimba rapid într-o direcție care se potrivea perfect cu gusturile mele: rochiile mini erau înlocuite cu cele midi și se renunța la culorile aprinse și strălucitoare în favoarea unora mai pale și mai liniștite, în care predominau bejul, turcoazul, castaniul și purpuriul. La acea dată nu prea dispuneam de fonduri, întrucât tot personalul ambasadei primise indicația să contribuie cu salariul pe o lună la ajutorarea celor loviți de inundațiile

devastatoare care se abătuseră asupra României în primăvara anului 1970 (unde s-or fi dus acei bani – lire sterline – este o altă chestiune). Cu toate acestea dispuneam de suficiente economii, așa încât buticul lui Monsieur Henri din Bayswater mi-a furnizat câteva rochii și accesorii asortate, toate de ultimă modă, iar la un magazin din Knightsbridge am găsit un pardesiu midi de culoare castanie potrivit pentru toamna în care intram. Câteva perechi de pantofi recent cumpărați de la Paris în timpul vacanței au completat colecția din garderoba pe care o pregătisem pentru această ocazie. În ceea ce privește bijuteriile, niciodată ostentative, am considerat că un set minim, constând din cercei, colier de perle, inel, broșă și brățară, era absolut necesar într-o asemenea împrejurare.

Astfel echipată și cu inima ușoară am luat avionul în direcția Reykjavik, pentru a mă alătura soțului meu care, împreună cu un alt membru al ambasadei, se deplasase deja acolo, în vederea pregătirii vizitei în colaborare cu autoritățile islandeze. Liliana, ca soție a ambasadorului, sosise și ea în capitala Islandei pentru a o saluta pe Elena Ceaușescu, nutrind în secret speranța că aceasta se va răzgândi în ultimul moment și îi va permite să se alătore micului grup de diplomați de la Londra care urmau să se deplaseze în America.

În timpul celor câteva zile care au precedat sosirea cuplului prezidențial, în timp ce bărbații se ocupau de pregătirea vizitei, Liliana și cu mine am rătăcit prin acel oraș de basm care este Reykjavik. Nu mi-am putut exprima îndeajuns atunci și nici acum admirația pentru acea țară și acel popor.

În ziua stabilită, avionul prezidențial, purtând inscripția cu litere mari „Republica Socialistă România”, zbură maiestuos în direcția aeroportului și a aterizat lin pe pistă, lunecând apoi în zgomotul motoarelor, pentru a se opri nu departe de grupul oficialităților care îl așteptau, rânduite potrivit protocolului. A urmat obișnuitul ceremonial al prezentărilor și străngerilor

de mână, începând cu președintele islandez și soția sa, câțiva miniștri și apoi diplomații români așezați potrivit gradului – ambasadorul și prim-secretarul cu soțiile, precum și secretarul doi. Când a ajuns în dreptul meu, Elena Ceaușescu mi-a aruncat o privire în care se citea curiozitatea. Nu a spus nimic în timp ce îmi strângea mâna, dar mi-a zâmbit ușor, favoare rezervată doar mie, pe cât am putut observa.

Escala a durat nu mai mult de două ore, atât cât era necesară alimentarea aparatului cu combustibil, după care întregul grup s-a pregătit să se îmbarce. Bagajele noastre se aflau deja în cală, iar eu mă plasasem strategic în apropierea ei, în caz că ar fi avut nevoie de traducere. Soția ambasadorului se foia nervos, încercând să-și facă loc printre oficialitățile islandeze și române, pentru a se apropia cât mai mult cu putință de Elena Ceaușescu. Am observat manevra și m-am ținut pe poziție fără să mă urnesc din loc. Soția președintelui s-a întors spre mine și m-a întrebat: „Nu crezi că este cazul să vină și ea cu noi?” Aveam pregătit răspunsul. Cunoșteam urzelile ambasadorului, ca și planurile ministrului de externe. Ele izvorau din interese care nu mă priveau în niciun fel. Cu toate acestea, din planurile ministrului făceam parte și eu, ca interpretă a Elenei Ceaușescu în America, țară pe care acum aveam șansa unică să o vizitez și încă în condițiile presupuse ale unei vizite la nivel înalt. Dimpotrivă, urzelile, dacă ar fi reușit, m-ar fi eliminat definitiv, lipsindu-mă în consecință de acea șansă. „Nu s-a simțit prea bine în ultimul timp, întrucât a suferit o operație (ceea ce era adevărat), nu și-a adus îmbrăcăminte potrivită pentru anotimpul mai rece (ceea ce era de asemenea adevărat) și, de altfel, toate lucrurile sale au rămas la hotel”. „Ah, înțeleg!”, a spus ea, iar reprezentantul protocolului ne-a condus pe toți la avion, președintele și soția retrăgându-se într-un compartiment separat, în timp ce restul delegației a ocupat locurile din spațiul rămas liber al avionului.

Pe măsură ce aparatul rula încet pentru a se angaja pe pista de decolare, am privit în jos la grupul de oficialități care întâmpinase cuplul prezidențial și am făcut cordial cu mâna înspre soția ambasadorului, ușor deprimată și drapată într-o rochie care aducea în mod ridicol cu un veșmânt antic grecesc.

Avionul, un aparat destul de demodat – IL18, a zburat pe o rută nord-vestică și a aterizat după câteva ore la Montreal într-o nouă escală. Singurul episod, de fapt unul amuzant, pe care mi-l pot aminti din acea scurtă escală canadiană este acela când lucrătorii de la aeroport au fost confrunțați cu un obstacol aparent de netrecut. Ei au constatat că scările mobile disponibile și aduse în dreptul fuselajului nu puteau fi ajustate la ușile aparatului. Vizitatorii așteptau impacientați să iasă din avion, cei din micul grup de oficialități canadiene se mișcau stânjenți de pe un picior pe altul – situația semăna cu o comedie à la Charlie Chaplin –, totul depinzând de operatorii care se căzneau să găsească o soluție. Când în sfârșit s-a găsit o platformă mobilă potrivită, care a fost ajustată zgomotos la avion, am auzit pe cineva de jos întrebând cu o voce puternică pe membrii echipajului român, și ei aflați într-o expectativă nervoasă: „Gavarite pa ruski?” În definitiv, zburând cu un aparat făcut de ruși și venind dintr-o țară comunistă, ce altă limbă străină se putea presupune că vorbim decât rusa?

Am decolat din nou și, în sfârșit, am ajuns la aeroportul La Guardia, iar eu m-am pregătit pentru prima misiune pe lângă Elena Ceaușescu.

STATELE UNITE ALE AMERICII

Participarea delegației la sesiunea jubiliară a Adunării Generale a ONU a fost cuplată cu o vizită oficială propriu-zisă, în cadrul căreia autoritățile americane pregătiseră câteva runde de negocieri, precum și un program de vizite pe o arie destul de largă a continentului, cuprinzând în principal orașele de pe coasta de vest a Californiei – Hollywood, Los Angeles și San Francisco –, apoi New Yorkul și, ca ultimă etapă, Washington D.C. Programul Elenei Ceaușescu a inclus vizita la două dintre cele mai celebre instituții de artă din New York – *Frick Collection* și *Guggenheim Museum*. Anturajul său consta din soțiile ambasadorilor, unul al Misiunii române pe lângă Națiunile Unite și celălalt al ambasadei noastre de la Washington, apoi Mia Groza, care făcea parte din delegația participantă la sesiunea Adunării Generale. Mai era cineva din ierarhia comunistă, pe nume Dumitru Popescu, care mi-a lăsat impresia că este exact ceea ce era de fapt: un tip plin de false pretenții, pozând într-un intelectual important, dar greu de descifrat pentru noi, oamenii de rând, de fapt găunos ca orice activist de partid.

O cunoșteam pe Mia Groza destul de bine, întrucât eram colege în aceeași instituție, ea predând un fel de științe sociale. Era fiica unui politician – Petru Groza –, un transilvănean latifundiar prosper, care înainte de război deținuse anumite funcții guvernamentale, apoi devenise șeful Frontului Plugarilor și, pentru a-și salva pielea, după 1945 se dăduse de partea

comuniștilor, fuzionând partidul său cu Partidul Muncitoresc Român ajuns deja la putere. Drept recompensă i s-au încredințat funcții de vârf în stat, printre care aceea de prim-ministru al unui guvern de coaliție condus de comuniști. El a fost acela care, în calitate pe care o deținea, l-a constrâns pe regele Mihai I, practic sub imperiul amenințărilor, să semneze abdicarea sa la sfârșitul anului 1947. Mia era tot atât de comunistă ca Papa de la Roma, însă trăgea foloase de pe urma serviciilor din trecut pe care tatăl său le făcuse noii puteri.

Am început turneul cu *Frick Collection*, activistul comunist deja menționat preluând inițiativa de a da explicații Elenei Ceaușescu dintr-o broșură, însă cunoștințele lui de limba engleză nu l-au dus prea departe.

Am intervenit atunci pentru a continua explicațiile, fapt pe care Elena Ceaușescu a părut dispusă să îl accepte cu plăcere, în timp ce arunca o privire glacială spre cele două consoarte ambasadoriale pe care le-a ținut tot timpul la distanță. Pe măsură ce dădeam explicațiile și comentam fugitiv câteva piese mai importante, interesul Elenei Ceaușescu pentru colecție a crescut.

În dimineața următoare am mers la *Muzeul Guggenheim*, unde invitata de onoare a ascultat cu atenție explicațiile pe tot parcursul vizitei, spre ușurarea organizatorilor, interesați să asigure o atmosferă calmă și relaxată.

Odată vizita la muzeu încheiată și Elena Ceaușescu întoarsă la reședință, Mia Groza m-a luat deoparte și, după ce am vorbit puțin despre experiența din cursul dimineții, mi-a spus în șoaptă: „Violeta, trebuie să știi că, în general, se poartă groaznic cu toți, inclusiv cu mine, dar se pare că ai noroc, pe tine te place.” Am apreciat cuvintele ei încurajatoare, de care aveam atât de mare nevoie. Ea mi-a făcut un mare bine și câțiva ani mai târziu i-am întors serviciul: într-o discuție ocazională i-am vorbit Elenei Ceaușescu despre Mia, pe care

am prezentat-o ca pe o persoană muncitoare, serioasă și educată. Curând după aceea, am auzit că Mia Groza fusese numită adjunct al ministrului afacerilor externe.

Pentru mine călătoria la Los Angeles și San Francisco, în condițiile oferite de o vizită la nivel înalt, a fost un vis devenit realitate. Am avut puțin de lucru, întrucât Elena Ceaușescu era alături de soțul ei la toate obiectivele pe care le vizita.

Mi-a cerut doar să stau aproape de ea în caz că ar fi nevoie de serviciile mele. Însă în rest am fost liberă să mă bucur de vizită după pofta inimii.

Nu a fost decât o singură întâmplare neplăcută, care mi-a întunecat oarecum tabloul de altfel luminos al vizitei, și aceasta s-a datorat interpretului președintelui. Deși îl cunoscusem și pe el și pe soția lui de ceva vreme și îi oferisem ospitalitate când apărea la Londra în scurte vizite (nu am știut niciodată ce vânt îl aducea acolo), deși în circumstanțele încordate în care funcționează interpreții, mai ales la nivel înalt, aceștia ar trebui să se ajute reciproc, în timpul întregii călătorii, din motive pe care atunci nu le-am putut înțelege, tipul m-a ignorat, ca și cum i-aș fi fost complet străină. Mai mult, s-a comportat în așa fel încât să îmi arate că făcea acest lucru în mod deliberat. Când ne-am aflat la Los Angeles, s-a oferit un dineu în cinstea delegației române la care a omis să mă informeze că eram invitată, deși i se spusese în mod expres să o facă. Toți membrii delegației și-au luat locul la masă, în timp ce eu am fost ignorată, fără ca nimeni să îmi spună ceva. Am urcat în camera mea și m-am pregătit de culcare. Adormisem pe jumătate când unul dintre organizatorii americani m-a sunat la telefon pentru a-mi spune că eram invitată să particip la dineu. Am închis telefonul și m-am culcat la loc. A doua zi de dimineață, făcând pe neștiutorul, interpretul m-a întrebat ca un ipocrit de ce nu am fost cu delegația în seara precedentă.

În vizitele care au urmat, înainte să dispară, în sfârșit, de pe scenă și din ochii mei, s-a dovedit a nu fi altceva decât o mică bestie care încerca, fără succes, de altfel, să-mi facă viața mizerabilă. Știam că nutrește speranța deșartă că într-o bună zi mă va prinde cu garda jos, ceea ce nu mi s-a întâmplat niciodată, în schimb, i s-a întâmplat lui. Am așteptat cu răbdare, nu m-am plâns niciodată de mizeriile pe care mi le făcea până în momentul în care paharul s-a umplut. Atunci am răbufnit răspicat și tare, să audă toată lumea, și aceasta s-a întâmplat după câțiva ani buni, când ne aflam la Teheran.

Momentul senzațional din timpul turneului pe Coasta de Vest a fost marcat de apariția unei celebrități nu numai în America, ci în întreaga lume: Shirley Temple. De-ar fi știut cine era, ce valora ea sau de-ar fi văzut măcar un film cu vestita actriță, cuplul prezidențial și-ar fi dat seama că prezența sa, pentru a-i însoți în timpul vizitei lor în vestul SUA, era o reală favoare din partea gazdelor americane. Dar, din păcate, actrița Shirley Temple le era complet necunoscută celor doi, iar atitudinea lor indiferentă față de ea le trăda ignoranța. Marea celebritate americană era încântătoare, manifestând față de oaspeți o bună dispoziție și o grație plină de farmec, în încercarea de a întreține o conversație care tindea să lăncezească din lipsă de interlocutori. Elena Ceaușescu se afla încă în primele faze ale contactelor sale cu lumea din afară, încă sub influența conduitei obtuze a tovarășilor comuniști de acasă. Comportamentul ei era stângaci, reacțiile, lipsite de tact, îmbrăcăminte și accesorii, lipsite de gust, iar înfățișarea, inexpresivă. În atare situație, tot timpul cât doamna Temple și soțul său, domnul Black, s-au aflat cu șeful statului român și soția acestuia – zborul de la Los Angeles la San Diego și vizitarea unor obiective –, Elena Ceaușescu se mulțumea să asculte impasibilă valul de informații și explicații pe care le oferea cea căreia îi revenea misiunea de a-i ține companie în

ziua respectivă. Când o vedeam obosită de atâta monolog, interveneam pentru a salva situația, discutând cu doamna Temple despre filmele ei, pe care le văzusem în copilărie. Gazdă impecabilă, doamna Temple i-a mărturisit Elenei Ceaușescu că, n-o să creadă, dar era o bună bucătăreasă și că mâncărurile pe care le pregătea ea erau foarte apreciate de prietenii apropiați și dacă vizitatorii români ar fi de acord, ea ar fi foarte onorată să le fie gazdă la locuința sa. Invitația i-a fost declinată, așa încât doamna Temple a continuat, cu toată bunăvoința pe care o mai putea manifesta, să încerce să trezească într-un fel sau altul interesul celor doi, în timp ce eu mă străduiam, pe cât îmi era cu putință, să îi vin în ajutor. În timpul conversației, ea a mers până acolo încât a complimentat-o pe Elena Ceaușescu cât de bine arată, la care aceasta din urmă i s-a adresat soțului: „Auzi, Nicule, zice că sunt frumoasă!”, reacția lui amuzată fiind: „Ia te uită, acesta este chiar un compliment!”

Reacția amorfă a președintelui și a soției sale față de stilul comunicativ de a stabili o relație, pe care îl manifesta doamna Temple, nu putea fi în întregime condamnabilă. Ei pur și simplu nu o înțelegeau. Acest mod de a socializa le era complet străin și ciudat și depășea cu totul puterea lor de înțelegere.

În timpul prezenței lor la Los Angeles, San Francisco și San Diego, doamna Temple-Black i-a condus pe cei doi oaspeți să viziteze câteva dintre obiectivele celebre, ca de pildă Poarta de Aur (aici podul legendar mi-a adus în memorie filmul de neuitat în care Charles Boyer a jucat un rol magistral). Vederea orașelor Los Angeles și mai ales San Francisco, cu acele cartiere rezidențiale răspândite printre copacii și florile exotice, îți tăia răsuflarea.

Un iaht i-a purtat pe membrii delegației de-a lungul coastei și de-a curmezișul golfului, ca să poată admira impresionanta panoramă a vastului ocean și a țărmului nesfârșit care se

deschidea în fața ochilor. Cu regret trebuie să spun însă că, insensibili față de măreția tuturor acelor locuri, soții Ceaușescu au navigat impasibili prin acel paradis creat prin forțele îngemănate ale naturii și ale omului.

Au fost mai amuzați totuși în cetatea industriei filmului american, Hollywood, pe care au vizitat-o instalați în mici vehicule care au circulat prin vastul complex al diferitelor studiouri, creatoare de ficțiuni și vise ce hrănesc imaginația milioanei de oameni de pe întreg globul pământesc. La un studio s-au oprit pentru a urmări spectacolul incredibil al unui grup de actori care au interpretat o bătaie pe viață și pe moarte, între două bande rivale. În timpul evoluției lor, protagoniștii nici măcar nu se atingeau, iar mașinile „gangsterilor” care se dedaseră la falsul carnaj fuseseră ciuruite dinainte. Efectul general era însă absolut veridic. Într-un alt studio, în fața privirilor vrăjite ale spectatorilor, a avut loc o paradă a unora dintre cele mai vestite personaje ale lui Walt Disney – Mickey Mouse, Pluto, Donald Duck și multe altele. Au defilat rând pe rând, dansând și făcând reverențe grațioase către oaspeți într-o manieră atât de realistă încât, zâmbitoare, Elena Ceaușescu a întins instinctiv mâna și, cu un gest blând, a mângâiat capul rățoiului Donald.

Pe Coasta de Est unde a revenit delegația, programul s-a desfășurat lin, potrivit rutinei, eu traducând Elenei Ceaușescu de fiecare dată când era necesar, însoțind-o și ajutând-o când ieșea la cumpărături, mai ales la New York.

La Washington, invitații au avut reședința la *Blair House*, casa de oaspeți oficială a președintelui american, în timp ce restul delegației și personalul tehnic au fost cazați la hotelul *Mayflower*. Soțul meu și cu mine ne-am petrecut cea mai mare parte a timpului din capitala SUA împreună cu colegii săi de la ambasadă, până la încheierea vizitei oficiale a președintelui.

În ajunul plecării, președintele Nixon și prima-doamnă a Americii, Patricia, au dat o grandioasă recepție la Casa Albă în onoarea președintelui Ceaușescu și a soției sale. Cei doi președinți erau în relații foarte bune, stabilite încă din anul în care Richard Nixon făcuse o călătorie exploratorie în România, ca parte a preparativelor pentru campania electorală. Cu acel prilej, domnul Nixon manifestase un interes special față de China și ca atare făcea tatonări pentru a vedea dacă liderul român, care întreținea relații bune cu acea țară, ar putea juca rolul de căsuță poștală binevoitoare, în încercarea de a pune capăt Războiului din Vietnam. Sondarea s-a dovedit reușită, contribuind la consolidarea raporturilor personale dintre cei doi lideri. În vara anului 1969, Richard Nixon revenise în România, de această dată în calitatea sa oficială de președinte al Statelor Unite și lider necontestat al lumii libere. Acest lanț de evenimente explică de ce a fost relativ ușor pentru șeful statului român să schimbe natura vizitei sale dintr-una de participare la sesiunea jubiliară a Adunării Generale a ONU într-o vizită oficială în Statele Unite, la invitația omologului său american. O reușită incontestabilă pentru conducătorul unei țări mici și, pe deasupra, și comunistă.

Acum, el și soția sa se aflau în centrul atenției din partea înaltelor oficialități americane adunate în sala de recepții a reședinței oficiale a președintelui SUA, Casa Albă, de unde iradia politica acelei țări în întreaga lume. Considerați înalți oaspeți, cei doi erau înconjurați de reprezentanții elitei politice, culturale, artistice și de afaceri a țării-gazdă. Printre ei se afla și Barbra Streisand, steaua care răsărea pe firmamentul artei cinematografice americane, devenită peste noapte celebră pentru performanța sa strălucită din filmul *Hello Dolly*, pe care criticii l-au proclamat unul dintre cele mai bune produse în cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea. „V-am văzut în film și mi-a plăcut jocul dumneavoastră foarte mult!”, a complimentat-o ministrul Corneliu Mănescu, un bărbat

înalt, frumos și cu aspect occidental. „Vă mulțumesc, domnule ministru!”, a răspuns actrița simplu, dar cu o lucire de satisfacție în priviri.

Senzația la recepție a fost cauzată de o artistă care fusese invitată să cânte pentru oaspeți. Rochia ei avea un decolteu atât de amplu încât pieptul său, și chiar mai mult decât atât, când ataca sunetele înalte, se evidenția în mod stânjenitor în fața auditoriului. Cel mai stânjenit era președintele american, care se uita cu reproș la șeful protocolului său. Episodul, jenant pentru privirile celor doi președinți, care aveau o natură destul de puritană, a făcut deliciul presei în ziua următoare.

Când vizita era pe sfârșite și se făceau pregătiri pentru plecarea delegației, a apărut problema deciziei care dintre membrii suitei vor zbura acasă cu avionul prezidențial, întrucât numărul locurilor era limitat. Generalul Pleșiță, care răspundea și de organizarea călătoriei, crezând că îmi face o favoare, m-a întrebat dacă doream ca eu și soțul meu să mergem la București. Bineînțeles că nu! I-am spus că tocmai fuseserăm în concediu, că stăteam prost cu banii și că pe soțul meu îl aștepta mult de lucru la ambasada de la Londra. „Mai bine luați-l pe ambasador. S-ar putea ca președintele să aibă nevoie de el în avion și la București”, am sugerat eu. În felul acesta generalul s-a lăsat convins să rămânem la Washington, în timp ce, bombănind reticent, ambasadorul, care însoțise delegația pe tot parcursul vizitei, a fost condus în avion și aeropurtat în România. Ne-am bucurat apoi de o ședere de câteva zile la Washington, după care colegul și prietenul soțului meu, Mircea Răceanu, care la acea dată se afla la post la ambasadă, ne-a condus cu automobilul la aeroportul internațional, unde ne-am îmbarcat într-un avion la clasa I. Ajunși la Heathrow, am luat un taxi, ne-am instalat la locuința pe care o aveam în Holland Park și am sunat-o pe Liliana cea nerăbdătoare, pentru a-i spune că sosiserăm la Londra și că soțul ei se afla la București.

Reîntors la Londra, ambasadorul m-a invitat la ambasadă pentru a-mi transmite, fără prea mult entuziasm, un mesaj din partea „tovarășei”. Aceasta se interesase de mine, crezând că mă aflu și eu în avionul care zbura cu delegația la București, ca să-mi mulțumească pentru serviciile aduse. Negăsindu-mă, ceruse ambasadorului să-mi transmită aprecierea și mulțumirile ei. Astfel s-a încheiat prima mea întâlnire cu Elena Ceaușescu, întâlnire datorată, așa cum am arătat mai înainte, întâmplării și circumstanțelor care nu depindeau de mine în niciun fel.

AFRICA AMERICA DE SUD AMERICA DE NORD

Liberia

S-au scurs circa doi ani de la revenirea din Anglia. Îmi reluasem activitatea de predare la catedra de Engleză a Academiei de Studii Economice și reentrasem în rutină, în condițiile care dominau pe atunci viața în România. Din nou un apel telefonic din partea Consiliului de Stat m-a anunțat că urma să aibă loc o vizită în străinătate la nivel înalt și că aveam să mă alătur delegației pentru a o însoți pe Elena Ceaușescu în calitate de interpretă. În dimineața următoare, șeful Protocolului mi-a dat amănunțele: era vorba de un turneu în câteva țări africane și sud-americe. Misiunea mea se limita la prima etapă, care includea Liberia, țară vorbitoare de limbă engleză. Întrucât trebuia să acționez rapid, l-am rugat pe șeful Protocolului să îl informeze pe decanul facultății despre situație, pentru a fi înlocuită la cursuri în timpul absenței mele. Am dat o fugă la policlinică, pentru a fi vaccinată împotriva bolilor tropicale. În sfârșit, am purces la pregătirea garderobei pentru a o adapta la climatul african.

Avionul care a zburat cu delegația la Monrovia era plin ochi de oficialități de rang înalt, dintre care pe unii îi întâlneam pentru prima dată. Printre ei figura Ștefan Andrei, recent numit șeful Secției Internaționale a Comitetului Central al PCR, înlocuind-o astfel pe Gizela Vass, o comunistă veterană din vechea gardă. Înainte de război și în cursul acestuia, ea

participase la mișcarea comunistă clandestină ca activistă militantă cu legături strânse la Moscova.

Vizita oficială în Liberia a decurs potrivit rutinei protocolare, cu o ceremonie de bun venit la sosire, o fanfară militară, trecerea în revistă a gărzilor de onoare de către președinții român și liberian și apoi strângerile de mână amicale între oficialitățile celor două țări. Mă afluam tot timpul în imediata apropiere a soțiilor celor doi președinți, traducând scurtele discuții purtate între ele pe teme uzuale: cum fusese zborul, cum se prezenta vremea în cele două țări și altele asemenea. Se putea observa că, în contrast cu îmbrăcămintea plină de culoare purtată de doamnele care făceau parte din grupul oficialităților liberiene, doamna Talbot era îmbrăcată în alb, culoare pe care nu a schimbat-o în tot cursul vizitei. Am aflat ulterior că purta îmbrăcămintă de doliu ca urmare a pierderii unei fete care murise la naștere.

Întreaga delegație, inclusiv președintele și soția sa, a fost instalată într-un hotel recent construit și transformat în reședință pentru oaspeți. Totul era curat, decent, corespunzător standardelor internaționale, iar restaurantul servea preparate de mare rafinament.

Programul a inclus, în afara discuțiilor oficiale, unde prezența mea ca interpretă nu era necesară, vizite la mai multe instituții și așezăminte cu caracter mai ales economic, social și cultural. Monrovia și localitățile din provincie erau încântătoare, iar Elena Ceaușescu vădea o neobișnuită bună dispoziție, bucurându-se de ospitalitatea gazdelor și admirând diferitele locuri pe care le vizita. În mod deosebit ea a fost impresionată de ceva la care nu se aștepta într-o țară africană. Prin contrast cu oamenii din alte țări ale continentului, liberienii, bărbați și femei, indiferent de poziția socială, erau îmbrăcați după moda europeană, purtau costume și rochii și aveau un stil general de viață cu totul familiar nouă, celor veniți din Europa. Nimic nu

era exotic la ei; nu și-au primit oaspeții cu dansuri și cântece exuberante; erau curați și păreau că dau o bună întrebuințare săpunului, cosmeticelor și detergenților. Într-un cuvânt, o prelungire a Americii pe solul african. Se putea vedea peste tot o atmosferă de strădanie și muncă, pe care Elena Ceaușescu a apreciat-o mult.

Dar mai era ceva pe care și ea trebuie să-l fi observat, fără să fi discutat prea pe larg acest aspect în după-amiaza târzie a ultimei zile din vizită. Cumpărase mai multe materiale din bumbac, alese dintr-o prezentare de articole aduse de mine din cele mai selecte magazine și expuse într-una din camerele hotelului. Era fericită că achizițiile fuseseră făcute la prețul cel mai convenabil cu putință, după ce se târguise ca la piață până ce îi adusesese pe bieții vânzători în pragul disperării. Ne aflam în salon și schimbam impresii despre locurile pe care le vizitase și persoanele pe care le întâlnise. Aspectul ușor de sesizat în legătură cu acele persoane, șefi ai diferitelor instituții sau funcționari guvernamentali cu grad înalt, era că toți se prezentau ca rude de sânge sau prin alianță cu președintele Talbot și soția acestuia. Un frate, un cumnat, un nepot, un unchi – Dumnezeu știe ce alte rubedenii – își prezentau cu mândrie legăturile de familie cu șeful statului, fără niciun pic de jenă sau discreție, ca și cum situația era de la sine înțeleasă. Eu m-am amuzat văzând această manieră naivă de a prezenta o situație care, chiar și pentru un străin, însemna corupție și impostură. M-am abținut să comentez cu ea această latură a stării de lucruri politice din Liberia, mai ales că Elena Ceaușescu s-a făcut că nu vede ceea ce era de domeniul evidenței. Eu am fost amuzată să văd acel mănunchi de rubedenii adunate în jurul conducerii liberiene, însă un sergent din armata domnului Talbot a fost mai puțin amuzat. Nu a trecut mult timp după vizita la nivel înalt din România când respectivul sergent a pus la cale o lovitură sângeroasă în încercarea

reușită de a răsturna regimul Talbot, cu consecințe crunte pentru întregul eșafod al unei structuri care, în ciuda lustrului de la suprafață, scârțâia din încheieturi.

Există o vorbă englezească potrivit căreia oamenii inteligenți nu învață numai din propriile greșeli, ci și din greșelile altora. Cât este de adevărat! După lovitura de stat din Liberia nimeni din vârful piramidei nu s-a gândit vreodată că același lucru s-ar putea întâmpla și la noi. Credeau că sunt divini și infailibili. Nimic rău nu li se putea întâmpla. Am trăit să văd rezultatul acestei amăgiri.

„Acum, că vizita s-a încheiat, care îți sunt aranjamentele?“, m-a întrebat Elena Ceaușescu. Era seara târziu. Toți membrii delegației și întregul personal se grăbeau să-și facă bagajele, întrucât ora plecării lor în America de Sud se apropia. Nu participam la toată această agitație, întrucât misiunea mea se încheiase și urma să revin în țară în ziua următoare. „Ambasada mi-a rezervat un bilet de avion; mâine plec la Paris și de acolo la București“, am răspuns. „Așa carevasăzică! Și ce se întâmplă dacă intervine vreo schimbare?“ „În ce sens?“, am întrebat. „Biletul, ce se întâmplă cu biletul?“, a precizat ea. În mod evident era preocupată să știe dacă o modificare a planului ar fi dus la pierderea banilor plătiți pentru bilet. „Presupun că rezervarea poate fi contramandată și banii restituiți“. „Aha, înțeleg!“, a fost reacția ei și apoi a tăcut. Ne-am luat rămas bun, iar eu am urcat în camera mea, amânând pregătirea valizei pentru dimineața următoare. Aveam destul timp la dispoziție și nu trebuia să mă grăbesc. Am simțit nevoia unui duș, așa că am intrat în baie și, înviorată de jetul plăcut al apei calde, mă bucuram de binevenita destindere după încordarea zilelor precedente. Mă aflu încă în baie, când am auzit o bătaie precipitată la ușa camerei. Am ieșit cu halatul pe mine și am deschis ușa în fața căreia se afla consilierul președintelui: „Violeta, împachetează repede, vii cu noi!“. „Vin cu voi, unde?“

am întrebat, nefiind sigură că înțeleg bine. „În America de Sud, grăbește-te. Camioneta așteaptă să-ți ia bagajul!”. Încă temându-mă de o glumă proastă, am insistat: „Cine a spus?” „Președintele. E decizia sa”. A făcut stânga-mprejur și a plecat.

În acea noapte, în timp ce traversam Atlanticul, fără să fi fost prevenită în niciun fel despre această bruscă schimbare de program, mă tot gândeam ce a determinat-o să ia această hotărâre în favoarea mea. Căci ce alt prilej mi s-ar fi putut ivi să pun piciorul pe acel continent? Practic, niciunul. Dar este greu de ghicit ce avusese în minte. Cu toate acestea i-am fost recunoscătoare pentru acel gest de bunăvoință din partea ei.

Argentina

Sunt puține țări în lume – și am vizitat multe țări de pe toate continentele, exceptând Australia și Antarctica – atât de fabuloase ca Argentina. Abundă în resurse, este întinsă, opulentă, luxuriantă și are un popor de o calitate umană excelentă, parcă ai fi în Europa.

Vizita a fost una oficială și, ca atare, președintele Peron și soția sa, Isabela, și-au primit oaspeții cu cele mai înalte onoruri în cadrul unei ceremonii foarte elaborate. Cei care m-au impresionat cel mai mult au fost membrii elitei militare, extrem de eleganți și de educați. Mi-au adus în mod pregnant în memorie pe ofițerii români din fosta armată regală. Cât de eficienți și de bine echipați erau este o altă poveste.

În tot cursul vizitei am șomat în ceea ce privește interpretarea, limba de lucru fiind spaniola. Rolul meu s-a rezumat la

cel de spectator diligent, fiind prezentă la toate activitățile oficiale, altele decât rundele de discuții oficiale, cu ochii pe Elena Ceaușescu, în caz că ar fi avut nevoie de mine. Uneori avea, cel puțin când îmi cerea să îi dau din poșeta mea batista de unică folosință sterilizată și parfumată, pentru a se dezinfecă după o lungă serie de strângeri de mână. Atât ea cât și soțul ei erau teribil de antiseptici, ceva care la ei era un fel de obsesie.

În afară de aceasta, am ajutat-o să aleagă dintr-o gamă de articole pe care le rânduise în chip de expoziție. Țara este vestită pentru blănuri fine, bijuterii și marochinărie, iar Elena Ceaușescu era doritoare să achiziționeze câteva din acestea. Întâmplător, aveam aceeași înălțime și conformație, cu excepția numărului de la picior, al ei fiind mai mare, așa încât mă aflam pe post de model, probând blănurile ca să vadă dacă erau sau nu pe gustul ei. Îmi spuneam părerea în ce privește calitatea și croiala mantourilor cu toată sinceritatea, știind că ea se biziua pe mine în astfel de chestiuni.

Când președintele era reținut la discuții oficiale cu omologul său argentinian, Elena Ceaușescu avea un program propriu, sub supravegherea generalului Pacepa. Noi doi o acompaniam în vizitarea metropolei, parcurgând celebrele *Avenida Santa Fe*, *Corrientes* sau alte asemenea bulevarde, oprindu-ne la diferite centre comerciale sau așezăminte culturale.

În timpul șederii în Argentina a părut să manifeste un interes special față de Isabela Peron. Trebuie să fi primit unele informații despre trecutul ei, care nu era prea diferit de cel al primei-doamne Peron, Eva. Plecând de la aceste informații, Elena Ceaușescu urmărea atent felul cum se mișcă, atitudinea, gesturile și stilul primei-doamne argentinienne. Într-o seară, înainte de cină, stând de vorbă cu Elena Ceaușescu despre impresiile de peste zi, aceasta s-a referit la Isabela Peron, comentând felul în care era îmbrăcată, bijuteriile pe care le purta și,

în general, conduita pe care o avea. „Am întrebat-o cum își organizează programul zilnic și am aflat că își rezervă întotdeauna timp pentru tratament cosmetic, practicarea de sporturi în timpul liber și alte asemenea lucruri”, mi-a spus ea. „Îmi place să sondez femei de acest gen. Este bine de știut!”, a adăugat.

Statele Unite ale Americii

După o ședere de trei zile în Argentina, avionul ce transporta delegația română la nivel înalt, dintr-un motiv care pentru mine rămâne obscur, s-a îndreptat în direcția Statelor Unite. Zborul s-a dovedit a fi lung și obositor, iar vizita la New York nu era oficială. Niciunul din liderii americani nu-l invitasese pe Nicolae Ceaușescu în America, așa încât programul acestuia, după câte îmi amintesc, nu a cuprins discuții oficiale cu nicio persoană importantă din administrația americană. Este drept că au avut loc convorbiri cu anumiți reprezentanți de seamă ai cercurilor de afaceri și întâlnirile uzuale cu americanii de origine română. Nici chiar opoziția sa din America nu și-a bătut capul să organizeze vreo demonstrație cât a stat la New York. Este greu de spus dacă, prin această vizită, a dorit să impulsioneze relațiile economice sau să dea un bobârnac rușilor ori să impresioneze opinia publică de acasă. Oricare ar fi situația, am fost din nou de prisos, rezumându-mă să o însoțesc pe Elena Ceaușescu, împreună cu generalul Pacepa, într-un tur al centrului orașului New York, în principal în scopul efectuării de cumpărături. De vreme ce în magazine nu mai mergea să se târguiască, așa cum obișnuia când i se aduceau la reședință

articolele de interes, nu a cumpărat prea multe lucruri. La Sulka a luat eșarfe pentru ea și fulare pentru el.

Întreaga delegație – miniștri, consilieri, generali, alte oficialități și personalul tehnic – a fost cazată la unul dintre etajele superioare de la *Waldorf Astoria*. Ca de obicei, exista o listă de oficialități îndrituite să ia masa la hotel, în timp ce restul trebuia să se descurce pe cont propriu. Întrucât diurnele erau simbolice, cei care făceau parte din această ultimă nefericită categorie erau lihnii de foame. Deși, în ce mă privește, fructele și sucurile pe care le găseam în cameră, cu complimentele managerului, îmi erau suficiente, împărtășeam totuși cu toți ceilalți un sentiment de frustrare față de nedreptatea care ni se făcea. Ea trebuie să fi simțit acest lucru, pentru că odată, întorcându-ne din oraș, m-a invitat în apartamentul său și a avut curtoazia să împartă cu mine ceaiul de după-amiază. Am apreciat gestul nu din cauză că era necesar să fiu hrănită, ci pentru că nimeni altcineva nu se bucurase mai înainte de acest fel de atenție din partea ei.

Brazilia

Aparatul și-a luat iarăși zborul, traversând meridianele într-o direcție sudică și din nou, după nesfârșite ore în aer, bravii noștri piloți au aterizat, pentru o nouă escală, de această dată în Brazilia. Întrucât portugheza îmi este total nefamiliară, în ciuda similitudinii ei cu româna, sarcina mea a fost din nou doar să fiu alături de Elena Ceaușescu, când avea program liber, într-un tur al orașului Rio de Janeiro. Deși scurtă, vizita

a constituit un prilej unic de a admira vastul golf flancat de un impresionant bulevard, *Avenida Rio Branco*, clădirile impunătoare ce datau din perioada colonială, bisericile iezuite și, firește, Căpățâna de Zahăr, ca și colina străjuită în vârf de statuia lui Iisus Hristos. Dacă ceea ce a văzut a avut vreun efect asupra ei, mi-e greu să apreciez. Însă, în general, lipindu-i o pregătire anterioară în privința locului vizitat, în cea mai mare parte a timpului a părut neimpresionată.

Guineea

Cititorul ar putea crede că esca de la Rio a constituit sfârșitul turneului și că avionul, după ce a decolat din metropola braziliană, s-a îndreptat spre casă. Fals. Mai era o etapă a turneului, una care presupunea o nouă traversare a Atlanticului, ca să ajungem acolo de unde plecaserăm... Africa! Apetitul lor pentru turnee planetare era inepuizabil.

Cineva îmi relatase o poveste despre Conakry în perioada sa de strălucire din timpurile coloniale. Un centru urban înfloritor, plin de forfota activităților comerciale, curtat de străini pentru prețioasele diamante, bauxită și minereu de fier, curat și ordonat sub privirile scrutătoare ale polițiștilor franco-guinezi și cu un aer de eleganță și bonton, pe care localnicii guinezi nu au întârziat să-l preia de la coloniștii de peste mări. În dimineața când a aterizat avionul și am pășit pe solul Guineei, tabloul care ne-a apărut în fața ochilor era departe de a fi cel al descrierii prezentate nouă.

Cum era firesc, la sosire a avut loc ceremonia de primire, în cursul căreia fanfara militară a executat imnul național al României de pe o partitură care părea a fi citită pe dos. După ce Sékou Touré, soția sa și un număr de oficialități și-au salutat în mod convenit înalții oaspeți de peste hotare, un grup de bărbați și femei au prezentat cu mare entuziasm cântece și dansuri autohtone în costume tribale viu colorate. Ceremonia odată încheiată, oaspeții și suita care îi însoțea s-au urcat în mașinile rânduite de-a lungul clădirii părăginite care deservise odinioară un aeroport în plină activitate.

Șirul de automobile a sosit la reședință, un fel de bungalou recent construit pentru a primi oaspeți străini, unde s-au instalat președintele, soția lui și colaboratorii pe toată durata vitezei. Un tânăr ofițer m-a întrebat, manifestând o amabilă preocupare: „Unde o să vă adăpostiți peste noapte? Nu se vede niciun loc decent în sălbăticia asta!”.

„Nu mă cunoașteți, tovarășe locotenent!”, i-am răspuns. „Sunt adaptabilă, mă pot descurca într-o colibă tot atât de bine ca într-un palat. Puneți-mă la încercare!”. Și m-au pus. Presupunând că limba de lucru în etapa guineză va fi franceza, m-au expediat într-un hotel din centru.

În timp ce automobilul care mă transporta rula precaut pe căile de acces prăfuite și aproape pustii, care nu-și mai meritau numele de străzi sau bulevarde, contemplam șirul de locuințe terne, cu ferestre ici și colo sparte, acoperite cu bucăți de scândură, niște găuri negre care în trecut fuseseră magazine, micile grămezi de legume și fructe care își pierduseră de mult prospețimea, expuse pe rogojini de neguțători care moțăiau în căldura sufocantă, așteptând în van să apară vreun cum-părător.

Mașina s-a oprit în fața unei clădiri pe frontonul căreia stătea scris *Hôtel de la République*, de unde ieși cu pași leneși un portar care mi-a luat valiza și m-a condus în cameră.

Hotelul, ca și perechea sa, *Hôtel de France*, nu era terminat – francezii îl construiau în momentul când au fost izgoniți din Guineea –, așa încât câteva ferestre și uși încă lipseau și întreaga clădire, care aducea mai mult cu o casă bântuită de fantome decât cu una menită să adăpostească oaspeți, avea nevoie urgentă de întreținere.

Mi-am dat curând seama că eram singura din personalul român, de fapt din întreaga delegație, cazată în hotel și, ca atare, m-am simțit complet lăsată de izbeliște. Nu aveam nici cea mai vagă idee cum să contactez reședința. Elena Ceaușescu putea avea nevoie de mine, dar la hotel nu se afla niciun reprezentant guinez care să mă ajute să ies din impas. Singura mea speranță era misiunea diplomatică română de la Conakry, unde, cu siguranță, se găseau colegi de-ai soțului meu. L-am rugat pe recepționar, care s-a dovedit a fi tot portarul care mă întâmpinase la sosire, să-mi dea numărul de telefon al ambasadei. Am sunat și, spre marea mea ușurare, mi-a răspuns cineva căruia i-am spus cine sunt și ce problemă aveam. Mi-a dat indicații utile privind modul de a ajunge la ambasadă: „Mergeți drept pe strada principală; la capătul ei veți găsi un copac, pe care este bătută o scândură cu inscripția *Ambassade de la Roumanie* și o săgeată care indică direcția. Urmați-o și ne veți găsi! Este ușor.” Așa am făcut și, odată luată în custodia ambasadei, m-am simțit în siguranță. Mi s-a oferit întreaga ospitalitate și m-am refăcut puțin după lunga călătorie. S-a luat legătura neîntârziat cu reședința, pentru a informa delegația unde mă găseam. Era și timpul pentru că, așa cum bănuisem, în momentul în care Elena Ceaușescu s-a instalat la reședință și a cerut să vin la ea, nu am putut fi găsită nicăieri și nimeni nu avea nici cea mai mică idee unde mă aflam. Panicați, ofițerii, inclusiv generalul Pacepa, așa cum am aflat ulterior, începuseră să mă caute frenetic, înainte de a se înfuria cea care întrebase de mine. Din fericire, diplomatul de la

ambasadă a clarificat situația. A fost trimisă o mașină să mă preia de la ambasadă și am sosit teafără la reședință, spre ușurarea tuturor. Generalul a făcut o glumă stranie: „Violeta, am crezut că ai cerut azil politic în Guineea!”, iar Elena Ceaușescu, văzându-mă, a spus râzând: „Unde ai fost, Violeta? Te pierdusem. Vino să luăm un ceai!” Întrucât a tratat situația ușor, m-am liniștit și eu, însă, în acel moment, mi-am jurat că, dacă îmi va fi dat să mai călătoresc cu ea, niciodată, orice s-ar întâmpla, nu mă voi mai dezlipi de delegație înainte de a cunoaște programul de la începutul și până la sfârșitul vizitei. Mi-a fost clar că nicio persoană de la protocol, practic niciun membru al delegației, oricât de înalt i-ar fi fost rangul, nu putea fi în măsură să știe când era sau nu nevoie de mine. Doar ea decidea. Prin urmare, gata cu greșelile dacă voiam să fiu în siguranță!

La reședință, Elena Ceaușescu a fost confruntată cu o problemă. Se supăraser pe Lili, coafeza ei, nu știu din ce motiv, și hotărâse să nu o ia în acel turneu. Acum trebuia să-și pună la punct pieptănătura, iar Conakry nu mai dispunea de asemenea servicii. Ce puteam face altceva decât să-i dau o mână de ajutor? Așa că eu și soția unui diplomat de la ambasadă am purces să-i aranjăm coafura, la început cu puțin succes vizibil, ținând seama de talentele noastre precare în materie. A fost o distracție generală și toate trei am râs copios de neîndemânarea coafezelor de ocazie în noua lor profesie, ceea ce a reclamat multă răbdare din partea ilustrei cliente, care a trebuit să țină seama de imperativul cauzei. În cele din urmă am reușit, iar Elena Ceaușescu a putut purcede la îndeplinirea obligațiilor oficiale cu capul sus.

Viața la Conakry a fost lipsită de evenimente deosebite. M-am aflat în compania delegației în timpul diferitelor activități oficiale, ținându-mă după Elena Ceaușescu și ajutând-o cu batistele mele parfumate de fiecare dată când părea că are

nevoie de ele. Nu erau prea multe suveniruri care să merite a fi cumpărate, cu excepția câtorva statuete de abanos și a altor asemenea articole tradiționale. A ales câteva și, potrivit obiceiului ei de la care nu se putea abține, a încercat să se târguiască până a ajuns la prețuri ridicole, deși ceea ce i se ceruse era destul de ieftin.

Am decolat din Conakry, lăsând în urmă o țară adusă la sapă de lemn, deși, văzută de sus, din cerul fără nori, dezvăluia un peisaj luxuriant și strălucitor.

Mi-am luat rămas bun de la Africa, cu gândul că nu voi mai avea șansa de a o vizita. În această privință greșeam, întrucât în anii următori au mai avut loc și alte turnee în țări africane, inclusiv unul cu adevărat dramatic, care a coincis cu marele cutremur devastator din martie 1977.

ASIA

Japonia

Vizita în Japonia era privită ca un eveniment important, iar mijloacele de informare în masă au prezentat-o ca atare. Cei care au conceput detaliile vizitei au considerat potrivit să aleagă ruta nordică, ceea ce presupunea parcurgerea vastelor întinderi ale Asiei prin survolarea unei singure țări și efectuarea unei singure escale. Întrucât una dintre limbile de lucru urma să fie engleza, am fost inclusă în numărul mare al personalului tehnic, împreună cu un interpret din Ministerul Afacerilor Externe, un coleg politicos și prevenitor, pe care mă puteam bizui de fiecare dată și în orice împrejurare. Mai era cineva din minister care petrecuse un timp în Japonia pentru a învăța limba, însă la data vizitei japoneza sa „ruginise”.

După multe ore, avionul a aterizat la Habarovsk, pe fluviul Amur, în apropierea graniței cu China. Rușii sunt un popor ospitalier și au fost la înălțime și de această dată.

Un număr impresionant de oficialități de rang înalt de partid și guvernamentale așteptau la aeroport pentru a ura bun venit președintelui și delegației române. Potrivit programului, în timpul alimentării aparatului, care necesita 2-3 ore, președintele, soția lui și întreaga suită – membrii delegației și personalul auxiliar – aveau să fie plimbați prin oraș, pentru a vizita principalele obiective industriale și culturale.

La aeroport aștepta un șir nesfârșit de mașini oficiale pentru a prelua delegația, iar rușii i-au îndemnat pe toți nou-veniții să urce pentru vizitarea orașului, conform programului. Era primăvară, aerul era foarte rece, Amurul încă înghețat tun și,

înainte de topirea gheții, rușii scoteau terasamentul și șinele de cale ferată care serviseră, în timpul lungilor luni de iarnă, să transporte trenurile peste fluviu de pe un mal pe celălalt. Deși Elena Ceaușescu nu avea nevoie de mine în cursul vizitării orașului, mă pregăteam să cobor din avion și să mă alătur grosului delegației. În acel moment, un ziarist s-a apropiat de mine și s-a oferit să-mi dea un sfat: „Nu te duce, orașul este insipid și posomorât, o să-ți pierzi timpul; mai bine stai aici, căci mai este un program pentru noi ceilalți, mult mai atrăgător, o să vezi!” Nu a trebuit să insist ca să mă convingă, entuziasmul meu pentru un oraș aflat la marginea Siberiei era mic. Curând un reprezentant sovietic a urcat în avion pentru a-i invita pe toți cei rămași să binevoiască a lua parte la un dineu într-un restaurant din centrul orașului. Am acceptat cu plăcere. S-a format o coloană de mașini care în câteva minute ne-a transportat la un dineu cu cele mai fine specialități rusești, pe gustul celui mai exigent gurmand. Fructe de mare, cele mai gustoase preparate din pește, icre roșii și negre, nenumărate mezeluri de diferite varietăți și alte delicatesuri pe post de antreuri, urmate de nelipsitul borș și preparate din carne potrivit tradițiilor naționale. În ceea ce privește vinurile, acestea aveau un gust și o aromă cu totul deosebite și ne întrebam oare ce proveniență aveau. Până când ne-am dat seama, citind eticheta în litere chirilice, că erau produse în Basarabia, care la data vizitei se afla sub autoritate rusească.

Gazdele noastre au făcut tot ce le-a stat în putință să ne simțim confortabil. Ne-am înțeles foarte bine, căci am recurs cu toții la cunoștințele noastre de rusă pe care le învățaserăm în prima fază a comunismului, când limba era obligatorie în școli.

După două ore petrecute după pofta inimii, coloana de mașini ne-a dus înapoi la avion, unde ne-am instalat bine hrăniți și bine dispuși. După câteva minute au sosit și membrii

delegației, obosiți și înfomețați, duși prin oraș de colo până colo; și-au reluat locurile în avion ca să-și tragă sufletul și să se odihnească după caznele la care fuseseră supuși. Cei mai norocoși chicoteau, felicitându-se că renunțaseră la vizitarea orașului.

Nimic nu este mai impresionant decât o ceremonie imperială de bun venit, mai ales în Țara Soarelui Răsare! O împletire a stilului conservator cu cel modern, o pompă reținută – acestea au constituit protocolul rezervat șefului statului român și soției acestuia, protocol care s-a desfășurat cu precizia unui ceasornic. Deși se familiarizase cu acest gen de ceremonii, Elena Ceaușescu s-a arătat impresionată, apreciind onorurile cu care fuseseră primiți.

Soții Ceaușescu, membrii delegației și ofițerii de securitate au fost instalați în palat, în timp ce personalului tehnic i-au fost rezervate camere într-unul din hotelurile de lux ale capitalei Tokio. Elena Ceaușescu nu mi-a spus unde să stau, așa că a trebuit să cântăresc singură argumentele pro și contra sederii la hotel sau la palat. Deși mi-ar fi plăcut să mă bucur de serviciile unui hotel de cinci stele, mi-am dat seama că ar fi fost imposibil să fac naveta între hotel și palat fără întârzieri în acel stup de albine care era Tokio în anii '70 și care, probabil, continuă să fie la fel și astăzi. Elena Ceaușescu ar fi putut întreba în orice moment: „Unde este Violeta? Ce vreți să spuneți că nu știți? Aduceți-o!” Iar aducerea mea de la hotel la palat în ritm de melc prin traficul imposibil de la Tokio nu era sarcină ușoară. Așa că, în ciuda feței încruntate a șefului protocolului român, am decis să stau la palat. De fapt, îmi învășasem lecția de la Conakry. Mi-a fost repartizată o cameră confortabilă la parter, de unde puteam urca o scară mare în spirală pentru a ajunge la apartamentul Elenei Ceaușescu. La palat au avut loc diferite acțiuni protocolare organizate de ambele părți, recepții și dineuri, la care Elena Ceaușescu

mi-a spus că nu are nevoie de mine, un interpret fiind de ajuns. Mi-a cerut totuși să stau aproape la prezentarea corpului diplomatic, cu care prilej ea și președintele urmau să facă cunoștință cu ambasadorii acreditați în Japonia și cu soțiile acestora, la un pahar de șampanie.

În timpul acelei acțiuni, și al altor asemenea, am fost confruntată cu un neașteptat obstacol în persoana șefului român al Protocolului, cu care mă aflam într-o constantă dispută. Omitea permanent să-mi comunice detaliile programelor care mă priveau direct sau schimbările, care nu erau puține și interveneau pe măsură ce vizita era în desfășurare. Atitudinea lui față de mine era mai mult decât nepoliticoasă, ca să nu spun altfel, prin contrast cu conduita atentă a tuturor celor din delegație, inclusiv miniștri, consilieri și ofițeri. În definitiv, eram lector universitar și, în plus, soția unui diplomat. Iar el îmi fusese student pe când predam engleza la catedra Institutului de Relații Internaționale. El ignora toate acestea, iar răbdarea mea avea limite. Paharul amărăciunii nu mi se umpluse încă. S-a vărsat mai târziu, la Copenhaga, când am izbucnit la remarcile sale insolente și mi-am reglat conturile cu el, spre satisfacția secretă a tuturor celor de față.

Ziua era pe sfârșite, avusese loc un dineu oficial, după care o escortasem pe Elena Ceaușescu în chip de doamnă de onoare până la marea ușă a sufrageriei, iar de acolo m-am retras în camera mea, spre a mă pregăti pentru programul zilei următoare. Convinsă că sarcinile mele din acea zi se terminaseră, am făcut baie, mi-am pus părul pe bigudiuri și m-am dus în pat. Am auzit o bătaie în ușă și, înainte de a avea timp să cobor din pat, ofițerul de serviciu a deschis ușa și mi-a spus cu o voce agitată: „Doamna Violeta, veniți repede, sunteți așteptată sus!” M-a lăsat singură și în câteva secunde am sărit din pat, blestemând pe individul care niciodată nu mă prevenea la timp în legătură cu ce era programat să aibă loc, mi-am

pieptănat părul încă jilav, am pus pe mine o rochie de seară și am încălțat în grabă o pereche de pantofi, luptând din răsuferință să-mi închid fermoarul de la spate. Am ieșit pe coridor să o caut pe Lili sau pe maseuză, ca să mă ajute la fermoar. Niciuna nu era de găsit, așa încât căpitanul, care a înțeles situația, mi-a venit în ajutor. Nu aveam cum să nu îl accept, așa că, odată complet îmbrăcată, am urcat în fugă scările, de-abia trăgându-mi sufletul, și mi-am făcut cunoscută prezența. Toată lumea m-a privit cu surprindere, iar o gardă de corp a ieșit din salonul apartamentului Elenei Ceaușescu ca să îmi spună că și ea era la fel de surprinsă să mă vadă acolo. Nu mă chemase și nu avea nevoie de mine. Plină de frustrare, m-am întors în cameră, căutând să-mi dau seama cine se afla la originea acelei farse. Mai târziu am aflat de la Lili că Elena Ceaușescu s-a interesat și ea cine produsese acea inadvertență instrucțiune în numele ei, ca până la urmă să afle că fusese dată de nimeni altul decât șeful Protocolului. L-a convocat pe loc și i-a tras o săpuneală cu care era deja obișnuit din partea ei. Lili a auzit-o țipând la el: „De ce o tot chinui fără motiv? Și cum îndrăznești să dai ordine în numele meu?” M-am temut că șeful protocolului s-o fi gândit că eu m-am plâns la ea, însă Lili m-a liniștit: „Deloc! Tovarășa se afla pe palier, v-a văzut alergând pe scări și s-a mirat ce vi s-a întâmplat.” În acel moment i-am fost recunoscătoare Elenei Ceaușescu pentru că mă proteja împotriva necazurilor la care eram expusă într-un mod atât de nerezonabil și de grosolan.

Programul oficial cuprindea, așa cum am menționat deja, o acțiune protocolară de rutină – prezentarea șefilor misiunilor diplomatice oaspeților români. Acțiunea urma să aibă loc după-amiaza, iar Elena Ceaușescu, pregătită de Lili pentru acest eveniment, se întreba ce fel de rochie să îmbrace, lungă sau scurtă. M-a consultat în această chestiune și, întrucât era vorba de o acțiune de după-amiază, rochia nu putea fi decât scurtă.

Am lăsat-o să se pregătească în timpul rămas până la începerea acțiunii, când șeful Protocolului veni în fugă în camera mea să-mi spună că diplomații începuseră să sosească și că soțiile lor purtau rochii lungi. „Du-te și spune-i!”, mă împinse el (nu îndrăznea să meargă el însuși). M-am dus și i-am dat informația, însă i-am atras atenția că, potrivit practicii universale, nu se purtau rochii de seară la începutul după-amiezii. Stătea în cumpănă. „Atunci, ce să fac?” Am repetat: „Rochie scurtă, aceasta este uzanța.” Președintele ascultase conversația dintr-o cameră alăturată. Nu și-a făcut apariția, însă i-am auzit vocea prin ușa întredeschisă: „Leano, fă așa cum este uzanța și nu cum s-au îmbrăcat femeile alea!” Auzindu-l, ea s-a întors către Lili și, repetându-mi cuvintele, a spus: „Adu-mi o rochie scurtă, asta este uzanța!” Așa că Elena Ceaușescu, urmată de mine, ambele în rochii scurte, ca de altfel și doamnele din suita curții imperiale, am primit cortegiul de diplomați și pe doamnele lor. Cele mai multe dintre ele purtau, firește, rochii scurte, altele, câteva, rochii de seară, fiecare după nivelul de informație pe care îl poseda în ceea ce privește uzanțele și eticheta.

Gazdele japoneze pregătiseră un program separat pentru soția președintelui, cuprinzând o demonstrație de aranjament floral potrivit artei tradiționale ikebana, cu o pauză prelungită în cursul căreia doamnele din înalta societate aveau să se întrețină cu Elena Ceaușescu la o ceașcă de ceai și biscuiții de rigoare, o vizită la o întreprindere din oraș și o plimbare în centru, pentru a vedea câteva magazine de lux. La toate aceste activități prevăzute în program i-au ținut companie generalul Mihai Pacepa și cu mine, precum și o tânără în chip de gardă de corp, îmbrăcată în ținută de stradă, care fusese instruită special de serviciile de securitate pentru a o proteja. Era foarte tânără, foarte timidă și vizibil emoționată aflându-se în asemenea cerc. Văzând-o în această stare, mă întrebam dacă biata

fată ar fi fost vreodată în stare să facă uz de pistolul pe care îl purta în poșetă, în caz de atac. Mă simțeam în siguranță nu atât cu ea, cât cu ofițerii care însoțeau grupul de vizitatori.

Demonstrația florală a durat destul de mult, întrucât fuseseră aduse numeroase flori în vederea aranjării lor în vase potrivite. Privind la Elena Ceaușescu și cunoscând-o deja destul de bine, mi-am dat seama că lupta să salveze aparențele și să disimuleze o plictiseală de moarte. Supliciul odată încheiat, fiecare persoană din grupul de vizitatori români a primit în dar o colecție de broșuri despre aranjamentele florale, ca amintire a vizitei. Apoi mai multe doamne aristocrate de diferite vârste au înconjurat musafira și, cu multe cuvinte politicoase și plecăciuni, au invitat-o la ceai, răcoritoare și biscuiți. Discuția a continuat pe aceeași temă a florilor și, în general, despre flora din Japonia, după care conversația a început să lăncezească, întrucât nici musafira, nici gazdele nu păreau să mai găsească vreun subiect de interes. Nu după mult timp, Elena Ceaușescu s-a ridicat fără prea multă ceremonie, spunând că mai are și alte aranjamente, a mulțumit pentru ospitalitate și și-a făcut ieșirea urmată de suită.

Plimbarea prin centrul elegant al capitalei japoneze s-a dovedit a fi mai înviorătoare, datorită acelui amestec de bulevarde strălucitoare cu străduțe laterale exotice, în atmosfera plină de viață creată de mulțimea de pietoni, care circulau în toate direcțiile ca într-o mișcare browniană, și de nenumăratele reclame și indicatoare ideografice care îl fac pe străin să se simtă ca pe o altă planetă. Tot ce aveam în minte în acel moment, aproape în mod obsesiv, erau vestitele perle Miki-moto. Aveam un colier dublu de perle de cultură în degrade pe care îl cumpărasem dintr-un magazin de bijuterii londonez și, de asemenea, un inel cu perlă cumpărat la Liège. Însă acum mă aflam chiar în țara și orașul lor de origine. Nu aș fi vrut pentru nimic în lume să pierd acest prilej de a le admira.

Rătăcind pe străzile din centru ne-am găsit deodată în fața unui impunător magazin de bijuterii, pe frontonul căruia se afla înscris cu litere latine mari *Mikimoto*. M-am gândit că am noroc, dar trebuia să-mi folosesc toată puterea de convingere pentru a-i trezi interesul de a vizita magazinul. I-am explicat tot ce știam despre perle, cât de valoroase deveneau când erau montate în metale nobile și pietre prețioase de diferite culori și forme. La început nu prea era entuziasmată de ideea vizitării magazinului, dar la insistențele mele s-a lăsat înduplecată: „Bine, Violeta, hai să intrăm, dacă spui tu!”. Am intrat în magazinul *Mikimoto* care semăna cu peștera plină de comori a lui Ali Baba, decorată în stil japonez. A vizitat magazinul ca pe o galerie de artă, fără a se opri să cumpere ceva. Printr-o simplă coincidență, într-un colț al magazinului am dat peste o mică expoziție de artă populară românească, constând din broderii, ceramică și câteva afișe care ilustrau peisajele naturale cele mai atractive din țara noastră. Vederea expoziției a încântat-o cu adevărat. Fără îndoială expoziția fusese montată într-un loc foarte frecventat de un public numeros din inițiativa ambasadei române, în colaborare cu proprietarul magazinului.

Elena Ceaușescu nu a avut nevoie de mine pentru vizita la întreprinderea industrială, astfel că am rămas la palat, în așteptare de noi instrucțiuni. Când a revenit, m-a chemat să-mi spună plină de indignare: „Uită-te și tu ce mi-au dat, ce părere ai?” Ținea în mână o sumedenie de perle baroc înșiruite în fire foarte subțiri. I-am explicat că, așa cum se prezentau, erau de o valoare medie, ținând seama de dimensiuni, dar erau foarte frumoase și meritau să fie purtate numai dacă un bijutier experimentat le-ar fi împletit într-un singur șirag, în formă de colier. Aceasta a mai liniștit-o puțin, așa că le-a pus în poșetă, pentru ca mai târziu să reapară la București în jurul gâtului ei, montate în maniera pe care o sugerasem.

La Tokio nu am avut mult de tradus. Doar la demonstrația de ikebana și la pauza de ceai cu aristocratele japoneze, iar la Kyoto și Osaka, nici atât. În capitală m-a lăsat liberă să mă plimb după pofta inimii, îndemnându-mă să vizitez ce îmi plăcea mai mult și să cumpăr câte ceva dacă doream. A dat instrucțiuni unui ofițer să mă însoțească într-o mașină guvernamentală și astfel escortată m-am îndreptat spre centru, pentru a căuta niște mătăsuri pe care aș fi dorit să le cumpăr. Curând am renunțat, mătasea japoneză s-a dovedit a nu fi pe gustul meu, în ciuda calității. În plus, mulțimea de oameni și traficul atât de încurcat erau atât de deprimante încât toți trei – șoferul japonez, ofițerul român și cu mine – am considerat mai înțelept să ne strecurăm prin căile de acces întortocheate înapoi la palat.

Am mai ieșit o dată din reședință, de această dată cu generalul Pacepa, pentru a alege câteva obiecte pentru Elena Ceaușescu. Misiunea era mai dificilă. Deși generalul avea gusturi rafinate, nu se putea ști dacă acele gusturi se potriveau cu înclinațiile ei în materie de obiecte de artă. Împreună am ales câteva vase de epocă și un candelabru de cristal, rugând-o pe vânzătoare să le împacheteze cu atenție, potrivit standardelor cerute pentru transportul internațional. Dacă a fost sau nu mulțumită de achiziții, n-am aflat niciodată, căci coletele trebuie să fi fost despachetate după întoarcerea la București.

Pe toată durata vizitei în Japonia am fost împreună cu soția ambasadorului român, o femeie educată, cam de vârsta mea, cu care m-am înțeles foarte bine. Soții noștri studiaseră la același liceu din București, primul mai mare cu un an, însă după absolvire cărările lor s-au despărțit, el devenind student la o facultate economică sau de inginerie, în timp ce soțul meu a urmat dreptul. Întâmplarea a făcut ca, la câțiva ani după vizita în Japonia, cei doi să se întâlnească din nou la New Delhi, unde soțul meu funcționa în calitate de consilier

al ambasadei, iar colegul său de liceu, în calitate de ambasador. Aceste detalii explică întrucâtva bunele relații pe care le-am avut cu soția lui, dar nu pe de-a-ntregul. Ceea ce era important și reprezenta cauza noastră comună în Japonia consta în necesitatea de a păstra un climat calm și liniștit și de a evita valuri care ar fi putut-o irita pe Elena Ceaușescu. Având în vedere nevoia de a fi punctuali când se punea problema prezenței soției ambasadorului la diferitele acțiuni protocolare, precum și circulația imposibilă, i-am sugerat, și ea a fost de acord, să-și aducă garderoba la mine în cameră, unde era loc destul, pentru a nu mai face mereu naveta de la ambasadă la palat. Am stat de asemenea mereu împreună în cele două zile petrecute la Kyoto și Osaka, încercând să ne bucurăm de adevărata vacanță care ni se oferise. O numesc vacanță pentru că nu mi s-a cerut să traduc pentru Elena Ceaușescu. Înainte de plecarea din Tokyo în provincie, s-a decis ca numai unul dintre cei doi interpreți ai președintelui să meargă cu delegația. Când șeful Protocolului, căruia știu sigur că i-ar fi făcut mare plăcere să mă lase în capitală, se pregătea să dispună chiar acest lucru, Elena Ceaușescu i-a tăiat-o scurt: „Violeta vine cu noi!”. Și așa a fost. Am aflat toate acestea de la Lili, sursa pe care mă puteam bizui, și care mă ținea tot timpul la curent cu evoluțiile, mai ales cele referitoare la mine.

Am călătorit cu trenul de mare viteză, care luneca atât de lin încât puteai crede că zboară.

La Kyoto am vizitat câteva din vechile monumente, inclusiv un templu secular cu bogate și frumoase ornamente, și câteva instituții culturale și de artă. Prânzul a fost servit într-un restaurant cu specific japonez. Gazdele localității ne-au îndemnat să ne conformăm tradiției naționale și să ne descălțăm – un obicei oarecum stânjenitor pentru noi, cei veniți din Europa –, să ne așezăm la mese joase în genunchi sau turcește – ceea ce era încă și mai stânjenitor și, pe deasupra,

cu totul neconfortabil – și să folosim bețișoare. În ciuda acestor neajunsuri, toată lumea s-a distrat, mai ales că masa a fost excelentă. Atmosfera fiind foarte veselă, președintele și consoarta, care în mod obișnuit nu prea erau dispuși să se conformeze obiceiurilor exotice, s-au alăturat celorlalți cu multă bună dispoziție.

La Osaka cuplul prezidențial și întregul lor anturaj au trecut în revistă, în pas aproape alergător, câteva unități industriale mai ales cu profil electronic. Într-una dintre ele, toți membrii grupului au primit în dar câte un pachetel cu produsele în care se specializa cu deosebire. În pachetelul meu am găsit un calculator miniaturizat, care mie mi-ar fi fost de mare trebuință la liceu, când făceam exerciții matematice. Am făcut această remarcă în prezența câtorva miniștri și consilieri care au râs în mod aprobator, ei fiind în aceeași situație, dar erau prea timizi să o recunoască.

Pe durata vizitelor la Kyoto și Osaka mi-am propus să mă țin departe de grupul care îl însoțea pe președinte. Mai întâi pentru că nu era nevoie de serviciile mele, în al doilea rând, unele dintre obiective, îndeosebi cele industriale, nu prea mă interesau și în al treilea rând, cel mai important, știam cu siguranță că nu agreea intruziunile inadvertente. Atunci de ce să-mi fac loc cu coatele și să nu mă țin la o distanță strategică, cât mai departe de grup și de camerele de luat vederi? Am aplicat această strategie atât de strict încât, revenind la Tokio, Elena Ceaușescu a întrebat-o pe Lili: „Ce a făcut Violeta în tot acest timp?” „A fost cu dumneavoastră în tot acest timp!”, i-a răspuns Lili. „Nu i-ați spus dumneavoastră să vină cu delegația?” „Așa e, dar n-am văzut-o și am uitat ce i-am spus.”

Vizita în Japonia se încheiase. În timp ce-mi făceam bagajul, mă tot gândeam că, fără bunăvoința ei față de mine, n-aș fi avut niciodată șansa de a vizita o țară de poveste cum este

Japonia. Și aceasta nu ca un turist obișnuit, ci la cel mai înalt nivel, în cele mai bune condiții cu putință.

În dimineața următoare am zburat spre Filipine, a doua etapă a turneului, și, în ciuda distanței relativ scurte, se părea că am pus piciorul pe solul unei cu totul alte planete.

Filipine

Când am pășit pe solul Filipinelor, primul șoc pe care l-am avut a fost frumusețea Imeldei Marcos, frumusețe care îți tăia răsuflarea. Îmbrăcată într-o rochie tradițională în culori pale, temperate, cu un machiaj fără cusur, o coafură ce-i avantaja perfect fața care aducea cu un porțelan delicat translucid, doamna Marcos îi puneă în umbră pe toți din jurul său. Stătea dreaptă, cu acel glamur și aură ce o învăluiau, alături de președintele Marcos, amândoi făcând onorurile de bun venit înalților oaspeți, președintele Nicolae Ceaușescu și soția sa, Elena.

De la începutul și până la sfârșitul vizitei, cuplul român s-a simțit în Filipine și în tovărășia cuplului Marcos mult mai în largul lor decât oriunde în altă parte și cu oricare alți lideri. Presupun că această bună dispoziție putea fi atribuită strădaniilor depuse atât de Ferdinand, cât și de Imelda, de a rezerva oaspeților o primire cât se poate de călduroasă și un program deosebit de atractiv. De asemenea, probabil și unei anumite similitudini de stil și metode de conducere a celor două țări de către respectivii președinți și soțiile lor. Căci am putut sesiza că, în ciuda atmosferei de festival creată în timpul

șederii în Filipine a delegației române, țara era condusă cu o mână de fier, cu mult amestec în afacerile politice din partea primei-doamne și cu multă obediență umilă manifestată de colaboratorii apropiați. Ca de obicei în asemenea situații, Elena Ceaușescu urmărea cu un ochi plin de curiozitate, cu siguranță pentru a se inspira, gesturile și conduita doamnei Marcos, ca și programul ei zilnic.

În timpul șederii delegației la Manila, Ferdinand și Imelda Marcos au mers cu ospitalitatea până într-acolo încât le-au oferit oaspeților români drept reședință palatul prezidențial. Inițial, Ferdinand Marcos propusese ca Nicolae Ceaușescu să ocupe propria sa reședință particulară, o vilă superbă situată nu departe de palat, însă oaspetele lor a declinat oferta, preferând o reședință mai oficială și mai impunătoare, așa cum îi stă bine unui președinte. Când călătorea în străinătate îi plăcea să fie primit și tratat cu cele mai înalte onoruri.

Urma să fie cazată la un hotel din centrul orașului cu alți membri ai personalului, însă din nou, ținând seama de traficul aglomerat, am solicitat să mi se asigure o cameră la palat, ca să mă pot odihni în timpul pauzelor de program și totodată să fiu disponibilă prompt când îndatoririle ar cere-o.

Pe lângă diferitele acțiuni și activități – discuțiile oficiale, recepțiile și spectacolele de gală – la care participau cele două cupluri prezidențiale, au mai fost prevăzute unele activități separate pentru Elena Ceaușescu: vizitarea orașului și a câtorva locuri de interes din afara Manilei, precum și acordarea unei distincții onorifice din partea corpului guvernantorilor Universității Manila. Această ultimă acțiune a reclamat participarea mea activă ca interpretă la convorbirile pe teme științifice cu un grup select de profesori, urmate de discursul rectorului, apoi al unui membru marcant al corpului profesoral, un discurs rostit de Elena Ceaușescu și, în final, ceremonia de acordare a distincției cu titlul de Doctor Honoris

Causa. Aici îndatoririle mele de a o secunda au fost de primă importanță, întrucât întreaga acțiune avea să se desfășoare pe baza traducerii mele.

Imelda Marcos s-a dovedit a fi extrem de ospitalieră cu Elena Ceaușescu. A mers până la a o acompania aproape pretutindeni unde prevedea programul, cu excepția cazurilor când propriile sale îndatoriri o reclamau în altă parte. Dacă a făcut-o din pură bunăvoință sau din dorința de a se evidenția pe sine este greu de spus. Cert este că, indiferent unde ne-am dus, fie în vizitele din capitală, fie în cele din provincie, totdeauna ne erau prezentate diverse instituții – așezăminte sau unități sociale – care purtau pecetea Imeldei Marcos. O fundație, o asociație, o instituție de caritate, un așezământ educațional sau un cămin de bătrâni – toate se aflau sub sponsorizarea, patronajul sau protecția soției președintelui filipinez. Am avut câteva indicii care mi-au sugerat că primadoamnă era implicată în variate activități legate de interese guvernamentale, întrucât uneori se scuza spunând că nu o va putea însoți pe Elena Ceaușescu deoarece prezența sa era necesară la câte o ședință urgentă. De pildă, la un moment dat a luat-o pe Elena Ceaușescu, însoțită de o mică suită, să viziteze o fermă agricolă. Deplasarea s-a făcut cu elicopterul și, după ce am aterizat, doamna Marcos ne-a lăsat în grija câtorva oficialități locale. A urcat apoi în aparatul de zbor împreună cu ministrul de finanțe. Ne-a spus că trebuia să semneze ea însăși un contract foarte important. Îmi amintesc că, în momentul în care elicopterul s-a ridicat de la sol, tot grupul de vizitatori, inclusiv Elena Ceaușescu, a fost învăluit într-un nor de praf și fum. Am venit în ajutorul tuturor cu prețioasele mele batiste parfumate, pe care le-am distribuit nu numai ei, ci și restului grupului, pentru a-și șterge fața și mâinile. Primindu-și batista, generalul Pacepa mi-a spus în șoaptă: „Fii binecuvântată, Violeta!”.

Oriunde și oricând era prezentă, prima-doamnă filipineză însuflețea întreaga atmosferă, întreținându-se plină de grație cu înalții săi oaspeți, servindu-i personal cu ceai sau cafea, ori cu platouri încărcate cu tot felul de delicatese, atât locale, cât și internaționale.

Altădată și-a întovărășit oaspeții la vizitarea unui sat model, menit să stimuleze turismul rural. Înainte de plecarea cu elicopterul, un reprezentant al Protocolului m-a luat deoparte pentru a-mi spune că doamna Marcos i-a dat instrucțiuni să mi se acorde atenție, astfel că, dacă am vreo dorință sau cerință, să-i spun și departamentul Protocolului va fi gata să o onoreze. Am răspuns că sunt foarte încântată de atenția pe care doamna Marcos are bunăvoința să mi-o acorde, însă totul este în perfectă regulă în ceea ce mă privește. Era imperios necesar ca acest mesaj să nu ajungă la urechile Elenei Ceaușescu – nu i-ar fi făcut plăcere că i se acorda atenție altcuiva decât propriei ei persoane.

Ca întotdeauna când președintele și soția călătoreau în străinătate, apărea problema, ca să nu spun dificultatea, de a urma întocmai punctele din program, așa cum fuseseră stabilite anterior de direcțiile de Protocol ale celor două ministere de externe. În această privință, cuplul prezidențial avea tot felul de toane, nu se știa niciodată până în ultimul moment dacă ei se vor conforma prevederilor din program, dacă vor accepta sau nu îndeplinirea anumitor funcții oficiale sau protocolare, indiferent de importanța lor. Această situație era de natură să îi aducă pe bieții șefi de Protocol pe culmea disperării, de vreme ce fiecare activitate sau deplasare, oricât de neimportantă ar fi fost, presupunea pregătiri minuțioase și mobilizarea unui întreg contingent de forțe menite să asigure desfășurarea fără incidente a evenimentului respectiv.

Aceași situație s-a ivit în problema croazierei pe iahtul prezidențial în largul coastei Manila. Președintele Marcos și

Imelda aşteptau ca omologii lor români să se deplaseze în port. Nicolae Ceauşescu a comunicat că nu vor să meargă în croazieră. Panicat, şeful filipinez al Protocolului a făcut o încercare disperată de a-i convinge pe români să se răzgândească şi să accepte invitaţia. Atunci Ceauşescu a spus da, pentru ca imediat după aceea să spună din nou nu, creând în acest fel o totală debusolare în rândul anturajelor ambilor preşedinţi. În cele din urmă a spus da şi toată lumea s-a îndreptat spre port.

Croaziera a fost extrem de plăcută, oceanul era liniştit, o întindere argintie de apă fără nici cel mai mic val care să-i tulbure luciul, îndreptându-şi astfel întru totul denumirea de „Pacific”. Delegaţia a urcat la bordul iahtului personal al gazdelor, o navă elegantă şi confortabilă, cu spaţii generoase de cazare şi distracţii, precum şi cu dispozitive moderne. Imelda Marcos, mai frumoasă şi mai bine îmbrăcată ca oricând, a fost la înălţime în calitate de gazdă, întreţinându-şi oaspeţii, servindu-i cu răcoritoare şi aperitive şi prezentându-le un spectacol. S-a aşezat la pian şi a executat, acompaniindu-se cu vocea, câteva cântece melodioase, printre care unul care-i plăcea cel mai mult, *Strangers in the Night*. Apoi a mobilizat toţi membrii propriului anturaj – miniştri, ofiţeri etc. –, formând cu ei un cor care a cântat pentru oaspeţii români. Odată reprezentăţia părţii filipineze încheiată, a venit rândul ca, la îndemnul Imeldei, partea română să se producă în acelaşi fel. Aici românii s-au aflat în încurcătură, neştiind ce cântec ar fi potrivit pentru cor. Nicolae Ceauşescu s-a uitat în toate părţile pentru a găsi pe cineva în stare să scoată grupul român cu faţa curată, până când privirile i-au căzut pe mine. „Violeta, cântă ceva!”. Am răspuns că nu aş putea fi la înălţimea sarcinii. S-a sugerat atunci că poate ministrul de externe ar fi un concurent mai nimerit. Spre distracţia tuturor, a atacat câteva note ale unui cântec indescifrabil, cu o voce de bariton răguşit, după care s-a lăsat păgubaş. Am venit cu sugestia ca toată lumea

să cânte un cântec pe care oricine trebuie să-l fi învățat la școală în copilărie, nostalgic și melodios: *A ruginit frunza din vii*. S-a format de îndată corul românesc, care a început să cânte cu ardoare, inclusiv președintele, urmat de miniștri și consilieri, ca și de ofițerii de pază. Reprezentația s-a dovedit un mare succes, iar auditoriul încântat a aplaudat zgomotos.

Una din seri a fost rezervată pentru un dineu oferit oaspeților de Ferdinand și Imelda Marcos la locuința lor situată nu departe de Malakaian, reședința oficială. Cercul de participanți a fost întrucâtva restricționat la principalii actori și interpreți, membrii mai importanți ai delegației române și câțiva membri ai cabinetului lui Marcos. Imelda a dat instrucțiuni clare ca eu să fiu așezată în rând cu ea și Elena Ceaușescu, ceea ce constituia o încălcare a practicii înrădăcinate a Protocolului părții române de a plasa interpreții în spatele, și nu alături de interlocutorii pentru care traduceau.

În timpul dineului, doamna Marcos s-a referit la locuința particulară în care avea loc dineul, numind-o „căminul” moștenit de la părinții săi, lăsându-i astfel pe oaspeți să înțeleagă că provenea dintr-o familie cu mijloace materiale considerabile. Această declarație venea în contradicție cu afirmațiile unor prime-doamne din Asia și de pe alte continente, ale căror versiuni erau în direcția opusă. În contextul dat, doamna Marcos i-a spus Elenei Ceaușescu să considere vila propria ei locuință, oricând ar fi dorit să revină în Filipine avea să fie întotdeauna binevenită să locuiască acolo oricât de mult timp. Această invitație a impresionat-o mult pe Elena Ceaușescu, văzând-o ca pe o marcă de considerație și ospitalitate față de ea.

Aceeași atitudine prevenitoare a predominat și la Universitatea din Manila, unde Elena Ceaușescu a primit diploma prin care era declarată Doctor Honoris Causa a acelei Alma Mater. Așa cum am mai menționat, ritualul a fost potrivit

tipicului obișnuit: o discuție cu rectorul și cu membrii de vază ai corpului profesoral, alocuțiuni și discursuri rostite atât de gazde, cât și de oaspeți, în prezența profesorilor universitari și a studenților, și, în final, decernarea titlului. Toate acestea prin intermediul traducerii, ceea ce nu a fost o misiune ușoară. Faptul remarcabil a fost că doamna Marcos a ținut să onoreze evenimentul cu propria sa prezență în tot cursul ceremoniei. Ambele doamne au fost invitate să îmbrace roba și boneta ceremonială de culoare neagră, iar, din curtoazie, cunoscând statutul meu de profesoară universitară, rectorul a sugerat să le port și eu. Am declinat politicos oferta, gândind că o asemenea postură ar fi fost nepotrivită și de natură să o irite pe Elena Ceaușescu, poate și pe Imelda Marcos.

Ceremonia, care a câștigat în importanță prin prezența primei-doamne filipineze, s-a transmis pe posturile naționale, în direct la radio și televiziune. Am revenit la reședință, ea binedispusă de succesul repurtat în urma rostirii discursului, iar eu ușurată de povara asigurării unei traduceri adecvate și a salvării situației în momentele stânjenitoare.

Am aflat ulterior că președintele și principalii săi colaboratori urmăriseră evenimentul la televizor. El a avut cuvinte de laudă pentru conduita ei în calitate de oaspete de onoare, iar despre mine a spus: „Se vede că este profesoară, e stăpână pe ea!”. Într-o efuziune de entuziasm, Elena Ceaușescu m-a îmbrățișat și m-a sărutat pentru contribuția mea la reușita acțiunii. În acel moment, care părea apogeul carierei ei, pentru a celebra evenimentul, i-a cerut lui Melinte, în același timp chelner, bucătar și bufon, să deschidă o sticlă cu vin de cea mai bună calitate. Melinte a scos din lada cu provizii aduse din țară o sticlă de mici dimensiuni, a deschis-o și fiecare s-a regalat cu câte un pahar din deliciosul nectar. „Are un gust nemaipomenit!”, a spus ea. „Câte sticle din astea mai avem?” „Câte? Asta a fost ultima sticlă!”, a venit răspunsul. „Păcat, dacă

știam, n-aș mai fi cerut să o deschizi!". Uneori această latură a naturii ei, avariția, se făcea cunoscută în formele cele mai meschine.

Președintele și întreaga delegație au purtat discuții oficiale cu omologii filipinezi într-o clădire guvernamentală din centrul Manilei. Discuțiile au fost și ele transmise în direct, iar Elena Ceaușescu, la rândul ei, a stat să urmărească desfășurarea discuțiilor. Nicolae Ceaușescu a început prin a explica și a face o relatare amănunțită în legătură cu tema sa de predilecție – progresul economic al României –, menționând în context câteva cifre. La această fază, ea s-a arătat foarte vexată: „Cum de dă cifrele astea așa umflate?” Cu siguranță că „baritonul” i le-a șoptit la ureche. De la episodul muzical de pe vas, în care ministrul de externe se produsese în public cântând solo, îi rămăsese porecla de „baritonul”.

Nu cred că sunt episoade mai semnificative pe care să le menționez în ceea ce privește vizita în Filipine. Un mic grup de oficialități române și autohtone au însoțit-o într-o vizită a capitalei. Altă dată am fost la câteva centre comerciale cu generalul Pacepa și alt demnitar, pentru a selecționa câteva materiale și bijuterii în cazul în care Elena Ceaușescu ar fi dorit să le cumpere. Din nou, prețul materialelor a trebuit să fie negociat la sânge cu bietul vânzător care nu-l putea reduce sub un anumit prag fără riscul de a da faliment. În timp ce ezita între prețul lui și prețul ei, iar rezultatul deliberării era incert, m-am dus la hotel pentru a-l vedea pe generalul Pacepa și a-mi spune ce-i de făcut. L-am găsit discutând cu generalul Marin Neagoe, care a și plecat curând după aceea. Am rămas singuri și împreună am coborât la restaurant să luăm cina. Părea deprimat. „Ce știi tu, Violeta. Nu știi nimic!”. „Nu știu și nici nu vreau să știu!”, a fost răspunsul meu. Am continuat să mâncăm în tăcere câțva timp, fiecare cu gândurile sale.

Altă dată am plecat singură pentru a-mi face propriile cumpărături. Singură în sensul că nu întovărășeam pe nimeni altcineva, însă eu însămi eram însoțită – o chestiune care la mine devenise regulă – de șofer, de un ofițer român și de Lili, coafeza Elenei Ceaușescu. Exista un permanent climat de încordare în rândul membrilor delegației, întrucât președintele și mai ales Elena Ceaușescu întrebau fără încetare: „El unde este? Ce face acolo? Cine i-a spus să facă asta?”. Dacă doreai să fii în siguranță, era mai bine să acționezi la lumina zilei. Cumpărasem un material alb și o față de masă țesută din fibră de ananas, precum și o furculiță de argint de mici dimensiuni, folosită pentru a servi feliile de lămâie la ceai. Târguiala a fost, firește, raportată Elenei Ceaușescu, care, mult mai târziu, când m-a văzut la București purtând o rochie făcută la comandă din materialul din fibră de ananas, nu a omis să întrebe: „Nu cumva e materialul luat de la Manila? Ți vine foarte bine!”.

În ajunul plecării din Filipine a avut loc o scurtă ceremonie în care oaspeți și gazde au schimbat suveniruri constând din obiecte de artă populară reprezentative pentru cele două țări. Imelda Marcos m-a luat separat de ceilalți pentru a-mi înmâna o cutioară pe care tot ea a deschis-o ca să îmi arate conținutul – o pereche de cercei și un inel din aur, fiecare montate cu câte o perla albă. Gestul m-a impresionat. În același timp, mi-a spus că soția președintelui urma să primească un colier de perle. Am transmis mesajul mai departe Elenei Ceaușescu, presupunând că Imelda mi-l dăduse în acest scop. Până aici toate bune și frumoase, întrucât promisiunea venea în întâmpinarea celor mai fierbinți așteptări din partea Elenei. Necazul a început atunci când, pe măsură ce timpul trecea, iar vizita se apropia de sfârșit, perlele întârziiau să-și facă apariția. Pe măsură ce ea se impacienta, nervii șefului Protocolului român cedau din ce în ce mai mult, la repetatele ei muștrări că nu are capacitatea să rezolve această problemă, de fapt nerezolvabilă.

În timp ce se foia în așteptarea unor vești mai încurajatoare din partea Protocolului filipinez, omul a venit la mine să-și verse năduful și să-mi ceară socoteală: „De ce i-ai spus înainte ca ea să-l primească?” El nu știa că refuzasem să fiu părtașă la obiceiul lor instituit fie de a o minți pe față, fie de a nu-i comunica vreo informație sau știre de natură să îi displacă sau să le periclitizeze funcțiile. Când, în fine, a fost adus colierul, norii s-au risipit, iar cei din jurul ei au putut să-și îndeplinească sarcinile mai departe fără a fi mereu certați fără motiv.

În ce privește darul pe care îl promisem din partea doamnei Marcos, nici Elena Ceaușescu și nici eu nu am pomenit nimic. Deoarece franchetea constituia imperativul pe care îl adoptasem ca regulă de conduită în relația cu ea, i-am arătat cerceii și inelul, însă aceasta s-a întâmplat, trebuie să recunosc, datorită unei scăpări din partea mea. Îmi deschiseseam poșeta în căutarea unui produs cosmetic sau a unei oglinjoare, cred, fără a-mi da seama că Elena Ceaușescu se afla chiar în spate. A aruncat o privire peste umărul meu și a văzut o brățară de coral aflată în poșetă. „Asta ți-a dat Imelda?”, a întrebat ea. „Nu, am răspuns, doamna Marcos mi-a dat aceasta!” și am scos cutia, arătându-i conținutul. Mai târziu, de fiecare dată când mă vedea purtând darul Imeldei, își aducea aminte: „Astea pe care le porți sunt bijuteriile primite când am fost în Filipine, nu-i așa?” Memoria a fost întotdeauna punctul ei forte.

Am aflat de la Lili că Elena Ceaușescu era o atentă observatoare a acestor lucruri și a multor altora. Într-o seară la o recepție m-a examinat cu o privire ce trăda curiozitatea, după care m-a întrebat așa, ca din întâmplare: „Astea sunt bijuteriile pe care le-ai purtat și ieri, nu-i așa?” Crezând că făcea o simplă confuzie, am corectat-o: „Nu, ieri am purtat un alt set!”. În acea seară i-am povestit lui Lili confuzia pe care o făcuse. Reacția coafezei a vădit un adânc dispreț: „Confuzie pe dracu’! A știut tot timpul ce ați purtat ieri, dar a vrut să vă

încerce și să vă testeze sinceritatea!”. O lecție ce merita să fie învățată.

Membrii delegației – miniștri, consilieri, generali – au primit toți cadouri care constau din monede de aur cu efigia lui Marcos reprezentat din profil, asemenea unui împărat roman. Inutil să mai spun că, din ordinul cuplului, toate mone-dele au fost rechiziționate de la beneficiari și depuse într-o casetă pentru gospodăria prezidențială în nu știu ce scop.

Din nou împachetarea, din nou pregătirile pentru încă un zbor de-a curmezișul continentului asiatic, ca parte a ultimei etape a turneului, spre o țară mult îndrăgită de soții Ceaușescu. O țară atât de des vizitată de aceștia fie oficial, fie ca escală prelungită, încât mă familiarizasem cu străzile capitalei sale mai mult decât cu ale Bucureștiului: Republica Islamică Pakistan.

Pakistan

Nu cunosc motivele reale care stăteau la baza atracției președintelui român pentru această țară, dar pot măcar specula. Era clar că România, care în acea perioadă pendula pe o frânghie subțire între Washington și Beijing, căuta să găsească orice punct de susținere de natură să consolideze această linie transcontinentală de forță și, pe cale de consecință, să-și consolideze propria poziție. Aceasta cu atât mai mult cu cât acea linie de forță tindea să izoleze Rusia și India care, la rândul lor, creaseră o altă linie de forță, ce se încrucișa cu prima la jumătatea drumului, legând Moscova de New Delhi, în încercarea de a izola Pakistanul și China. Islamabadul, cu

legăturile lui speciale și așa-zis tradiționale cu America, convenea perfect Bucureștiului. Pe plan intern, țara era condusă cu o mână de fier, chiar în rarele ocazii când era la putere un guvern civil, datorită privirilor atente ale castei militare, permanent focalizate pe nodul complicat de contradicții care alcătuiau țesătura societății pakistaneze.

Vizita în Pakistan a fost mult mai scurtă decât cea din Filipine. De fapt, o escală la Karachi, o escală prelungită datorită rundelor de negocieri oficiale dintre președintele Ceaușescu și prim-ministrul Zulfikar Bhutto, asistați de respectivii lor colaboratori.

Doamna Bhutto era o femeie de un calibru diferit. Provenea, așa cum mi s-a spus, dintr-o familie prosperă de origine kurdă cu reședința în Iran și primise o educație temeinică. Ea și soțul ei aveau legături de familie în Iran și întrețineau raporturi apropiate cu familia imperială. În viața sa particulară, domnul Bhutto era cunoscut ca având slăbiciuni la doamne, fapt ce provoca din când în când certuri conjugale. Toate acestea le-am aflat chiar de la Elena Ceaușescu, care deținea informații prealabile din surse pe care nu mi le-a dezvoltat. Ceea ce nu știa, totuși, și nu avea pătrunderea mintală de a-și da seama era că doamna Bhutto, cu educația, instrucția și flerul propriu, era perfect capabilă să evalueze o persoană încă din primul moment, în funcție de conduita, manierele și modul de a vorbi ale acesteia. A fost cazul și cu vizitatoarea venită din România, a cărei natură era suficient de străvezie pentru o persoană dotată cu însușirile doamnei Bhutto. Când ne-am aflat la Karachi, cele două doamne s-au întreținut la ceai fără altcineva de față în afară de mine, ca interpretă. În tot timpul conversației, doamna Bhutto mă privea constant în ochi, ca și cum ar fi dorit să-mi arate că întrezărea fără greutate arhipelagul sinuos prin care eram obligată să navighez traducând spusele musafirei sale. „După câte înțeleg, veniți de la Imelda.

Nu v-a cântat?”, a întrebat gazda cu vădită ironie. „Fără îndoială că trebuie să vă fi arătat vestita locuință pe care pretinde că o are de la strămoși. Nici vorbă. Când Marcos a întâlnit-o prima dată, nu avea nici măcar pantofi. Se zvonește că umbla în papuci. I-a căzut cu tronc, a luat-o de nevastă și a făcut din ea Marea Doamnă care este azi!” Am putut vedea din zâmbetul vag, stânjenit, al Elenei Ceaușescu, că nu i-a plăcut această bârfă. După întâlnire, când ne aflam numai noi două la reședință, mi-a spus: „Nu am putut să-i dau apă la moară, oricare ar fi zvonurile. Femeia a fost ospitalieră, m-a tratat cu amabilitate și mi-a făcut daruri. N-ar fi frumos din partea mea să o vorbesc pe la spate. Asta nu se face. Când o mai vezi pe madam Bhutto încearcă să spui câteva cuvinte de laudă despre Imelda, că merită!” În această privință, amândouă eram de aceeași părere. Am fost bucuroasă să pot îndeplini această misiune când s-a ivit un prilej la recepție. I-am menționat frumusețea răpitoare a Imeldei Marcos, ospitalitatea sa impecabilă și bunăvoința pe care o manifestase față de toți românii veniți la Manila – pe scurt, o gazdă perfectă.

Cu o altă ocazie, când cele două doamne s-au întâlnit din nou pentru o discuție particulară, doamna Bhutto, care era însoțită de o altă doamnă din elita pakistaneză, a remarcat bijuteriile Elenei Ceaușescu. Atunci etalase un set de perle extrem de frumoase montate – cercei, colier și inel. Cred că erau unele dintre cele mai frumoase bijuterii pe care le poseda. Doamna Bhutto i le-a admirat, iar doamna care o însoțea se întreba dacă nu cumva erau bijuterii de familie. Elena Ceaușescu a devenit curioasă: „Ce vorbesc astea?”. Era datoria mea să îi traduc: „Doamnele vă admiră perlele și se întreabă dacă au aparținut cuiva din familia dumneavoastră.” Răspunsul a venit fără nici cea mai mică ezitare, în timp ce doamna Bhutto mă privea semnificativ fix în ochi: „Da, le am de la mama!”

După câțva timp, prim-ministrul și doamna Bhutto aveau să răspundă vizitei cuplului prezidențial român. Au fost instalați într-o frumoasă casă de oaspeți, la marginea lacului din nordul Bucureștiului, înconjurată de o bogată vegetație. Am fost prezentă la acțiunile protocolare principale – ceremoniile de bun venit și cele de plecare, recepțiile, dineurile și convorbirile particulare dintre cele două doamne, la ceai sau cafea. Doamna Bhutto a părut să se simtă mai confortabil discutând cu mine decât cu Elena Ceaușescu, discuțiile dintre noi având loc în puținul timp când și-a exprimat dorința să meargă la cumpărături. Am mers cu ea să îi dau o mână de ajutor la alegerea articolelor tradiționale – broderii lucrate de mână cu motive naționale și o varietate de alte produse de artă populară. A cumpărat un mare număr de astfel de obiecte, pentru a le dăruir rudelor, prietenilor și cunoștințelor din Pakistan, inclusiv secretarelor și altor persoane aflate în serviciul său.

Ceva nu a fost în regulă în timpul șederii la București, lucru remarcat atât de Elena Ceaușescu, cât și de mine. La acțiunile protocolare unde cuplul pakistanez era obligat să participe, oamenii de la Protocol întâmpinau dificultatea de a ști cu precizie dacă doamna Bhutto va veni sau nu. Recepția dată de Nicolae și Elena Ceaușescu a trebuit să fie amânată câteva minute bune, pentru că nu venea niciun semn de la reședința oaspeților. Când, în sfârșit, semnalul a venit, șefului Protocolului român i s-a spus că doamna Bhutto nu se simte bine, astfel că nu poate participa. În ultimul moment, probabil că cineva a sfătuit-o că este mai bine să fie prezentă, pentru a nu încălca eticheta. S-a prezentat și s-a așezat la masă lângă președinte, privind absentă, fără a scoate un cuvânt. Elena Ceaușescu i-a respectat tăcerea și, după un timp, privind-o mai cu atenție, a văzut ceea ce eu observasem deja: femeia plângea. M-a întristat să văd lacrimi în ochii ei frumoși, negri,

și am privit în altă parte, să nu o stânjenesc. Elena Ceaușescu mi-a șoptit: „Violeta, asta plânge. O fi bolnavă?” „Nu, am șoptit la rândul meu, trebuie să fi fost o ceartă înainte de a pleca de la reședință!”.

Când, aflată la aeroport, a venit la mine să-și ia rămas bun, mi-a vorbit pe un ton blând: „Aș fi dorit să avem mai mult timp să discutăm împreună!” „Nu-i nimic, i-am răspuns, poate data viitoare!” N-a mai fost o dată viitoare. La scurt timp după aceea, soțul ei a fost destituit, arestat, judecat și condamnat la moarte. În pofida neînțelegerilor dintre ei, oricare ar fi fost ele, doamna Bhutto a luptat ca o leoaică să-i salveze viața. Totul a fost în zadar, Bhutto a fost executat, iar viața ei a fost distrusă.

Potrivit tiparului devenit familiar în politica pakistaneză, un militar a pus mâna pe putere, Bhutto a fost dat uitării, iar liderul de curând instalat la cârma țării a devenit noul prieten al lui Nicolae Ceaușescu – Zia-ul-Haq.

Probabil din dorința de a asigura o continuitate a bunelor relații cu Pakistanul și de a arăta că nu avea nicio intenție de a se amesteca în afacerile interne ale acestei țări, președintele Ceaușescu l-a invitat pe președintele Zia și pe soția lui să viziteze România la o dată convenabilă. Generalul a găsit data convenabilă destul de curând după înlăturarea destul de brutală a prim-ministrului Bhutto de pe scena politică și în consecință din nou m-am aflat, secondând-o pe Elena Ceaușescu, de această dată la aeroportul din București, în așteptarea noilor oaspeți. Din avionul forțelor pakistaneze a coborât mai întâi liderul pakistanez și apoi o femeie de vârstă mijlocie, cam durdulie, îmbrăcată în veșmântul tradițional, semănând foarte mult cu cele pe care obișnuiam să le văd cu sutele la Londra, cărându-și după ele copilașii plângăcioși la cumpărături în magazinele de pe străzile lăturalnice. Cu toate acestea, după cum auzisem din surse bine informate, așa ștearsă cum părea, doamna Zia provenea dintr-o familie de bogătași; tatăl ei

fusese un medic destul de avut încât să facă din fiica lui o mireasă suficient de eligibilă pentru un tânăr ofițer puțin prosper în căutare de o dotă convenabilă. Potrivit aceluiași surse, militarul în chestiune se găsea la îndemână, fiind înrudit cu familia miresei, chiar văr. La auzul acestui detaliu, Elena Ceaușescu a comentat: „Asta explică de ce au zămislit odrasle degenerate!”

Așa stând lucrurile, la aeroport cuplul prezidențial pakistanez era urmat de o fetiță care se agăța de fustele mamei, foarte speriată. M-am uitat la Elena Ceaușescu și ea s-a uitat la mine, dar niciuna nu am spus nimic. Cuplul prezidențial român s-a apropiat pentru a-i întâmpina pe nou-veniți, după care a avut loc ceremonialul trecerii în revistă a trupelor, strângerea de mână a membrilor suitei pakistaneze și a tuturor oficialităților în uniformă militară. Cele două soții de președinți au urcat în cea de-a doua mașină oficială, urmate de mine, gata să le ajut să comunice între ele. Elena Ceaușescu s-a străduit să înceapă o conversație pe teme uzuale: „Cum ați călătorit? Veniți direct din Pakistan?”. Răspunsul primit a fost descurajant de scurt: „Zborul a fost bun. Venim de la Roma.” După acest schimb de cuvinte în chip de conversație și până am ajuns la reședință s-a așternut o tăcere apăsătoare în mașină, întrucât chiar și Elena Ceaușescu, a cărei plajă de subiecte pentru a susține o conversație cu o persoană străină nu era niciodată prea întinsă, a găsit că-i este foarte greu să mai lanseze o temă care să o pună pe doamna Zia într-o poziție comunicativă.

Pe tot parcursul vizitei sale în România, soția liderului pakistanez a părut dezorientată, nedându-și întru totul seama ce se petrecea în jurul ei, așteptând să fie ghidată, practic împinsă de la spate de serviciul protocolar în timpul acțiunilor la care prezența ei era necesară. Uneori apărea cu copila sa lipsită de agerimea minții, alteori singură, lăsându-și odrasla în

grija unei guvernante foarte tinere și drăguțe, care deținea aceea poziție în conformitate cu aranjamentele exprese ale generalului Zia.

Văzându-i opacitatea, Elena Ceaușescu nu a depus nicio strădanie deosebită să o întrețină, preferând să-mi destăinuie sentimentele pe care le avea, într-un limbaj foarte pragmatic și elocvent: „Când mă gândesc ce diferență între săraca madam Bhutto, femeie deșteaptă și cizelată, și femeia asta, nici nu-mi vine să dau mâna cu ea, darămite să o mai și sărut. Mă întreb ce o fi făcut la Roma, trăgând după ea pe biata fată, că asta nu ajută la nimic. Ți se rupe inima când te gândești cum criminalul ei soț s-a purtat cu Bhutto cu așa cruzime, încât l-a măcelărit fără a clipi din ochi.” Am ascultat-o foarte uimită să aud astfel de sentimente din partea unei persoane cunoscută a fi mai puțin înclinată să pună la inimă asemenea evenimente. Presupunând că era sinceră, și cred că era, considerentele ei ofereau o confirmare amplă a complexității naturii umane. Nimic nu este atât de simplu pe cât s-ar putea crede, mai ales când se încearcă scrutarea profunzimii sufletului cuiva.

Vizita liderului pakistanez a fost lipsită de evenimente mai interesante, desfășurându-se conform tiparului devenit de acum familiar – discuții oficiale și neoficiale, recepții, prezentarea șefilor misiunilor diplomatice, prânzuri și dineuri oficiale. A existat totuși un episod semnificativ. Cu ocazia unui dineu, negăsind nimic care să merite a fi discutat cu doamna Zia, Elena Ceaușescu s-a întors spre mine ca să mă întrebe, așa cum îi era obiceiul, cine era unul sau altul dintre cei prezenți, a cui soție era una sau alta dintre doamne, cum oare un ministru sau altul discută la masă cu omologul său pakistanez când ea știa sigur că nu are habar de nicio limbă străină etc. Apoi s-a întors spre soțul ei, care avea o discuție aprinsă cu generalul Zia, și l-a întrebat despre ce era vorba. „Discutăm filosofie: el zice că există Dumnezeu, iar eu zic că nu există!”

Întrucât nu eram așezată departe de cei doi lideri, iar ei discutau destul de tare, surprinsesem conversația încă înainte ca ea să întrebe. Mi s-a părut că discuția despre dumnezeire purtată în fața unui șalău meuniere ține de teatrul absurdului, în care unul zice „Dumnezeu există!”, iar celălalt replică „Dumnezeu nu există!”, și acestea spuse de mai multe ori, fiecare dintre cei doi interlocutori afirmându-și părerea cu o convingere la fel de fermă. Dezbaterea cu privire la această problemă „filosofică” s-a încheiat cu o remiză, fiecare parte ținând-o pe a lui și nereușind să îl convingă pe celălalt.

Că președintele Zia-ul-Haq era un om foarte religios o știam prea bine. Existaseră momente în timpul desfășurării programului oficial când își amâna apariția pentru că, așa cum spuneau colaboratorii săi, își făcea rugăciunea. În definitiv era liderul unei țări care se proclama islamică și prin urmare era firesc să fie primul care să dea exemplu exprimând sentimente pioase. Invers, era mai puțin firesc ca România, o țară creștin-ortodoxă prin excelență, să aibă drept președinte un ateu. Nicolae Ceaușescu nu era numai un „liber-cugetător” declarat, ca de altfel toți ceilalți membri ai ierarhiei comuniste, dar întreprindea toate măsurile posibile să târască întregul popor în mocirla ateismului. Este motivul pentru care sunt uimită, văzând o cruce străjuindu-i mormântul și auzind pe unii că insistă să i se acorde ritualul datorat unuia care a crezut în Dumnezeu. Ciudat, pentru a nu spune mai mult.

Vizita s-a încheiat în același mod, oarecum haotic, în care începuse, datorită incapacității vizibile a doamnei Zia de a decide care îi era locul în timpul ceremoniei. Mi-a revenit mie sarcina de a alerga după ea pe pistă, de a o lua cu blândețe de braț pentru a o conduce la locul ce-i era destinat și de a sta cu ochii pe ea ca să nu o ia razna pe neașteptate în vreo direcție greșită. Scena a amuzat-o într-atât pe Elena Ceaușescu încât, la câțiva ani când ne-am aflat din nou în Pakistan, nu omitea

să-mi aducă aminte râzând de cursa memorabilă pe care am făcut-o la aeroportul Otopeni ca să o prind din urmă pe total dezorientata primă-doamnă a Pakistanului.

Vizita de răspuns în Pakistan a constituit din nou o succesiune de activități cu care devenisem deja familiară – instalarea cuplului la reședința oficială din Rawalpindi, care semăna cu un conac în stil colonial, probabil locuit în trecut de vreun înalt demnitar britanic, în timp ce suita și personalul auxiliar au tras la un hotel confortabil, nu departe de reședință. Pentru mine era ușor să fac naveta de la hotel la reședință și înapoi, circulația rutieră nefiind aglomerată, astfel încât nu mă împiedica nimic să fiu punctuală. Deși interesant, orașul era mic și emana o atmosferă urbanistică destul de artificială, ca de altfel și capitala Islamabad, ambele localități noi. De fapt nicio localitate din Pakistan, cel puțin cele pe care le-am vizitat, nu admitea comparație cu impunătoarele și de departe prosperele orașe din India. Este adevărat, Karachi diferă de celelalte ca metropolă activă, cu numeroasele ei magazine și emporii, însă cine preferă calitate trebuie să caute produsele de origine indiană aduse fie prin comerț licit, fie prin contrabandă.

Elena Ceaușescu a părut totdeauna că se simte bine în Pakistan, deoarece gazdele, inclusiv generalul Zia, au manifestat prietenie și ospitalitate față de oaspeții români. Doamna Zia a preferat să rămână în umbră. Aparițiile ei erau rare și numai atunci când protocolul o cerea se înfățișa privirilor, afișând o atitudine impunătoare și oarecum distantă, la care Elena Ceaușescu a comentat: „Ia te uită la ea, acum își dă aere de mare cucoană, după spectacolul pe care l-a dat la noi pe aeroport. Și bărbat-su vorbește de democrație, da' nu s-a dat înapoi să-i facă de petrecanie lui Bhutto!”

Așa că Elenei Ceaușescu nu prea i-a păsat de absența sau semeteile doamnei Zia, preferând să urmeze punctele din

programul oficial al președintelui – tratative oficiale și vizite la diferite unități economice și sociale. Mi-a dat mână liberă să merg în oraș, la cererea mea, întotdeauna în compania unui ofițer de securitate, pentru a selecționa articolele tradiționale care socoteam că ar putea-o interesa. Într-unul din magazine am dat peste un material uimitor de fin și delicat, țesut din puf și pene. Ca să-mi dovedească subțirimea mărții și potrivit celei mai bune tradiții a negustorilor orientali, patronul magazinului a trecut materialul pe toată lungimea lui prin gaura îngustă a unui inel. Din toate materialele pe care le-am selecționat, am făcut o mică expoziție la reședință, asistată de Cornelia, noua coafeză a Elenei Ceaușescu (între timp Lili, fosta coafeză, dispăruse din peisaj întrucât alesese libertatea pe undeva prin Italia). Expoziția consta din mătăsuri fine, șaluri de cașmir, precum și articole de marochinărie, fără ca vreunul din aceste articole să aibă aceeași calitate precum cele ce se vând în India. A venit, a inspectat seria de exponate, a ascultat cele câteva explicații pe care i le-am dat, însă a manifestat puțin interes pentru majoritatea lucrurilor, inclusiv pentru sus-menționatul material fin, țesut din puf.

Atât la Rawalpindi, cât și la Karachi, cele două delegații, în frunte cu cei doi lideri, au purtat discuții oficiale, la care uneori eram prezentă, însă fără a traduce. În asemenea cazuri și la diferite alte activități, se rosteau discursuri pe care le auzeam, însă nu le ascultam propriu-zis, căci mintea mea rătăcea departe de subiecte care nu mă interesau absolut deloc. Mai ales că, odată cu trecerea timpului, mă obișnuisem cu formulările de o extremă banalitate, clișeele și frazele stereotipe care sunau asemenea litaniiilor ce aveau asupra mea un efect soporific.

A existat totuși un subiect care mi-a atras atenția în mod întâmplător, datorită faptului că cei doi lideri îl discutau la un dineu cu voce destul de tare. Atacaseră tema Afghanistanului

vecin, unde avea loc un cumplit război, ca urmare a invaziei sovietice. Pakistanezii erau în mod firesc interesați de evoluția ostilităților, conștienți de tendința tradițională a rușilor de a ajunge la apele calde ale oceanului folosind teritoriul Afghanistanului drept coridor convenabil în direcția subcontinentului indian. Schema le era suficient de transparentă, iar la Rawalpindi mișunau afgani, inclusiv în armata de chelneri și servitori neîndemânateci de la reședință, din hoteluri, restaurante și case de oaspeți. Erau instruiți militar și apoi expediați înapoi pe teritoriul afgan, pentru a organiza rezistența în fața asaltului rusesc. Pe atunci, ei nu erau cunoscuți sub numele de talibani.

Acesta era fundalul general pe care avea loc conversația dintre cei doi lideri. Atunci l-am auzit pe generalul Zia, care, în focul discuției, uitase pentru un moment cu cine stătea de vorbă: „Comuniștii trebuie să plece!”. În secunda următoare, văzând grimasa de nemulțumire a interlocutorului, s-a corectat: „Rușii trebuie să plece!”. Președintele român a făcut o scurtă pauză, după care a repetat cuvintele generalului: „Rușii trebuie să plece!”.

Înainte de fiecare din întâlnirile oficiale, îngrijitorii administrației prezidențiale pakistaneze veneau cu mici carpete pe care le așterneau într-un colț al sălii de conferințe sau pe holuri. Carpetele erau destinate rugăciunii pe care președintele Zia și miniștrii săi o făceau potrivit ritualului islamic, indiferent dacă tratativele erau sau nu încheiate. În cazul în care ora de rugăciune venea în timpul convorbirilor, acestea erau întrerupte, delegația română părăsea sala (ca și cum dacă manifesti respect pentru o religie înseamnă neapărat că o și îmbrățișezi), până când rugăciunea se termina și convorbirile erau reluate.

A existat o excepție când mi s-a cerut la Rawalpindi să traduc pentru un grup de miniștri și consilieri din sfera economică, reuniți într-o conferință la masa rotundă împreună cu un număr de importanți oameni de afaceri pakistanezi.

Tema consta în găsirea căilor și mijloacelor de intensificare a relațiilor economice și comerciale dintre cele două țări. Atunci mi-am dat seama de slaba calitate a specialiștilor economiști ai lui Ceaușescu, de lipsa lor de expertiză și de ignoranța crasă a celor mai elementare concepte și terminologii privitoare la activitatea de afaceri. Nu erau în stare să priceapă aserțiunile, schemele de lucru și aspectele tehnice inerente temei discutate, așa cum erau ele expuse de cealaltă parte. Îmbrăcați impecabil în costume de culoare închisă, în stil european, cu mintea asemenea unui tăiș de brici și stăpânindu-și fără cusur profesia, oamenii de afaceri pakistanezi nu le-a trebuit mult să-și dea seama că dialogul lor cu oficialitățile române era unul al surzilor. Aceștia din urmă erau incapabili să cuprindă sensul discuțiilor, necum să mai ia vreo decizie. În cele din urmă, unul dintre oamenii de afaceri și-a pierdut răbdarea și, folosind cuvinte pe care le-am tradus cu exactitate și cu cea mai mare plăcere, le-a spus domnilor așezați de cealaltă parte a mesei că nu avea niciun sens să continue discuțiile, că ar fi mai bine ca domnii să plece să-și facă temele mai conștiincios și numai după aceea să revină la discuții de substanță. Nu știu ce au raportat acei domni președintelui lor despre felul în care s-au desfășurat discuțiile și cum s-au încheiat. Îmi pot însă imagina că trebuie să fi prezentat un tablou acceptabil al eșecului convorbirilor. La astfel de lucruri se pricepeau foarte bine – nimeni nu îi întrecea în arta falsificării și a amăgirii.

Nu era mare lucru de făcut în Pakistan. Când cuplul prezidențial avea un program liber de activități oficiale, prefera să facă plimbări pe pajiștea prezidențială bine întreținută, numai ei doi, în timp ce colaboratorii stăteau la o distanță respectuoasă, contemplând extaziați cuplul care se deplasa încet de colo până colo pe pajiște. Ridicolul scenei era amplificat de melodiile nostalgice pe care o formație de muzicieni pakistanezi le executa într-un colț al parcului pentru a încânta

sensibilele urechi ale celor mai puternice personalități politice din România.

În programele oficiale erau întotdeauna incluse vizite la Karachi. Delegația și personalul auxiliar, în compania demnitarilor pakistanezi, reprezentanții Protocolului și ofițerii de securitate, uneori și președintele Zia, erau transportați cu un elicopter militar. Mă simțeam în siguranță în acel aparat, gândind că măsurile suplimentare de securitate, cele tehnice și de altă natură, îi confereau un înalt grad de siguranță. Cum îmi puteam atunci imagina că peste doar câțiva ani același tip de aparat se va prăbuși ucigând, printre alți demnitari, pe însuși președintele Zia și pe ambasadorul american. Altă lecție de învățat: totul este imposibil până în momentul în care se întâmplă.

La Karachi, ca și la Rawalpindi și Islamabad, aveau loc prânzuri și dineuri fastuoase oferite în cinstea oaspeților. La astfel de festinuri, cei doi mâncau puțin și beau și mai puțin. După ce se ridicau de la masă și ajungeau la reședință, Melinte îi servea cu mâncăruri și băuturi aduse de acasă. Nici eu nu mă atingeam de mâncăruri, apă sau răcoritoare servite la hotel sau chiar la reședință. Știam ce știam și, în ciuda vaccinărilor obligatorii făcute înaintea plecării, nu puteam fi niciodată sigură de felul în care era spălată vesela, de calitatea apei de la robinet, de cea a gheței și de tot ce era servit, este adevărat, pe tăvi de argint și în pahare de cristal. M-am mulțumit să consum fructe, ouă fierte și uneori conserve de import. Rămâne de imaginat cât de precauți erau Nicolae și Elena Ceaușescu când era vorba de mesele servite în străinătate, având în vedere temerile perpetue de a nu fi otrăviți sau vătămați într-un fel sau altul de „agenturili” inamice. În jurul lor se crea întotdeauna un ambient aseptice, menit să combată germenii nocivi.

Uneori, Elena Ceaușescu mă invita să stau cu ea în salonul din reședință unde serveam ceai, cafea, biscuiți și alte bunătăți

din țară. Era ceva excepțional, întrucât, după cunoștința mea, nimeni altcineva nu beneficia de generozitatea ei. Cu acele prilejuri, serveam destul de puțin, în ciuda faptului că mă îndemna: „Hai, Violeta, mai ia, ai prea multă grijă de siluetă!”. Mă mulțumeam să iau câte un biscuit și câteva înghițituri din ceașca de ceai. În acest fel îmi salvam reputația de a fi o persoană frugală și, pe deasupra, evitam să o vexez profitând prea mult de invitație.

Mai aveau loc plimbări cu mașina prin Karachi, Elena Ceaușescu și cu mine stând în spate, iar generalul Iulian Vlad în față, lângă șoferul îmbrăcat în uniformă. După plecarea generalului Pacepa, în fruntea serviciilor de securitate se afla un nou șef, care, în timpul călătoriilor în străinătate, primise misiunea de a se îngriji în mod special de soția președintelui. Iulian Vlad nu era cu nimic mai puțin cultivat, prevenitor și politicos decât predecesorul său, însă hotărât nu atât de introvertit și cu o natură care să inspire teamă amestecată cu respect. Examinându-l mai îndeaproape, am observat că, deși se purta cum se cuvine cu Elena Ceaușescu, nu prea se pierdea cu firea în fața ei, conduita sa era atât de firească, încât se delimita net de cercul de colaboratori dispuși să o aduleze și să o flateze.

Dar să nu divaghez. Cu ocazia unei plimbări pentru a cunoaște mai bine orașul Karachi, în formația menționată, generalul Vlad era taciturn, lăsându-mă pe mine să susțin conversația, intervenind numai atunci când găsea de cuviință că era imperios necesar. Odată ea a observat că în curțile locuitorilor din Karachi nu se vedea nici urmă de păsări sau alte animale domestice. „Nu văd nici măcar o găină sau o capră. Mă întreb din ce trăiesc ăștia fără nimic pe bățatură?” M-am aflat în încurcătură să îi dau un răspuns autorizat, nefiind familiarizată cu modul de viață pakistanez, așa încât l-am lăsat pe general să preia inițiativa: „Brutăriile vând un fel de pâine în formă de

lipie, condimentată cu mult piper și sare; cine o mănâncă simte nevoia să bea multă apă, până când i se umple stomacul, iar senzația de foame dispare!”. La auzul acestei maniere de a hrăni oamenii, Elena Ceaușescu a fost teribil de amuzată, a râs din toată inima și, când a revenit la reședință, a ținut să o relateze și soțului ei. Îmi amintesc că era seara, ei luau masa și am fost frapată să o văd pe Elena Ceaușescu devenind dintr-o dată serioasă și spunând președintelui: „Nicule, ideea merită reținută!”.

Cu un alt prilej, când făceam turul orașului, Elena Ceaușescu a atins subiectul premiului Nobel, comentând asupra eligibilității pentru faimoasa distincție. Am ascultat politicoasă explicațiile ei erudite, în timp ce urmăream fața generalului care, așezat în scaunul din față, părea și el numai urechi. Dânsa ajunsese la biografia lui Alfred Nobel: „A inventat praful de pușcă, știai?”, m-a informat ea profesional. Iubitoare de adevăr cum eram, m-am aventurat să introduc o mică erată: „Mi se pare că era dinamită, nu-i așa?” „Da, poți să o numești și așa!”, a spus ea cu seninătate și subiectul a fost abandonat.

Ca și în vizitele precedente în străinătate, Elena Ceaușescu a arătat un interes special față de felul și calitatea darurilor pe care le primea de la gazde. În Pakistan a primit cadou, printre altele, un covor neobișnuit de mare. Nedându-și seama de valoarea darului, m-a convocat să-mi ceară părerea asupra calității și valorii covorului. Nu eram, firește, o expertă, însă văzusem și citisem destul despre covoarele orientale, mai ales la Londra, pentru a-mi da seama că mă aflam în fața unui covor de foarte bună calitate. Țesătura era fină și moale ca mătasea, reversul evidenția un număr considerabil de noduri pe inciul pătrat. I-am spus toate aceste lucruri, asigurând-o că darul primit era o piesă de artă valoroasă, care fără îndoială costa o avere. L-a luat acasă cu mare entuziasm.

Nu a fost la fel de încântată când a auzit de la șeful Protocolului că era fericita beneficiară a câtorva saci mari de orez de calitate, ca dar din partea președintelui pakistanez. „Vai de mine, a exclamat ea, mai am acasă niște saci rămași de la vizita precedentă în Pakistan!” Cu toate acestea, i-a acceptat și pe cei primiți acum, așa că sacii au fost luați și duși la București, împreună cu celelalte daruri adunate în timpul turneului. În sinea mea m-am întrebat oare de ce păstra acel munte de orez până să putrezească în loc să îl ofere altora, care cu siguranță ar fi știut să-i dea o mai bună folosință.

Nu cred că mai e de adăugat ceva care să aibă vreo semnificație aparte în privința vizitelor în Pakistan. Ca toate celelalte popoare din extraordinarul Orient, locuitorii țării sunt deosebit de calzi și primitivi. Și cu siguranță islamul îi face în mod deosebit mai curați la trup și suflet. Păcat că animozitățile etnice, discordiile confesionale și ambițiile politice fac atmosfera atât de tensionată într-o țară pe care Dumnezeu a binecuvântat-o cu o istorie glorioasă și cu atât de multe bogății spirituale și materiale. Păcat.

Indonezia

„Violeta, ți-ai văzut visul cu ochii. Ai ținut să vezi Indonezia și uite că ai reușit!”, mi-a spus Elena Ceaușescu zâmbitoare, pe un ton blând, mângâietor. În acel moment ea și soțul ei, ca și restul delegației române, asistau, în compania domnului și a doamnei Suharto, la o frumoasă reprezentație în aer liber de dansuri și cântece tradiționale. Întrucât mă aflam alături de ea,

îi povestisem despre admirația pe care o aveam pentru Indonezia încă de la experiența plăcută din timpul Festivalului Tineretului și Studenților din anul 1953. Îi plăcea să asculte poveștile acestea romantice care o făceau nostalgică, gândind probabil la propria ei tinerețe. „Mă mir că nu i-ai căzut cu tronc vreunuia din băieții din delegație”, m-a tachinat ea în glumă. „Spune-i povestea asta și doamnei Suharto, cu siguranță o să-i placă!”. I-am dat curs îndemnului chiar atunci, spre surprinderea plăcută a primei-doamne indoneziene.

Dispoziția Elenei Ceaușescu era excelentă. Primirea de bun venit de la aeroport fusese foarte călduroasă și prietenoasă, iar ambianța de la casa de oaspeți unde am fost instalați a contribuit în mare măsură la starea de spirit calmă în care se găsea. Căldura pe care o degaja palatul se datora mai cu seamă numeroaselor decorațiuni, mobilei din neprețuitul lemn de tec, sculptat cu măiestrie în motive florale și animale, și fabuloaselor reprezentări de zeități, dintre care Garuda ocupa un loc de frunte. În împrejurimile palatului se aflau pajiști frumos îngrijite și tufșuri de plante înflorite, intens colorate, încât ai fi crezut că sunt luminescente. Totul era atât de ireal încât aveai impresia că te afli în Edenul biblic.

Cuplul prezidențial indonezian, domnul și doamna Suharto, s-au dovedit gazde perfecte, iar aranjamentele pe care le făcuseră pentru oaspeți au fost fără cusur. Suharto era politicoș și prevenitor, dar dacă dădeai la o parte cât de cât acest înveliș puteai descoperi militarul de carieră cu care nu te jucai. Se deosebea de predecesorul său, Ahmed Sukarno, politician care, după ce s-a debarasat de olandezi, s-a bizuit pe prestigiul pe care îl câștigase ca părinte al independenței Indoneziei în efortul de a menține un echilibru între naționaliști și comuniști. Uita că în ochii celor din urmă nu era mai mult decât un tovarăș de drum de care urmau să se dispenseze la momentul oportun, adică atunci când vor reuși, cu puțin ajutor chinez,

să pună mâna pe putere. Vajnicul general a văzut pericolul, l-a înlăturat pe liderul de acum vlăguit și cu sănătatea precară, a pus mâna pe frâiele puterii și i-a trimis pe comuniști la plimbare, nu fără vărsare de sânge, întrucât aceștia rareori părăsesc scena pașnic și de bună voie. A pus la treabă imensele resurse umane și naturale ale Indoneziei, îndeosebi petrolul. Pe plan intern, iată efectele pe care le-am putut vedea cu ochii mei, cel puțin în privința capitalei Jakarta și a zonei din jurul acesteia: noi clădiri rezidențiale, administrative și financiare; o activitate comercială înfloritoare, magazine moderne de tot felul în care se vindeau produse de calitate, autohtone și de import; hoteluri și restaurante, atât populare, cât și de lux. Peste tot se simțea în aer adierea prosperității, experiență șocantă pentru mine, de vreme ce acea atmosferă contrasta puternic și dureros cu nesfârșitele lipsuri care dominau viața în România acelor vremuri.

Pe plan extern, conștient de importanța specifică a țării sale, generalul Suharto a adoptat o politică strategică de redresare a echilibrului de putere între cele două oceane – Indian și Pacific – în favoarea americanilor. Această manevră a restrâns influența Chinei asupra verigii mai slabe din Asia de Sud – Indochina –, manevră despre ale cărei rezultate nu este nevoie să reîmprospătez memoria nimănui. Prezint acest cadru politic de ansamblu numai pentru a explica de ce președintele Ceaușescu și soția au fost primiți cu atât de mare entuziasm. Las deoparte existența raporturilor apropiate, în mod tradițional făurite de Gheorghe Gheorghiu-Dej și Sukarno în prima parte a anilor '60. Acum vederile liderului indonezian coincideau cu cele ale omologului său român, întrucât rolul pe care îl juca Suharto în Orientul Îndepărtat era similar cu cel pe care Ceaușescu îl juca, este drept, la o scară mai mică, în propria sa regiune: redresarea echilibrului de putere în Balcani și în Orientul Mijlociu, mai departe de ruși și mai aproape de

americani. Ambele manevre produceau avantaje în mod egal pentru cei doi lideri.

Oaspeții români se instalaseră în frumoasa lor reședință împreună cu toți cei care le stăteau la dispoziție din zorii zilei până noaptea târziu – ofițeri, gărzi, aghiotant, medic, chelner, bucătar, coafeză, maseuză. Membrii delegației, interpreții, ziariștii, dactilograful, stenograful și alți membri ai personalului auxiliar au fost cazați la unul dintre hotelurile de lux răsărite ca ciupercile în toată Jakarta, ca parte a avântului acelui *laissez faire* sub președintele Suharto. Întrucât eram decisă să stau la reședință indiferent care ar fi fost programul – niciodată nu se știa când avea nevoie de mine Elena Ceaușescu –, mi-am făcut un mic bagaj cu îmbrăcăminte și alte obiecte necesare în timpul zilei și, după micul dejun luat devreme la hotel, împreună cu oricine se întâmpla să mă însoțească, porneam la palat și mă instalam în camera Corneliiei, despachetam și mă pregăteam pentru activitățile de peste zi. Inutil de precizat, hotelul de cinci stele era superb, cinele erau delicioase, orchestra de primă mână interpreta o muzică indoneziană deosebită – ce altceva mi-aș fi putut dori?

Legăturile economice și comerciale figurau în topul tratativelor oficiale. Alături de cei doi lideri, așezați fiecare la mijlocul câte unei laturi a mesei, stăteau și consoartele lor, drept urmare, m-am aflat în preajma Elenei Ceaușescu. Interpretul președintelui, bunul meu coleg de încredere, domnul Petricu, făcea singur întreaga prestație, iar eu, de la o oarecare distanță, îi trimiteam obișnuitele semne de apreciere a performanței și de încurajare. Era și el un diplomat experimentat și un bun prieten al soțului meu. Când au intrat în sala de conferințe, s-a constatat că nu fusese prevăzut niciun scaun pentru mine, ceea ce însemna că urma să rămân în picioare pe tot parcursul întâlnirii. Ștefan Andrei, un adevărat cavaler, a făcut ceea ce niciun alt ministru de externe dinaintea sau după

el nu s-ar fi sinchisit să facă: mi-a venit în ajutor procurând un scaun, nu știu de unde, și, așezându-l aproape de Elena Ceaușescu, m-a invitat să iau loc.

Era interesant că la tratativele economice participau primele două doamne, mai ales doamna Suharto care, din punct de vedere formal, nu deținea nicio funcție de natură să îi justifice prezența lângă soțul ei. Totuși, se zvonea deja cu insistență că doamna în chestiune desfășura activități de afaceri implicând mari sume de bani publici, a căror natură se spunea că nu era întru totul legală. Criticii vorbeau deschis de corupție la vârf, însă toate încercările de a forma o opoziție organizată erau înăbușite în fașă cu o mână de fier.

Programul a cuprins diferite activități formale – recepții, discursuri, vizitarea unor așezăminte sociale și a unor unități economice, toate desfășurându-se în bune condiții. De fiecare dată, oriunde se deplasau, serviciul de catering era excepțional, întotdeauna stilat și de bun gust.

A mai avut loc o vizită într-un sat indonezian, cu locuințe micuțe și cochete, cu o vegetație luxuriantă ce conferea locului un încântător aer paradisiac. Prânzul, servit într-un restaurant din localitate, s-a ridicat la înălțimea celor văzute în Europa în ceea ce privește varietatea și rafinamentul delicatelor. A urmat o reprezentație de cântece și dansuri specifice locului, după care a fost prezentată o paradă a modei. Fete tinere și foarte frumoase au făcut o demonstrație a unor minunate toalete create de un designer cu mult bun-gust din baticurile tradiționale ale Indoneziei. Doamna care patrona casa de modă a oferit explicații pe tot parcursul paradei, menționând că intenționa să creeze noi țesături, nu numai de mătase, dar și de lână sau alte materii prime utilizate de industria de specialitate, astfel încât să lărgască gama baticurilor pentru a putea fi exportate pe piețele străine.

Pe drumul spre sat m-am aflat în mașină cu Elena Ceaușescu, însă la întoarcere ea a dorit să meargă cu mașina președintelui, astfel încât s-a întâmplat să mă aflu în mașina ocupată de prim-ministrul indonezian și de soția sa. În timp ce parcurgeam distanța, destul de lungă, până la reședință, cei doi au descris diferite aspecte ale modului de viață și ale traiului din Indonezia. În context, soția prim-ministrului a adus vorba despre un tămăduitor din Filipine, despre care se spunea că poate realiza vindecări miraculoase, ca, de pildă, scoaterea tumorilor fără metode chirurgicale, și la care veneau chiar pacienți din alte țări. Auzisem de controversatul tămăduitor. Unii credeau în abilitățile lui, alții considerau că este un escroc, dar soția prim-ministrului rămânea convinsă că nu era un impostor, căci, a insistat ea, chiar o mătușă a ei fusese vindecată de o maladie socotită incurabilă.

Elena Ceaușescu nu s-a arătat prea doritoare să facă turul Jakartei, preferând să facă plimbări pe pajiștea de la palat, uneori însoțită de președinte. Cu acele prilejuri mă sfătuia pe mine să plec prin oraș, ca la întoarcere să-i povestesc ce am văzut. Eram bucuroasă să-i urmez îndemnul, doritoare să văd frumoasele cartiere rezidențiale și centrele comerciale elegante. Le-am vizitat așa cum se vizitează un muzeu, minunându-mă de mâinile de aur care erau capabile să transforme în produse de primă calitate tot ce atingeau: lemn, piatră, marmură, aur, argint, nestemate, sidef, fildeș și țesături. Mă aflu în mașină împreună cu generalul Iulian Vlad și, observând calitatea drumurilor pe care mergeam, i-am adresat o întrebare naivă: „Oare cum reușesc oamenii aceștia să aibă străzile și bulevardele fără gropi sau alte neregularități? Și cum se face că asfaltul nu se topește în căldura tropicală?” Tonul întrebării era de așa natură încât dădea de înțeles că situația contrară era firească, ținând seama de condiția drumurilor din România.

Generalul știa la ce fac aluzie, așa încât întrebările mele au rămas fără răspuns, reacția fiind doar un râs stânjenit.

Elena Ceaușescu s-a lăsat convinsă că baticurile, de care nu auzise niciodată, prezentau interes și a ales câteva din mormanul de materiale pe care le adusesem la reședință. Alte articole care au trezit interesul ei și al altor demnitari, inclusiv al generalului Vlad și al doctorului Nicolau, au fost materialele fine de mătase și evantaiele din lemn de santal. Cu diurna modestă pe care o primeam, cumpărăturile făcute erau numai daruri simbolice de luat acasă.

Vizita se încheiase. Șederea în Indonezia a fost de neuitat. Membrii delegației păreau a fi ajuns la înțelegeri bune cu omologii lor indonezieni și toată lumea, în special cuplul prezidențial, se felicita de succesul pe toate liniile obținut în Indonezia.

După ceremonia de rămas-bun, ne aflam în avion în drum spre Singapore, următoarea țară inclusă în turneu, când cineva a venit la mine să-mi dea fiori spunând că Elena Ceaușescu mă cheamă în compartimentul ei. M-am ridicat întrebându-mă ce misiune dorea să-mi încredințeze, așa cum eram, suspendați în aer. S-a dovedit că nu era vorba de așa ceva: „Violeta”, mi-a spus ea, „acum că ai fost în Indonezia, care îți este așa de dragă, uite aici un batic de mătase naturală să-ți aduci aminte de vizită!” Nu-mi rămânea nimic altceva de făcut decât să-i mulțumesc și să părăsesc cabina. Acel gest prevenitor pe care l-a avut față de mine m-a mișcat nu atât prin valoarea darului în sine, ci prin impulsul de generozitate pe care ea, cu înclinația ei de a face economii, îl arăta față de mine. Dar natura omenească este complexă și dificil de deslușit. M-am simțit norocoasă din mai multe motive pentru sentimentele binevoitoare pe care mi le purta, dată fiind insecuritatea vieții în țara în care destinul m-a hărăzit să trăiesc.

Singapore

Oricine dorește să simtă parfumul Orientului Îndepărtat sau al Asiei în general va fi dezamăgit la Singapore. Eu una am fost de la bun început. După o ceremonie destul de simplă și anostă, coloana de mașini a rulat pe autostrada modernă care lega aeroportul de oraș. Zona fusese despădurită pentru a face loc construcțiilor rezidențiale și centrelor comerciale, așa încât pe tot parcursul drumului până la Singapore, peisajul era lipsit de fascinația pe care o produce Asia, fie că ești în India, Indonezia, Nepal sau chiar Bangladesh.

În această privință, președintele și soția lui, indiferenți la deosebirea subtilă dintre Singapore și celelalte țări asiatice, păreau să se fi adaptat fără dificultate atmosferei și stilului din acel loc. Reședința era confortabilă, iar programul oficial al vizitei, de o durată mai scurtă, fusese astfel conceput încât să rezerve pentru oaspeți mai mult timp de odihnă și relaxare. De asemenea, au părut să se obișnuiască repede cu conduita pragmatică și efectivă a tuturor celor pe care i-au întâlnit – prim-ministru, miniștri, alte oficialități, reprezentanți ai Protocolului și ai personalului de securitate. Toți abordau chestiunile de interes comun în mod direct și cinstit, iar când își exprimau punctele de vedere și interesele, vorbeau fără ocolișuri.

În timp ce eram de față la tratative și îl urmăream pe nefericitul interpret care se lupta cu formulările tehnice și cu terminologia economico-financiară, mi-am dat curând seama că britanicii își lăsaseră pecetea inconfundabilă în Singapore mai mult decât în orice altă fostă colonie. Lucrul era evident

nu numai în purtarea negocierilor, ci și în toate aspectele vieții de zi cu zi. Dispunerea și ornamentele hotelului de primă clasă erau eminent britanice; diferitele feluri de mâncare și specialitățile servite la restaurant nu difereau de cele de la Dorchester sau oricare alt restaurant din Londra; pajiștile, tufișurile și grădinile din jurul elegantelor reședințe aminteau de cele de la Oxford, St. Albans sau oricare asemenea locuri.

Una dintre recepții a fost organizată în aer liber pe o pajiște frumoasă care aducea cu cea pe care regina ține tradiționalele sale *garden parties*. Absolut nicio diferență. La mese erau servite feluri englezești, inclusiv cotletele, mazărea verde, țelina și brânza Stilton. Singurul fel local foarte controversat în rândul membrilor delegației române au fost „cuiburile de rândunică”, pe care unii dintre noi nu le-am considerat prea apetisante. Ceaușescu a avut cuvinte de apreciere la adresa mâncărilor servite, ceea ce m-a făcut să cred că s-a încumetat să guste din „cuib”. Eu, asemenea tuturor celorlalți, am declinat politicos oferta de a mă desfăta cu rara delicată chinezească. Singura excepție a constituit-o doctorul Nicolau, care, lipsit de inhibiții, s-a servit cu tot conținutul farfuriei sale, spre marea admirație a mesenilor.

Recepțiile la nivel înalt au fost, firește, onorate de prezența prim-ministrului și a soției sale. Elena Ceaușescu, căreia îi făcea mare plăcere să dețină informații despre biografiile demnitarilor și ale consoartelor lor, știa câte ceva despre cuplul amintit. Prim-ministrul era chinez de origine, frumos și inteligent. Soția lui era englezoaică, la prima vedere searbădă. Cu toate acestea, era ceva la ea care o făcea atrăgătoare, plăcută și comunicativă. Citându-mi pe scurt fișa biografică, Elena Ceaușescu m-a edificat că, în timpul anilor de studenție petrecuți în Anglia, chinezul s-a îndrăgostit de fată, a luat-o de nevastă și a făcut-o astfel doamna și stăpâna conacului din Singapore. Comentariul ei a fost: „Mă tot întreb ce-o fi văzut

chinezul ăsta arătos la fata asta fără pic de sare și piper?" Și apoi, încercând să găsească o explicație: „Vezi tu, are ceva, în felul în care vorbește, ceva prietenos în purtare, și calități feminine care te fac să o observi și chiar să te atragă.” În cele din urmă a ajuns la ceea ce de fapt avea în minte: „Este ca nevasta lui Valentin. Nu-i deloc frumoasă, din când în când îi apare pe față un fel de roșeață, care îi dispare după tratament. Pe de altă parte, Valentin (aici, mama din ea vorbea cu mândrie) este frumos și bine făcut. Dar ea a avut ceva care l-a subjugat și acum e nevasta lui.” Apoi a continuat: „Când vin la noi în vizită, ea îmi spune: «Nu mă placi, se vede cât de colo!». Eu tac și nu o contrazic, pentru că ce zice ea este adevărat.”

În timpul vizitării orașului, „prima-doamnă” privea cu atenție în jur și asculta cu mare interes explicațiile ghidului. Am păstrat pentru mine puținul entuziasm față de conglomeratul congestionat de beton, oțel, sticlă și plastic care, dacă făceai abstracție de mulțimea pestriță a locuitorilor, toți de origine asiatică, putea fi găsit în orice alt loc de pe planetă, fără nicio deosebire. Acea implantație impersonală și întrucâtva artificială se putea fâli că este buricul financiar și bancar al Orientului Îndepărtat, dar dacă îl vedeai o dată nu mai aveai acel dor care te aduce înapoi la Agra, Jaipur sau Kathmandu. Dacă ai văzut un oraș ca Singapore înseamnă că le-ai văzut pe toate asemenea lui.

Dar nu am vrut să stric buna dispoziție a niciunuia dintre demnitari. Nefiind în general interesat de culoarea locală, de acasă ori din alte țări, unde vechile monumente erau considerate „vechituri” bune să fie demolate pentru a fi înlocuite cu kitsch-urile moderne și inexpresive, cuplul prezidențial a manifestat o admirație fără rezerve față de ce vedeau. Până și ministrul de externe Ștefan Andrei, un om de altfel receptiv și sensibil, s-a simțit ca acasă în Singapore. Ne aflam în aceeași

mașină la întoarcerea de la recepția ținută în aer liber – Elena Ceaușescu preferase să se urce în limuzina soțului ei – și, din cuvintele sale, mi-am dat seama că avea o impresie excelentă despre Singapore. De vreme ce criteriile sale de evaluare difereau de ale mele, l-am lăsat cu părerile lui. În definitiv, cine eram eu să contrazic un ministru de externe?

Malaysia

În termenii distanțelor asiatice, cea dintre Singapore și Malaysia este nesemnificativă, astfel că, după ce delegația și-a luat rămas-bun de la gazdele singaporeze, a ajuns la Kuala Lumpur, capitala malaysiană, cât ai zice pește. Cu toate acestea, distanța mică ce separă cele două țări făcea toată diferența, iar delegația s-a găsit din nou în ambianța paradisiacă, străină Singapore-ului și asemănătoare cu cea din Indonezia.

Președintele, Elena Ceaușescu și principalii colaboratori au ocupat încăperile unei clădiri rezidențiale, aidoma unui palat dintr-o carte de povești cu zâne. Împrejurimile naturale pitorești, culorile vii ale vegetației, florile și păsările amplificau magia locului. Membrii delegației și personalului tehnic nu le-a fost mai rău decât locatarilor de la palat. Hotelul internațional de cinci stele în care am fost instalați, dotat cu camere confortabile, cu un restaurant de primă clasă și cu o bucătărie rafinată, depășea toate așteptările. Remarcabil era faptul că, deși hotelul era condus de o companie străină, decorațiunile și întreaga atmosferă păstrau intacte parfumul inconfundabil al țării, arta și cultura vechi de secole.

Programul a îmbinat în mod fericit utilul cu plăcutul – discuții și alte activități oficiale, pe de o parte, iar pe de alta, turul orașului și o croazieră de-a lungul coastei de la Kuala. Dificultatea acestui program, de altfel bine chibzuit, a constatat în faptul că, în traficul aglomerat din centrul capitalei, coloana de mașini se întindea pe o distanță atât de mare încât jumătate rula înainte, în timp ce a doua jumătate rămânea în urmă din cauza semafoarelor. Devenea astfel imposibil ca toți miniștrii și consilierii să ajungă în același timp, potrivit orarului strict din program. Aceeași situație a apărut în Brazilia și s-a repetat după un tipic asemănător în Malaysia. În ambele cazuri, ghinionistul a fost domnul Ștefan Andrei. Ne întorceam de la un dejun oficial care trebuia să fie urmat de tratative la reședință. Prima jumătate a coloanei, cu Nicolae și Elena Ceaușescu și alți câțiva demnitari, ajunsese la timp pentru a începe acțiunea. Cealaltă jumătate a rămas blocată într-o succesiune de semafoare, ceea ce a făcut imposibil ca bietul Ștefan Andrei să răspundă la apel. Elena Ceaușescu nu înceta să-l sâcăie pe șeful Protocolului: „Unde e Andrei? Ce s-a făcut cu el? Căutați-l și aduceți-l!” Într-un târziu, asudat și îngrijorat, ministrul de externe a intrat furtunos în sala de conferințe, gâfâind și încercând fără succes să explice cauza întârzierii. Mă aflu în sală, pregătindu-mă să-mi ocup locul aproape de Elena Ceaușescu, când domnul Andrei, încă îngrijorat, m-a abordat în șoaptă: „A întrebat de mine tovarășa? Spune drept!” I-am spus drept: „A întrebat, și încă cu glas tare!” „Ce puteam să fac, să sar din mașină și să o iau la fugă? Aici este Kuala Lumpur. Nu suntem acasă, unde, când ea merge cu mașina prin oraș, toată circulația este oprită!” Adevărat, dar nu era căderea mea să o spun; în orice caz, m-am simțit bine să văd că avea destulă încredere în mine încât să facă un asemenea comentariu fără să se teamă că aş putea vorbi.

Deși interesul meu în chestiunile abordate în timpul discuțiilor oficiale era minim, am fost impresionată de prim-ministrul malaysian și de miniștrii săi, care manifestau o mare mândrie pentru succesul experimentului malaysian – realizarea unității țării și crearea unui stat tânăr, în plin avânt. Într-adevăr, federația celor 16 state consta dintr-o uniune a câtorva grupuri etnice, fiecare aparținând unor rase diferite și având propria religie, cultură și obiceiuri. Oameni de origine malaeză, indiană, indoneziană și chineză găsiseră un teren comun de bună vecinătate, tovărășie, toleranță reciprocă și, mai mult, determinare să conlucreze spre binele tuturor. Prim-ministrul a definit cheia succesului exemplar al Malaysiei într-un singur cuvânt: bună înțelegere. Dintre demnitarii români prezenți la discuții, acest postulat a fost auzit numai de cei care aveau urechi să audă. Nu prea mulți.

Pe această temă s-au evidențiat și mai multe aspecte când președintele și Elena Ceaușescu s-au întâlnit cu șeful federației, care, pe plan local, era cunoscut cu titulatura de „sultan”. Deși rolul său era pur nominal, toți supușii îl venerau ca pe propriul lor monarh; am văzut chiar pe unii, deținând funcții importante în stat, prosternându-se în fața acestuia, atunci când li se permitea să se prezinte. Dar sultanul și împărăteasa, ambii persoane încântătoare, au părut în timpul audienței că nu dau prea mare importanță statutului lor privilegiat, întrucât acesta era în orice caz de scurtă durată: fiecare șef al acestui stat compus era îndrituit să ocupe tronul onorific doar pentru cinci ani, după care reprezentantul unui alt stat al federației îi lua locul. Sultanul râdea: „Eu am avut noroc. Gândiți-vă că, la atât de multe state și cu bărbați vârstnici aflați la cârma fiecărui stat, unii dintre ei nu au nicio șansă să trăiască atât de mult ca să poată spera ca într-o zi să le vină rândul. Așa că, vedeți, am avut noroc!”

Figura politică cheie, era fără îndoială prim-ministrul, de origine chineză, care avea abilitatea de a menține echilibrul necesar între diferitele partide și grupări ce constituiau arhitectura politică a Malaysiei. Soția sa, tot de origine chineză, era o persoană stilată și cultivată, care deținea o poziție onorabilă în societate datorită renumelui pe care și-l câștigase ca eminentă doctoriță. În timpul discuțiilor cu oaspeții, a descris vizita pe care ea și soțul ei au făcut-o în China. Concluzia ei era că, trăind într-un alt mediu social și cultural, diferit de cel al strămoșilor lor, ei nu mai arătau și nu mai vorbeau ca niște chinezi veritabili. Până și înfățișarea lor era schimbată. Când mergeau pe străzile din Beijing auzeau comentariile celor din jurul lor: „Ne vorbesc limba, dar nu sunt chinezi ca noi.” Revenind la complexitatea societății malaysiene, ea spunea: „Imaginați-vă, această națiune a noastră nu se oprește niciodată din a mânca – în primul rând trebuie să pregătim o mare varietate de feluri de mâncare. Trebuie să ținem seama că hindușii nu consumă carne de vacă, musulmanii nu mănâncă preparate din porc, alții au o altă dietă, dar toți trebuie hrăniți. În al doilea rând, lumea ia masa la ore diferite, astfel încât la noi în țară veți vedea că, în ansamblu, micul dejun, prânzul și cina sunt servite cât e ziua de mare, fără încetare.”

Miniștrii care făceau parte din guvernul malaysian erau reprezentativi, în mod proporțional, pentru întregul mozaic de naționalități și grupuri etnice. Scopul lor era acela de a susține neobosit avântul economic care garanta prosperitatea țării. Îmi amintesc că unul dintre miniștri, care era musulman, avea o soție latino-americană. Consimțise să-l ia de bărbat și să treacă la islamism cu o singură condiție: casa lor să nu adăpostească mai mult de o singură soție. Altfel, l-a asigurat ea, își va face bagajele și se va întoarce la mama.

Recepția dată la reședință, unde au fost invitați șefii misiunilor diplomatice, s-a ridicat la înălțimea așteptărilor ca

rafinament, bun-gust și strălucire. Pregătindu-mă pentru acea ocazie, mi-am ales o rochie de seară făcută la comandă în București, dintr-un material dantelat. Cornelia, masează și coafează, mă urmărea cu privirea și, văzând ce doream să îmbrac, m-a oprit: „Doamna Violeta, n-o puneți pe dumneavoastră. Nici astă seară și nici mâine seară. Niciodată cu ea de față. N-o să-i placă, rochia prea sare în ochi!” Avea dreptate. Am renunțat la idee, am pus rochia deoparte și am scos alta, pe care Elena Ceaușescu o mai văzuse.

Nu știu cum s-au desfășurat lucrurile în seara aceea, însă, după recepție, toată lumea a dispărut, așa încât, întorcându-mă la hotel, m-am aflat singură într-o limuzină enormă, condusă de un șofer în uniformă. În ascensor, bărbați și femei elegante care veneau de la restaurant apăsau pe butoane potrivit etajelor la care doreau să coboare. Unul câte unul, toți au părăsit liftul, cu excepția unui domn occidental care părea mult prea dispus la conversație. A făcut o tentativă preliminară: „În vacanță?” I-am aruncat o privire rece care l-a înghețat brusc: „Pentru afaceri.” Am coborât din ascensor și m-am dus direct în cameră. În acel moment mi-am jurat ca niciodată să nu mă mai aflu în locuri necunoscute fără a fi escortată de cei pe care mă puteam bizui.

În Malaysia, vizitatorii români au avut prilejul de a face cunoștință cu fenomene cu totul inedite pentru ei, ca, de pildă, conduita inteligentă a verișoarelor noastre, maimuțele, și ploaia ecuatorială care se abătea asupra orașului, din senin.

Avântul economic avea drept efect extinderea spațiilor rezidențiale în Kuala Lumpur în detrimentul zonelor împădurite din împrejurimi, care s-au restrâns considerabil ca urmare a despăduririlor. Lipsite de habitatul lor natural, maimuțele au luat drumul orașului în căutare de hrană, invadând cu insolență gospodăriile și subtilizând orice aliment care le venea la îndemână. Ca urmare a acestei îndeletniciri,

învățaseră să deschidă conserve. Nu le condamn. Dar rudele lor bipede s-au gândit că verișoarele ar putea fi puse la treabă pentru a-și câștiga existența în mod cinstit. Așa încât le-au instruit pe furăcioasele maimuțe, care sunt mult mai agile, să se cațere în cocotieri, să culeagă fructele și să le arunce pe jos, pentru a fi strânse de angajatorii lor. Retribuția consta din banane sau alte fructe de care erau amatoare.

În privința ploii, stai confortabil în șezlong pe terasă, bucurându-te de lumina strălucitoare a soarelui de după-amiază; pe neașteptate, nori amenințători se adună deasupra orașului, nu se știe de unde, și, dintr-o dată, ești învăluit într-un întuneric ca noaptea; în acel moment începe o ploaie atât de puternică încât ai crede că un uriaș golește un butoi cu apă. Expresia „plouă cu găleata” nu-i nimic în comparație cu asta! La scurt timp după aceea, ploaia se oprește tot atât de brusc cum a început, norii se risipesc ca prin farmec, întunericul este străpuns de razele soarelui, ai spune că, de această dată, uriașul a aprins o lampă. Păsările încep să cânte din nou, iar natura se înviorează mai mult ca niciodată. A fost oare un vis? Parcă nu s-ar fi întâmplat nimic.

În timpul vizitei, Elena Ceaușescu s-a declarat extrem de nemulțumită de performanța precară a micului grup de membri ai agenției noastre economice. Studiase cifrele tranzacțiilor economice și comerciale cu Malaysia și constatasese că balanța era dureros de nefavorabilă României: „Trăiesc aici ca paraziții și nu-și justifică măcar lefurile pentru treaba pe care ar trebui să o facă!”, a comentat ea cu amărăciune. Indispoziția i s-a transformat în mânie când, în timpul prânzului pe care l-a luat la reședință, a constatat că vinul servit la masă provenea din Bulgaria. Ca să se asigure de acest lucru – eticheta de pe sticlă era în engleză –, m-a chemat să verific țara de origine. Am examinat sticla și am dat verdictul: „Este din Bulgaria!” A făcut explozie: „Vezi, am avut dreptate în toate privințele cu

trândavii ăștia ineficienți, care cheltuie banii statului și nu sunt buni de nimic!”

Ștefan Andrei a auzit zgomotul dintr-o cameră învecinată, drept pentru care m-a întrebat: „Care a fost necazul, ce a avut?” I-am spus că a făcut caz de vinul bulgăresc. Ministrul a comentat pe un ton indignat: „Nu știe că la București bem tot vin de la bulgari?”

Misiunea delicată de a pregăti și prezenta darurile părții române, care urmau să fie oferite gazdelor malaysiene, mi-a revenit mie. Obiectele în chestiune erau produsele obișnuite de artizanat și seturile de ceai din porțelan românesc, a căror valoare era de departe cu mult mai mică decât ceea ce malaysienii ofereau oaspeților. Sub privirile îngrijorate ale șefului Protocolului, care nu era sigur că voi reuși să-mi duc la îndeplinire misiunea, i-am cerut reprezentantului Protocolului local să-mi aducă un număr de tipsii de argint pe care am așternut cu atenție studiată obiectele respective, dând în același timp explicații pedante privitoare la calitatea rară a țesăturilor, la valoarea artistică a produselor de artizanat și subliniind că toate acestea ieșiseră din mâinile celor mai îndemânatici și experimentați artizani din România. Pe scurt, obiecte rarissime de o frumusețe incomparabilă, demne de înaltele personalități cărora le erau destinate. Reprezentantul Protocolului le-a luat cu mare solemnitate, profund impresionat de semnificația artistică a cadourilor, în timp ce omologul lui român se minuna de abilitatea mea de a găsi atâtea cuvinte de laudă pentru niște lucruri atât de banale.

Când s-a ajuns la distribuirea cadourilor oferite de cealaltă parte, situația a fost diferită: șeful Protocolului s-a îngrijit ca toate obiectele de valoare primite de la omologul său să fie strânse și rechiziționate înainte chiar ca diferiții lor beneficiari – miniștri, consilieri, ofițeri etc. – să le vadă sau să le atingă. Cadoul meu a fost salvat de la jaf, neavând soarta

celorlalte, datorită însărcinatăului cu afaceri, bun coleg al soțului meu, care a reținut cutia pe care se afla cardul cu numele meu, m-a luat deoparte și mi-a înmănat-o spunând: „Luați-o cu atenție; este o vază de argint pentru aranjamente florale. Împărăteasa a vrut să v-o dăruiască.”

La scurt timp după turneul asiatic descris mai sus, prim-ministrul malaysian cu soția au făcut o vizită de răspuns în România. Potrivit prostului obicei al celor de la Ceremonial, m-au anunțat în ultimul moment că era nevoie de mine pentru traducere, astfel încât am avut puțin timp să mă pregătesc în mod corespunzător: găsirea unui înlocuitor la facultate și încropirea unei garderobe potrivite.

Când am ajuns la Snagov, președintele se afla deja în conferință cu prim-ministrul și alte oficialități din Malaysia, în timp ce soția lui rămăsese singură (Elena Ceaușescu fiind reținută cu alte treburi în acel moment) și aștepta răbdătoare încheierea discuțiilor. Ne-am plimbat împreună pe terasa și pe pajiștea reședinței prezidențiale și am discutat o mulțime de subiecte, ea descriindu-mi îndeletnicirile și ocupațiile de acasă, iar eu vorbind despre munca mea la universitate.

Când președintele și prim-ministrul au ieșit din sala de conferințe, Elena Ceaușescu și-a făcut și ea apariția. Cuplul prezidențial s-a arătat deosebit de prietenos și binevoitor cu oaspeții, străduindu-se să se ridice la nivelul ospitalității de care se bucurase la Kuala Lumpur.

S-au plimbat cu toții pe gazon, urmați la mică distanță de miniștri, consilieri și alți colaboratori. Șarona și Corbul, cei doi labradori pe care președintele și Elena Ceaușescu îi primiseră în dar de la regina Elisabeta, se strecurau printre picioarele gazdelor și ale oaspeților fără a ține seama de încercările repetate ale Elenei Ceaușescu de a-i goni. După aceea, întregul grup s-a urcat la bordul unui iaht pentru o croazieră pe lacul Snagov. În tot acest timp am tradus pentru cele două doamne

care s-au întreținut în mod foarte amiabil, în timp ce soții lor și-au continuat discuțiile politice, privitoare mai ales la situația internațională.

Prânzul, constând din specialități românești, a fost servit în aer liber pe terasă, în timp ce liderii continuau să discute fără încetare chestiuni economice și politice. Din puținul pe care l-am auzit pe parcursul acelei conversații, Nicolae Ceaușescu a părut bine informat, iar aprecierile pe care le făcea nu erau ilogice sau haotice. Elena Ceaușescu acorda puțină atenție schimbului de vederi al celor doi, stătea de vorbă cu ceilalți comeseni, le cerea ospătarilor să alunge labradorii și să aibă grijă de mine când serveau diferitele feluri de mâncare. La un moment dat mi-a făcut semn să mă uit mai cu atenție la fața de masă frumos brodată de care era deosebit de mândră. Era bine dispusă, vremea era splendidă, croaziera o înviorase, prânzul fusese plăcut și întreaga întâlnire se dovedise un succes.

Oaspeții s-au despărțit de gazde cu multă cordialitate și sentimente prietenești, iar mie mi s-a încredințat misiunea de a o acompania pe soția prim-ministrului în vizitarea Bucureștiului. Misiunea a fost plăcută. În timpul scurt pe care l-am avut la dispoziție i-am arătat clădirile cu o arhitectură mai interesantă și câteva monumente istorice, am urcat dealul să-i arăt catedrala patriarhală și am coborât în centru la galeria de artă. Apoi am ajutat-o să cumpere câteva obiecte de artizanat în amintirea vizitei sale în România. „Cum vă pot răsplăti amabilitatea?”, a întrebat. Amândouă știam că nu ne vom mai revedea vreodată. „M-ați răsplătit deja dându-mi prilejul să vă cunosc pe dumneavoastră și frumoasa dumneavoastră țară.” Mi-ar fi plăcut să adaug: „Dumnezeu să vă binecuvânteze!”, dar șoferul ar fi putut ști limba engleză și nu am dorit să risc.

Am lăsat-o la reședință, am venit acasă și am închis capitolul.

India

Turneul asiatic a fost socotit deosebit de important, întrucât a inclus și o vizită în India, țară a cărei masă, atât cantitativă, cât și calitativă, impunea respect. Fără a mai vorbi de faptul că vizita a avut loc în cel de-al nouălea deceniu al secolului XX, când un vânt de libertate se făcea simțit în cele mai multe state comuniste, iar zona vizitelor la nivel înalt ale președintelui Ceaușescu se îngustase considerabil. Numeroase țări ale lumii libere, îndeosebi din America de Nord și Europa Occidentală, îi refuzau accesul pe tărâmurile lor. Din punct de vedere propagandistic, o vizită de o asemenea magnitudine, chiar dacă avea loc în așa-zisa lume a treia, era menită să arate, oricui mai era dispus să se lase amăgit, că toate erau bune și la locul lor în România și că partidul aflat la putere își ducea mai departe politica, în ciuda tuturor adversităților.

O ceremonie de bun venit la Rashtrapati Bhawan este întotdeauna de natură să impresioneze orice vizitator sosit în India. Procesiunea plină de culoare și exotism a cailor și a elefanților, precum și a impunătoarei gărzi republicane, accentua sentimentul de admirație față de aerul majestuos pe care îl emana primirea în cea mai mare democrație a lumii.

Rajiv și Sonia Gandhi, un cuplu tânăr și frumos, stăteau drept și demn unul lângă celălalt, pentru a-și primi oaspeții. El, îmbrăcat într-un costum simplu, dar impecabil, în stilul propriu indian, iar ea, complet indianizată, purtând un sari și vâl în culori pale, erau întruchiparea Indiei ancestrale și moderne în același timp. Împreună au urat bun venit soților Ceaușescu cu

grație și eleganță, într-o engleză perfectă, care făcea cinste educației lor oxfordiene.

După ce au fost executate imnurile naționale și a fost trecută în revistă garda de onoare, întregul grup de oficialități române și indiene s-a îndreptat pe jos spre una dintre clădirile impunătorului complex din piatră roșie, care odinioară servise drept centrul de putere politică al lui British Raj.

În acea clădire aveau să locuiască Nicolae și Elena Ceaușescu, precum și fiul lor mai mare, Valentin, care se afla cu ei în călătorie, împreună cu ajutoarele desemnate să se instaleze sub același acoperiș: medicul cuplului, Nicolau, Melinte ospătarul, coafeza și câțiva ofițeri de pază și securitate, inclusiv un general cel puțin. Întrucât Lili alesese deja să se bronzeze pe plajile însorite ale Italiei, Cornelia primise însărcinarea să se îngrijească de părul și unghiile Elenei Ceaușescu și, uneori, să plece în expediție în oraș la cumpărături. Membrii delegației, inclusiv generalul Iulian Vlad și noul ministru de externe (era o perioadă când miniștrii și alți înalți demnitari erau reciclați într-un ritm din ce în ce mai intens), ca și personalul auxiliar, printre care și eu, urmau să fie cazați într-un hotel din centru. De această dată nu am mai insistat să stau la reședință, întrucât circulația nu era excesiv de intensă, iar hotelul se afla la mică distanță de Bhawan.

Generalul Vlad, câțiva ofițeri de securitate și reprezentanți ai Protocolului se deplasaseră în India cu câteva săptămâni înaintea delegației pentru a face aranjamentele necesare, în colaborare cu omologii lor indieni, pentru ca vizita să se poată desfășura în cele mai bune condiții și pentru a finaliza programul acesteia. Dispariția tragică a Indirei Gandhi agravase considerabil climatul de tensiune instalat în țară ca rezultat al tulburărilor religioase, astfel încât românii nu lăsau nimic la voia întâmplării, luând toate măsurile pe care le reclama siguranța președintelui și a soției sale.

Din ceea ce generalul Iulian Vlad mi-a spus în particular, am înțeles că, în perioada celor câteva săptămâni de pregătire, întâmpinase oarecare dificultăți în îndeplinirea sarcinilor datorită unei insuficiente acordări a lungimii de undă cu ambasadorul român de la Delhi. „Cum s-a înțeles soțul tău cu omul ăsta?”, a întrebat generalul. Nu eram în măsură să-i răspund la această întrebare din deferență pentru ambasador. Era aceeași persoană pe care, cu câțiva ani în urmă, am găsit-o la Tokio în aceeași calitate. Fusesse coleg cu soțul meu la liceul Cantemir Vodă din București și trudiseră din greu împreună timp de aproximativ doi ani la ambasada română din New Delhi, soțul meu secondându-l în calitate de consilier. A fi diplomat într-o țară din Asia este foarte solicitant. Este necesar să ai puterea de a te adapta la un stil de viață total diferit, îndeosebi la climatul tropical sau chiar ecuatorial. Uneori pot apărea tensiuni în relațiile dintre diplomații uneia și aceleiași ambasade. În plus, autoritățile române de atunci aveau tendința manifestă, devenită ulterior regulă, să expedieze diplomați în străinătate pentru perioade scurte de timp și fără familie – soție sau copii. Interpretarea pe care am dat-o acestei măsuri a fost dublă: să se facă economii și să se descurajeze eventualele tendințe de „dezertare”. Însă știam sigur că cei doi găsiseră modalități foarte convenabile pentru a conviețui, reușind astfel să-și desfășoare activitatea în ambasadă fără neajunsuri. Însă generalul Vlad avea o părere diferită în această chestiune și rămăsese ferm la părerea că ambasadorul nu făcea decât să-i bage bețe în roate.

Dintre părțile notabile ale programului oficial sunt demne de menționat două activități de natură să deschidă ochii celor dispuși nu numai să privească, dar să și vadă semnificațiile lor mai profunde. Inutil de spus, cuplul prezidențial nu făcea parte din această categorie. Nu erau capabili să înțeleagă ideea că, dacă o democrație ca India și un popor pașnic prin excelență

ca indienii nu erau scutiți de acte de violență împotriva conducătorilor lor, cu atât mai mari erau șansele ca asemenea lucruri să se petreacă într-un stat totalitar.

Cele două acțiuni care au declanșat în mintea mea acest raționament au fost ceremonia depunerii coroanei de flori la memorialul lui Mahatma Gandhi și vizitarea reședinței particulare a Indirei Gandhi.

În fața blocului pătrat de marmură împodobit cu petale colorate, frumos mirositoare, grupul de demnitari români s-a apropiat spre a-și manifesta respectul pentru Mahatma. Așa cum cerea ritualul, toți vizitatorii, indiferent de rang, erau obligați să se prezinte în fața memorialului în picioarele goale, ceea ce au și făcut, în frunte cu Nicolae și Elena Ceaușescu. Președintele a înaintat singur, a depus jerba la baza blocului de marmură și apoi s-a retras. Nu era înscris pe bloc decât un singur cuvânt, pe care oficialitățile indiene s-au ferit să-l traducă cuplului prezidențial, probabil din delicatețe. Eu însă știam ce înseamnă: „Oh, Doamne!” – ultimul cuvânt pronunțat de marele om înainte de a-și încredința sufletul în mâinile eternei divinități. Oare acea exclamație rostită în momentul expirării însemna că cerea îndurare pentru iertarea sufletului său sau pentru cel al asasinului? Cine ar putea spune? Poate este bine că epigraful a rămas netradus – un asemenea cuvânt nu ar fi reverberat cu sens în urechile lor ateiste.

A urmat apoi ceea ce aș numi un pelerinaj la fel de impresionant la reședința particulară a Indirei Gandhi, o casă tipică pentru locuințele de lux din New Delhi, într-o „marg” cu vegetație luxuriantă dominată de nelipsita *Cala Indica*. Casa era acum nelocuită și adăpostea doar mobila, oarecum simplă, și alte obiecte care aparținuseră stăpânei casei în timpul vieții – tablouri și fotografii cu ea și membrii familiei, precum și, în câteva vitrine, documente ilustrând activitatea sa politică. Exponatele cele mai emoționante erau prezentările

video și audio care scoteau în evidență personalitatea Indirei. O bandă audio prezentată delegației conținea o declarație a acesteia care suna mai mult ca un testament. Mă aflu în grupul mai numeros de vizitatori, așa că nu știu dacă interpretul președintelui a redat versiunea română a textului, care pe mine m-a izbit ca fiind caracteristică viziunii fataliste hinduse asupra sensului vieții. Spunea ea: „Dacă îmi va fi dat să mor de o moarte violentă, la care mulți se gândesc și câțiva o plănuiesc...” Ce presimțire a ceea ce avea să se întâmple! Își înfrunta destinul cu acea seninătate și atitudine calmă, proprie acelor pentru care spiritul este primordial, în timp ce avutul material figurează mai jos pe lista priorităților. Elena Ceaușescu s-a plimbat prin camere și apoi a ieșit pe pajiște, a trecut prin porțile care separa locuința de grădina vastă din spate, în locul în care Indira Gandhi fusese ucisă. A ascultat explicațiile absentă, fără a scoate un cuvânt, fără a fi conștientă că o soartă asemănătoare ar putea fi și a ei.

Celelalte puncte oficiale – recepții, dineuri și prânzuri, conferințe de presă, mese rotunde cu oameni de afaceri și altele de acest fel – au fost acoperite de interpretul președintelui, coleg cu soțul meu în Ministerul Afacerilor Externe. Îndatoritor, politicos și de nădejde, domnul Petricu se afla la mare distanță de predecesorul său. La rândul-mi, am făcut tot ce mi-a stat în putință să-l asist discret, mai ales când munca sa de interpret devenea extenuantă. Chiar și pentru unul care stăpânea perfect engleza devenea din ce în ce mai dificil de tradus pentru președinte, a cărui manieră de a vorbi devenise confuză și uneori chiar haotică. Bietul om, a cărui profesie în definitiv nu era aceea de interpret, nădușea și trudea să redea în engleză propoziții cu sens dintr-o succesiune de propoziții românești defectuoase. Aflându-mă în imediata sa apropiere, îi șopteam câte un cuvânt sau două în momentul când se

poticnea în traducere. De asemenea, dădeam din cap în mod aprobator și încurajator de fiecare dată când își arunca privirile în direcția mea sau băteam ușor din palme la sfârșitul vreunui discurs. Aveam grijă ca gesturile mele de apreciere să fie suficient de vizibile pentru cei doi Ceaușescu, astfel încât aceștia să știe că interpretul lor era la înălțime. Odată l-am văzut chiar pe președinte, care părea mai sensibil decât consoarta sa, întorcându-se spre interpret și strângându-i mâna pentru a-l felicita.

Pentru mine era mult mai ușor decât pentru domnul Petricu, întrucât traduceam unui cerc restrâns de doamne, în care o dată sau de două ori a fost prezentă și Sonia Gandhi. În asemenea cazuri, conversația, în timpul căreia toate participantele se aflau în largul lor, sorbindu-și ceaiul, se concentra de cele mai multe ori pe tema creșterii odraslelor, a activităților caritabile de ajutorare a persoanelor nevoiașе, mai ales femeii, pe impresiile din călătoriile în străinătate și, ici și colo, pe câte o bârfă nevinovată însoțită de râsete însuflețite.

La Delhi, Elena Ceaușescu a profitat de puțin timp liber pentru a vizita orașul în particular. Aranjamentul era ca turul să aibă loc cu discreție, fără prea mare escortă și mai mult cu ajutor din partea personalului român local. La Bhawan a sosit o mașină condusă de un șofer al ambasadei ca să ne ia, pe Elena Ceaușescu și pe mine. Un tânăr diplomat înalt, spilcuit și îmbrăcat impecabil, încercând să nu trădeze emoția firească ținând seama de circumstanță, s-a apropiat de ea, s-a înclinat și s-a prezentat, spunând cu voce limpede că îi fusese îndreptățită cinstea de a o acompania în vizitarea orașului. În această formație și urmați doar de o altă mașină care servea drept escortă, am circulat prin oraș, diplomatul român arătându-ne principalele monumente. Printre ele, firește, s-au numărat fostul palat imperial construit în piatră roșie al Marelui Mogul, în prezent cunoscut sub numele de *Fortul*

Roșu. A fost o plimbare plăcută și, când s-a încheiat, dispoziția Elenei Ceaușescu a părut a fi excelentă.

Un program separat fusese pregătit pentru Valentin, fiul mai mare al președintelui Ceaușescu. Valentin prefera întotdeauna să nu iasă în evidență, păstrând o anumită distanță față de oficialitățile române, în ale căror activități și preocupări nu se amesteca în niciun fel. Practic nimeni nu știa cu siguranță ce făcea și singurul lucru pe care mi-l amintesc este că era în căutarea unui optician pentru a-și cumpăra o pereche de ochelari. Urma să plece singur la Agra, pentru a face vizita tradițională a Taj Mahalului, iar mama lui m-a întrebat dacă doresc să merg și eu. Am declinat oferta, întrucât văzusem deja monumentul cu un alt prilej, lucru pe care ea nu-l știa. Puteam lăsa acest amănunt sub tăcere, dar dacă afla din alte surse și nu direct de la mine? Concluzia ei imediată ar fi fost că încerc să o păcălesc. Nu-mi făcea plăcere să se creadă că nu sunt onestă. Așa că i-am spus adevărul gol-goluț: „Am mai fost în India.” „Ai fost? Cu ce ocazie?” I-am relatat că am făcut parte dintr-o delegație a Uniunii Femeilor Democrate din România, delegație formată din două reprezentante – eu și încă o persoană –, pentru a participa la o conferință găzduită de India. „Așa carevasăzică. Și cine era cealaltă femeie din delegație?” Aici am ezitat un moment, știind că persoana în cauză, o fostă activistă aflată în dizgrație, nu prea era pe gustul Elenei Ceaușescu în acel moment. „I-am uitat numele”, am răspuns laconic. „Când e vorba de nume, tu niciodată nu-ți aduci aminte!”, a remarcat ea cu ironie. Aceasta a fost singura dată, în cursul celor 20 de ani în care i-am fost interpretă, când mi-a vorbit cu o umbră vagă de nemulțumire.

L-am lăsat deci pe Valentin să plece la Agra de unul singur, iar eu am rămas la Delhi pentru a încropi colecția obișnuită de produse indiene și a i-o expune la reședință, în caz că ar fi dorit să târguiască ceva. A ales câteva materiale de sariuri,

după care a sugerat ca și alți membri ai delegației să cumpere unele articole din colecție, dacă doreau.

În timpul vizitei, o neobișnuită criză de generozitate m-a luat cu totul prin surprindere. Cornelia mi-a bătut la ușa ca să mă trezesc că îmi pune în mână un șirag de agate ca dar din partea Elenei Ceaușescu. În dimineața aceea o trimisese pe Cornelia în oraș ca să-i cumpere mai multe coliere din pietre semiprețioase. Din punga plină de aceste obiecte care-i fusese înmănată, Elena Ceaușescu s-a despărțit de două: un colier a ajuns la Cornelia, iar celălalt, la mine. Am profitat de prima ocazie pentru a-i mulțumi pentru amabilitate. „Vezi tu, Violeta, când cumperi, trebuie să te târguiești, pentru că vânzătorii de aici văd că au de-a face cu un străin și atunci îți cer cât nu face!” Ce afirma ea era adevărat, astfel că i-am confirmat, adăugând că uneori, dacă insistai, puteai plăti jumătate din prețul cerut. „Jumătate? Fii sigură că poți obține un preț și mai mic!” Apoi a continuat: „Știi cât am plătit pentru colierul de agate pe care ți l-am dat?” I-am răspuns că nu am nici cea mai mică idee. „Un dolar!”, spuse ea triumfătoare și astfel am aflat la cât se ridica în valută foarte recenta și rar repetata sa criză de generozitate.

Bangladesh

După vizita în India, avionul a decolat de pe aeroportul din Dehli spre răsărit peste Bengalul de Vest pentru ca apoi, trecând frontiera, să intre în Bengalul de Est, devenit ulterior Pakistanul de Est, și, mai târziu, după o despărțire dureroasă,

transformat în Bangladesh. O succesiune de metamorfoze care nu au fost de natură să contribuie la dezvoltarea statului și la ameliorarea traiului populației.

Odată ajunși la sol, am fost cu toții izbiți de aspectul dezolant al zonei, de pământul sterp, lipsit nu numai de vegetație, dar și de o stâncă sau orice altceva care să însuflețească peisajul.

O atmosferă apăsătoare, caracteristică oricărui regim militar, a dominat întreaga ceremonie desfășurată la sosire. Toți membrii grupului de oficialități veniți să întâmpine delegația erau galonați, în frunte cu președintele, distins, însă respingător de rigid. Soția sa nu mai era la prima tinerețe, dar se vedea că fusese frumoasă. Adusese cu ea doi copii, mult prea mici pentru vârsta părinților, detaliu care nu i-a scăpat Elenei Ceaușescu: „Uită-te și tu, Violeta – mi-a șoptit ea – ce nepotrivit e să ai copii la bătrânețe. Asta îi spun mereu lui Valentin al meu și nevestei lui, dar nu vor să mă asculte!”.

Președintele bengalez părea temut de colaboratorii săi apropiați și, așa cum am suspectat, chiar de soție. Luaseră o anumită distanță față de el, creând astfel în jurul său un fel de vid, și îl priveau ațintiți pentru a ghici după expresia feței dacă le aprobă sau nu gesturile. Numai copiii, care nu-și dădeau seama de atmosfera tensionată din jurul lor, nu stăteau locului o clipă, urmărind cu o curiozitate naivă desfășurarea ceremoniei.

În timpul scurtei șederi în Bangladesh, cei de la Protocol reușiseră să elaboreze un program comprimat, cu principalele activități oficiale la care prezența mea nu era necesară. Având consimțământul Elenei Ceaușescu, am absentat de la negocierile politice devenite de acum mult prea plictisitoare și am purces la o vizită educativă în Dacca. Turul orașului mi-a deschis ochii, dacă mai era nevoie de așa ceva, asupra a ceea ce poate însemna sărăcia absolută. Cei care m-au impresionat

cel mai mult nu au fost adulții, bărbați sau femei ale căror priviri rătăcite spuneau multe, ci copiii care, cu mâinile întinse, cerșeau un bănuț. Dacă îl căpătau însemna că l-au apucat pe Allah de un picior, întrucât cu acel bănuț puteau cumpăra o banană, adică hrana pentru întreaga zi. Prăvăliile erau mici și neîmbietoare, iar cele câteva mașini și camioane care își făceau drum pe străzile colbuite zdrăngăneau din toate încheieturile ca urmare a folosirii intense de către posesorii lor.

S-a întâmplat totuși să fiu de față, fără să traduc, la una dintre discuțiile oficiale ale celor două delegații, prilej de a urmări pe principalii actori discutând cu mare seriozitate căile de impulsioneare a raporturilor comerciale dintre România și Bangladesh. În mod firesc, de vreme ce ambele țări, mai ales țara gazdă, nu erau dispuse să-și secătuiască trezoreria de neprețuita valută forte, schimburile lor economice se rezumau în principal sau mai bine zis exclusiv la schimbul fizic de produse. Până acum nimic extraordinar, între țările în curs de dezvoltare trocul se practica pe scară largă. Nostimada, care i-a amuzat teribil pe negociatorii români, a început când, indiferent ce produse erau oferite părții bengaleze, aceasta se declara dispusă să plătească cu... iută. La un moment dat, când tratativele păreau că s-au împotmolit datorită unui concept insuficient definit, Valentin, care participa și el la întâlnire, a intervenit în engleză pentru a lămuri chestiunea. Aici Nicolae Ceaușescu, neînțelegând ce vrea să facă fiul său, l-a repezit pe un ton nervos: „Stai la locul tău și nu te băga! Nu tu ești aici ca să vinzi!” „Nu vindeam nimic, tată; ajutam numai traducerea”, a răspuns Valentin ofuscat, după care, tot restul timpului afectat negocierilor, a stat tăcut și absent, linie de conduită care îi era obișnuită, de altfel.

Am o amintire vie a acelei atitudini când intervenția lui Valentin ar fi putut ajuta la dezamorsarea unei situații încordate de natură diplomatică. Potrivit practicii locale, o mare

adunare populară, care urma să se încheie cu un spectacol în cinstea oaspeților, trebuia în mod imperativ să fie precedată de o rugăciune. Criza a apărut când președintele și Elena Ceaușescu au refuzat cu încăpățănare să participe la acest punct al programului, dacă gazdele nu vor renunța la momentul rugăciunii. Nimeni și nimic nu putea convinge cuplul român să se răzgândească. Nefericiții șefi ai Protocolului făceau naveta între reședințele celor doi președinți, în încercarea de a găsi o soluție, iar timpul se scurgea. Însărcinatul cu afaceri mergea de la un membru al delegației la altul, cerându-le să facă uz de toată puterea lor de persuasiune, ca să accepte ceremonia religioasă. Toți dădeau din umeri, spunând că nu aveau nicio putere în această chestiune, intervenția lor ar fi fost ineficientă și riscantă. În cele din urmă a venit la mine, nu pentru a-mi cere ajutorul, ci pentru a se plânge: „Ei nu înțeleg că suntem într-o țară islamică, unde rugăciunea este o obligație absolută. Ei nu înțeleg că prezența lor la ceremonie ar reprezenta numai un act de curtoazie și nimic mai mult.”

O singură persoană putea interveni fără a-și risca poziția și aceasta era Valentin, fiul lor. Un om educat la Londra ar fi trebuit să știe că atitudinea părinților lui era vecină cu ridicolul. Dar nu, Valentin luase distanță, departe de criza artificial creată de cei doi. Stătea deoparte, contemplând pereții și tavanul camerei, ieșind să se plimbe, surd și orb la vânzoleala din jurul lui. Să fi fost aceasta oare pentru că nu-i păsa sau pentru că nu îndrăznea să intervină? Suspectam a doua ipoteză și, dacă avea motivele sale de a nu interveni în această chestiune relativ simplă, atunci cum ar fi putut îndrăzni să se amestece, fără să-și riște propriul confort, în acțiunile mult mai serioase și cu urmări mult mai grave – demolarea bisericilor și a satelor, a cartierelor istorice, mai ales

din București, iraționala strângere a curelei, politica demografică nechibzuită și multe altele.

În cele din urmă problema a fost tranșată printr-o soluție de compromis: președintele bengalez și colaboratorii săi vor intra primii pe stadion, își vor face rugăciunea, după aceea delegația română li se va alătura, iar acțiunea putea începe. Procedura era neobișnuită, însă nu s-a găsit altă ieșire din impas.

Spectacolul de cântece și dansuri tradiționale a încântat asistența, în ciuda unei ploii neașteptate – e drept, scurtă –, care a ruinat complet pantofii Elenei Ceaușescu. După toate aparențele, buna dispoziție a revenit în timpul spectacolului, așa încât incidentul diplomatic a fost dat uitării.

Spre sfârșitul vizitei au început să sosească darurile. Ministrul nostru de externe, alți miniștri și generali s-au distrat copios când șeful Protocolului le-a adus la cunoștință că fiecare a primit câte o rogojină de iută, de dimensiuni diferite în funcție de rang, poziție și funcție. Generalul Marin Neagoe avea de gând să-și ducă rogojina la ferma sa de la Corbeanca, pentru a o folosi pe post de preș, în timp ce un alt membru al delegației și-a declarat intenția de a-și tăia rogojina în patru, pentru a-i servi ca ștergătoare de picioare la intrarea în locuință. Dar distracția a fost de scurtă durată – cuplul a decis că rogojinile de iută vor servi mai bine altor scopuri nespecificate, astfel încât prețioasele daruri au fost strânse de la beneficiari și puse la dispoziția administrației prezidențiale. Am fost scutită de bucuria de a intra în posesia unei rogojini de iută. Am primit în schimb o față de masă și șervețele pentru douăzeci și patru de persoane, pe care, la rândul meu, le-am dăruit unei cunoștințe, întrucât nu aveam obiceiul să dau mese pentru un număr atât de mare de oaspeți. Securea nu a căzut pe darul primit de mine, așa cum căzuse pe rogojini,

poate pentru că Elena Ceaușescu uitase că fusesem și eu inclusă în lista persoanelor din suita președintelui.

În cursul șederii în Bangladesh, sentimentul de dezolare din timpul zilei a fost amplificat odată cu înserarea și pe toată durata nopții de vizitatori neașteptați veniți să infesteze atmosfera: tântării. Invadau străzile, curțile și locuințele în necrezut de mari și dese valuri, atât de dese încât formau nori pe care îi puteam evita numai refugiindu-ne în locuri protejate. În mod curios, acele milioane de mici creaturi erau total inofensive, în sensul că nu se îndeletniceau cu înțeparea oamenilor, ci se mulțumeau doar să îi sufoce, dacă nu erau suficient de precauți să se ferească de ele.

Ceremonia de rămas-bun s-a desfășurat în soarele tropical arzător, după care cu toții ne-am grăbit să ajungem în microclimatul răcoros al avionului. În timp ce se deplasa încet pe pistă și își ambala zgomotos motoarele la capătul acesteia, pregătindu-se de decolare, priveam la președintele acelei țări care, de la distanță, părea mic și lipsit de orice importanță.

Însă acum zburam într-o direcție nordică. Ședeam alături de generalul Iulian Vlad în marele compartiment al avionului rezervat restului delegației, unde nu se servea nimic, nici măcar un pahar cu apă sau o ceașcă de cafea. Curând am lăsat în urmă zona plană și ne-am apropiat de înălțimile Himalayei. Este greu de descris sentimentul pe care îl încerci survolând impunătorul lanț de munți. În depărtare coamele acoperite de zăpadă și râurile scânteietoare ce-și făceau loc prin crevasele largi dintre crestele munților creau un peisaj ireal care amintea de *Orizontul Pierdut* al lui Hilton. Dar, lăsând poezia la o parte, trebuia să mă pregătesc pentru a întâlni alt popor, alte scene și alte circumstanțe.

Nepal

M-am îndrăgostit de Nepal la prima vedere. Un peisaj sublim, un oraș încântător, cu o arhitectură plină de pitoresc și un popor plămădit dintr-un amestec de rase și naționalități – toate purtau pecetea unei țări de basm. În timp ce scurta ședere din Bangladesh părea că nu se mai termină, cea din Nepal a părut prea scurtă pentru noi, vrăjiți de ceea ce vedeam.

Impresionanta ceremonie, demnă de gazdele regale, a avut loc în fața palatului. A fost o paradă cu atât de multă fanfară, cu trecerea unui șir nesfârșit de pedestrași și călăreți în veșminte colorate, încât ai fi crezut că și oaspeții erau regali. Monarhul putea fi confundat cu un impunător maharajah, iar regina, care îl flanca, arăta ca o tânără și frumoasă maharani.

După ceremonie s-a format o procesiune compusă din oficialitățile române și nepaleze, urmate de aghiotanți, adjutanți și gărzi, care s-au îndreptat solemn spre palatul unde Nicolae și Elena Ceaușescu urmau să locuiască pe timpul șederii la Katmandu.

Palatul era relativ nou, însă păstrase trăsăturile tradiționale ale arhitecturii, iar interiorul său, cu o mobilă confortabilă și decorațiuni rafinate, avea un farmec luxuriant oriental care te vrăjea. Oaspeți și gazde s-au așezat pentru câteva minute în marele salon al palatului, în mijlocul căruia trona un imens glob pământesc, care s-a dovedit a fi un bufet cu băuturi occidentale.

După aceea, regele, regina și suita lor s-au retras, iar președintele Ceaușescu și soția au fost conduși în apartamentul care le fusese rezervat. Restul delegației și personalul auxiliar au fost transportați cu mașina la locul de cazare, un hotel de lux cu cele mai înalte standarde. Mi-am petrecut doar noaptea acolo, practic în tot cursul zilei am preferat să stau la palat,

pentru a mă integra mai ușor în programul Elenei Ceaușescu. Inutil de spus că, întrucât Nepalul era o țară eminentamente turistică, hotelul era dotat cu toate facilitățile, inclusiv medicale, necesare nu numai pentru turiștii obișnuiți atrași de splendoarea peisajului sau pitorescul orașului, dar și pentru temerarii doritori să escaladeze vârfurile himalaiene.

Au avut loc două întâlniri între rege, regină și câțiva membri ai familiei regale, pe de o parte, și Nicolae, Elena și Valentin Ceaușescu, pe de altă parte. Conversația s-a axat pe orice se putea imagina – Yeti, brânză de iac și câte și mai câte –, exceptând politica. În ciuda strădaniilor depuse de gazde să creeze o atmosferă relaxată, se putea simți un fel de solemnitate formală, căci regele și regina stăteau într-o atitudine rigidă în fotoliile înalte ca niște tronuri. Regina purta un superb set de perle – diademă, colier, cercei și inel –, care au atras imediat atenția Elenei Ceaușescu. Și ea purta o rochie frumoasă, care întâmplător îi venea foarte bine, cu un set de bijuterii asortate. Văzând ținuta compusă a reginei, și-a luat și ea o postură oarecum nefirească, stând țeapănă și pompoasă, ca de la regină la „regină”. Eram așezată lângă ea, puțin mai în spate, martoră tăcută a conversației. După ce a examinat-o pe regină cu atenție, Elena Ceaușescu s-a întors spre mine, spunându-mi: „Vezi perlele alea de la gât? Am acasă un set identic, numai că ale mele sunt mai mari!”.

La întâlnirile particulare care au avut loc în sala principală de recepție, participanților le-au fost oferite ceai și răcoritoare. Câțiva dintre ei s-au servit, alții, mai ales cei doi, s-au abținut. A existat doar o excepție notabilă care, la intervale dese și regulate, recurgea la globul pământesc de unde extrăgea pahare pline de băuturi pe care nu le-am identificat. Excepția a constat în persoana șefului Protocolului nepalez, care se desfăta cu acest exercițiu bahic, ceea ce l-a determinat pe generalul Iulian Vlad, întâmplător aproape de scenă, să-mi

șoptească la ureche: „Dacă omul acesta nu se oprește, o să dea de mare necaz!”.

La o altă întâlnire particulară restrânsă, care a reunit doar pe regină, pe Elena Ceaușescu și câteva rude din familia regală, convorbirea a devenit destul de intimă: copiii, educația lor, viața de familie, preparatele culinare etc. Frumoasa regină ne-a spus povestea vieții ei, cum se născuse și își petrecuse copilăria sus la munte, cum a coborât la ceea ce ea a numit „vale” (de fapt 4 000 m deasupra nivelului mării) pentru a se căsători cu regele și cum, de atunci, nu mai părăsise valea. Povestea avea un aer romantic – trei surori măritate cu trei frați, fii ai regelui – și se potrivea cu locurile de basm în care trăiau. Te-ai fi așteptat ca basmul să se termine clasic: „și au trăit fericiți până la adânci bătrâneți”. Dar nu a fost să fie așa.

În timp ce câțiva, nu mulți, au ascultat fascinați relatările fabuloase, care s-au referit și la Yeti, cuplul prezidențial nu s-a arătat prea impresionat de omul zăpezii al munților Himalaya și pot face pariu că nu auziseră niciodată de existența acelei creaturi. În schimb, Elena Ceaușescu s-a interesat îndeaproape de varietățile din brânză de iac, le-a gustat, a declarat că sunt bune și a dat dispoziții pentru ca o anumită cantitate să fie ambalată și dusă acasă. Pentru a-mi satisface curiozitatea și a gusta din rara delicatăsă am profitat de prezența în cameră a generalului Vlad, pe care l-am rugat discret să îmi aducă și mie o feliuță din jinduita brânză și în acest fel să mă ajute să-mi întregesc educația gastronomică.

Erau numeroase aspecte interesante privitoare la Nepal pe care amândoi le ignorau cu desăvârșire. Nicolae Ceaușescu nu era în stare nici măcar să pronunțe corect numele capitalei nepaleze, la care soția lui obiecta disprețuitor: „Auzi, Violeto, cum pronunță numele orașului! E corect cum zice el?”. „Nu este, am răspuns, pronunția este – și aici am împărțit cuvântul în silabe – Kat-man-du”. „Vezi, Nicule, cum se zice? Caută și

pronunță cum trebuie, că o să rădă lumea de tine!” Avea deseori obiceiul de a-l lua de sus, pentru a arăta în felul acesta cine este persoana mai educată în familie.

Turul micului, dar fascinantului oraș situat pe acoperișul lumii nu a impresionat în mod deosebit cuplul prezidențial. Aceasta în ciuda faptului că străzile, locuitorii, prăvăliile frumos decorate – toate erau curate, bine întreținute, așa cum îi stă bine unui oraș turistic de munte. Vechiul palat regal, care nu mai servea drept reședință a monarhului, era o bijuterie de arhitectură veche, iar splendorile din interior lăsau pe oricine avea un minimum de sensibilitate să se simtă ca după un vis nostalgic. Fără a mai vorbi de „Zeița Vie”, fetița înveșmântată în robe preotești și văluri subțiri, străvezii. De la ferestruica unei vechi și pitorești locuințe, zeița împărțea binecuvântarea ei tuturor celor care veneau la ea în pelerinaj sau se întâmpla să treacă pe acolo. Nu a făcut nicio impresie înalților oaspeți. Eu, pierdută printre grupul mai mare, format din suită, personal și ofițerii care asigurau protecția, am simțit o ușurare sufletească primind binecuvântările, mai ales că ele veneau de la un copil nevinovat. Până în ziua de azi îmi amintesc de fetița venerată din Katmandu, deși, ajunsă acum la vârsta adultă, trebuie să fi fost de mult înlocuită de o altă zeiță vie.

În program a fost prevăzută și o excursie în afara capitalei, pe valea de la picioarele munților măreți cu vârfurile acoperite de zăpada strălucitoare. Președintele, soția sa și lungul cortegiu al suitei au vizitat o mănăstire budistă și o livadă de pe o vastă întindere de teren, care putea trece mai curând drept o veritabilă plantație de fructe exotice.

Către sfârșitul vizitei a avut loc obișnuitul schimb de cadouri, cele aduse de la palatul regal fiind date în grija reprezentantului Protocolului. Nu am idee care le-a fost soarta, dacă au fost sau nu reținute, ca în ocaziile precedente, pentru a satisface nevoile administrației prezidențiale. Cadoul pe care

regina mi l-a oferit – un colier frumos de granate roșii – a rămas în posesia mea, întrucât șeful Protocolului a fost destul de prevenitor și a închis ochii, omițând să mi-l rechiziționeze, deși își risca pielea dacă se afla. Poate s-a gândit că valoarea colierului nu era atât de mare ca să intereseze renumita gospodărie.

Sosise ora împachetării bagajelor, cutiilor, coletelor și lăzilor în vederea plecării. La ceremonie, oaspeților li s-a urat drum bun de către cuplul regal radios, în aceeași formație colorată ca la sosire. Și-au luat rămas-bun, s-au îmbrățișat și apoi oaspeții s-au îmbarcat la bordul avionului.

După câțiva ani, regele, regina și mai mulți membri ai familiei regale au avut parte de un sfârșit tragic și violent.

Din nou zburam peste munții, văile și câmpiile subcontinentului indian, pentru a ne îndrepta spre meleagurile Indochinei, în direcția noii noastre destinații.

Birmania (Myanmar)

Dacă Bangladesh era un stat autoritar, Myanmar putea fi definit de-a dreptul o dictatură militară. Nu existau partide politice, nu exista libertate de exprimare, fără a mai vorbi că nu existau organizații civile. Vocea disidenților era înnăbușită. Capitala Rangoon era complet neglijată, lipsită de elemente care să-i confere măcar un simulacru de viață decentă. Cartierele rezidențiale și chiar clădirile guvernamentale erau căzute în ruină, curțile și spațiile deschise erau năpădite de

vegetația junglei. Aveai impresia că timpul se oprise în loc sau mai curând că timpul se întorsese spre secole de mult apuse.

De la prima vedere era evident că reședința cuplului prezidențial fusese renovată în grabă, ceea ce nu a absolvit personalul român de întreținere să se pună pe treabă pentru a efectua o nouă curățenie generală, a freca bine mobilierul și obiectele de decor și a dezinfecța apartamentul, camerele și sălile clădirii.

La Rangoon sălășluia un singuratic și dezolat însărcinat cu afaceri român, un adevărat exilat pe acele stranii țărâmburi îndepărtate. Profitând de prilejul vizitei și cu sumele de mizerie aprobate de la București, asistat de personalul local, deschisese larg ferestrele ambasadei pentru a permite aerului proaspăt să pătrundă în încăperi, scosesse praful, murdăria, rugina și mușegaiul lăsate să se așeze nestingherite în cea mai mare parte a clădirii. Măsura era necesară, căci uneori președintele decidea să facă o vizită de inspecție neanunțată în prealabil la ambasadele române din capitalele pe care se întâmpla să le viziteze. În eventualitatea că ar fi avut fantezia de a face asemenea incursiune și la Rangoon, nicio precauție nu era de prisos pentru a zădărnici eventualele izbucniri de mânie din partea președintelui.

Întrucât la acea dată nu exista un ambasador cu reședință permanentă la Rangoon și Birmania era acoperită din punct de vedere diplomatic de ambasada română de la Beijing, pe durata vizitei și-a făcut apariția ambasadorul acesteia, alăturându-se grosului demnitarilor și al celorlalți căutători de favoruri care mișunau în jurul cuplului.

Nicolae și Elena Ceaușescu, împreună cu întreaga delegație și cu personalul auxiliar, luau masa la reședință, singurul loc unde puteau fi servite feluri de mâncare, de altfel excelente. Acest fapt era datorat unei fabrici nou-nouțe, construită de o companie germană specializată în mezeluri și alte produse alimentare de bună calitate.

A fost organizat pentru Elena Ceaușescu un tur al orașului, astfel că s-a constituit o lungă coloană de vehicule militare servind ca avangardă și ariergardă mașinii guvernamentale care o transporta, ca și cum s-ar fi pregătit de atac, nu pentru o excursie de plăcere. Peste tot se aflau oameni în uniformă înarmați până în dinți și în stare de alertă, cauza fiind, așa cum am fost informați, că tocmai atunci avusese loc o tentativă de răsturnare de la putere a liderilor militari, însă lovitura fusese înăbușită în sânge.

Turul capitalei Rangoon a fost scurt și neinteresant, cu excepția unei procesiuni pestrițe a unor nuntași, în frunte cu o mireasă frumoasă, gătită de circumstanță, pe care am întâlnit-o pe drum. Încolo erau puține lucruri de văzut, iar coloana și-a făcut loc prin mulțimea de femei și bărbați indiferenți, îmbrăcați în veșmintele tradiționale – o bandă lungă de stofă înfășurată în jurul taliei. „Mă întreb dacă poartă ceva pe dedesubt, vreo lenjerie pe sub saronguri”, a comentat pe scurt vizitatoarea.

Turul i-a fost de ajuns. După acesta a preferat să rămână la reședință și nu a mai ieșit din oraș decât când a fost obligată să participe la acțiunile cerute de protocol.

Valentin și-a exprimat dorința de a vizita vestita pagodă de aur *Shwedagon* și alte sanctuare. Elena Ceaușescu, neavând nevoie de serviciile mele, m-a îndemnat să merg și eu. „Ia o mașină, Violeta, și vezi ce e acolo! Se spune că este interesant, dar aici am alte treburi de care să mă ocup.” M-am alăturat astfel grupului de pelerini care a trebuit să se conformeze cerinței sacre de a se descălța și de a merge prin incinta sanctuarului în picioarele goale. Când am revenit, i-am făcut o descriere a ceea ce văzusem – muzeul și obiectele sale de artă, foile de aur pe care pelerinii pioși le lipeau pe pagoda principală în semn de profundă devoțiune, stupele și alte pagode de mici dimensiuni. Când a auzit că am fost nevoiți să mergem în picioarele goale pe aleile dintre sanctuare

s-a îngrozit. „Și Valentin a trebuit să meargă așa? Dacă o fi prins vreo boală?” Uita că și eu și alți membri ai grupului fuseserăm la fel de expuși fatalelor perspective care ne puteau aștepta mergând desculți prin Birmania. Am asigurat-o că locurile pe unde umblaserăm erau curate și că, de altfel, Valentin, ca și restul grupului, avusese grijă să se vaccineze de acasă pentru a preveni infecția cu boli tropicale.

Nu mai este nimic de spus despre vizita în Birmania și impactul ei asupra Elenei Ceaușescu. Bănuiesc că scopul urmărit al vizitei a servit consumului intern, altfel rezultatele practice au fost lipsite de orice consecințe.

Avionul a survolat întinderile vaste ale continentului asiatic în drum spre Karachi, escafa favorită, înainte de a ne îndrepta spre București. Așezată pe locul meu preferat de lângă fereastră, meditam cu gust amar că o țară care se bucura de o civilizație milenară și un popor atât de pașnic și blând ca birmanezii meritau o viață mai bună decât aceea searbădă pe care le-o rezervaseră liderii lor. Dar mi-am venit apoi în fire, amintindu-mi că existau alte popoare demne de a fi compătimate pentru un destin asemănător care dura de încă și mai mult timp, iar cel căruia îi aparțineam nu făcea excepție.

Iran

Vizita în Iran a fost atât de specială încât merită o relatare mai amănunțită, cel puțin a episoadelor importante, care îmi sunt încă proaspete în amintire. A fost într-adevăr specială nu numai datorită primirii absolut imperiale și a condițiilor de

ansamblu rezervate înalților oaspeți, ci mai ales datorită faptului că în acel moment relațiile româno – iraniene atinseseră cel mai înalt nivel.

Șahul și împărăteasa Farah vizitaseră România și, peste tot, mai ales în provincia istorică Moldova, se bucuraseră de o primire pe care fostul principat valah i-ar fi acordat-o unui împărat în timpurile medievale. Un alai format din tineri în armură și călări, având halebarde și sulite sau arcuri cu săgeți, stăteau aliniați de-a lungul șoselei și drumurilor pentru a prezenta oaspeților iranieni un salut regal. Reza Pahlavi și Farah fuseseră încântați și impresionați de primire.

Fratele șahului a fost și el invitat, cu un alt prilej, la o partidă de vânătoare și revenise în țara sa plin de entuziasm de cele văzute în România.

Sub Reza Pahlavi, Iranul își câștigase treptat statutul de mare putere regională și, pe cale de consecință, devenise un actor important pe scena mondială. Prin urmare circumstanțele erau de așa natură încât șahul nu vedea nicio piedică în a se ocupa și de țările comuniste, inclusiv de uriașul vecin – Rusia.

Pe acest fundal, iranienii, la rândul lor, făcuseră preparative elaborate pentru a asigura o primire grandioasă și o ședere extrem de plăcută pentru oaspeții lor români. Acest lucru a fost vizibil din primul moment al vizitei. Aeroportul era pavoazat cu drapelele celor două state, precum și cu pancarde și afișe care exultau prietenia și cooperarea dintre cele două țări. Pe podiumul de primire se aflau un mare număr de oficialități guvernamentale, ofițeri ai armatei terestre, ai marinei și ai forțelor aeriene îmbrăcați în uniforme de ceremonie și o întreagă suită de personalități de seamă, înșiruite potrivit rangului și funcției. O armată de fotografi, cameramani și ziariști formau o masă compactă, gata pregătiți să immortalizeze evenimentul.

Delegația română conținea la rândul ei o artilerie grea de miniștri, consilieri, generali și diplomați, fără a mai menționa mulțimea enormă de personal auxiliar – ofițeri cu paza și securitatea, reprezentanți ai mijloacelor de informare în masă, interpreți, oameni de bază ai administrației prezidențiale, bucătarul, croitorul, coafeza, maseuza și lista poate continua. Se decisese ca limba de lucru în discuțiile oficiale să fie franceza. Cu toate acestea s-a considerat necesar să însoțească delegația, pe lângă interpretul de franceză, și doi interpreți de limbă engleză, unul pentru președinte și altul pentru soția acestuia. Am fost desemnată să însoțesc delegația în calitate de interpretă a Elenei Ceaușescu.

În timp ce delegația cobora pe ușa principală a avionului, m-am alăturat grupului de ziariști care ieșeau pe a doua ușă de la spatele fuselajului. Știam că nu avea nevoie imediată de mine sau de oricine altcineva să stea în jurul ei atunci când se găsea în luminile rampei, expusă vederii publice în ocaziile oficiale. Dar trebuia să fiu suficient de promptă ca să ajung lângă ea la timp, când era nevoie să-i traduc.

Șahul Reza Pahlavi și împărăteasa Farah, urmați de un mic grup de oficialități, în frunte cu prim-ministrul său, Amir Abbas Hoveida, au făcut câțiva pași pentru a întâmpina și saluta pe președinte și pe soția acestuia; a urmat apoi prezentarea reciprocă a membrilor celor două delegații și, în cele din urmă, executarea imnurilor naționale și trecerea în revistă a gărzii imperiale.

În timpul ceremoniei, Elena Ceaușescu părea să fi uitat de cele ce se petreceau potrivit protocolului; în schimb mă privea inchizitiv pe mine, apoi pe împărăteasă și apoi din nou pe mine. A făcut acest lucru de câteva ori și mi-am dat seama de ce. De fapt am știut încă de când ne aflam în avion, în timp ce rula încet pe pistă, și de acolo mi-am putut arunca o privire la împărăteasă și la toaleta cu care era îmbrăcată. Nu a fost vina

mea că eram îmbrăcată la fel sau aproape la fel. Fapt este că la începutul anilor '70 nurca și tweedul erau în mare vogă. Vizita avea loc toamna târziu și, dând atenție anotimpului în care ne aflam și climei corespunzătoare, întrucât întotdeauna mi-a plăcut să apar ca una venită din Est, îmi selectasem o garderobă la înălțimea ocaziei. Purтам un pardesiu ușor dintr-un tweed cumpărat la Londra, în culorile toamnei – bej și maro; o pălărie de nurcă maro luată la München și o poșetă de piele maro cu o pereche de pantofi asortați, cumpărați de la Paris. Nimic ostentativ, dar totul de calitate. Șocul pentru mine a fost să văd că împărăteasa purta tweed, este drept, în nuanțe diferite, o pălărie și poșetă asemănătoare și, în loc de pantofi, o pereche de cizme din piele fină foarte la modă în epocă. Nu puteam face nimic în această situație, însă m-am simțit ușurată că Elena Ceaușescu a socotit asemenea ceea ce și era de fapt – o simplă coincidență. Sau poate s-o fi gândit că este o îmbrăcăminte standard la modă peste tot în lume? Oricum, ea nu a obiectat asupra modului în care eram îmbrăcată și mai curând a luat notă, lucru pe care îl făcea deseori, pentru ca pe viitor să procedeze în același mod.

Am fost conduși la palatul Golestan, care servea de obicei drept reședință pentru șefi de stat aflați în vizită și din acel moment totul a părut să se desfășoare ca într-un basm sau, mai bine zis, ca într-o poveste desprinsă din paginile celor *O Mie și Una de Nopti*. Strălucirea amețitoare a minunilor din Golestan, cu decorațiile tipic persane în aur, argint, nestemate, cristal pur și marmură de o mare finețe, toate acestea cu greu pot fi descrise în cuvinte. Niciun palat, fie din lumea occidentală, fie din cea a Orientului Îndepărtat, din cele pe care le-am văzut, nu se poate compara cu palatul Golestan. De fapt nu are sens să îl compar cu altceva, de vreme ce întreaga concepție și sursa de inspirație în crearea unei asemenea bijuterii poartă pecetea unică a culturii și artei persane.

Şeful protocolului iranian mi-a pus la dispoziţie o cameră foarte spaţioasă, elegant mobilată, la primul etaj, vizavi de apartamentele destinate cuplului prezidenţial. În primul moment am fost încântată să ocup o cameră atât de frumoasă numai eu singură, dar, gândindu-mă mai bine, mi-am dat seama că era de fapt nepotrivită. Immediata proximitate cu apartamentul Elenei Ceauşescu a constituit considerentul major. Ştiam că nu-i va plăcea. În astfel de situaţii, ea prefera întotdeauna discreţia şi intimitatea. Bunul-simţ îmi spunea că nu trebuie să o deranjez în niciun fel. În al doilea rând, era evident că personalul de securitate se afla peste tot. Eu una nu m-aş fi simţit deranjată, însă, aflându-mă cu camera aproape de ea, le-aş fi stat permanent în drum. M-am dus la şeful protocolului iranian şi l-am rugat frumos să îmi dea o altă cameră. Nu m-a întrebat de ce, doar s-a grăbit să-mi satisfacă cererea. Aşa că bagajul meu nedesfăcut a fost mutat la parter, într-o încăpere mai mică, dar încântător decorată, care avea să-mi servească de locuinţă pe toată durata vizitei.

Programul a cuprins câteva runde de tratative, unde interpretarea mea nu era necesară, şi obişnuitele dineuri oferite alternativ de liderii celor două ţări, la care mă aflu în preajma Elenei Ceauşescu, pregătită să o ajut în cazul în care ar fi dorit să se întreţină cu oficialităţile guvernului iranian sau cu diplomaţii străini, înainte de a se aşeza la masă.

La dineu urmau să fie rostite discursuri ale şahului şi ale preşedintelui, primul fiind scurt şi obiectiv, iar al doilea, lung şi plictisitor de moarte. Nimic nu-l oprea, câteodată, lăsând textul la o parte şi vorbind liber, spre disperarea interpretului, care lupta din greu să redea într-o versiune franceză sau engleză coerentă nesfârşite şiruri de cuvinte din limba română. De cele mai multe ori acele cuvinte erau într-un alarmant dezacord cu cele mai simple reguli gramaticale.

Părțile mai interesante ale programului au constat în discuțiile tête-à-tête dintre cei doi lideri și soțiile lor, când luau împreună masa de prânz, precum și întâlnirile la cafea și ceai, ca urmare a invitației făcute de împărăteasa Farah Elenei Ceaușescu. La acestea din urmă participau doamne din înalta societate iraniană – o doamnă de companie a împărătesei și soțiile câtorva miniștri ai șahului. Cu acele ocazii, prezența mea era necesară ca interpretă a soției președintelui României.

În timpul discuțiilor separate cu împărăteasa Farah, era atinsă o gamă largă de subiecte: educația copiilor, emanciparea femeilor, timpul și trecerea lui inexorabilă și multe altele. Împărăteasa a făcut o remarcă referitoare la trecerea anilor, spunând că în Islam anii se numără diferit, punctul de pornire fiind Mahomed. Aici a trebuit să intervin, dând Elenei Ceaușescu, care știa despre profet tot atât de mult cât știa despre Iisus Hristos și Buddha, câteva informații discrete privind apariția Islamului și revelația lui Mahomed. Împărăteasa Farah ne privea în timp ce noi două vorbeam și, la un moment dat, a întrebat curioasă: „Ce spune doamna?” I-am răspuns că facem împreună calculul anului islamic în care ne aflăm, luând ca punct de plecare Hegira, anul fugii Profetului Mahomed de la Mecca la Medina. Explicația era menită să salveze situația. Am calculat și am obținut cifra pe care i-am comunicat-o împărătesei. Aceasta a fost de acord: „Cam acesta este anul!”

Delegația nu a călătorit prea mult în afara orașului Teheran. A avut loc o excursie ceva mai îndelungată la Abadan, o mică insulă din dreptul lui Shatt al-Arab, unde oaspeții și suita lor au fost invitați să viziteze un institut de tehnologie, o rafinărie petrolieră și un terminal petrolier. Deși eram o novice în acest domeniu, pot spune că întregul complex arăta impresionant. Cred că British Petroleum avea un amestec în toată afacerea.

Când ne aflam la Abadan, vorbind la un moment dat cu domnul Bârlea, șeful Protocolului, am adus în discuție subiectul programului pentru ziua următoare: „Tovarășul urmează să se deplaseze la o platformă de foraj aflată în largul mării. Inițial planul era să zboare cu elicopterul, însă este furtună pe mare, așa că se va merge cu hovercraftul.” L-am privit cu neîncredere. „Ești sigur? Dacă un elicopter nu poate zbura pe furtună, atunci nici hovercraftul nu poate!” „De unde știi, că doar nu te pricepi?” „Pur și simplu știu!”, am răspuns pe un ton sigur. (Aici mă aflam în situația rabinului din Buhuși, vestit pentru soluțiile pe care le dădea la probleme nerezolvabile pe baza observațiilor lui practice mai curând decât pe baza cunoașterii.) „De unde știi?” „Este simplu. Hovercrafturile nu pot traversa Canalul Mânecii dacă este furtună. Așa am pățit la Dover.” Nu a părut convins că Abadanul ar fi avut ceva comun cu Doverul. Mai târziu a revenit la mine. „Cum stăm?”, l-am întrebat. „Ei bine, nu se mai merge. Este prea periculos.” Fără să spun nimic, i-am aruncat o privire în care se putea citi un reproș: „Ți-am spus eu!”

S-a aranjat un program comun pentru Elena Ceaușescu, pentru a se întâlni cu oameni de știință și academicieni de la o instituție de cercetare chimică, unde urma să rostească un discurs și să primească o diplomă.

Nu a vrut să o întovărășesc la acea instituție, preferând să-mi încredințeze alte însărcinări – să trec pe la un magazin de bijuterii din Teheran și să fac rost de niște mățăsuri, despre care auzise că sunt de o calitate specială. În privința vizitei la institut, mi-a dat instrucțiunea să spun interpretului președintelui să se prezinte la ea și să discute, potrivit practicii obișnuite, modul în care urma să se efectueze traducerea: paragraf cu paragraf sau întregul discurs, cu excepția frazei de introducere și de încheiere.

M-am dus la el și i-am spus că urma să mă înlocuiască la institut și că, în consecință, trebuia să meargă la ea să facă pregătirile prealabile pentru traducere, discutând cu „tovarășa” toate detaliile.

Am menționat deja la începutul acestei narațiuni că, încă din prima vizită la nivel înalt care a avut loc în 1970 în America, am avut neplăcerea de a fi cu el în delegație. De data aceasta a reacționat cu mojie, obrăznicie și grosolanie. Mi-a spus că nu are nevoie de sfatul meu, pentru că, în ceea ce-l privește, el nu are nevoie de nicio coordonare, fiind destul de cunoscător și expert pentru a ști cum să se descurce.

A ieșit din cameră și s-a dus la ofițerii lui, lăsându-mă într-o stare de furie indescriptibilă. Răbdarea mea ajunsese la capăt. Mi-am spus că asta depășește orice limită și dacă îl las și de această dată pe datorie, acea lichea infamă mă va lua drept o proastă incurabilă, față de care își va putea permite orice libertate. Am luat hotărârea pe loc. M-am dus după el în camera alăturată și, în prezența mai multor ofițeri de securitate și jurnaliști, mi-am vărsat tot necazul: „Ascultă-mă bine. Eu nu sunt aici pentru că am făcut vreo cerere. Și dacă sunt aici înțeleg să fiu tratată cu respect. Eu nu îți spun ție ce să faci. Îți spun ce ai de făcut pentru că, de fapt, tovarășa îți spune ce să faci și asta este indicația ei. Altfel puțin îmi pasă ce vrei să faci sau să nu faci. Uiți că sunt o doamnă și cu zece ani mai mare decât tine. Asta ar fi de ajuns pentru cineva bine crescut!” Am rostit aceste cuvinte cât de tare am putut, în timp ce toți cei de față au păstrat o tăcere de catedrală, iar mica bestie a rămas pietrificată în fața acestei explozii de indignare la care nu se aștepta. Am ieșit din cameră știind prea bine că scena va fi relatată „tovarășei”, dar nu îmi păsa. Orice avea să se întâmple, *dixi et salvavi animam meam*, cum spuneau strămoșii mei (nu ai lui). Mă simțeam ușurată că mi-am vărsat toată mânia și necazul care se strânseseră în toți acei ani. Dar știam că bunul

Dumnezeu va avea grijă de mine chiar mai bine decât aş fi putut avea eu însămi. Şi Dumnezeu Atotputernic a avut, chiar în timpul vizitei în Iran.

Prânzul oficial a reunit într-o cameră mai mică a palatului, în jurul mesei, cuplurile prezidenţial şi imperial, interpretul de franceză şi cu mine. Masa era decorată cu multă distincţie şi bun gust, iar actorii au discutat teme când serioase – în care situaţia din Orientul Mijlociu ţinea capul de afiş –, când banale. Cei doi lideri au schimbat impresii privind ţările şi locurile pe care le vizitaseră şi, în acest context, şahul s-a referit la India şi la Taj Mahal. Nicolae şi Elena abia îşi aminteau de monument şi îi ignorau cu desăvârşire istoricul şi semnificaţia. Fiind aşezată lângă ea, i-am şoptit la ureche câte ceva despre monument, pentru a o ajuta să susţină conversaţia. Împărăteasa a intervenit spunând în glumă că i-ar plăcea să aibă un asemenea memorial pentru odihna sa de pe urmă, dar soţului ei nu i-a plăcut ideea.

În timpul discuţiei a intervenit o pauză, când şahul, după ce a privit în direcţia mea, s-a întors spre preşedinte şi i-a adresat o întrebare care nu avea nicio legătură cu Taj Mahalul: „Aţi vizitat vreodată Etiopia?” Nicolae Ceauşescu a părut puţin nedumerit şi apoi a răspuns că nu a avut ocazia de a vizita acea ţară. Şahul a insistat: „Dar împăratul Haile Selassie nu a vizitat niciodată România?” „Nu, nu a vizitat România!”, a venit răspunsul (de fapt împăratul etiopian vizitase România, dar pe timpul lui Dej), iar şahul a privit din nou spre mine, sfredelindu-mă cu privirea, aproape inchizitiv, după care a schimbat subiectul tot atât de brusc ca atunci când îl adusese în discuţie. În acel moment, m-am dumirit ce l-a determinat pe şah să pună problema Etiopiei: brăţara mea. Purtam brăţara de aur pe care o promisem în dar de la împăratul Selassie când l-am însoţit pe Chivu Stoica şi pe soţia sa în turneul lor din Africa. Provenienţa brăţării era inconfundabilă, datorită

forme cu totul speciale a acesteia, comandată în mod expres ca un ornament menit să servească drept dar pentru oaspeții străini din partea curții imperiale etiopiene.

Conversația s-a deplasat apoi spre splendorile naturale ale Orientului Mijlociu. Împărăteasa și-a amintit de o excursie pe care o făcuse odată la capătul sudic al Peninsulei Sinai și de frumusețile nebănuite ale Mării Roșii. A descris culorile mereu schimbătoare ale mării – de la albastru închis la turcoaz deschis –, precum și fascinantă lume subacvatică a peștilor exotici, a corailor și a altor creaturi marine.

Întâlnirea privată oferită de împărăteasa Farah Elenei Ceaușescu a avut loc într-o încăpere mai retrasă a palatului, mobilată elegant în nuanțe pale de albastru și covoare persane în aceleași culori. Cu măiestria pe care o avea de a crea atmosfera potrivită unei conversații relaxate, împărăteasa a fost cea care a luat inițiativa de a aborda diferite teme pe care le presupunea de interes pentru Elena Ceaușescu. Cu scopul de a întregi atmosfera unei reuniuni de familie, a adus cu ea o mică prințesă, pe propria ei fiică, nu mai mare de 5–6 ani. Aceasta stătea liniștită lângă mama ei, privind pe rând la toate persoanele prezente în salon, cu o curiozitate inteligentă. Mă aflu acolo pentru a participa activ la conversație, nu numai traducând, ci și pentru a oferi Elenei Ceaușescu mici sugestii de comentarii sau răspunsuri la întrebări când părea dezorientată sau insuficient de lămurită despre subiectele în discuție. Nu obiecta niciodată față de acest mod de a proceda; dimpotrivă, între noi două exista un fel de înțelegere tacită ca eu să mă aflu lângă ea și să o ajut, atâta cât îmi stătea în putință, pentru a o scoate din situații imprevizibile sau neașteptate când discuta cu persoane străine de rang înalt. Rareori intervenea prima pentru a ridica un subiect, preferând mai degrabă să se mențină în defensivă, așteptând inițiativa din partea interlocutoarei.

Împărăteasa Farah a abordat tema activităților sale din sfera situației generale a țării, îndeosebi din punct de vedere economic și social. Elena Ceaușescu asculta cu un interes remarcabil ceea ce spunea gazda despre structura socială a țării și despre eforturile depuse de autorități pentru modernizarea acesteia pe linia tendințelor care se făceau simțite în alte părți ale lumii. Vorbea ca o persoană în deplină cunoștință de cauză despre situația demografică din Iran și despre problemele create de o creștere accentuată a natalității, mai ales în rândurile populației rurale. „Țara noastră este tânără în ceea ce privește grupele de vârstă, a spus ea, în sensul că majoritatea o constituie adolescenții și adulții foarte tineri. Prin urmare, economia trebuie să crească în ritm susținut pentru a crea locuri de muncă tinerei generații și a slăbi presiunea șomajului.” A continuat spunând că, în paralel cu creșterea economică, guvernul a adoptat o politică de scădere a natalității prin încurajarea tinerelor cupluri să-și întemeieze familii mai mici, dar mai prospere”. Eu însămi am decis să nu mai fac copii, a adăugat ea râzând, pentru a da un exemplu. Firește, politica aceasta este greu de aplicat, ținând seama de mentalitățile ancestrale, dar încercăm. În același timp, încerc să ajut femeile iraniene să crească veniturile familiei prin îmbrățișarea unei cariere și le încurajez să-și afirme personalitatea în mai multe feluri, nu numai ca gospodine.” În chestiunea reducerii natalității, Elena Ceaușescu nu a făcut niciun comentariu, întrucât politica din România se lovea cap în cap cu cea a șahului, însă problematica femeii reprezenta pentru ea un teren mai familiar. A descris structura, funcțiile și preocupările organizației de femei din țara noastră. Și ea era doritoare să dea un exemplu, drept pentru care a menționat activitățile ei ca șefă a Institutului de Cercetări Chimice. În acest context, împărăteasa a menționat că, pentru a-și organiza mai bine activitățile, înființase un birou propriu la

Teheran, cu un personal redus ca număr, dar format din femei devotate, care o ajutau să întocmească programe și să își coordoneze activitatea. „Îmi propun ca, din când în când, să ies și să mă întâlnesc cu oameni obișnuiți, mai ales femei, să le ascult preocupările și nemulțumirile. Este impresionant să-ți vezi cum încearcă să-și facă loc pentru a ajunge la mine și să-mi pună în mână tot felul de cereri, petiții și plângeri. Ei cred că dacă le primesc personal au o șansă mai mare să fie rezolvate în favoarea lor. Biroul meu și eu personal încercăm cât putem să nu îi dezamăgim.” În tot acest timp, mica prințesă urmărise cu un interes tipic de copil mișcările și gesturile persoanelor care participau la discuție și, la un moment dat, i-a surprins pe toți punând întrebări pe cât de candid, pe atât de incomode: „Cine este doamna de acolo?” „Doamna de acolo, i-a explicat împărăteasa, o însoțește pe doamna președinte.” „Aha, înțeleg! Și cine este doamna de alături?” „Doamna de alături este chiar soția domnului președinte.” „Atunci, dacă ea este soția domnului președinte, de ce vorbești și te uiți la doamna care o însoțește, și nu direct la ea?” A urmat un moment de tăcere jenantă, după care împărăteasa i-a explicat fiicei sale cum erau folosite două limbi în loc de una, pentru o mai ușoară comunicare prin intermediul meu.

Această discuție dintre mamă și fiică a trezit interesul Elenei Ceaușescu, așa că n-am putut să evit traducerea ei. Nu s-a simțit ofensată de judecata sinceră a copilei, a zâmbit și a declarat cu simpatie: „Fată deșteaptă!”

Mi s-a dat mână liberă să explorez magazinele de lux din Teheran, îndeosebi pe cele care comercializau bijuterii, mătăsuri și vestitele covoare persane. Nefiind familiarizată cu orașul și neavând încredere prea mare în abilitatea personalului ambasadei de a mă îndruma cum trebuie, am cerut sprijinul unei persoane de care eram sigură că posedă informația

necesară. Aceasta era soția ambasadurului iranian în România pe care o întâlnisem anterior la București în timpul diferitelor reuniuni diplomatice. Ambasadorul, un bărbat extrem de cultivat, membru al familiei șahului, venise la Teheran împreună cu soția pentru a fi prezent și a lua parte la convorbirile oficiale și activitățile politico-diplomatice pe parcursul vizitei președintelui român în Iran. Soția sa era fiica unui înstărit diplomat turc, iar străbunii ei avuseseră proprietăți în Dobrogea, pe vremea când provincia făcea parte din Imperiul Otoman. Ea își amintea cu nostalgie de perioada copilăriei, când se juca cu copiii din localitate, de la care învățase o română stricată. Pentru ea, acea perioadă era denumită „vremurile bune de altădată”. Și eu îmi petrecusem copilăria în Dobrogea, o provincie cosmopolită în care românii locuiau laolaltă cu turci, bulgari, ruși, greci și țigani, fără a mai pune la socoteală tătari și alte naționalități orientale. Fiecare își avea propriile tradiții, propria religie, limbă și cultură. Împărtășindu-ne una alteia amintirile de dinainte de război despre acea regiune minunată, stabiliserăm o relație prietenească ce m-a încurajat să o abordez în chestiunea comisioanelor mele din Teheran. Urmându-i sfaturile, mi-am folosit timpul liber pentru a vizita câteva superbe magazine de bijuterii din oraș, dintre care unul putea ușor și cu succes concura cu toți Tiffany din lume. Montate în aur și platină și etalate pe nuanțe de culori și mărimi, pietre prețioase de felul diamantelor, rubinelor, topazelor, smaraldelor și safirelor îți tăiau răsuflarea. I-am descris în detaliu locurile pe care le-am vizitat, dar nu a fost interesată decât de câteva materiale de mătase pe care le-a cumpărat pentru ea și fiica ei, după cum am bănuir.

Atunci a venit problema cadourilor. Acesta constituia întotdeauna un moment important în toate vizitele la nivel înalt, când gazdele și oaspeții schimbau acele daruri pe care le considerau cele mai reprezentative pentru cultura și arta țării

respective. Din experiența pe care o dobândisem, îmi devenise evident că în țările occidentale darurile oferite de președinți și chiar de monarhi nu sunt prețioase în sine, ci au numai o valoare simbolică, de exemplu o monedă special bătută purtând efigia vreunei personalități istorice. Dimpotrivă, în Orient darurile sunt opulente, constând din obiecte de aur sau argint sau bijuterii de o valoare deosebit de mare. Este un obicei tradițional, care cred că datează din timpuri imemorabile.

În principiu și ca o chestiune de rutină, vizitatorii la nivel înalt ofereau întotdeauna daruri care mie mi se păreau simbolice și inacceptabil de ieftine: fețe de masă din mătase sau bumbac brodate cu modele populare, oale pictate de mână cu motive florale și geometrice de tip Epoca Fierului și alte lucruri de acest fel. Nu am comentat niciodată calitatea precară și banalitatea obiectelor.

Le cunoșteam gusturile și știam cât de strânsă le era mâna când se punea problema de a da. De fiecare dată când îmi cerea să pregătesc asemenea cadouri pentru a fi înmânate reprezentantului Protocolului local obișnuiam ca mai întâi să solicit tipsii de argint pe care să le etalez artistic, astfel încât să amplific măcar valoarea lor simbolică în ochii celor care le primeau.

De această dată situația era oarecum diferită, întrucât cei doi știau că la rândul lor vor primi daruri de mare valoare din partea gazdelor. Șeful Protocolului iranian dăduse de înțeles că înseși fiicei cuplului i se va oferi un frumos cadou, deși aceasta nu venise cu delegația.

„Violeta, du-te și aruncă-ți o privire la lucrurile pregătite pentru șah și pentru Farah! Sunt acolo niște cojoace, vezi dacă le-ar veni bine copiilor. I-ai văzut, așa că o să-ți dai seama!”

Primind aceste scrisori de acreditare m-am dus în camera unde fuseseră depozitate cadourile, care se aflau deja aranjate potrivit rangului, sexului și vârstei beneficiarilor. Persoana

însărcinată cu pregătirea și repartizarea obiectelor era șeful ceremonialului de la Comitetul Central al Partidului. Un om îndatoritor, opus predecesorului său, care la acea dată dispăruse în neagra veșnicie; un om față de care mă simțeam îndatorată pentru amabilitatea și înțelegerea pe care mi le arăta în clipele de restriște, nu puține.

L-am găsit ocupat cu sortarea cadourilor, unele deja la vedere, altele așezate în cutii de carton împachetate în hârtie strălucitoare. Atenția mi-a fost atrasă de această a doua categorie, așa că l-am întrebat ce conțin. „O, aici sunt câteva vase și alte obiecte decorative din porțelan foarte fin. Sunt foarte valoroase, te asigur că nu ai mai văzut așa ceva în viața ta!” Mi-a stârnit curiozitatea. Văzusem în viața mea numeroase mărci celebre și mă îndoiam că porțelanul românesc se ridica din punct de vedere calitativ la nivelul rivalelor sale din străinătate – Meissen, Wedgwood, Limoges, Sèvres, Herend și multe altele. „Atunci, deschide-mi și mie o cutie, te rog, aș dori să văd și eu o piesă.” „Violeta, nu pot, toate sunt împachetate așa de frumos și nu voi putea să le mai împachetez cum au fost ele pregătite și cum le voi trimite șahului și împărătesei.” Bazându-mă pe acreditarea ce-mi fusese acordată, n-am cedat și am continuat să insist: „Te rog frumos, numai una, ca să-mi faci pe plac!” În acest moment cine intră în cameră? Nimeni alta decât Elena Ceaușescu, pentru a verifica stadiul pregătirilor. „Ei bine, Violeta, cum stați? Ați aranjat lucrurile?” I-am explicat că n-am putut încă termina de aranjat pentru că nu aveam cum să știu ce se afla în cutii. Convingându-se că mi se dăduse mână liberă să inspectez cutiile, șeful Protocolului se învoi: „În regulă, o să deschid una.” A început să desfacă tacticos și cu deosebită grijă o cutie de dimensiune medie. Când a terminat, a privit în interiorul cutiei fără să mai facă vreo mișcare. M-am uitat la el și i-am văzut fața împietrită, privind fix ca și când s-ar fi găsit în fața

unei stafii. Pe moment am crezut că este victima unui atac de cord și l-am întrebat dacă se simte bine. Nu mi-a răspuns, dar s-a uitat la mine cu gura deschisă, căutând mai mult aer și apoi s-a holbat din nou la conținutul cutiei. M-am apropiat, am privit la rândul meu înăuntru și am rămas perplexă: vaza era nu crăpată, nu știrbită, ci spartă în zeci de bucăți împrăștiate pe fundul cutiei. Înainte de a putea spune vreun cuvânt, ea a aruncat o privire rapidă în direcția mea, suficient ca să-și dea seama că ceva nu era în regulă. S-a dus direct la cutia deschisă și a văzut catastrofa. În momentul următor a izbucnit într-o furie de nedescris, țipând în gura mare, ca scoasă din minți. Prima ei grijă a fost să-l găsească pe vinovat. „Uite ce mi-au făcut! Nu-s buni de nimic! Cine s-a ocupat de cadouri? Să vină imediat la mine!” Vocea ei stridentă trebuie să se fi auzit în tot palatul, deoarece ușa s-a deschis și în cadrul ei a apărut însuși președintele, intrigat de explozia de furie a soției lui. „Ce se petrece aici, Leano? Ce s-a întâmplat?” „Uite ce s-a întâmplat. Au spart vaza în bucăți! Ce facem acum?” Și începu din nou să strige și să blesteme pe încă neidentificații idioți care nu fuseseră în stare să rezolve nici cea mai mică sarcină care li se dăduse. Președintele a încercat să rămână calm. Nimeni nu ar fi bănuir că sub această mască fierbea de mânie. Pe un ton reținut se mărgini să spună: „Desfă celelalte cutii!” Domnul Bârlea se apucă de treaba destul de grea a ruperii ambalajelor, deschizând rând pe rând cutiile și dezvăluindu-le conținutul, toate în aceeași stare jalnică: ireparabil sparte. Elena Ceaușescu a început să examineze cutiile și, la un moment dat, a exclamat supărată: „Și papagalii!” Aveam să aflu mai târziu că printre galéurile selecționate de eruditul expert figurau, dintre toate păsările imaginabile, doi papagali, deși nu erau deloc reprezentativi pentru fauna României.

În tot timpul acestui episod am fost martora mută a secvenței rapide de evenimente, retrasă într-un colț al camerei și

nescotând nici măcar un singur cuvânt. Nicolae și Elena Ceaușescu au părăsit camera, iar eu, văzându-l pe președinte atât de calm și crezând că, în consecință, furtuna se sfârșise, cel puțin temporar, am șters-o à l'anglaise, fără a fi observată. Seara, Lili, cea etern bine informată despre aproape tot ce se întâmpla, mi-a spus că furtuna a continuat să se dezlanțuie aprig și după ce am părăsit camera. Cuplul a revenit făcând un scandal de toată frumusețea, vărsându-și mânia pe capul principalului vinovat, care era – ghiciți cine? – chiar interpretul președintelui, cel ce-mi mâncase sufletul de la bun început. Totdeauna am știut că Dumnezeu cel mare și bun lovește pentru a-i pedepsi pe cei răi în moduri neașteptate, numai de el știute. Dar nu mă gândisem că pedeapsa va veni atât de repede. Când nu era nevoie de el ca interpret, era folosit la sediul Comitetului Central al Partidului la tot felul de treburi. De această dată, primise sarcina să se ocupe de selectarea, împachetarea și expedierea cadourilor. Am aflat de la Lili că stătuse în picioare, în stilul Uriah Heep care îi era uneori caracteristic, sub salvele de săgeți aruncate asupra lui până când muniția a fost epuizată. Am înțeles că a rezistat foarte bine atacului cu pielea lui de pahiderm. În ziua următoare a avut tupeul, care nu-i lipsea niciodată, să vină la mine și să-mi spună: „Probabil că te-ai bucurat de ce mi s-a întâmplat ieri!” I-am dat un răspuns rece, folosind aceleași cuvinte pe care le folosisse el atunci când m-a repezit: „Dacă m-am bucurat sau nu, asta nu-i treaba ta!”

Atât despre mica bestie. Promit cititorului că nu-l voi mai plictisi vorbind de creatură. De fapt, după acea vizită nu a trecut mult timp până când a dispărut și el din scenă și din raza mea vizuală pentru totdeauna.

Soluția crizei cadourilor a fost simplă, dar costisitoare. La ordinul președintelui, ambasada a trimis o telegramă la București cu instrucțiuni către cei de la partid să expedieze

imediat la Teheran cu un avion special un nou set de porțelanuri, controlate și ambalate cu grijă. În câteva ore delegația a intrat în posesia prețioaselor cutii. Șeful ceremonialului s-a grăbit să le livreze Protocolului iranien și de acolo către destinatarii respectivi.

Ne aflam în ultima zi a vizitei, iar cuplul prezidențial, mai ales ea, aștepta impacientat ca gazdele să întoarcă darurile. Ziua se scurgea pe nesimțite, era târziu după-amiază și de la șeful Protocolului iranien nu se vedea niciun semn. Avea un birou la parterul palatului, nu departe de camera mea unde mă retrăsesem, ocupându-mă, ca toți ceilalți, de împachetarea bagajului în vederea plecării în dimineața următoare. Din camera mea îl auzeam pe nefericitul Bârlea foindu-se nervos și făcând tot timpul naveta între parter și primul etaj unde se afla apartamentul cuplului, pentru a-l ține la curent cu evoluția situației. Am deschis ușa și l-am văzut pe coridor. „Ce se aude?” l-am întrebat. „Ce să se audă? Se aude că iranienii întârzie cu cadourile și ea mă tot presează inutil să fac ceva. Este foarte nervoasă și zice că personalul Protocolului umblă în cadouri. Nu înțelege că nimeni în mințile lui nu ar face așa ceva, șahul nu ar ezita să-i taie capul.”

Era deja seara și încă nu se întâmplase nimic, iar încordarea creștea periculos pe etaje. Bârlea mai avea puțin până să se prăbușească, ajunsese la capătul puterilor, când, dintr-o dată, a venit vestea că sosiseră de la palatul șahului un număr de colete. S-a repezit la biroul șefului Protocolului iranien, i-a smuls practic din mână coletele pe care se aflau scrise numele președintelui și al soției sale și, în momentul următor, și-a luat zborul pe treptele scării, urcându-le câte două, pentru a le înmâna nerăbdătoarei „prime-doamne”.

Cu aceasta, calmul a revenit în reședință, spre ușurarea tuturor. La Golestan se instalase liniștea, iar membrii delegației și întregul personal se pregăteau să se ducă la culcare.

Terminând bagajul, și eu intenționeam să fac același lucru – era deja târziu –, când am auzit o bătaie în ușă. Am deschis și în cadrul ei a apărut șeful Protocolului iranian, care ținea în mână o cutiuță frumos împachetată, cu blazonul imperial deasupra. Mi-a înmănat-o, declarând ceremonios: „Aceasta este în semn de apreciere din partea Majestății Sale Șahul Iranului și a împărătesei Farah.” I-am mulțumit, am închis ușa și, împinsă de curiozitate, am despachetat pe loc cutiuța și am deschis-o. Spre marea mea surpriză, înăuntru se afla o superbă broșă de aur, bătută în diamante și turcoaze de cea mai bună calitate. Am scos-o din cutie și am pus-o într-o punguță de catifea în care îmi păstram celelalte bijuterii și pe care o purtam întotdeauna cu mine în poșetă. Nu aveam nicio îndoială că, în baza instrucțiunilor date de Elena Ceaușescu privind cadourile primite de la diferite persoane, broșa urma să fie rechiziționată pe loc.

În dimineața următoare eram în picioare și gata pregătită chiar înaintea celorlalți membri ai personalului, așteptând răbdătoare începerea programului. Șeful Ceremonialului, și el treaz de la primele ore ale dimineții, mi-a bătut la ușă. „Nu vreau să te deranjez sau să te necăjesc, Violeta, dar vrei să-mi spui și mie dacă te-ai dus la biroul iraniienilor să-ți ridici cadoul?” „N-aș face niciodată un lucru atât de nepotrivit, poți fi sigur de asta. Realitatea este că șeful Protocolului a venit la mine la ușă aseară ca să-mi dea cadoul.” Domnul Bârlea a insistat: „Iartă-mă, dar pot să știu ce cadou ți-a dat? Tovarășa ar putea să mă întrebe și trebuie să-i spun.” Eram pregătită cu răspunsul: „O broșă mică.” Mi-a mulțumit și a plecat fără să mai spună ceva. După aceea nu am mai auzit nimic din partea lui în legătură cu broșa, indiciu clar că, în zarva pregătirilor de plecare și fericită că intrase în posesia râvnitelor cadouri, Elena Ceaușescu uitase sau renunțase să se mai intereseze de mine.

Basmul se terminase. Privind la şahul Reza Pahlavi și la împărăteasa Farah cum făceau cu mâna zâmbitori oaspeților lor, în semn de drum bun, mă gândeam cât de bogați și de puternici erau; cât de adânc și ferm înrădăcinați se aflau în vârful piramidei politice și sociale din Iran. Cum era să știu că, chiar la acea dată, şahul suferea de o afecțiune incurabilă ce-i măcina încet, dar sigur, sănătatea? Cum era să știu că regimul său, asemenea sănătății sale, era ros din interior de nemulțumire și ură? Nimic nu se vedea la suprafață. Și totuși, la numai câțiva ani după vizită, regimul s-a prăbușit ca un castel de cărți de joc, odată cu puterea sa și a câtorva din jurul său, ce s-a dovedit în final a nu fi altceva decât un fum amăgitor. Bolnav și plin de amărăciune față de lipsa de recunoștință din partea supușilor săi și sub presiunea evenimentelor, și-a părăsit țara fără a mai reveni. Respins acasă, a încercat zadarnic să-și găsească refugiul în țări despre ale căror lideri credea că îi sunt prieteni devotați pe viață, dar avea să se confrunte cu ingratitudine și indiferență cinică. Cu toate acestea a existat un om de caracter, care a știut să răsplătească generozitatea cu generozitate și care a oferit ospitalitate unei familii nobile, aflată în nevoie. Acolo şahul a găsit adăpost, protecție și, în cele din urmă, pacea.

O lecție de învățat, dar nu pentru familia Ceaușescu. Ei continuau să fie orbi și surzi în fața unor atari dezastre ce se abăteau asupra unor oameni care se credeau stăpâni absoluți pe târâmurile proprii – Talbot, Reza Pahlavi, Haile Selassie și mulți alții. Nu auziseră de vorba înțeleaptă a englezilor: „Totul este imposibil până când se întâmplă”. Puterea lor absolută nu părea că se va prăbuși vreodată, așa ceva era imposibil – până în momentul în care s-a întâmplat.

ORIENTUL MIJLOCIU

După o serie de turnee asiatice ce deveneau din ce în ce mai solicitante pentru un cuplu care nu mai era la prima tinerețe, se făcuseră aranjamente ca președintele și soția lui să viziteze unele țări din Orientul Mijlociu. România întreținea cu acestea raporturi excelente, în ciuda refuzului de a rupe relațiile cu Israelul în urma războiului din 1967.

În vizitele din Orientul Mijlociu, în cea mai mare parte a timpului am șomtat ca interpretă, ca de altfel și interpretul de limbă engleză al președintelui, întrucât în acele țări limba de lucru nu era engleza, ci araba. În consecință, diplomați din Ministerul Afacerilor Externe, cunoscători ai limbii arabe, ne luau locul pentru a servi ca interpreți în vizitele la nivel înalt.

Vizitele acestea nu erau niciodată prea lungi și, în afara convorbirilor politice dintre lideri, a câtorva activități cerute de protocol, ele serveau drept escale pentru realimentarea avionului, odihnă și relaxare, mai ales pentru Elena Ceaușescu, după încordarea din lungile turnee asiatice.

Ca veche admiratoare a culturii și civilizației arabe și a Islamului, ca religie a toleranței, a bunăvoinței și a compasiunii prin excelență, am profitat de ocazie, pe atunci negată din păcate concetățenilor mei, pentru a vizita locuri unice din punct de vedere religios, istoric și artistic. Siria, Iordania și Kuwait, printre alte țări arabe, nu pot fi niciodată uitate.

Siria

La Damasc, prima capitală din lumea arabă unde a aterizat avionul care venea din turneul asiatic, Elena Ceaușescu s-a instalat confortabil în reședință și m-a convocat pentru a-mi spune că sunt liberă să merg unde vreau. „N-are rost să-ți pierzi timpul și să nu faci nimic. Mai bine du-te să vezi ce te interesează. Am mai fost o dată în Siria, așa că nu o să ies, rămân la reședință.” A cerut generalului Iulian Vlad să-mi facă rost de o mașină și să fiu însoțită de unul dintre ofițerii săi. Două doamne de la agenția comercială s-au alăturat grupului și în această formație am purces în oraș și în afara lui.

Hotelul de unde am fost luată pentru excursie avea camere și un restaurant de prima mână. Tocmai în acea perioadă s-a întâmplat ca restaurantul să organizeze o săptămână a căpșunilor, astfel încât, pe lângă fructele de mare de cea mai bună calitate și alte feluri de mâncare locală și internațională, clientela se putea regala cu o varietate de prăjituri pe bază de căpșuni și cu alte preparate pentru desert, care constituie o parte foarte prețuită a artei culinare arabe.

Străzile, trotuarele și numeroasele cofetării, cafenele și restaurante, majoritatea micuțe și comode, ca și magazinele, erau cum nu se poate mai curate. Întreaga configurație a Damascului era un amestec de farmec arab cu farmec francezesc, fapt care m-a făcut să mă gândesc cât de compatibile sunt culturile celor două țări.

În provincie, de-a lungul șoselelor și autostrăzilor excelente, se puteau vedea întinzându-se, cât cuprindeai cu ochii, copaci nou plantați, cei mai mulți pomi fructiferi, ca parte, așa cum mi s-a explicat, a unei campanii naționale de combatere a deșertificării.

Ca să pot vedea faimoasa moschee a Omaiazilor, unică prin dimensiune, arhitectură și decorațiuni, a trebuit să mă descalt și să accept să mă acopăr cu o pelerină ce aducea cu un veșmânt Ku Klux Klan, doar că era de culoare neagră. În timp ce mă îndreptam spre incinta moscheei, o femeie a încercat să mă întoarcă din drum: „Madam, madam, fără ciorapi?” Bineînțeles că în clima Siriei și îmbrăcată de stradă cum eram nu pusesem ciorapi. M-am prefăcut că nu o aud și am intrat totuși. Am fost nespus de impresionată să văd, în mijlocul mării moschei, sanctuarul care conține capul Sfântului Ioan Botezătorul. Într-un colț retras al edificiului am păstrat un moment de reculegere și m-am rugat. Pentru mine, orice loc de închinăciune, fie o biserică, o catedrală, o moschee sau o sinagogă, este Casa Domnului unde pot găsi pace, pot sta numai cu gândurile mele și mă pot ruga.

La fel de impresionant a fost un alt monument aflat la Damasc, un vechi portal de piatră, poarta prin care se spune că a fugit Sfântul Petru pentru a scăpa de prigonitori.

Atât în Damasc cât și în afara acestuia se aflau numeroase mănăstiri creștine, dintre care pe unele le-am vizitat escortată de șoferul sirian, care se vedea de departe că este un ofițer în haine civile înarmat până în dinți. Se purta foarte politicos și prevenitor și, luându-și rolul de ghid, ne-a condus în afara capitalei, pe niște șosele foarte bune, pentru a vizita Maluha, o veche și bine-cunoscută mănăstire creștină impecabil întreținută de o comunitate restrânsă de maici. Am fost primite cu grație de maica stareță, care ne-a servit cu o cafea turcească extrem de dulce și cu fursecuri la fel de dulci. Ne-a condus prin mănăstire, dându-ne explicații despre istoricul și activitatea lăcașului, activitate ce nu diferea prea mult de cea din propriile noastre mănăstiri, cu excepția faptului că, datorită influenței islamice, în Siria trebuie să te descalți. La biserica mănăstirii am îngenuncheat, mi-am făcut semnul crucii și

m-am rugat. Cineva de lângă mine a făcut același lucru. M-am uitat în direcția aceea și am văzut cine era: ofițerul sirian în civil! Un creștin! În acel moment mi-a trecut prin minte că solul Siriei nu este mai puțin sfânt decât cel al Israelului, că vechii sirieni au fost primii creștini și că Dumnezeu a trecut și pe acolo. A fost un moment când am simțit ceea ce un pelerin simte când vizitează un loc sfânt.

În ciuda modului de viață ordonat și, aș putea spune, nonșalant al sirienilor de rând, am putut simți o atmosferă oprimantă de încordare datorită vehiculelor militare ce tot defilau pe șoselele din provincie sau chiar pe străzile din Damasc. Dar era firesc, ținând seama că, în timpul excursiei, la un moment dat nu ne aflam prea departe de granița cu Israelul. Urcam dealul înspre Înălțimile Golan, destul de aproape pentru a vedea șiruri de blindate israeliene strălucind în soarele arzător și câțiva tineri servanți mergând leneș pe creasta dealului. De la distanța la care mă aflam le-am făcut cu mâna pentru a le arăta că am gânduri curate, iar ei mi-au răspuns în același fel, stârniți de curiozitate.

Revenită la Damasc și la reședință, stând cu Elena Ceaușescu la ceai, i-am făcut o descriere a vizitelor de la moschee și mănăstiri, a oamenilor pe care i-am întâlnit și a lucrurilor pe care le-am văzut în timpul excursiei. Îi plăcea să asculte relatări pe care le socotea interesante și care îi ocupau atenția în mod agreabil, genul de discuții ușoare și bârfe nevinovate pe care oricine se simte în drept să le vorbească sau să le audă. A ascultat, a căzut puțin pe gânduri și apoi mi-a zis: „Violeta, dacă te mai duci prin Damasc, încearcă să-mi găsești niște drajeuri, am nevoie de ele acasă.” Nu era prima dată când îmi încredința această misiune specială. Cu diferite ocazii, când ne aflam în străinătate, profita de ieșirile mele prin oraș ca să îmi ceară să-i cumpăr drajeuri. Dacă îmi amintesc bine, în timpul vizitei la Londra i-am spus că intenționez să

mă duc într-un loc ca să procur acest fel de bomboane. „Dacă tot te duci acolo, cumpără-mi și mie o pungă!”, a spus ea atunci și după aceea rareori omitea să-și facă noi provizii din ele. De ce drajeurile, un articol banal în străinătate, nu se găseau în magazinele din România este o altă chestiune. Încă și mai interesant, lucru care îmi întărea bănuiala în ceea ce privește utilizarea lor, deși ar fi putut în orice moment să trimită vorbă la oricare din ambasadele noastre să i se obțină drajeurile dorite, Elena Ceaușescu prefera să le procure când se afla ea în străinătate și cu cea mai mare discreție. Niciodată nu mi-a spus pentru ce avea nevoie de ele sau în ce mod le folosea, însă știam destul de bine la ce erau menite. În general, acele bomboane mici, de formă rotundă sau ovală, acoperite cu un strat lucitor de zahăr de culoare argintie sau aurie, sunt folosite la decorarea torturilor. Dar la noi în România ele sunt la mare căutare pentru a decora coliva pe margini și la mijloc cu semnul crucii. Ca liber-cugetători, comuniștii nu practică ritualul colivei, socotit a fi obscurantist. Oare adânc, în sufletul ei, se afla o flăcăruie pâlپândă de credință religioasă care o îndemna în secret la acest ritual creștin, departe de privirile publicului? Cine poate ști?

lordania

lordania avea nu puține similitudini cu Siria vecină în privința atât a peisajului, cât și a stilului de viață. Aceeași atmosferă de curățenie, aceeași înclinație spre comerț, aceeași încordare la

graniță și același sentiment pregnant că pelerinul calcă într-o țară sfântă, biblică.

La data vizitei președintelui avea loc un avânt fără precedent al construcției de locuințe. Vile elegante răsăreau pretutindeni, iar în deplasarea delegației de la palatul regelui din Amman la reședința rezervată cuplului prezidențial, pe tot traseul, șoseaua era flancată de locuințe cu un aspect atrăgător. Reședința însăși constituia un exemplu de arhitectură mediteraneeană și decorație interioară arabă cu acel specific ce îi este propriu, pe care i-l confereau o mobilă splendidă și, mai ales, rafinatele covoare persane ce acopereau întreaga pardoseală. Casa aparținea unui demnitar înstărit, care atunci se întâmpla să se afle în străinătate și care o pusesse cu amabilitate la dispoziția oaspeților români.

Ca și în celelalte țări arabe, nu era nevoie de mine să o întovărășesc pe Elena Ceaușescu atunci când ea și soțul erau ocupați cu discuțiile oficiale sau alte activități prevăzute în program.

Când a fost plecată să viziteze Petra ori s-a aflat în conferință cu oficialitățile iordanene, am avut tot timpul să vizitez Ammanul sau să stau la reședință. La asfințit, întrucât vila era situată la o oarecare distanță de capitală, dar destul de aproape de granița cu Israelul, am putut contempla, mărturisesc, cu o stranie emoție, luminile Ierusalimului lucind în depărtare.

Au avut loc câteva recepții și dineuri la care se impuneau rochii de seară, însă Elena Ceaușescu a refuzat să se conformeze cu eticheta. „Nu, n-o s-o port pe-asta! În definitiv cine este ea dacă nu o stewardesă care a ajuns regină?” Așa că s-a prezentat la dineu în rochie scurtă, cu mine după ea, firește în aceeași ținută, sfidând regulile de protocol stabilite de curtea iordaniană. Mereu era așa.

La reședință am putut arunca o privire spre regele Hussein când a venit să poarte discuții cu președintele Ceaușescu.

Am fost frapată de diferența dintre el și suveranul Iranului, șahul Reza Pahlavi. Spre deosebire de asprul monarh iranian, Hussein era un om sociabil, comunicativ și modest, gata să găsească un cuvânt de încurajare sau sprijin pentru supușii săi, oricât de umili ar fi fost. Își făcuse mulți prieteni americani din timpul studiilor sale militare în SUA. Un om totodată brav, era foarte iubit de armata sa de beduini pe care se bizaia în asigurarea stabilității și securității țării. Se ferea de alaiuri ostentative sau de escorte exagerate și când călătorea prin țară își conducea mașina sau își pilota singur elicopterul. Un bun părinte, își trata copiii fără discriminare, deși ei proveneau din mai multe căsătorii.

Ce pot spune mai mult despre Iordania decât că, în ciuda economiei înfloritoare, rămâneai cu impresia netă că țara, lipsită de resurse, depindea în mare măsură de resursele din afară. Este adevărat că oamenii, fie că se trăgeau din beduini sau din palestinieni, erau harnici și de ispravă, însă majoritatea materiilor prime și alimentelor trebuiau să fie importate.

Kuwait

Nu aceeași situație era în Kuwait. Abundentele zăcămintele de petrol ale micului șeicat făceau toată diferența. O țară în care la benzinării combustibilul se distribuia gratis; unde se dădea drumul la lumina electrică zi și noapte fără întrerupere; unde apa de mare era distilată pentru a fi distribuită în vederea

consumului zilnic; unde peisajul urban, proiectat pe un cer senin, cu clădirile sale înalte de beton și sticlă, semăna cu un plan urban futuristic – toate acestea făceau parte din fibra societății kuweitiene.

Aici Elena Ceaușescu a luat decizia că nu are ce vedea din punct de vedere turistic și că, în schimb, va folosi timpul scurt al șederii ei în șeicat pentru a se odihni și a-și îmbrospăta forțele după lungul turneu din Asia.

În tot acest timp, delegația purta tratative, iar câțiva membri ai suitei prezidențiale și-au propus să cheltuiască diurnele pe care și le teaurizaseră. S-a constituit un grup – un general, un colonel și cu mine – care a plecat cu mașina în centrul orașului Kuwait, în căutarea unui centru comercial. L-am găsit și am trecut la cumpărături. Teaurul generalului se ridica la mai puțin de 10 dolari, insuficienți pentru a cumpăra o pungă de alune, iar vânzătorul a comentat: „Nu puteți plăti nici măcar punga asta?”

Rătăcind printre elegantele arcade în care se aflau aliniat magazine încărcate până la refuz cu brățări, lanțuri, cordoane și alte piese din aur masiv, am ajuns la concluzia că nu se găsea niciun articol suficient de ieftin pentru a se potrivi cu punga generalului. La sugestia mea, am încercat colțul „zarafilor”, care mi-au adus aminte de copilăria mea din Dobrogea, unde cei ce schimbau bani și cămătarii, care purtau denumirea de zarafi, ajutau clienții să târguiască ieftin. Eșecul a fost total. Însă generalul nu s-a lăsat, încercând de la un magazin la altul până când colonelul, impacientat, și-a întreat superiorul: „Nu vă supărați, tovarășe general, ne așteaptă la reședință. Mai aveți mult de cumpărat pe ziua de azi?” La această ironie fină am izbucnit într-un râs sănătos toți trei, deși ne întorceam cu mâinile goale, dar buna dispoziție învinge toate adversitățile sortii.

Escalele din capitalele celor trei țări arabe se încheiaseră și am părăsit Orientul Mijlociu ducând cu noi câteva amintiri – cutii de lemn și alte obiecte decorative încrustate cu sidef, care sunt tipic siriene și iordaniene, dar mai ales impresii de neuitat despre adevărate comori culturale și religioase, fără de care întreaga civilizație ar fi considerabil mai săracă.

AFRICA DE NORD

Egipt

Un arab este ca oglinda lui Thackeray: zâmbește-i și îți va zâmbi și el; încruntă-te și te va privi și el încruntat; fii binevoitor și el îți va înapoia bunăvoința înzecit. Profetul Mahomed trebuie să fi pătruns adânc în sufletul compatrioților săi când, iluminat de Dumnezeu Atotputernic, le-a dat Cartea Sfântă a înțelegerii, păcii, toleranței și compasiunii.

Cu aceste sentimente vizitam din nou Egiptul, de această dată cu Elena Ceaușescu, deși Nuți, expertă în limba arabă, o însoțea ca interpret în acest turneu al Africii de Nord. La rândul său, președintele avea și el un interpret, în persoana unui diplomat din Ministerul Afacerilor Externe.

Pentru mine vizita în Egipt a fost o vacanță de lucru, dacă expresia nu este o contradicție în termeni, deoarece, deși prezența mea la discuții sau la alte activități oficiale nu era necesară, a trebuit totuși să-i țin companie Elenei Ceaușescu de fiecare dată când dorea să facă puțină mișcare, să explorez magazine și să o informez despre articole sau obiecte ce-i puteau servi drept amintire și tot felul de asemenea treburi care mă țineau ocupată întreaga zi. Nu mă deranja, de felul meu sunt o exploratoare și niciodată nu eram nervoasă sau încordată în prezența ei.

Întreaga delegație și personalul auxiliar au avut drept reședință Kubeh, fostul palat regal devenit casă de oaspeți

pentru vizitatorii de rang înalt. Cunoșteam palatul destul de bine, întrucât locuisem în el cu câțiva ani în urmă, împreună cu soțul meu, când am călătorit cu fostul șef al statului, Chivu Stoica, și cu soția sa.

Prilejul ce mi s-a oferit, de a face o comparație, nu a fost în avantajul actualei stări a clădirii. În timpul lui Nasser, când am stat prima dată la Kubeh, clădirea își justifica într-adevăr numele de palat: un interior bine întreținut, totul impecabil, personalul îngrijitor și de serviciu bine instruit, îndatoritor și stilat; grădinile din jur curățate, măturate și udate zilnic. Într-un cuvânt, totul era perfect. De această dată, situația era departe de a fi trandafirie: palatul părea să fi fost ținut închis cu lacătul timp îndelungat și, în ciuda eforturilor de a-l aerisi și de a îmbroșta atmosfera, încă mirosea a mușchi și a stătut; pe unele din părțile metalice ale băilor se instalase rugină și se vedea că în camerele și apartamentele rezervate oaspeților se făcuse recent o curățenie de mântuială. Soția ambasadorului român fusese la palat cu câteva zile înainte de vizită pentru a ameliora starea apartamentului prezidențial, dar cu puțin efect vizibil. „Ce puteam face mai mult”, mi-a spus ea, „palatul a fost neglijat atâta vreme!”

Marea sufragerie unde toată lumea venea să servească mesele nu mai avea strălucirea și împodobirea de odinioară, iar mâncărurile, fie ele internaționale sau arabe, erau comune, lipsite de vechiul lor rafinament.

Cât despre grădinile lăsate să crească haotic, nimeni nu-și dăduse osteneala să taie vegetația de prisos, să înlăture bălăriile care invadaseră aleile ori să tundă iarba de pe pajiști.

Întregul palat se afla sub o protecție strictă și severă, mult mai mult decât în timpul lui Nasser, iar intrarea în incintă se afla sub controlul permanent al gărzilor însărcinate cu paza. Mi s-a părut excesiv din partea lor să îmi ceară talonul de identificare de fiecare dată când reveneam la palat, deși făceau

controlul când plecam cu mașina guvernamentală. Am avut impresia că toate aceste măsuri de precauție vizau mai mult pe gazdă decât pe oaspeți.

Ajunsesse la urechile Elenei Ceaușescu informația că, anterior instalării ei în palat, apartamentul în care ea și soțul ei urmau să locuiască fusese ocupat de șahul Iranului, când președintele Sadat i-a acordat azil în Egipt. La acea dată, monarhul exilat era grav bolnav. Cuplul prezidențial era îngrozit de moarte de pericolul cancerului care credeau ei că este contagios. Curând după ce s-au instalat în apartament, m-a convocat: „Violeta, du-te și află dacă șahul a stat aici. Știi cum și de ce a murit.” M-am dus direct la ofițerii de serviciu: „Vrea să știe dacă șahul a stat în camerele rezervate lor.” „Lasă chestia asta pe noi”, au spus ei. S-au dus la ea, spunându-i că făcuseră cercetări și aflaseră cu siguranță că șahul și soția sa locuiseră într-o altă aripă a palatului. Nu era adevărat. Mai târziu mi s-a spus că tocmai în acel apartament șahul agonizase în ultimele sale zile de viață. Dar era prea târziu, cei doi apucaseră să se instaleze și, în afară de aceasta, nici nu era treaba mea să intervin; era o chestiune de rezolvat între ea și ofițerii ei de încredere. De altfel, nu era prima dată când o dezinformau.

Odată liniștită în privința apartamentului, Elena Ceaușescu mi-a povestit un episod când avusese o experiență similară cu prilejul unei vizite în Republica Moldova. Li se rezervase cel mai luxos apartament dintr-o casă de oaspeți de la Chișinău pentru a-și petrece noaptea. Administratorul le-a dezvăluit cu mândrie că acel apartament fusese ocupat și de tovarășul Brejnev când se aflate în vizită în Moldova. „Iar în apartamentul de alături”, a adăugat el, „a stat tovarășul Kosâghin.” „Când am auzit asta, i-am spus soțului: Nicule, hai să plecăm de aici. Știi doar de ce a murit Brejnev. Mai bine să ne mutăm în apartamentul lui Kosâghin, ăsta nu a murit de cancer!”

De vreme ce cunoșteam bine palatul, am rătăcit prin camerele goale, coridoarele și colțurile mai retrase, toate decorate cu frumoase tapiserii și tablouri care odinioară aparținuseră regelui Faruk și familiei sale. Pașii m-au purtat la subsol și acolo, sprijinite de un perete, aproape neobservate, stăteau, căzute și ele în dizgrație, două motociclete care, așa cum mi-au spus îngrijitorii, aparținuseră șahului și împărătesei. M-a întristat să le găsesc acolo, martore ale trecerii suveranului iranian pe la palatul Kubeh. Cunoscusem cuplul imperial când se afla în plină glorie, împărăteasa fusese bună și generoasă cu mine și față de amândoi avusesem un sentiment de afecțiune și recunoștință.

Elena Ceaușescu vizitase deja Egiptul și văzuse locurile turistice din oraș și din afara lui. În consecință, a acceptat cu puțin entuziasm să îl însoțească pe președinte într-o excursie la piramida în trepte de la Sakkara. Știind prea bine ce însemna aceasta – un zbor dus-întors cu avionul și apoi o plimbare în trap în jurul și în interiorul sitului, în soarele și pe nisipul arzător, am declinat invitația de a mă alătura grupului: „Mulțumesc foarte mult, prefer să rămân la Cairo. Îmi place să văd morminte antice, am văzut deja nenumărate la Gizeh, Luxor și Valea Regilor, dar nu sunt nici apostol, nici arheolog.” Decizia mea s-a dovedit corectă, întrucât, la întoarcerea delegației din excursie, deși nu mi-a spus nimic, nu a părut a fi o turistă prea încântată. Ștefan Andrei, franc ca de obicei, a remarcat: „Ai luat o hotărâre înțeleaptă. A fost iad!”

Cât ei au fost plecați, am ieșit să explorez orașul. Am găsit același vechi Cairo cu circulația rutieră haotică – un amalgam de mașini, camioane, căruțe trase de măgari, tot felul de alte vehicule împingându-se unul într-altul și claxonând cu un zgomot asurzitor; străzile comerciale pe care le cunoșteam atât de bine încât le puteam găsi cu ochii închiși; proprietarii de magazine care te invitau la o ceașcă de ceai sau de cafea fără

să fii obligat să cumperi ceva; grupuri de bărbați înveșmântați în lungi robe albe, jucând cărți sau table ori fumând molcom din narghilea; bazarul plin de tot ce ar fi putut strânge cei patruzeci de hoți și chiar mai mult – toate acestea dominate de măreața moschee Mohammad Ali, unde totdeauna mă duceam în vizită, și statuia impenetrabilă a lui Ramsis al II-lea (aud că în ultimii ani a fost mutată într-un loc mai sigur din punct de vedere ecologic). Ici-colo am văzut semne de progres, noi hoteluri, clădiri administrative și de afaceri, cartiere rezidențiale și centre comerciale răsărite ca ciupercile după ploaie.

Într-una din camerele palatului am etalat, ca de obicei, asistată de soția ambasadorului, o varietate de articole considerate a fi de interes pentru Elena Ceaușescu, care manifesta întotdeauna predilecție pentru obiectele de artă specifice țării respective; în cazul Egiptului, bijuterii de argint imitând motive antice, textile din bumbac sau mătase, marochinărie și alte produse din piele, îndeosebi poșete, portofele și încălțăminte. În aceste din urmă articole, egiptenii sunt mari maeștri și artizani, întotdeauna la curent cu noile tendințe ale modei pe plan internațional și în pas cu cele mai recente modele. Calitatea lasă întrucâtva de dorit totuși, neridicându-se la nivelul standardelor occidentale. Nefiind mulțumită de calitate, pe drept cuvânt, a cumpărat o gamă restrânsă de articole din cele pe care i le-am expus. Restul au fost returnate cu scuzele de rigoare vânzătorilor respectivi. A existat totuși un singur articol, în afara drajeurilor argintate care o interesau întotdeauna, pe care a ținut neapărat să îl cumpere: roșcovele. Și eu îmi aminteam cu nostalgie de roșcovele copilăriei, care pe atunci se găseau de vânzare prin băcăniile din Dobrogea, unde influența Orientului era mai pregnantă. Generalul Iulian Vlad a fost cel care a procurat fructul atât de dorit. Înainte de a-i prezenta o pungă uriașă de roșcove, generalul a scos una, a rupt-o în două, mi-a dat o jumătate să o mănânc eu,

iar cealaltă jumătate a mâncat-o el. După aceea s-a dus la ea și i-a dat punga.

Un alt articol pe care l-a cumpărat a fost cafeaua de cea mai bună calitate. Acasă acest articol era interzis populației, ca un lux nenecesar pentru o națiune ocupată să construiască societatea comunistă. În țară, cafeaua a fost înlocuită cu un surogat făcut din orz și ovăz, pe care îl meritau cei ce trudeau să construiască celebra societate. Fiindcă surogatul provenea din alimentul preferat de cai, în popor el era cunoscut sub numele de „nechezol”.

Mă afluam întotdeauna lângă ea la recepții pentru a traduce eventualele conversații cu șefi de misiune sau alți demnitari. De vreme ce asemenea conversații rareori aveau loc, aveam timp destul să privesc personalitățile prezente la aceste acțiuni, îndeosebi pe președintele Mubarak și pe soția sa. Și în acest caz puteam face comparații. Existau unele analogii între el și predecesorii săi, îndeosebi Gamal Nasser. Toți proveneau din rândurile armatei ca ofițeri de carieră. Este interesant de notat că, după abolirea monarhiei, Egiptul a putut fi condus numai de militari. Dar analogia se oprește aici. Nasser era o personalitate puternică, un jucător abil și șiret, capabil să tragă pe sfoară puteri mari ca Franța și Regatul Unit și care, după criza Suezului mai ales, a ajuns să fie privit de concetățenii săi ca un erou și un lider de necontestat; moartea sa neașteptată a apărut în ochii egiptenilor ca o adevărată calamitate națională. Din câte am putut vedea în cea de-a doua mea vizită în Egipt, președintele Sadat era dezagreat de mulți și, după ce a realizat înțelegerile cu vajnicul său vecin, în țară s-a făcut simțită o nemulțumire generală. De la distanța la care mă afluam, judecățile mele privind pe președintele Mubarak puteau da greș, dar impresia netă pe care o aveam era că trebuia să joace un rol total diferit de cel al predecesorilor săi. Problemele lui Nasser fuseseră serioase, dar mai simple. Sadat făcuse o mutare

de șah surprinzătoare, dar nepopulară. Rolul lui Mubarak era mult mai complex și complicat: în țară a trebuit să impună ordine, mai ales sub aspect economic, utilizând mai rațional imensele venituri din administrarea canalului, turism, industria textilă și alte unități prelucrătoare și reducând enorma datorie externă; din punct de vedere politic, a trebuit să zădărnicească acțiunile ostile ale Frăției Musulmane și ale altor adversari; pe plan extern, a trebuit să refacă în continuare relațiile cu apusul, să țină la distanță neîncetatele infiltrări și influențe rusești, să restabilească prestigiul și credibilitatea Egiptului ca lider al lumii arabe și, în sfârșit, să înceteze să mai poarte războaie costisitoare care nu erau ale Egiptului. Povara era uriașă, dar, privindu-l, mi s-a părut că avea umerii suficient de lați și de puternici pentru a o purta, cu o îmbinare de măsuri dure și acțiuni flexibile, dibace și chiar subtile pentru a-și atinge scopurile.

În ce o privește pe doamna Mubarak, se vădea o dorință de a nu ieși în evidență în comparație cu precedentele prime-doamne: doamna Nasser, manifestându-se ca o puternică personalitate atunci când își seceda soțul, și doamna Sadat, eclipsând cu frumusețea și eleganța ei toate femeile care se întâmpla să fie în aceeași cameră.

Elena Ceaușescu, obișnuită să examineze cu lupa doamnele cu care venea în contact, mi-a spus la una dintre recepții: „Uită-te la ea! Și-a pus aceeași rochie pe care a purtat-o la recepția noastră, când a fost cu Mubarak la București!” Era adevărat. Deși nu fusesem cu ea la vizita președintelui Mubarak în România, văzusem câteva fotografii ale cuplului egiptean făcute cu acel prilej și am putut recunoaște rochia. Dar doamna Mubarak nu prea și-a pierdut vremea cu prima-doamnă a României, așa că discuțiile lor au fost sporadice și de suprafață.

Am mai putut face o comparație, de ordin mai general, între vizita făcută de Nicolae Ceaușescu în Egipt, de fapt și în alte țări arabe, și vizita efectuată anterior în acele țări de președintele Chivu Stoica. Acesta din urmă a fost primit cu mult mai mare entuziasm și manifestări prietenești, vizitele sale în lumea arabă implicând mai puține tratative și mai multă distracție, adevărate festivaluri gustate deopotrivă de oaspeți și gazde. Tratamentul rezervat succesorului său era vizibil mai sobru, mai precaut, mai pragmatic. Programul cuprindea tratative mai numeroase și mai îndelungi decât fusese cazul anterior. Încercam să determin rațiunile de la baza acestei schimbări de atitudine, însă ele îmi scăpau. Singura mea explicație în privința acestei modificări de ton, una care conta pentru arabi, era Războiul de Șase Zile. Vizitele lui Chivu Stoica avuseseră loc înainte de iunie 1967, când poziția României față de cauza arabă era fără rezerve; când, după aceea dată, România a refuzat să se alinieze cererii Rusiei de a rupe relațiile cu Israelul, într-o primă fază, poziția statelor arabe față de țara noastră a basculat de la prietenie la supărare, iar mai târziu la tatonări precaute, menite să evite gesturi precipitate de natură să piardă un aliat valoros în Balcani, o microregiune aflată în imediata proximitate a zonei de conflict.

Algeria

Am putut simți aceeași atmosferă în Algeria lui Boumediene, în timpul escalei delegației în capitala acelei țări. O primire politicoasă și distinsă, deși ceva mai detașată și cu mai multe

runde de negocieri economice aprofundate, în principal în jurul aceluia fluid negru vâscos al cărui miros era apt să trezească prompt interesul liderului român, mare jinduitor de dolari.

Vizita a fost scurtă, iar Elena Ceaușescu s-a rezumat la un singur tur al orașului Alger, pentru a-l vedea numai din mersul mașinii. S-a oprit totuși în centrul orașului, plimbându-se înconjurată de un alai de ofițeri de securitate și oameni de protocol, atât români, cât și algerieni, minunându-se să audă vorbindu-se franceza oriunde mergea, admirând câteva vitrine și revenind la reședință cu mâna goală. Cu excepția acestei plimbări, a rămas să se bucure de confortul reședinței, de îmbinarea subtilă arabo-franceză a decorațiilor interioare și de mesele rafinate constând din langustine, crabi, creveți și raci, în delicioase sosuri pe care nu le gustase niciodată mai înainte.

În acea epocă, președintele Boumediene era liderul nedisputat al Algeriei, iar acest lucru se vedea după cum arăta și se comporta: înalt și zvelt, purtând mantia tradițională de culoare neagră cu simplitate elegantă, impunea obediență generală din partea concetățenilor și respect din partea omologilor străini. Părea atât de puternic și de sănătos încât cei de acasă și din străinătate au fost foarte surprinși când au auzit de inexplicabila afecțiune incurabilă care l-a lovit în plină viață activă.

Dar atunci, la apogeul carierei sale, președintele Boumediene era întruchiparea politetei și a curtoaziei; în dimineața plecării delegației, a venit la reședință pentru a se întâlni cu cei doi înalți oaspeți, le-a urat drum bun și i-a condus la aeroport. A coborât din mașină, a intrat în reședință și a plutit în pelerina sa neagră de-a lungul unui coridor ce ducea spre salonul principal, a trecut pe lângă grupul membrilor delegației și al personalului român, în care se aflau interpretul președintelui și cu mine. Ca un adevărat gentleman, s-a oprit, s-a întors din drum, a făcut câțiva pași înspre mine, s-a înclinat și

mi-a urat bună ziua în franceză: „Bonjour, mademoiselle!” Pe jumătate amuzată (la acea dată aveam, cred, 45 de ani!), i-am întors salutul: „Bonjour, monsieur le président!” După ce s-a îndepărtat, colegul meu de limbă engleză a zâmbit ironic: „*Damn the Turk.*”

Darurile Turcului pentru înalții săi oaspeți, în schimbul celor primite de la aceștia, au constatat din vin algerian (mereu m-am întrebat în ce măsură acest articol bahic se vindea pe piața locală, de vreme ce musulmanii nu se ating de alcool) și obiecte de artizanat, îndeosebi cele din aramă, ieșite din mâinile măiestre ale meșterilor arabi.

Vizita în țara domnului Boumediene a fost atât de scurtă, încât timpul nu a permis delegației să călătorească și în provincie. Odată urcați în avion, ultima imagine care mi-a rămas în memorie a fost cea a orașului Alger, ce părea să răsară din mare și să se agațe de povârnișul înălțimilor, cu casele albe ca de cretă contrastând cu verdele vegetației – o panoramă de neuitat care se întindea în fața ochilor.

Tunisia

Rare sunt locurile în această lume în care oamenii, indiferent cât de îndepărtată le este obârșia, încearcă un sentiment atât de puternic de apartenență încât, asemenea doctorului Abraham al lui Maugham, uită instantaneu de țara lor și decid pe loc că acolo se vor așeza și își vor întemeia căminul. Un asemenea loc este Tunisia. Vastul țărm udat de apele calde, ca de turcoaz,

ale Mediteranei, briza răcoroasă și climatul blând, toate parcă sunt făcute să te încânte și să te atragă.

Tunisienii, ai căror conducători i-au convins pe francezi să plece din țara lor pașnic, culeg roadele minunățiilor create de popoarele antice și medievale, ale căror culturi și-au lăsat amprenta sub formă de temple, vile, băi, mozaicuri, biserici și moschei răspândite pe întreg teritoriul țării. Departe de a fi atât de întinsă ca vecinii ei, Tunisia abundă în astfel de vestigii.

La Tunis, soții Ceaușescu au avut drept reședință „Cartagena”, o casă de oaspeți recent construită, modernă și elegantă, însă lipsită de căldura unui interior autentic arab, în timp ce eu am fost expediată de personalul de securitate la un hotel, pe considerentul că limba de lucru va fi franceza sau araba, iar engleza nu va fi necesară. Eu însă știam altceva, așa că i-am rugat să mă ducă înapoi la reședință. Au dat curs rugăminții mele, deși cu destulă reticență, ca să aflu că în momentul în care Elena Ceaușescu s-a instalat a pus întrebarea: „Unde este Violeta?” I-am privit cu reproș fără să comentez și am intrat în reședință să finalizez cu ea programul zilei.

Din nou, cu durere în suflet, am constatat că atmosfera din vizita pe care o făcusem anterior în Tunisia se schimbase în rău. Este adevărat că primirea a întrunit toate condițiile cerute de protocol, dar a fost oarecum rece și solemnă, rigid de oficială, iar programul a fost restrâns la numai câteva activități: convorbiri, turul capitalei, o scurtă excursie la ruinele antice ale Cartaginei, cam asta a fost tot. Deși mai văzusem o dată Cartagina, m-am alăturat delegației pentru a admira exponatele muzeului ce aminteau de civilizațiile de mult apuse. Potrivit obiceiului meu nestrămutat, am evitat principalul grup de vizitatori, urmându-i numai după ce părăseau camera și intrau în următoarea. În împrejurările date, mottoul meu era siguranța.

Președintele și doamna Bourguiba nu mai erau gazdele vioaie, vesele și prietenoase care întreținuseră pe președintele și pe doamna Chivu Stoica în urmă cu 15 ani, când i-am văzut prima oară; trecuse vremea când domnul Bourguiba povestea episoade pline de umor din viața și cariera lui și când doamna Bourguiba înveselea oaspeții pentru a-i face să se simtă ca acasă; nu mai împărțea cu mâna ei mici suveniruri fiecărui membru al delegației și personalului tehnic. Acum amândoi erau bătrâni, șubrezi, suferinzi ca două jucării stricate, străduindu-se ca doi bravi soldați să facă față diferitelor funcții protocolare la care trebuia să participe. De această dată nu s-a mai pus problema vizitării Monastirului, a plantațiilor de portocali și lămâi, a muzeului Bardo care conținea o colecție unică de mozaicuri și statui romano-bizantine și nici a minunatului suk.

Cu toate acestea am ținut să vizitez din nou bazarul, suk, cum îl numesc localnicii, împreună cu interpretul de limbă engleză al președintelui. Aveam nevoie de o mașină și am mers la ambasador să-i cer sprijin, pe care a avut amabilitatea să ni-l acorde imediat. La bazar am găsit, ca odinioară, rânduri-rânduri de bijuterii, de mai bună calitate și lucrătură decât, de exemplu, la Cairo, deși mai scumpe. Ceea ce m-a atras însă cel mai mult a fost marea varietate de mirodenii, cu aromele lor pătrunzătoare atât de distinctive, pe care le puteți găsi numai în fascinantul Orient. Din nou mi-am amintit de leagănul copilăriei mele, Dobrogea, de bunica mea care păstra o întreagă provizie de condimente orientale în bucătărie, care pentru mine era un loc aproape sacru. Un loc unde adesea miroseam extaziată arome din tărâmurii îndepărtate. Era fericirea mea de copil pe care o păstrez și azi ca pe o comoară de preț.

Mai era ceva la suk pe care ținam mult să îl am, însă pe atunci nu îmi permiteam să îl cumpăr din lipsă de lichidități,

ca să folosesc un termen moderat: mâna Fatimei, lucrată în aur, care se găsea în diferite dimensiuni și la diferite prețuri. M-am mulțumit să admir această frumoasă bijuterie în vitrine, regretând că nu mi s-a oferit prilejul de a purta o amuletă cu darul de a proteja împotriva relelor de tot felul. Oricum, am petrecut de minune, bucurându-ne de plăcerea vizitării sukului și distrându-ne de încercările insistente ale vânzătorilor din magazine de a ne îmbia să cumpărăm cele mai ciudate mărfuri.

Între timp, la reședință, i-a revenit generalului Pacepa plăcerea de a o plimba pe Elena Ceaușescu pe aleile grădinii. Când am revenit de la suk, amândoi purtau o conversație susținută. Am văzut-o de la distanță, era binedispusă, stare în care s-a găsit de fapt tot timpul cât s-a aflat pe acel tărâm binecuvântat numit Tunisia. „Pare binedispusă!”, i-am spus lui Lili. „Pare numai!”, a răspuns coafeza. „Nu știți cum se poartă cu noi. Nimic nu o mulțumește; ne calcă în picioare ca și cum am fi otrepele ei. Nu știți pentru că pe dumneavoastră vă respectă, ca persoană mai cunoscătoare decât ea, și nu îndrăznește să ridice glasul la dumneavoastră. Cu noi e altceva. Astăzi ne-a făcut o scenă și am fost sub așa un stres că a trebuit să mă duc la baie să vărs.”

Cei de la Protocol au aranjat să invite la reședință câțiva patroni de vază din oraș ca să-și prezinte mărfurile; într-o cameră au instalat un fel de expoziție improvizată, cu standuri pe care își așezaseră articolele. Președintele și soția, urmați de colaboratori, au intrat să inspecteze exponatele: bijuterii, textile, ceramică fină, obiecte din aramă și din piele, încălțăminte și altele asemenea. Elena Ceaușescu a selectat câteva pe care i-ar fi plăcut să le cumpere pentru ea și soțul ei. Amândoi se pregăteau să plece din cameră, lăsându-ne pe noi doi, adică pe generalul Pacepa și pe mine, să negociem cel mai mic preț cu putință. În momentul în care președintele era pe punctul de a ieși pe ușă, s-a întors către miniștrii și consilierii lui și i-a

îndemnat cu mare generozitate să se simtă liberi să târguiască și ei orice le-ar fi făcut plăcere. Cinica invitație a fost primită, firește, în prezența lui, cu vii mulțumiri, iar în absența lui, cu râsete înfundate la ironia situației, căci averea de care dispuneam în acel turneu prezidențial nu depășea precara sumă de 25 de dolari pe cap de demnitar.

În ce privește problema negocierii prețurilor, situația s-a dovedit grea, chiar dură. Vânzătorii puteau reduce prețurile până la un prag sub care, s-au plâns ei, erau confrunțați cu un faliment sigur. Elena Ceaușescu ne-a tot trimis înapoi, respingând ultimele lor oferte și insistând să mai facă o reducere. Când am ajuns într-un impas iremediabil, m-am dus la generalul Pacepa ca la o ultimă instanță: „Negustorii nu mai cedează; au spus că acesta este ultimul lor preț, altfel pleacă. Ce facem?” Privindu-mă direct în ochi prin lentilele groase ale ochelarilor, cu mușchii obrazului contractați într-o zvâcnire nervoasă, a pronunțat un singur cuvânt: „Plătim.” M-am întrebat ce vrea să spună cu acel plural, întrucât în ce mă privește eram, firește, aproape fără niciun ban și, în plus, nu eu dispuneam de baierile pungii.

În dimineața plecării din Tunis, în timp ce așteptam pe terasa reședinței adunarea delegației, îl văd pe Nicolae Ceaușescu că iese din clădire furios nevoie mare, gesticulând violent. „Câțiva dintre oamenii noștri au șterpelit săpunul și alte cosmetice puse de tunisieni în băi ca să le folosim cât stăm!” După ce a spus acestea, s-a înapoiat în reședință, în timp ce generalul Marin Neagoe, prins cu garda lăsată și pe picior greșit, a rămas interzis, fără a înțelege despre ce este vorba. „Acuzațiile tovarășului nu sunt întemeiate, Marine!”, am protestat. „Nimeni din personalul românesc nu a făcut așa ceva. Adevărul este că servitorii tunisieni au intrat, după ce ai noștri au împachetat și au plecat din cameră, ca să strângă toate lucrurile. Eu i-am văzut.” Era adevărul gol-goluț: mă

aflam în reședință așteptând răbdătoare să mi se spună ce urma să fac potrivit programului și văzusem totul. „Du-te și spune-i!” mi-a zis generalul. „Nu, nu voi face asta. Nu eu îl informez pe președinte. Aceasta este treaba ta.” S-a învoit și a dispărut în spatele ușii de la intrare. Puțin mai târziu a revenit din reședință senin și destins. „I-am spus. S-a liniștit când a auzit că nimeni din personalul nostru nu este de vină. I-am spus că tu ai văzut totul.”

Ceremonia de la plecare s-a desfășurat fără a mai avea loc vreun incident. Cuplul prezidențial și-a luat rămas-bun de la domnul și doamna Bourguiba care, în timp ce avionul luneca din ce în ce mai repede pe pistă, încă mai făceau cu mâna către oaspeți și dispăreau încet din raza noastră vizuală. Imaginea acelor doi arabi umani, decenti și inteligenți, care își reprezentau țara cu demnitate și bună dispoziție, îmi este încă trează în memorie.

AFRICA DE EST

În timpul celei de-a doua jumătăți a anilor '70, un vânt uscat al revoluției socialiste a măturat continentul african, pârjolind economia fragilă a câtorva țări și debilitându-le și mai fragilele instituții democratice, înființate în urma vacuumului politic creat de plecarea puterilor coloniale. Cu asistența lungului braț care urmărea expansiunea sub sloganul „revoluției mondiale”, au început să răsără pe continent regimuri marionetă, mai ales în zone considerate „centuri slabe”, apte să cadă mai ușor sub influența acestuia. Metoda nu era prea complicată, s-ar putea spune chiar simplă: găsirea de oameni lipsiți de scrupule, în general recrutați din centre convenabile de genul Universității Lumumba, gata să-și facă intrarea sub forma loviturilor, și recurgerea la o marfă tradițională care plătește întotdeauna dividende ale îndatorării – armamentele. Nu e nevoie să fii un mare și experimentat politician pentru a discerne ce se află în spatele acestui lanț de evenimente petrecute în Africa și în alte părți ale lumii.

Deși sunt o novice în materie de probleme politice, prezint această situație de ordin general a Africii cu singurul scop de a arunca lumină asupra fundalului pe care Nicolae Ceaușescu și soția lui, amândoi ajunși lideri absoluți ai României, au decis să întreprindă vizite oficiale într-un număr mare de țări când acasă populația era constrânsă treptat și inexorabil să-și strângă cureaua aproape peste limita de îndurare.

Sudan

În seria vizitelor est-africane la nivel înalt a figurat pe primul loc Sudanul, țară cu o alcătuire ciudată dintr-o populație negroidă, creștină și animistă în sud, și una arabo-islamică în nord, care după abolirea condominiului anglo-egiptean a avut parte de frecvente izbucniri secesioniste.

La data vizitei lui Nicolae și a Elenei Ceaușescu, țara era condusă de un militar, Nimeiry, care a luat frâiele puterii în urma unei lovituri de stat. Cu o mână forte, noul președinte lupta din greu să prevină dezmembrarea celor nouă provincii ale țării și să întoarcă această tendință într-o direcție centripetă. Sarcină grea, ținând seama de numeroasele ambiții contradictorii ale principalelor grupări politice și paramilitare.

Sub conducerea președintelui Nimeiry, Sudanul părea totuși pacificat, așa încât în momentul aterizării avionului prezidențial român pe aeroportul din Khartum, singurul inconvenient întâmpinat de delegație a fost soarele arzător și vântul insuportabil de fierbinte, care făcea capitala sudaneză vestită ca unul din polii de căldură din lume. Este, într-adevăr, nevoie de o mare bravură să stai în picioare și îmbrăcat potrivit etichetei în tot timpul ceremoniei oficiale de bun venit la o temperatură de 50° Celsius. Pe parcursul desfășurării ceremoniei îmi trecea prin minte că nu este ușor pentru un străin, cum poate unii sunt înclinați să creadă, să se stabilească permanent în asemenea locuri, darămite să clădească un imperiu.

După ce au reușit să treacă de supliciul ceremoniei, președintele Ceaușescu și soția, precum și delegația și personalul, s-au grăbit să ajungă la confortul oferit de aerul condiționat al reședinței pusă la dispoziția vizitatorilor și suitei lor.

Khartum, capitala Sudanului, cu numeroasele lui cartiere contrastante, trezește în amintire campaniile înverșunate duse de generalul Gordon și, mai ales, de legendarul Lord Kitchener, și de neîncetatele insurgențe mahdiste care au dat britanicilor atâtea dureri de cap. Pentru mine însă, lucrul cel mai impresionant la Khartum a fost amplasarea unică a acestuia exact la joncțiunea dintre Nilul Albastru și Nilul Alb, raritate asemănătoare, după cunoștința mea, numai așezării Belgradului la confluența Dunării cu Sava.

Farmecul pitoresc al reședinței ocupate de cuplul prezidențial și de restul delegației se datora proximității imediate a acesteia de malul Nilului Albastru. Priveliștea de pe terasa conacului, mai ales seara, a undelor scânteietoare de la suprafața fluviului oferea un spectacol de neuitat.

Dar Elena Ceașescu nu era nici informată, nici interesată de faptele eroice ale generalilor britanici în Sudan ori de emoția prilejuită la vederea celor două fluvii gemene, care-și unesc forțele pentru a da viață deșerturilor sudaneze și egiptene până departe pe țărmul Mării Mediterane.

Nu este prea mult de spus despre activitățile delegației, în afara convorbirilor oficiale, la care nu am asistat, limba de lucru fiind araba. În acest scop, colega mea de traducere, Nuți, fusese deja trimisă la Khartum înainte de sosirea delegației, așa încât de la începutul vizitei și până la sfârșit ea a tradus pentru președinte și pentru soția lui. Cu toate acestea, eu m-am aflat tot timpul în cortegiul de oficialități și gărzi, format potrivit practicii obișnuite, pentru a o însoți pe Elena Ceașescu în vizitarea orașului. Ceea ce a atras atenția ei și a întregului grup a fost îndeosebi modul original al aurarilor de a modela prețiosul metal în formele și tiparele dorite. Stăteau așezați în fața prăvăliilor cu picioarele încrucișate și mânuiau cu dibăcie micile lor ciocane și pile, producând astfel incredibil de frumoase piese de bijuterie care purtau amprenta tradiției locale

a acestei meserii. Membrii grupului din preajma Elenei Ceaușescu nu s-au putut abține să-și exprime – firește, fără ca ea să audă – uimirea față de modul neglijent în care aurarii lăsau să cadă în praful străzii pudra de aur ce cădea de pe pilele folosite să netezească suprafața metalului. „Ce risipă!”, își șopteau ei unul altuia, având cu siguranță în minte că acasă nici măcar un gram de aur nu se putea găsi pe piață.

Nici nu se punea problema cumpărării micilor amulete de aur și argint care îmbiau trecătorii – nimeni din grup nu-și putea permite, așa încât ne-am mulțumit să le admirăm în vitrine.

Etiopia

Țara care pentru mine a reprezentat o demonstrație elocventă a schimbărilor fatale petrecute în Africa din punct de vedere politic și social a fost Etiopia. Motivul l-a constituit faptul că o mai vizitasem la mijlocul anilor '60, când încă mai era o monarhie respectată pe continent și în afara acestuia. Comparația s-a dovedit a fi un exercițiu dureros. Apuse erau zilele strălucirii imperiale, ale splendorii palatului păzit de doi gheparzi, ale pajiștilor și parcului cu vegetație luxuriantă și flori multicolore.

Am sosit la palat direct de la aeroport. O ploaie torențială care nu se mai oprea a compromis întreaga ceremonie de primire și ne-a gonit pe toți, etiopieni și români, în mașini, uzi learcă și incapabili de a ne conforma cu mai mult decât cerințele protocolare elementare. Avionul îi scuturase violent pe pasageri, iar bravii noștri piloți se învârtiseră în jurul

capitalei Addis Abeba de mai multe ori până să găsească un coridor adecvat și curenți favorabili de aer pentru ca avionul să poată ateriza în siguranță. Din călătoria mea anterioară în Etiopia știam că la Addis, oraș situat pe un platou înalt, era dificil de ajuns cu avionul chiar pe vreme bună, darămite pe furtună.

Programul a inclus sesiuni plenare ale celor două delegații, în prezența atât a lui Nicolae, cât și a Elenei Ceaușescu, la care am fost de față, dar nu am tradus. Era ușor de observat că Elena Ceaușescu asculta fără interes schimbul de informații și opinii ale celor doi lideri. A acordat la fel de puțină atenție explicațiilor date de soția lui Mengistu Haile în timpul vizitei capitalei, acum un oraș mort, lipsit de activitățile comerciale înfloritoare și de piețele abundente de mai înainte. Doamna Haile și-a condus vizitatorul la un fel de memorial al eroilor revoluției în fața căruia i-a dat explicații despre lupta lor de eliberare de sub jugul imperial. A omis să menționeze uciderea nemiloasă a bătrânului împărat și a familiei sale în baia de sânge declanșată de soțul ei pentru a pune mâna pe putere.

În timpul meu liber am rătăcit prin camerele goale ale palatului, care nu mai erau însuflețite de prezența vechilor locatari și rămăseseră lipsite de personalitatea pe care aceștia le-o confereau în anii de odinioară. Am încercat un sentiment de tristețe când am ajuns în marele salon, unde în trecut împăratul se întreținea cu oaspeții de seamă, iar acum, lipsit de strălucire și năpădit de mucegai, nu conținea alt decor decât un uriaș portret al noului președinte care se holba de pe perețele rămas gol. Cei doi gheparzi, acum bătrâni și jigăriți, încă rătăceau prin parcul păraginit, cu cozile atârând inerte, ca pentru a arăta că vremurile când inspirau teamă au trecut de mult.

Singura persoană care-mi mai amintea de vizita anterioară era o doamnă energică, ce încă ocupa funcția de șef al Proto-

colului și de care regimul nou instalat nu se putea dispensa datorită cunoștințelor sale în materie. S-a dovedit un factor-cheie în organizarea recepțiilor și a dineurilor care, deși nu aveau distincția de mai înainte, erau cel puțin decente și se desfășurau fără cusur. Masa de la dineu era încă ornată cu figurinele de argint și cu flori, iar chelnerii încă serveau cu mânuși albe. „Bună idee! Merită reținută!”, a remarcat Elena Ceaușescu în privința chelnerilor înmănușați. Lingurile, furculițele și cuțitele de aur folosite la dineurile împăratului, ca și decorațiile de argint, erau încă acolo.

Cineva care a știut că mai fusesem în țări africane, printre care Somalia și Etiopia, singurul de altfel, a fost generalul Vlad. Aceasta pentru că i-am spus eu. Știam că va socoti fără sens să îi spună și ei. Singurul comentariu pe care l-a făcut pe un ton oarecum melancolic a fost: „Când vei vizita din nou aceste țări și probabil altele, vei vedea că nu mai sunt ceea ce au fost!”

La Addis Abeba am încercat zadarnic să găsesc în magazinele care încă mai existau faimoasa „Stea a Etiopiei”, o broșă de aur în cinci colțuri cu un design gravat în relief imitând pietre prețioase. Nu mi-a trebuit mult să îmi dau seama că era o iluzie să caut steaua, de vreme ce magazinele de bijuterii care le vindeau odinioară fuseseră spulberate de vârtejul revoluției socialiste.

Contrastul accentuat dintre odinioară și azi a fost întregit în momentul în care, la sfârșitul vizitei, s-a trecut la acțiunea protocolară și tradițională de împărțire a cadourilor: dacă în vizita anterioară am primit o magnifică brățară imperială de aur, de această dată m-am trezit cu o modestă brățară de fildeș care, trebuie să recunosc, mi-a împodobit încheietura mâinii mult mai des decât cealaltă.

În vâltoarea pregătirilor de plecare, l-am văzut pe generalul Vlad dând comenzi ofițerilor din subordinea sa. Am fost plăcut

impresionată de tonul calm, prevenitor și aproape colegial cu care împărțea ordinele. Nicio urmă de comandă militărească în voce. Nu m-am abținut să nu remarc: „Credeam că armata este altfel. Cum se face că la dumneavoastră este așa?”. Răspunsul generalului a fost: „Stimată doamnă, armata este cum o faci. În definitiv, eu sunt la bază profesor!”

Potrivit itinerarului stabilit pentru turneul președintelui, înainte de a zbura spre Zimbabwe, delegația urma să se oprească într-o scurtă escală în capitala Somaliei, Mogadiscio, situată pe țărmul Oceanului Indian.

Somalia

Vechea reședință „Casa d'Italia” care în trecut adăpostise delegația română la nivel înalt la mijlocul anilor '60 fusese lăsată să se ruineze de revoluționarii ajunși la putere, astfel încât cuplul Ceaușescu și colaboratorii au fost instalați într-o reședință construită de curând.

Gazdele s-au străduit cât au putut să salveze aparențele în haosul general care domnea la Mogadiscio, în ciuda sau poate din cauza disciplinei de fier impusă de militari.

Au fost organizate o recepție și un dineu în aer liber, ambele destul de reușite, urmate de cântece și dansuri somaleze. Singurul neajuns a fost că, în momentul în care s-a ajuns la discursuri, sistemul tehnic a căzut, împiedicând astfel pe cei doi lideri să se facă auziți de mai mult decât cei câțiva demnitari din imediata lor apropiere. La dineu, cuplul prezidențial român a fost foarte frugal, de-abia atingându-se de mâncarea și băuturile aduse la masă. Numai după dineu, când cei doi

s-au aflat singuri la reședință, au fost serviți de Melinte cu felurile de mâncare și băuturile nelipsite când călătoreau în străinătate.

Mogadiscio emana un inconfundabil aer de sărăcie, portul era infestat de viciu și murdărie, piața, în trecut pitorească și abundentă, ca și centrul comercial, deveniseră niște locuri părăsite. Te întrebai cum de acei oameni, femei și bărbați înalți și zvelți, ale căror trăsături trădau o frumusețe pe care o poți găsi numai la indieni, se puteau descurca în viața de zi cu zi în absența vădită a unui minim de mijloace de subzistență.

Ca și la Addis, am încercat să văd dacă mai existau locuri în care să găsesc bine-cunoscutele „Stele ale Somaliei”, asemănătoare cu cele din Etiopia. Câțiva negustori temători au îndrăznit să-mi arate pe furiș câteva piese pe care le țineau ascunse sub tejghea. Elena Ceaușescu nu a fost interesată. „Mi-au dat o stea din asta de care zici tu, așa că nu mai am nevoie să cumpăr una!”

Zimbabwe

În Zimbabwe vizitatorii la nivel înalt din România au fost primiți cu mare căldură și ospitalitate, atât de președintele Banana și de prim-ministrul Mugabe, cât și de soțiile acestora. Vizita a început cu o ceremonie de bun venit, în care garda de onoare a mărsăluit și a prezentat salutul în stil englezesc. Oficialitățile țării, bărbați și femei deopotrivă, erau îmbrăcați la fel ca oaspeții europeni, fanfara militară a executat imnul național român, eticheta protocolară purta marca distincției și a sobrietății, iar organizarea era impecabilă.

Era o vizită de răspuns pe care președintele și soția sa o făceau în Zimbabwe. Cu câțva timp în urmă, prim-ministrul Mugabe și soția lui, Sally, fuseseră într-o vizită oficială în România, împreună cu o numeroasă suită. Vizita în țara noastră fusese umbrită oarecum de îmbolnăvirea neașteptată a doamnei Mugabe, care a trebuit să fie internată de urgență la spital, ca urmare a sfatului medicilor români, pentru a primi un tratament adecvat. La dispoziția bolnavei fusese pus practic un întreg apartament din spital, iar la patul său s-au aflat cei mai experimentați urologi pentru a o ajuta să iasă din criză. Elena Ceaușescu i-a făcut o vizită la spital, oferindu-i flori, interesându-se de progresele realizate în urma tratamentului și urându-i însănătoșire grabnică. Am însoțit-o și am văzut cât de mișcată a fost atunci doamna Mugabe de gestul prevenitor al Elenei Ceaușescu. În momentul în care a ieșit din criză, însoțită de un specialist român, doamna Mugabe a fost transportată, pe targă, cu avionul la Londra pentru continuarea tratamentului. Ulterior am auzit că doctorii britanici au avut numai cuvinte de laudă pentru colegii lor români, subliniind că intervenția și acțiunea promptă a acestora din urmă contrbuiseră substanțial la scoaterea pacientei din zona de pericol.

Acum, la Harare, prim-ministrul Mugabe și soția, care părea că se refăcuse, au făcut posibilul și imposibilul să primească, cu o ospitalitate ieșită din comun, pe liderul român și pe soția sa, în semn de recunoștință față de manifestările de prietenie și spijin de care s-au bucurat în timpul vizitei lor în România.

Cuplul prezidențial a locuit într-un conac impunător care am bănuir că servise drept reședință guvernatorului britanic în perioada colonială. Era tipic englezesc sub aspectul mobilierului și al obiectelor decorative, confortabil, dar nu ostentativ, cu un farmec completat de o vastă terasă înflorită și de o paște întinsă, bine întreținută. Reședința, ca de altfel întregul

oraș, era înconjurată de o vegetație de un verde intens, iar clima răcoroasă și plăcută te făcea să crezi că nu te aflai în Africa ecuatorială, ci în vreo stațiune de munte din Anglia sau Elveția.

După cum era de așteptat, hotelul unde au stat câțiva membri ai delegației și personalul tehnic, inclusiv eu, se ridica la nivelul standardelor internaționale – serviciul, bucătăria și tot restul. Friptura servită la restaurantul hotelului nu era mai puțin gustoasă decât cea din Buenos sau Rio.

Cea mai mare parte a timpului am petrecut-o la reședință, pentru a răspunde la apel dacă programul oficial sau neoficial al Elenei Ceaușescu o cerea. Când nu eram ocupată, stăteam în șezlongul de pe terasă, unde o măsuță era constant aprovizionată cu aperitive, băuturi și răcoritoare, sorbind din ceașca mea de ceai și stând de vorbă cu oricine se întâmpla să se salveze de la sarcina nu prea plăcută de a lucra sau de a se întreține cu principalii locatari ai reședinței. Ministrul de externe Ștefan Andrei ieșea din când în când din clădire cam „ciufulit”, pentru a mai servi un pahar, a mai fuma o țigară sau a face o plimbare pe pajiștea conacului.

În timp ce ne bucuram de climatul înviorător care domnea la Harare, Zoe Ceaușescu se plângea mamei sale la telefon că Bucureștiul era lovit de un val de căldură fără precedent. Această știre mi-a amintit că exact în acea perioadă a anului colegele mele de la facultate asudau împreună cu tinerii candidați la sesiunea examenului de admitere la ASE.

O confirmare a situației climatice a României în acele zile a fost primită într-o depeșă de rutină care conținea un raport sumar privind prognoza meteo și efectele secetei provocate de caniculă. După citirea telegramei, Elena Ceaușescu s-a arătat îngrijorată: „Ia telegrama, Violeta, și citește-o! Zoe a mea a avut dreptate. Căldura de la București este insuportabilă!”. Mi-a dat bucata de hârtie și am citit-o, încercând să-mi

imaginez cum se descurcau cei de acasă pe căldurile acelea. Instinctiv am privit în josul foi și am văzut că raportul era semnat de înalta oficialitate de partid și de stat însărcinată cu clima și apele României: Ion Iliescu.

La dineul oficial oferit de partea zimbabweană, discursul prim-ministrului Mugabe a abundat în expresii de gratitudine și apreciere față de oaspeții străini. Sentimente similare au fost exprimate și de sora doamnei Mugabe, care fusese alături de soția prim-ministrului în timpul vizitei în România, asistând-o permanent când s-a îmbolnăvit. A venit să o vadă pe Elena Ceaușescu la reședință, pentru a reitera recunoștința familiei pentru sprijinul acordat la București în momentele grele și, de asemenea, pentru a-și exprima speranța că șederea delegației române în Zimbabwe este plăcută.

Plăcută a fost, într-adevăr, dar în felul de a fi al Elenei Ceaușescu, pentru a nu spune mai mult. În timp ce eu și generalul Iulian Vlad am plecat ca de obicei în centru pentru a căuta obiecte de artizanat local ca amintiri ale vizitei, Elena Ceaușescu a decis dintr-odată că și ei i-ar plăcea să facă același lucru pe cont propriu, fără ajutorul nostru. Așa s-a întâmplat că, în timp ce exploram vitrinele și casetele de sticlă în care erau expuse diferite articole într-unul din magazinele aflate în centrul comercial, și-a făcut apariția și ea în același magazin, înconjurată de un mic grup de colaboratori, printre care Ștefan Andrei și ofițeri de securitate locali. Ne-am ferit să fuzionăm cu grupul ei, preferând în schimb să batem într-o retragere strategică. Ne-am gândit că nu este cazul să-i tulburăm ieșirea la cumpărături, al cărei rezultat a fost, potrivit constatărilor noastre la întoarcerea la reședință, câteva lăntișoare de argint, probabil cadouri pentru acasă. În timp ce ne aflam în magazin ea a admirat o mică brățară multicoloră de valoare nesemnificativă. Auzindu-i preferința pentru brățara în cheștiune, reprezentantul Protocolului zimbabwean

s-a grăbit să-i îndeplinească dorința, înmânându-i în dar micul obiect. Ajunsă la reședință l-a examinat și, amintindu-și că Ștefan Andrei manifestase și el același interes și considerând că se putea dispensa de un asemenea cadou, l-a chemat pentru a-i spune că poate lua brățara dacă într-adevăr o dorea. Puțin mai târziu șeful Protocolului român i-a pus în mână cutiuța cu jinduita brățară, spunându-i în același timp, cu seninătate, ce sumă avea de plătit. Ministrul a rămas stană de piatră: „Ea vinde un lucru pe care l-a primit cadou?”, a exclamat cu indignare. „În regulă, o să plătesc!”, a adăugat și s-a abținut să mai facă vreun comentariu.

Am stat în liniște pe șezlongul de pe terasă, urmărind fără o vorbă incidentul și gândindu-mă cu amărăciune cât de nesăbuită îi era conduita chiar și față de cei mai apropiați colaboratori, fără să-și dea seama că în cele din urmă o atare conduită va avea efectul bumerangului împotriva propriului eu egoist.

Ziua era aproape pe sfârșite și totuși nu se vedea niciun semn că vom fi învăluiți de tenebrele nopții când, dintr-o dată, ca și când ar fi fost răsucit un comutator, un întuneric neașteptat s-a lăsat pe pământ. Până în ziua de azi nu mi-am putut explica acest fenomen straniu, nemaivăzut nicăieri pe unde am mers, în care noaptea urma zilei fără nicio tranziție treptată care să anunțe muritorilor schimbările alternante ale naturii.

Vizita era pe cale de a se încheia, aproape toate punctele de program fuseseră îndeplinite. Am mai mers cu Elena Ceaușescu într-o scurtă excursie în afara orașului Harare în care ea, soțul ei și restul delegației au fost transportați cu jeepurile la o rezervație care adăpostea fauna sălbatică a țării. Am mai vizitat o plantație mare și o fermă specializată în creșterea animalelor și a unor culturi diferite, o unitate care, după cum s-a văzut, era condusă de străini.

Deja obișnuit să ia decizii în vizitele din străinătate în ultimul moment, spre disperarea celor de la Protocol, președintele a hotărât să sară peste un punct din program ce prevedea o expediție vânătorească pe care organizatorii zimbabweeni o pregătiseră cu mult timp înainte în cele mai mici detalii. A preferat în schimb să facă o incursiune la ambasada română pentru a inspecta noul local al acesteia, de bună seamă o perspectivă temută de personalul diplomatic de la Harare.

Toți cei ce făceau parte din delegație și din grupul tehnic au încercat un sentiment de regret pregătindu-se să părăsească acea țară de vis numită Zimbabwe. Cândva, unul dintre generalii aghiotanți pe lângă președinte a poreclit în bătaie de joc numărul mare al suitei prezidențiale „Cooperativa Alaiul” care urma pe cei doi în vizitele lor în străinătate. Acum „Cooperativa Alaiul”, după ce și-a luat rămas-bun de la gazdele zimbabweene, s-a îmbarcat în avion pentru a călători spre altă țară din regiune – Zambia.

Zambia

În ciuda bogatelor și valoroaselor sale resurse naturale, îndeosebi cupru, Zambia, fostă Rhodesia de Nord, părea a fi sora mai modestă și mai săracă a opulentei vecine din sud. Spre deosebire de primirea sobră și distinsă rezervată vizitatorilor români în Zimbabwe, la Lusaka ceremonia de bun venit s-a transformat într-un festival zgomotos și multicolor, în care garda de onoare a fost eclipsată de bărbați și femei care dansau frenetic, îmbrăcați în costume tradiționale ce le acopereau sumar trupurile. Dansatorii își manifestau entuziasmul prin

strigăte ascuțite și bătăi asurzitoare din tobă. Mai era și un cor care cânta imnuri patriotice și revoluționare ca să încânte urechile liderului român, despre care se presupunea că este sensibil față de acest gen de manifestări. Președintele și doamna Kaunda și-au tratat omologii cu fierbinți sentimente de amicitie, așa cum se cade între vechi cunoștințe, ținând seama că și ei vizitaseră România și se bucuraseră de ospitalitatea tovarășilor români.

Politician populist, numit „Tatăl independenței Zambiei”, care se implicase foarte mult în izgonirea britanicilor din fosta colonie, președintele Kaunda nu se despărțea de eșarfa pe care o flutura cu energie, stârnind entuziasmul militanților. Pentru a le susține moralul, el se alătura corului în executarea spectacolului muzical.

Oficial Zambia se lăuda cu progrese considerabile obținute în anii care au urmat eliberării de sub jugul colonial. Cu toate acestea cercurile informate din țară făceau comentarii mai puțin favorabile, iar criticile la adresa situației reale din țară se traduceau printr-o ușoară alterare a lozincii scandate pretutindeni: „One Zambia, One Nation”, în forma ironică „One Zambia, One Railway Station”.

Departe de a fi luxoasă, reședința cuplului prezidențial era decentă, dar insipidă. Nimic comparabil cu impunătorul conac de la Harare. În privința orașului, pe care Elena Ceaușescu l-a vizitat fără interes, numai pentru a arăta o politicoasă conformare cu programul gazdelor, părea un sat mare pe lângă înfloritorul oraș Harare.

Vizita s-a desfășurat fără evenimente deosebite, cu punctele de program convenite – recepții, întâlniri oficiale și neoficiale, tratative – la acestea din urmă figurând în prim plan relațiile economice și comerciale.

Discuțiile Elenei Ceaușescu cu doamna Kaunda, o doamnă chiar mai puțin vorbărească decât interlocutoarea ei, au fost

presărate de îndelungate momente de tăcere, în absența subiectelor apte de a trezi vreun interes comun. Doamna Kaunda și-a amintit cu plăcere de vizita sa în România și a reiterat mulțumirile ei pentru ospitalitate. „Ce plăcere, bineînțeles, a comentat Elena Ceaușescu după întâlnire, într-o discuție cu mine, dacă te gândești ce cadouri a primit când a fost la București!” În chestiuni de acest gen, memoria Elenei Ceaușescu nu o părăsea niciodată. Era adevărat că în vizita din România doamna Kaunda și-a exprimat dorința de a procura câteva articole pentru garderoba sa, drept care Jeni, o altă coafeză a Elenei Ceaușescu, fusese trimisă cu consemnul de a selecționa o întreagă gamă de articole de îmbrăcăminte menite să o îmbrace pe prima-doamnă zambiană din cap până în picioare. Când au fost aduse la reședință le-am examinat și am fost izbită de lipsa elementară de gust a designerilor, de precaritatea croielii și a nuanțelor de culoare. „N-ai putut găsi lucruri mai reușite?” „Doamna Violeta, a răspuns Jeni exasperată, sunt cele mai bune pe care le-am putut găsi. Și încă a trebuit să capăt permisiune ca să intru în sala de prezentare a fabricii; dacă dumneavoastră credeți că se poate găsi altceva pe piața noastră vă înșelați. Toate sunt pentru export!” Nu am mai insistat, pusă în fața evidențelor. A fost totuși un articol care a pus probleme, anume o haină de blană de producție autohtonă nu prea elegantă, dar destul de valoroasă pentru cei de la Protocol care nu știau dacă era cazul să o includă sau nu în categoria cadourilor. Am aflat de la unul dintre colaboratorii cuplului că problema a fost supusă personal președintelui Ceaușescu pentru obținerea aprobărilor. Dacă a fost un gest generos sau calculat (cuprul atârna greu în balanță) este greu de spus. Cert este că a dat undă verde ca haina de blană să meargă împreună cu celelalte daruri destinate doamnei Kaunda.

La Lusaka Elena Ceaușescu părea fericită, iar motivul acestei stări de spirit a ieșit curând la iveală: „Nu știai? Fiica mea, Zoe, tocmai s-a măritat. Băiatul este bun, se poartă frumos („Bine face!”, am gândit eu). Este deosebit! Din când în când, noi mai bem câte ceva, dar el nu se atinge de băutură, preferă ceaiurile medicinale.” I-am prezentat felicitări și i-am dorit Zoei o căsătorie fericită.

La sfârșitul vizitei ne aflam împreună în mașină în drum spre aeroport. „Mă întreb unde poate fi doamna Kaunda, nu o văd pe aici”, am spus. „Bineînțeles că nu o vezi. Ar fi trebuit să fie în mașină cu mine!” Și a continuat ironic: „I s-o fi îmbolnăvit unchiul și stă la patul lui!” Întrucât nu părea să-i lipsească, Elena Ceaușescu nici măcar nu s-a sinchisit că doamna Kaunda încălca în acest fel cerința protocolară de a o conduce la aeroport. În orice caz, cu sau fără doamna Kaunda, ceremonia de rămas-bun a avut loc conform programului, iar noi ne-am aflat din nou în avion, călătorind spre ultima etapă a turneului Africii de Sud: Mozambic.

Mozambic

Liderul pe care soții Ceaușescu mergeau să-l viziteze, Samora Machel, avea o personalitate atât de extravagantă, imprevizibilă și neortodoxă, încât reușea să-i stânjenească pe toți bărbații de stat străini care se întâmpla să intre în contact cu el. Cu toate acestea, cei doi lideri erau vechi cunoștințe. Samora Machel fusese în România de mai multe ori, iar Nicolae Ceaușescu mai vizitase o dată Mozambicul, când capitala țării încă mai purta numele de Lourenço Marques.

În consecință, toți membrii delegației se pregăteau de o primire cordială la aeroport, exceptând o singură persoană, ale cărei temeri și preocupări față de conduita lui Machel erau evidente – Angela. Lingvistă foarte experimentată, care lucra la Radiodifuziunea din București, Angela fusese interpreta de portugheză a cuplului prezidențial român la cele câteva întâlniri prilejuite de vizitele lui Samora Machel în țara noastră. Necazul ei a început când liderul mozambican îi dăduse insistent de înțeles că, spre marea ei supărare, o place. Pe măsură ce se apropia capitala Mozambicului, temerile ei erau că imprevizibilul președinte Machel ar putea să se năpustească întâi la ea să o îmbrățișeze, așa cum mai făcuse o dată în trecut, și abia după aceea să-i salute pe oaspeți. Am simpatizat cu ea, cu atât mai mult cu cât în tot cursul turneului, neavând nimic de făcut, Angela s-a dovedit a fi o tovarășă de arme neprețuită. O adevărată prietenă la nevoie, ea era aceea care îmi supraveghea bagajul să nu se piardă în timpul transportului, se îngrijea ca lucrurile trebuincioase să-mi fie puse la îndemână, chiar mă ajuta la călcatul rochiilor atunci când, sub presiunea timpului, nu o puteam face eu însămi. Într-un cuvânt, o fată superbă, căreia i-am rămas îndatorată până în ziua de azi.

Acum Angelei îi era imposibil să evite luminile rampei, întrucât trebuia să stea în preajma președintelui și a Elenei Ceaușescu, gata de a interveni cu traducerea. Tot ceea ce putea face era să fie pregătită pentru orice i s-ar fi putut întâmpla.

Avionul a aterizat, delegația a coborât, ceremonia de bun venit a început și, contrar celor mai negre temeri ale Angelei, Samora Machel s-a purtat cum se cuvine, conformându-se, în stilul său flamboiant, cu eticheta cerută. Cu toate acestea, spre amuzamentul vădit al soților Ceaușescu, pe toată durata vizitei nu a pierdut niciun prilej de a-și arăta afecțiunea față de biata

Angela, a cărei contribuție la cauza socialistă îi solicita eforturi aproape peste puterile ei.

Samora Machel s-a dovedit a fi o gazdă îndatoritoare și ospitalieră. A pus la dispoziția înalților săi oaspeți ce avea mai bun în oraș ca reședință și facilități necesare.

Conacul mobilat cu gust, unde au locuit cuplul prezidențial și o parte din delegație, era construit într-un inconfundabil stil colonial, iar dispunerea grădinilor de flori și a parcului părea deosebit de studiată.

Hotelul în care m-am instalat fusese complet restaurat și readus în stare de funcționare doar cu câteva luni înaintea sosirii noastre, de către o companie portugheză al cărei personal fusese rechemat în momentul în care expertiza acestuia devenise imperios necesară: clădirea abandonată începuse să se prăgănească. De fapt în lipsa mâinii de lucru calificate și a organizării, întregul oraș își pierduse din luciul prosperității: magazinele de lux fuseseră închise, iar modernele facilități turistice aliniate de-a lungul plajelor însorite ale Oceanului Indian dispăruseră cu desăvârșire. Căci Lourenço Marques, ulterior devenit Maputo, fusese un centru de atracție pentru turiștii înstăriți, ca și pentru milionarii portughezi și din alte țări, care veneau aici cu amantele pentru a-și petrece discret vacanța. Baierile pungilor lor larg deschise contribuiau la crearea de locuri de muncă pentru locuitorii orașului.

Elena Ceaușescu a cedat cerințelor protocolare, acceptând să facă un tur al orașului. Centrul și alte cartiere s-au dovedit lipsite de interes, nu era nimic de cumpărat ca suveniruri; a mai mers să vadă portul, însă locul părea părăsit, nu se vedea picior de docher sau de alt lucrător portuar, iar două sau trei vase comerciale se legănav leneș în largul coastei în apele verzi-albastre ale oceanului.

O parte din delegații care îl însoțiseră pe președinte în vizita precedentă din Mozambic erau uimiți să vadă contrastul

dintre orașul înfloritor pe care îl văzuseră cu acel prilej și locul șters, sărăcăcios pe care îl vedeau acum. „Nu îți poți imagina în ce măsură s-a schimbat în rău acest oraș, este incredibil”, mi-a spus unul dintre ei, adăugând cu ironie amară: „Acestea sunt binefacerea socialismului lui Machel!” Interesant comentariu, având în vedere că era făcut de unul din demnitarii lui Ceaușescu.

Câteva acțiuni la care președintele și soția au participat nu au făcut altceva decât să amplifice tabloul sumbru de ordin general. Una dintre unitățile vizitate, o fabrică părăsită de portughezi și condusă acum de ruși, producea țesături de proastă calitate. Unii dintre mozambicanii care serveau drept ghizi spuneau că rușii preluaseră principalele pârghii ale economiei în schimbul asistenței acordate (și al armamentelor). Importau din Mozambic tot ceea ce credeau că merită luat, în baza unui acord barter.

Seara dinaintea plecării a fost rezervată pentru un dineu oferit de Samora Machel în cinstea oaspeților. Principalii actori la dineu au rostit discursurile de rigoare. Cel al lui Machel a fost colorat, presărat ici și colo cu aluzii triviale, pe care Angela s-a străduit în van să le atenueze. La auzul acestora, Elena Ceaușescu, care în acțiunile oficiale își lua o postură sobră, făcea fețe-fețe, dorindu-și un grabnic sfârșit al dineului.

Dar totul e bine când se sfârșește cu bine. Turneul african se încheiase și toată lumea era bucuroasă să se întoarcă acasă. Nu avea să fie ultimul turneu. Urma să mai aibă loc unul în care neobositul lider român se pregătea să exploreze alte coaste ale continentului.

AFRICA DE VEST

Turneul la nivel înalt al țărilor din Africa de Vest a făcut necesară includerea în personalul tehnic al delegației interpreți atât de franceză, cât și de engleză, deoarece recurgerea la una sau cealaltă din cele două limbi era în funcție de statul care, acum independent, fusese în trecut sub autoritatea Republicii Franceze sau a Regatului Unit. Drept consecință, uneori nu aveam de lucru și dispuneam de timp liber, alteori eram ocupată, însoțind-o pe Elena Ceaușescu când programul său oficial cerea acest lucru și traducând discuțiile pe care le avea cu diferite doamne, îndeosebi soțiile demnitarilor.

Ghana

Prima țară vizitată în turneul vest-african a fost Ghana, fostă colonie britanică purtând numele poetic de *Coasta de Aur*, care și-a câștigat independența sub conducerea militantului politic Kwame Nkrumah. La data efectuării vizitei, acesta fusese înlăturat printr-o lovitură de stat, puterea fiind preluată

de un ofițer de rang inferior al armatei ghaneze. Noul nume al țării provenea de la vechiul imperiu al Ghanei, având capitala la Tombuctu.

Întrucât engleza era limba vorbită de cea mai mare parte a populației, în afara limbilor și a dialectelor tribale locale, m-am aflat alături de Elena Ceaușescu atunci când programul o cerea. Ca de obicei, imediat după micul dejun îmi părăseam locuința, un hotel decent, curat, deși de mai puțin de trei stele, situat în centrul orașului Accra, pentru a ajunge la reședință.

La sfatul medicului delegației, cu toții aveam grijă în alegerea felurilor de mâncare servite la hotel și chiar la reședință. Pentru a fi în siguranță, ne limitam la cartofii prăjiți și, în loc de apă, șampania franceză care, destul de curios, se găsea în cantități impresionante.

În timp ce Elena Ceaușescu participa la tratative, am vizitat Accra, împreună cu soția ambasadorului român, în căutare de locuri sau lucruri de interes pentru ea. Cu tristețe am fost nevoită să-i fac, la întoarcerea din oraș, o descriere puțin încurajatoare. Orașul părea fără viață, centrul comercial etala mărfuri de calitate proastă, iar piața, deși plină de vânzători de legume și fructe, era moartă. Așa cum a remarcat unul dintre ofițerii care ne însoțeau: „Aici toată lumea vinde, dar nimeni nu cumpără; ce comerț e ăsta?”.

Am persistat însă în căutările noastre și strădaniile depuse au dat roade. Am găsit un magazin în care se vindeau materiale de bumbac cu desene și culori tradiționale, care ar fi putut prezenta interes. Am făcut o colecție din aceste materiale, pe care le-am prezentat Elenei Ceaușescu. Le-a examinat și a ales câteva.

În timpul recepțiilor și prânzurilor, am ocupat un loc departe de centrul mesei, unde se aflau cei doi președinți, soțiile lor și delegații principali. În mod surprinzător, fiul cuplului român, Nicu, a căutat un loc mai ferit, alături de al

meu, în loc să ocupe un loc care intra în raza vizuală vigilentă a mamei sale.

Momentul central al vizitei l-a constituit, fără îndoială, dineul oficial oferit de gazdă, precedat de un spectacol plin de culoare, de cântece și dansuri. Printre oficialitățile invitate să participe s-au aflat câțiva „regi” locali, șefi tribali îmbrăcați în veșminte impunătoare și purtând coroane aurite ca semn al poziției de înalți demnitari deținută în țară. Au venit într-un fel de paradă solemnă prin fața celor prezenți, unul după altul, în șir indian, șir ce părea că nu se mai termină. M-am uitat la ei cu mai multă atenție și, spre surprinderea mea, am observat că regii făceau roată revenind, pentru a trece de mai multe ori prin fața invitaților. Foarte ciudat. Am menționat acest lucru unuia dintre ofițerii din suita președintelui, care se întâmpla să stea lângă mine. După ce a privit parada mai îndeaproape, ofițerul a constatat aceeași situație. „Ei să nu-i spui. Las-o să creadă că regii au venit în număr mare să îi salute cu ocazia vizitei!” Nu era prima dată când, după cum am putut vedea, cercul din jurul cuplului prezenta situațiile exact în felul în care celor doi le plăcea să le vadă sau să le audă, și nu potrivit realității mai mult sau mai puțin crude.

A mai fost efectuată o scurtă excursie în afara orașului Accra, pentru ca delegația română să vadă câteva firme, precum și o vizită în capitală la o instituție descrisă de gazde ca un centru de învățământ superior, dar care s-a dovedit a nu fi altceva decât o școală medie obișnuită. Elena Ceaușescu a mers și ea în aceste vizite, dar cu puțin entuziasm, și s-a simțit eliberată când a revenit în climatul binefăcător al aerului condiționat din reședință. Căldura era insuportabilă și ea nu mai era la prima tinerețe.

Nu se poate spune că vizita în Ghana a fost un succes răsunător. Președintele țării era o figură ștearsă, departe de a fi o personalitate, și dacă nu ar fi existat ponderea și forța

armatei pe care o comanda, ar fi trecut ușor drept o perfectă nonentitate. Soția acestuia, o fostă moașă, nu a inspirat-o pe Elena Ceaușescu să găsească vreo temă care să le trezească un interes reciproc. La scurt timp după vizita președintelui Ceaușescu în Ghana am auzit că acea căpetenie militară fusese răsturnată de la cârmă prin aceleași metode pe care ea însăși le folosisese când pusese mâna pe putere.

Mauritania

Cred că singura justificare de a vizita o țară ca Mauritania a fost considerentul propagandistic, întotdeauna prezent când se pune problema consumului intern. Altfel care ar fi sensul de a te lansa într-un ocean de nisip fin, suflat în toate direcțiile de vânturi pustiitoare, nisip care invadează ochii, urechile și nasul oamenilor până aproape de sufocare. Probabil că rațiunea care l-a purtat pe președintele Ceaușescu în Mauritania, în afară de considerentul amintit, consta în marile zăcămintele de fier și cupru ale țării, două materii prime atât de necesare gigantelor facilități industriale create în timpul președinției sale.

Șoseaua pe care delegația s-a deplasat de la aeroport la Nouakchott traversa o regiune deșertică, unde pe alocuri puteau fi văzuți berberi pe jos sau pe cămile, indiferenți la agitația stârnită de trecerea în goană a coloanei de mașini guvernamentale. De-a lungul ambelor laturi ale șoselei se aflau totuși bărbați și femei care, pentru a-și arăta entuziasmul față de oaspeții din România, făceau un zgomot asurzitor bătând din tobe sau lovind orice obiect metalic aveau la dispoziție: tigăi,

ibrice, tăvi, oale, orice era de natură să contribuie la această formă unică de salut.

Nouakchott, o masă de locuințe deșertice fără ferestre, construite din lut dur, se ridica în mijlocul dunelor sahariene neconținut mișcătoare. O clădire mai mare și mai elaborată a servit drept reședință pentru oaspeții de înalt nivel din România, iar un hotel suficient de decent a adăpostit restul delegației.

Am încercat să dau o raită prin centrul orașului, însă vântul arzător care sufla aprig nu mi-a permis să umblu mai mult de câteva minute prin pasajele înguste dintre locuințele răzlețe din interiorul cărora ochi curioși îmi urmăreau mișcările. Nu era nimic de văzut, așa că m-am grăbit la reședință mestecând nisip, orbită de nisip și acoperită complet de nisip. În această privință m-am aflat în dezavantaj în comparație cu locuitorii orașului, eu fiind îmbrăcată ușor și fără nicio protecție, iar ei circulând pe străzi complet acoperiți în largile burnuze maure și basmale de bumbac.

Elena Ceaușescu a avut bravura de a-l însoți pe președinte într-o vizită la ceea ce organizatorii mauritani au numit o fabrică, dar care s-a dovedit a fi un simplu atelier. În restul scurtei șederi la Nouakchott a preferat să stea la reședință.

Președintele Mauritaniei, un african bogat și influent sub aspect politic, avea o soție franțuzoaică, frumoasă, stilată și elegantă, așa cum îi stă bine unei doamne sosite din Franța. A venit o dată sau de două ori să o întâlnească pe Elena Ceaușescu și să o întrețină într-o discuție intimă la care nu am fost de față. Când după aceea am rămas singure la ceaiul de după-amiază, mi-a spus impresiile despre doamna președintelui mauritan. „Mă întreb cum poate face față condițiilor dure ale acestui mediu neospitalier, atât de diferit de cel din țara sa de origine”, am spus eu. „Nu-ți face griji, Violeta, a replicat Elena Ceaușescu, ea nu-și petrece timpul aici. S-a măritat cu un om

bogat, trăiește ca o boieroaică și stă la Paris. Ascultă-mă pe mine!”

Seara, partea mauritană a oferit o recepție în cinstea delegației române. Evenimentul a fost teribil de inconfortabil, întrucât mesele de formă rotundă în jurul cărora oaspeții trebuia să se așeze nu aveau scaune, ci niște taburete joase de piele. Am privit spre masa centrală, ca să văd cum se descurcau președintele Ceaușescu și soția lui în căutarea unei poziții cât de cât confortabile și mi-am dat seama că strădaniile lor erau fără niciun rezultat. Au fost absolviți de calvar când taburetele au fost înlocuite cu scaune obișnuite, bucurându-se astfel de avantajul de a sta la masă într-o poziție firească. Întrucât oferta de scaune era limitată, noi, ceilalți, am fost nevoiți să respectăm tradiția locală de a sta pe taburete, ceea ce ne-a împiedicat să ajungem cu fața la masă, ucigându-ne cu desăvârșire pofta de mâncare. A fost totuși păcat, deoarece gazdele noastre ne pregătiseră oaie friptă, adusă la masă întreagă, din care fiecare mesean a fost servit cu câte o felie enormă, tăiată cu dibăcie de chelnerii mauritani. În ciuda aspectului îmbietor al porției primite, nu m-am atins de ea decât după ce medicul ne-a dat undă verde.

După trecerea atâtor ani de la vizita în Mauritania, încă mi-o mai amintesc ca pe un episod ireal, unul în care mă văd din nou la marginea deșertului Saharei, departe de orice loc unde aş fi putut găsi un sprijin. Providența a vrut să ajung în acel loc imposibil de pe glob, de care mă leagă în mod pregnant amintirea unei fripturi de oaie și a unui ocean de nisip.

După ce a părăsit aeroportul din Nouakchott, avionul a aterizat, după doar câteva ore, în Dakarul vecin. Ofițerii români, care nu avuseseră timp, ca de obicei, să se îngrijească de felul în care apăreau în public, încă mai erau acoperiți la gulere și pe umeri cu nisipul saharian colectat în Mauritania.

Senegal

Cu excepția locuitorilor săi, care în majoritate erau și ei africani subsaharieni, capitala Senegalului arăta mai mult ca un oraș francez din Provence decât ca o localitate din continentul negru. Contrastul dintre orașul pe care tocmai îl părăsisem și Dakar era izbitor.

Delegația română a pășit pe aeroportul nou-nouț, modern, al capitalei Dakar, unde a avut loc ceremonia într-o manieră elaborată, plină de distincție, în care totul te făcea să crezi că te afli în Franța, dacă în locul imnului național senegalez ar fi fost cântată *Marseilleza*. Cuplul prezidențial român și întreaga suită au fost covârșiți de opulența și eleganța etalate deopotrivă de președintele senegalez, de prima-doamnă și de oficialitățile guvernamentale.

Domnii îmbrăcați impecabil, în costume europene de marcă și purtând la mână ceasuri de aur masiv, doamnele purtând toalete „haute couture”, accesorii asortate și bijuterii scumpe – întreaga înaltă societate senegaleză aflată la aeroport a salutat oaspeții sosiți din țara aceea îndepărtată numită România cu o grație naturală, neconvențională, cu care demnitarii străini sunt primiți pe treptele de la Matignon sau Quai d'Orsay. Nicio diferență.

Superba reședință gen „château” a fostului guvernator francez a adăpostit pe președintele Ceaușescu și pe soția sa, precum și pe colaboratorii principali ai acestora, în timp ce restul delegației și personalul auxiliar au fost instalați într-un hotel extraordinar, situat într-o poziție spectaculoasă în imediata apropiere a litoralului. Mi-a fost repartizat un întreg apartament, ornat cu numeroase vase cu flori, băuturi fine și

fructe exotice, cu complimentele managerului. Poate nu era Senegalul chiar Cornul Abundenței, însă bogatele sale resurse minerale și animale gestionate inteligent de un guvern civil îi dădeau suficientă libertate de manevră în sfera economică.

Deși este situat la o distanță relativ mică de Nouakchott, care și el se află la marginea oceanului, nu știu prin ce minune clima de la Dakar era complet diferită de soarele arzător și de nisipul mereu mișcător al climatului mauritan. Aici, la Dakar, atmosfera era calmă și răcoroasă, briza oceanului – plăcută și primitoare. S-ar putea ca deșertul Saharei din Mauritania, pe de o parte, și fluviul impunător ce împrumuta numele țării vecine, pe de altă parte, să justifice această diferență.

Influențată de noul mediu, Elena Ceaușescu era bine dispusă și naviga cu ușurință printre oficialitățile de rang înalt, oamenii de afaceri și doamnele acestora, primindu-le salutul curtenitor cu supremă condescendență. Era total în apele ei. Discutând cu ea, am auzit-o exprimându-și admirația față de doamnele senegaleze pe care le-a întâlnit, pentru eleganța și bontonul lor, întrebându-se de unde și-or fi procurat acele magnifice bijuterii în stil african pe care le etalau.

Pentru ea, dar mai ales pentru mine, care nu am fost solicitată să o însoțesc la convorbiri sau la alte acțiuni oficiale, vizitarea capitalei și a zonelor înconjurătoare s-a dovedit o adevărată vacanță, plină de surprize plăcute. Centrul orașului putea concura cu orice localitate urbană dintr-o țară civilizată: străzi și trotuare curate (pe atunci o rară facilitate oferită pietonilor subsaharieni), pretutindeni grădini și parcuri, o circulație rutieră intensă, dar ordonată, magazine elegante, piețe abundente, comerț susținut, reclame și plăci indicatoare în franceză – aceasta este descrierea sumară a acelui oraș remarcabil.

Coasta de Fildeș

Aceeași atmosferă caracteriza orașul pe care delegația l-a vizitat în următoarea etapă a turneului, anume Abidjan, capitala Coastei de Fildeș, comparabilă în multe privințe cu Dakar, deși pecetea africană era mai pregnantă în capitala ivoariană.

Aspectul remarcabil al ceremoniei de la sosire a constat în faptul că mulțimea venită să ureze oaspeților români bun venit era formată mai puțin din adulți și mult mai mult din copii, mai mici și mai mari, care fluturau stegulețe în culorile naționale ale celor două țări. Toți aceștia ovaționau cuprinși de entuziasm atât la aeroport, cât și pe tot traseul urmat de coloana de automobile în drum spre capitală. Ceva mai târziu, în toate locurile vizitate, am fost plăcut impresionată de natura blândă a locuitorilor orașului, de spiritul lor de toleranță și ospitalitate. Acest spirit îi făcea să se amestece liber și fără prejudecăți cu oameni de alte naționalități, îndeosebi francezi, arabi francofoni și africani veniți din alte țări, toți îndeletnicindu-se cu activități comerciale, industriale și de servicii. Acest conglomerat de naționalități conferea capitalei un aer cosmopolit în care diverse culturi se întâlneau în toleranță, bună înțelegere și prețuire.

În timp ce Nicolae și Elena Ceaușescu s-au instalat în fosta reședință a guvernatorului francez, a cărei arhitectură avea toate caracteristicile stilului colonial, membrii personalului tehnic, inclusiv eu, ne-am bucurat de ambianța și serviciile unui hotel de cinci stele, de o somptuozitate atât de ieșită din comun, încât *Waldorf Astoria* părea antic și total demodat.

Ca parte a programului oficial, președintele și Elena Ceaușescu, conduși de omologii lor ivorieni, au vizitat un vast obiectiv rezidențial alcătuit din locuințe moderne, centre comerciale, zone rezervate activităților în timpul liber și alte asemenea facilități, toate cuprinzând cartiere întregi ale orașului. De asemenea, s-au deplasat cu mașinile în satul natal al președintelui, care suferise și el transformări substanțiale. Ca rezultat al acestora, fostul sat modest devenise o adevărată stațiune dotată cu o infrastructură completă, clădiri rezidențiale moderne, un hotel, mai multe moteluri, o bază sportivă, un cinematograf și alte unități pentru recreere și distracții. Președintele ivorian a vorbit oaspeților despre ambiția sa de a realiza investiții masive în astfel de proiecte sociale pe tot întinsul țării, atât în zonele urbane, cât și în cele rurale, pentru ca în acest fel să grăbească emanciparea populației. El a accentuat că acest vast program național presupunea sacrificii care trebuiau consimțite pentru o cauză bună. Cuplul român asculta în tăcere și, pentru a nu fi mai prejos, președintele Ceaușescu a menționat că și autoritățile române aveau în vedere asemenea programe, mai ales în provincie, unde satele vor fi renovate în așa fel încât să dobândească un aspect urban. Firește, a adăgat el, sacrificiile erau de la sine înțelese, dar poporul urmează partidul, știind că sacrificiile se fac spre binele lui. Ascultând conversația, mă întrebam dacă cei doi președinți aveau aceeași înțelegere a conceptului de „sacrificii”. Tot ce am putut vedea a fost că la Abidjan și în afara acestuia programul de dezvoltare și presupusele sacrificii nu afectau comerțul sau alte activități normale: produsele de consum erau disponibile în piețe și magazine, afacerile se dezvoltau nestingherite, stațiile de benzină livrau combustibil non-stop și, în mod miraculos, lumea nu stătea la coadă ca să

aștepte să îi vină rândul să-și cumpere cele necesare. Foarte curios! Cât privește urbanizarea satelor românești, ideea mi se părea de domeniul grotescului. Făcându-se ecoul gândurilor mele, generalul Alexiu, care pe atunci era aghiotantul președintelui, mi-a șoptit: „Dacă va reține ideea de sacrificii, atunci nu ne văd bine!”

Prospectarea pieței bijuteriilor la Abidjan reclama o îndemânare de expert și prin urmare am făcut apel la o persoană care făcea parte din conducerea hotelului, o franțuzoaică măritată cu un libanez. S-a oferit să-mi țină companie în explorarea cartierului cu magazine de bijuterii, de unde am selectat câteva piese specifice stilului și modelelor africane pe care Elena Ceaușescu le admirase atât de mult la Dakar. Din cele pe care i le-am prezentat la reședință a ales câteva, inclusiv o foarte frumoasă brățară de fildeș montată în aur. Era nu numai frumoasă, ci și scumpă, întrucât, datorită restricțiilor impuse în procurarea colților de elefant, prețul fildeșului urcase atât de vertiginos, încât ajunsese să-l egaleze pe cel al aurului. Nicu Ceaușescu, care întovărășea și el delegația în acel turneu, s-a arătat, la rândul-i, interesat de bijuteriile africane. A venit să le examineze și a ales una sau două pe care le-a achitat din propria lui pungă.

Ca majoritatea fostelor colonii franceze, Coasta de Fildeș s-a înfățișat ca o adevărată moștenitoare a acelei nonșalanțe grațioase și *joie de vivre* care nouă, românilor, ne sunt atât de familiare. În consecință, toți vizitatorii români s-au simțit minunat în frumoasa Coastă de Fildeș, rămânând încântați de tot ce au auzit și au văzut.

Cu toții ne-am urcat în avion pentru a ajunge în capitala ultimei țări care urma să fie vizitată în acel turneu african.

Nigeria

Contrastul dintre Coasta de Fildeș și Nigeria a fost atât de izbitor, încât ai fi crezut că, punând piciorul pe aeroportul din Lagos, ai poposit pe o altă planetă. Survolarea Golfului Guineei în direcția capitalei de atunci a Nigeriei nu a necesitat un timp prea îndelungat, însă, aflați încă sub impresiile pe care ni le formasem despre elegantul Abidjan, Lagosul sobru și neatrăgător a avut asupra noastră efectul unui duș rece după binefacerile unei băi de soare.

Niciodată nu mi-a fost clar de ce guvernele civile din Nigeria a trebuit să fie înlocuite cu forța de către militari pentru a conduce țara cu o mână de fier. Pentru mine, faptul că diferitele provincii ale țării au o tendință centrifugă și că cele două religii principale – islamică și creștină – tind să se excludă reciproc nu constituie un argument suficient. Cred că democrația poate găsi soluții mai bune la aceste probleme decât dictatura.

Oricare ar fi situația, delegația română a venit în Nigeria într-o perioadă când puterea politică intrase pe mâna unui ofițer al armatei. El a fost acela care, înconjurat de o întreagă oaste de membri ai instituției militare, s-a prezentat pentru a face cuvenitele onoruri oaspeților săi de seamă la aeroportul din Lagos. Îmbrăcat în uniformă militară, etalând la piept câteva medalii și decorații și purtând pe cap o beretă cu ceva ce părea a fi un pompon roșu aprins, președintele nigerian mi-a amintit de unul dintre personajele unei operete de Lehár. Faptul că alături de el nu se afla nicio persoană de sex feminin m-a făcut să cred că era holtei, ori că o probabilă soție nu a reușit să-și facă apariția. Prima bănuială pare să fi fost valabilă, de vreme ce pe tot parcursul vizitei a participat la diversele acțiuni oficiale singur.

Pe lângă garda de onoare și fanfara militară, aeroportul era înțesat de militari înarmați pe tot parcursul ceremoniei de bun venit. Am fost urgent urcați în mașini și transportați în mare viteză pe autostrada ce lega aeroportul de oraș și în cele din urmă am ajuns la un complex cu multe cazărmi, separate una de cealaltă printr-un labirint de alei întortocheate. Se mai afla acolo o clădire de mai mari dimensiuni care aducea mai mult cu un buncăr, unde au fost cazați soții Ceaușescu și colaboratorii lor. Restul grupului a fost dispersat în mai multe cazărmi transformate în moteluri. Întregul complex era înconjurat de o masă de soldați și vehicule blindate, ca și cum țara ar fi fost pe picior de război, iar orașul – sub asediu. Atmosfera era tensionată, auzisem că doar cu câteva zile înainte de sosirea delegației române avuseseră loc câteva execuții sumare jos pe plajă. Știrea era suficientă pentru a ne trece fiorii, mai ales că stăteam închiși într-un loc izolat și, atunci când încercam să ajungem la o altă cazarmă sau la cazemata prezidențială, ne bucuram de beneficiul unei escorte militare. Ne-am pus întrebarea de ce era necesară o atare desfășurare de forțe, dar răspunsul a fost greu de găsit.

Vizita a început în acest climat de încordare, însă nu mi-a trecut niciun moment prin minte că avea să se sfârșească pe neașteptate, în plină panică și degradingoladă.

Convorbirile, ca de altfel toate celelalte activități oficiale, inclusiv recepțiile oferite de cele două părți, au avut loc în incinta reședinței prezidențiale, cea mai spațioasă din clădirile complexului. Tratatulele purtate s-au concentrat, cum era și firesc, pe tema petrolului, de vreme ce Nigeria poseda vaste zăcămintele din această materie primă strategică aducătoare de venituri, iar România își proclama expertiza în extracția și prelucrarea țițeiului, precum și în construcția de rafinării petroliere.

În Lagos cuplul prezidențial a fost invitat să viziteze o mare fabrică de textile a cărei conducere a oferit ca amintire un întreg munte de materiale pentru a fi distribuite membrilor delegației și personalului auxiliar. Procedura de repartizare a depins de fantezia sau înclinațiile șefului Protocolului, care, în concordanță cu vechiul lui obicei, a binevoit să mă omită de pe listă. Lili coafeza a fost cea care, la multă vreme după vizită, m-a întrebat: „Cum așa, doamna Violeta, n-ați primit nimic din grămada aia de materiale?” I-am răspuns că nu am primit, la care Lili a exclamat: „V-a șters de pe listă, măgarul!” Nu era nevoie de această confirmare a caracterului individului și a sentimentelor lui față de mine. Cât trebuie să fi suferit văzându-mă mereu prin preajmă și neputând să scape de mine în ciuda încercărilor lui repetate de a găsi o înlocuitoare! Trăiam cel puțin cu acea satisfacție.

Potrivit prevederilor programului, am zburat la Ibadan, care, ținând seama de timpul scurt necesar să ajungem acolo, a părut să nu fie prea departe în interiorul țării. Cu vizitele a două instituții, una economică și alta culturală, cu un prânz și puțină odihnă, ziua s-a scurs pe nesimțite și nici nu am observat apropierea nopții. A circulat ideea, împărtășită aproape unanim, ca grupul de vizitatori români să-și petreacă noaptea la Ibadan și să ia avionul a doua zi de dimineață spre Lagos. Elena Ceaușescu nu a fost de acord și a insistat să revină în capitala nigeriană chiar în acea seară. Cu toate acestea, a prevalat punctul de vedere al președintelui Ceaușescu, anume de a rămâne la Ibadan peste noapte, la care soția lui a cedat cu destulă reticență. Toată lumea a tras la cel mai bun hotel din oraș, a servit masa de seară și apoi a trecut la o binemeritată odihnă după oboseala de peste zi.

Întoarsă la Lagos, delegația s-a împărțit în două pentru discuțiile oficiale, una la nivel prezidențial, cealaltă la nivel de experți, pentru a finaliza textul obișnuitei declarații comune și

al altor documente oficiale, pentru ca apoi să fie supuse aprobării celor doi lideri.

Așa cum cerea eticheta, a venit rândul delegației române să ofere recepția și în acea seară, potrivit orarului convenit, atât gazdele, cât și oaspeții s-au reunit în marea sufragerie a reședinței președintelui român, unde urma să aibă loc evenimentul. Eram așezată pe partea stângă a Elenei Ceaușescu, în timp ce pe partea ei dreaptă stăteau președinții nigerian și român, în această ordine. Fuseseră rostite și traduse discursurile celor doi, primul fel de mâncare fusese servit și pe cale de a fi consumat. Am văzut un ofițer apropiindu-se în mare grabă de președintele Ceaușescu, cu o bucată de hârtie în mână, întrerupând în mod ireverențios conversația acestuia cu omologul său nigerian, pentru a-i înmâna hârtia respectivă. Mi s-a părut straniu că notița nu putea să mai aștepte puțin și că ofițerul își luase riscul de a-l deranja pe președinte chiar în toiul unui dineu oficial. Nicolae Ceaușescu a citit nota în liniște, a privit la soția lui și, fără a scoate un cuvânt, i-a dat foaia de hârtie care conținea un text bătut la mașină. În timp ce o citea, fața i-a devenit dintr-odată pământie, iar mâna a început să-i tremure înapoind nota ofițerului. Apoi se întoarse spre mine și îmi spuse cu o voce răgușită de emoție: „Violeta, chiar acum a avut loc acasă un cutremur mare. Jumătate din București este în ruină. Este mai rău decât în 1940!” Ca să fiu total cinstită cu cititorul meu, trebuie să spun că nu am fost prea curajoasă când am auzit acea alarmantă informație. Am simțit o durere în inimă și fața mea trebuie să-mi fi trădat emoția. În mod mașinal m-am uitat în jurul mesei și am întâlnit privirea îngrijorată a ministrului de externe. Ștefan Andrei urmărise mișcările și gesturile cuplului – făcea întotdeauna acest lucru – și și-a dat seama că ceva nu era în regulă. În momentul când mi-a întâlnit privirea, a început să facă gesturi interogative și să zică ceva ce nu am putut să înțeleg, era mult

prea departe de masa centrală, însă părea să spună „Ce s-a întâmplat?” Am încercat să-i răspund, însă nu m-am făcut în niciun fel înțeleasă. M-am ridicat de la locul meu și, fără a cere permisiunea ei, m-am grăbit să ajung la locul unde era așezat și i-am spus ceea ce auzisem de la ea: „A fost cutremur la București acum câteva minute. Este serios!” M-am întors la locul meu și am așteptat.

Am văzut pe președintele Ceașescu cum vorbea cu președintele nigerian, explicându-i situația. Acesta din urmă, la rându-i, a comunicat colaboratorilor săi care erau la masă că în România a avut loc un mare cutremur și că președintele trebuie să plece imediat. Președintele Ceașescu s-a ridicat apoi de la masă și, urmat de soție, s-a îndreptat spre o cameră alăturată. M-am luat după ei, cu Ștefan Andrei pe urmele mele; toți membrii delegației s-au ridicat în picioare în totală perplexitate, fără să înțeleagă motivul întreruperii neașteptate a dineului de către președinte. Următorul lor impuls a fost acela de a părăsi sala și de a urma exemplul președintelui.

În camera alăturată, în care ne adunaserăm cu toții, s-a instalat panica. Singurele cuvinte pe care le-am auzit de la președinte au fost: „Trebuie să plecăm imediat!”, după care l-am văzut mergând prin cameră într-o agitație extremă. Toți ceilalți vorbeau între ei, exprimându-și în mod firesc îngrijorarea, gândindu-se la soarta celor apropiați, fără a mai da absolut nicio atenție lui sau ei. Rămăseseră amândoi complet ignorați și izolați. Eu stăteam așezată pe un scaun într-un colț al camerei și continuam să aștept, gândindu-mă ca toți ceilalți la soarta celor de acasă – familie, prieteni și colegi.

Elena Ceașescu arăta ca o persoană lovită de paralizie, total lipsită de vigoare. Uitând de orice convenții, de rangul și poziția pe care le avea, a cerut să meargă la toaletă. Când a revenit s-a uitat în jur după mine, a luat un scaun și l-a așezat lângă al meu. Simțea nevoia să vorbească cu cineva, bănuiesc,

pentru că, frângându-și mâinile neîncetat, și-a deschis sufletul: „Vai de mine, ce-o fi făcând Zoe a mea, e atât de sensibilă, se sperie din toate alea! Și cele două bătrâne, mama și soacră-mea, sunt atât de fragile și neajutorate. Închipuie-ți că toți bucurăștenii sunt pe străzi. Nu mai îndrăznesc să stea în casă, de frică să nu se repete cutremurul!” Auzindu-i ultima remarcă, mi-a trecut prin minte groaza ei și a soțului că, în absența lor și aflați atât de departe și complet ruși de cele ce se petreceau în România, în confuzia creată lucrurile puteau scăpa de sub control. Oricine s-ar fi bucurat de o oarecare notorietate politică ar fi putut declara o stare de necesitate, profitând de absența lui Nicolae Ceaușescu, putându-și asuma puteri decizionale și răsturna liderul în funcțiune fără drept de apel. Justificări pentru o asemenea acțiune erau suficiente. În acele împrejurări înlăturarea lui de la putere ar fi fost o joacă de copii, cu condiția ca omul potrivit să ia inițiativa la momentul potrivit.

Nicolae Ceaușescu știa prea bine acest lucru. Este de înțeles de ce revenirea imediată în țară a cuplului era vitală. Dar în fața acestei crize neașteptate, a perspectivelor sumbre care se întrezăreau din îndepărtatul București și în lipsa cuiva din jur care să întreprindă o acțiune de vreun fel sau altul, capacitatea lor de a gândi rațional a fost paralizată. Amândoi au fost cuprinși de o panică de nestăpânit. El se afla într-o stare de extremă agitație, iar ea, pe punctul de a leșina. I-am văzut în această stare de două ori în timpul serviciului meu ca interpretă, o dată la Lagos, în momentul cutremurului, și altă dată la New York, în timpul demonstrației ostile din fața hotelului *Waldorf Astoria*.

Deși în decembrie 1989, la data revoltei de la Timișoara și apoi de la București, mă aflam la mii de mile departe de evenimentele dramatice, îmi puteam imagina tensiunea, stresul,

panica și disperarea care trebuie să-i fi copleșit pe amândoi când și-au găsit sfârșitul implacabil.

În mod surprinzător, cel care, în acel moment de confuzie, a preluat inițiativa a fost Nicu Ceaușescu. El a fost acela care i-a convocat pe toți membrii echipajului și le-a dat instrucțiuni să plece la aeroport ca să pregătească avionul în vederea plecării imediate. Tot el a fost cel care, după ce a dat instrucțiuni echipajului, s-a întors în încăpere și a spus tare și apăsător: „Toată lumea să plece în camere și să-și facă bagajele. Plecăm acum!”

Atunci a început degradingolada. Toți au început să fugă ca de frica morții în diferite direcții ale complexului, sub privirile uimite ale gărzilor nigeriene. Am luat-o și eu la fugă și odată ajunsă în cameră am început să împachetez frenetic. Împachetam fără a-mi mai pune lucrurile îngrijit și în ordine, ci aruncându-le alandala în valiză și luptându-mă să o închid, în timp ce una din încuietori refuza să funcționeze. Am reușit în cele din urmă și am ieșit din cameră, trăgând după mine valiza grea, cu grijă ca încuietoarea să nu sară din nou. Din fericire, cineva responsabil cu bagajele mi-a luat-o și a pus-o în camionetă alături de celelalte, iar eu am fugit să o caut pe Elena Ceaușescu. Îmi era atât de teamă să nu rămân în urmă și să pierd avionul încât decisesem să mă țin de fustele ei, ca să zic așa, și să nu o pierd din ochi niciun moment. La aeroport, fiecare, indiferent de rang și poziție, era pe cont propriu fugind pe pistă pentru ca apoi să intre în avion fără a se mai uita înapoi la ce se petrecea cu restul grupului. Bineînțeles că nu a mai avut loc nicio ceremonie și niciun rămas-bun. Motoarele avionului făceau un zgomot asurzitor în timp ce alergam, înghesuindu-ne și împingându-ne unul pe altul pe scara mobilă și la ușa de intrare în aparat. Soții Ceaușescu au urcat primii, s-au retras imediat în compartimentul special și din acel moment nu i-am mai văzut. Pur și simplu au dispărut.

În timpul orelor nesfârșite ale zborului, în avion a domnit o tăcere mormântală, toți pasagerii erau adânciți în gânduri, conștienți că la o asemenea calamitate destinul este orb, lovind fără a face distincții. Pe parcurs, a continuat să curgă un flux de telegrame de la București prin care președintele era ținut la curent cu situația, deloc liniștitoare. O dată sau de două ori cineva dintre colaboratorii lui apropiați a intrat în compartimentul nostru, plin până la refuz de membrii delegației și personalul tehnic, prima dată pentru a ne spune că toate clădirile construite înainte de război s-au prăbușit, iar a doua oară, că nu fuseseră semnalate victime în rândul familiilor noastre. Eu una nu m-am simțit prea liniștită, știrea se referea la membrii apropiați ai familiilor, însă exista un cerc mai larg de familie, apoi prieteni și cunoștințe, față de care nu puteai rămâne indiferent.

Avionul a aterizat la București dimineața târziu. Am privit prin fereastră pentru a vedea dacă soțul meu mă aștepta. De obicei el venea cu mașina până pe pistă, aproape de locul unde avionul urma să oprească. De această dată nu se vedeau nici soțul meu, nici mașina, și mi-a sărit inima de teamă să nu fi pățit ceva. Pe pistă toți cei care debarcaseră se mișcau de colo până colo, iar eu rămăsesem singură, așteptând să-mi fie adus bagajul și căutând pe cineva să mă ia cu mașina. În sfârșit bagajul mi-a fost scos din cală, iar unul dintre ofițeri a venit la mine să mă liniștească, spunând că toate familiile celor plecați fuseseră contactate și că niciuna nu avusese de suferit de pe urma cutremurului. Apoi a chemat o mașină, indicându-i șoferului să mă conducă acasă. Acesta mi-a aruncat valiza pe jumătate deschisă în portbagaj și a demarat în trombă. În timp ce mașina gonia pe șosea spre București, am văzut Fordul nostru venind în mare viteză din direcția opusă. I-am spus șoferului: „Întoarce și ține-te după mașina aceea. Vezi dacă poți să o ajungi din urmă, este soțul meu!” Șoferul a făcut

manevra, însă nu l-a putut prinde din urmă decât când am ajuns din nou la aeroport. A mutat valiza dintr-un portbagaj în celălalt, am urcat în mașina noastră și am pornit spre oraș. Soțul meu nu a așteptat să-l întreb: „Totul este în regulă. Suntem toți teferi. Acasă nu s-a spart nimic în afară de vaza din dinastia Ming.” „Ducă-se dracului!”, mi-am spus în gând și l-am urmărit cum conduce în tăcere. Apoi l-am întrebat: „Ce ți-a trebuit atâta timp?” „Cei de la minister nu știau nimic despre ora sosirii. Secret de stat. Este greu de condus pe străzi, sunt pline de grămezi de molozi. O să vezi, am făcut tot ce am putut. Tu?” „Eu nu am nimic, mulțumesc lui Dumnezeu. O să-ți spun când ajungem acasă”, i-am răspuns.

Astfel s-a încheiat turneul african, în nenorocire și incertitudine. Dar timpul le vindecă pe toate, iar cei ce au pierdut totul, dintre care mulți erau prieteni și colegi, au avut curajul și determinarea să o ia de la capăt pentru a-și reface viața.

AMERICA DE NORD

Statele Unite ale Americii

Pe parcursul unui deceniu, cuprinzând ultima parte a anilor '60 și cea mai mare parte a anilor '70, contactele directe ale soților Ceaușescu cu America au fost, ținând seama de practica schimburilor de vizite la nivel înalt, neobișnuit de frecvente. Aceasta a permis cuplului prezidențial să cunoască o lungă listă de personalități americane, în capul ei figurând nu mai puțin de trei președinți – Richard Nixon, Henry Ford și Jimmy Carter –, secretarii lor de stat, printre care o artilerie grea de felul lui Henry Kissinger și Cyrus Vance, alți membri ai administrației SUA, ai principalelor instituții juridice, economice, financiare și bancare, într-un cuvânt elita țării. Și când te gândești că omologii lor români nu erau altceva decât doi parveniți fără educație, al căror trecut comunist îi făcea, în condiții normale, incompatibili ca parteneri de dialog cu acea elită. Da, în condiții normale, dar situația creată de Războiul Rece transformase lumea într-una anormală. În consecință, pentru diplomația americană, acum mult mai subtilă decât pe vremea lui John Foster Dulles, chiar un pion de pe eșichierul planetar era important. Așa cum a spus odată un politician eminent, dar cinic din Regatul Unit al secolului al XIX-lea: „Nu există prieteni sau dușmani, există interese!”, corabia de politică externă americană, indiferent de cine se afla la cârmă, naviga cu dibăcie prin arhipelagul sinuos al mării agitate pe care o reprezentau afacerile mondiale. În ce privește

interesele Americii față de micul stat comunist care, văzut de pe malul vestic al Atlanticului, aproape că dispărea peste marginile continentului european, nu este necesar să se facă o analiză prea profundă. Atâta timp cât servea interesului fundamental de a lărgi fisurile apărute în eșafodajul Tratatului de la Varșovia și, prin urmare, de a slăbi poziția Rusiei pe plan mondial, liderul român era curtat cu asiduitate. Diferența de cultură și educație nu era relevantă și nu conta. În momentul în care a pierdut simțul istoriei și s-a agățat cu disperare de un regim condamnat să moară, el a fost aruncat la gunoi (oare nu comuniștii vorbeau de „lada de gunoi a istoriei”?) și livrat noii stele a speranței, domnul Gorbaciov, să facă ce vrea cu el.

Am descris deja primele două vizite efectuate de Nicolae și Elena Ceaușescu în Statele Unite ale Americii, ambele în primii doi ani ai celui de-al optulea deceniu. Ele au contribuit la amplificarea gustului pentru o țară care în secret îi fascina. Întrucât am fost alături de Elena Ceaușescu în toate cele cinci vizite – cred că le-am numărat corect –, pot spune cu toată sinceritatea că ceea ce o atrăgea cel mai mult era luxul, strălucirea și opulența etalate de cercurile cu care venea în contact.

Cea de-a treia vizită, care a avut loc în decembrie 1973, a atins, cred, apogeul vizitelor cuplului în America datorită relației speciale pe care președintele Richard Nixon o stabilise cu Nicolae Ceaușescu.

Americanii au un mod bizar și unic de a primi oaspeți de înalt nivel, un fel de ritual de la care vizitatorii români nu au făcut excepție. După ce avionul ateriza la baza aeriană Andrews, delegația era luată cu elicopterul și, după un zbor de circa 30 de minute, era instalată într-o unitate militară, vestitul Camp David, unde își petrecea noaptea. Era un fel de purgatoriu unde, înainte ca oaspeții să apară în fața celui mai puternic om din stat (unii spun că și din lume), erau curățați

de colbul de pe drum și spălați de păcatele existenței lor pământești. Acest protocol a fost aplicat și cuplului prezidențial român când a pus piciorul pe solul american.

Nicolae și Elena Ceaușescu au avut privilegiul de a primi cea mai bună cazarmă, iar restul ne-am răspândit în amplasamente de tip motel, unde am făcut duș și ne-am destins. În dimineața următoare, toți eram proaspeți și gata de a începe prima din cele trei zile ale șederii în SUA. Înainte de a părăsi baza, militarii de serviciu și-au manifestat ospitalitatea, oferind tuturor vizitatorilor români, ca amintire a trecerii lor prin purgatoriu, câte o jachetă de culoare albastru închis, care avea cusută pe mânecă insigna bazei. Și eu am primit una, însă când am ajuns acasă am descusut insigna cu inscripția United States of America – CAMP DAVID, întrucât nu era potrivită pentru străzile Bucureștiului.

Prima zi a vizitei oficiale a fost lungă și obositoare, plină de activități și discursuri. Stând alături de Elena Ceaușescu, am fost tot timpul ocupată cu traducerea, îngreunată de strădaniile mele constante de a peria și a stiliza intervențiile ei din afara textului. Nu era o sarcină ușoară.

Am fost transportați cu elicopterul de la Camp David la Washington, unde vizitatorii la nivel înalt au fost instalați într-una din cele mai ospitaliere, confortabile și stilate case de oaspeți care au existat vreodată – *Blair House*. În cursul vizitelor succesive pe care le-am făcut la Washington m-am familiarizat atât de mult cu *Blair House*, încât ajunsesem să cunosc fiecare ungher al acelei minunate reședințe. Și acum în amintirea mea este la fel de proaspătă ca în zilele demult apuse când am văzut-o pentru prima dată.

De la reședință, cuplul prezidențial și delegația s-au încolonat pe marile bulevarde ale capitalei americane în drum spre Casa Albă, pentru primirea oficială. Aceasta s-a desfășurat pe gazonul din fața clădirii în care toți participanții au fost

rându-i potrivit rangului și funcției. Toți au ascultat solemn scurtul discurs de bun venit al președintelui Nixon și alocuțiunea de mulțumire a președintelui Ceaușescu. Domnul Kissinger, care părea un fel de eminență cenușie a președintelui său, se afla alături de nou numitul ministru al afacerilor externe, George Macovescu. Predecesorul său, Corneliu Mănescu, după 13 ani de ministeriat ca șef al diplomației române, în care devenise mult prea popular pentru gustul lui Nicolae Ceaușescu, fusese înlăturat din funcție fără prea multă ceremonie. Primise funcția ornamentală de președinte al Comisiei de Politică Externă.

Ceremonia de primire de pe pajiște era întotdeauna un spectacol plin de culoare, un amestec de modernitate și ritual medieval: garda de onoare era urmată de un grup de militari care ținea sus, ca pe un catarg, drapelul cu stele și dungi, apoi îl înclina încet în semn de salut. În timp ce fanfara militară executa imnurile celor două națiuni, în perfectă concordanță cu partiturile muzicale, de la o oarecare distanță se făceau auzite 31 de salve ale artileriei. Întregul act era de-a dreptul impresionant.

După ceremonie, cuplul prezidențial s-a separat, Nicolae Ceaușescu urmând să petreacă dimineața în convorbiri cu Richard Nixon în Biroul Oval și, după aceea, să ia prânzul cu secretarul de stat Kissinger, în timp ce Elena Ceaușescu era programată să servească ceaiul în Salonul Albastru al Casei Albe cu Patricia Nixon și soțiile câtorva demnitari americani.

Patricia Nixon, o gazdă amabilă și îndatoritoare, care s-a străduit să asigure o atmosferă degajată și informală în timpul convorbirii cu Elena Ceaușescu, purta același deux-pièces roșu pe care îl îmbrăcase la prima vizită a delegației române în anul 1970. Aceasta din urmă a observat prompt amănuntul și mi-a șoptit la ureche: „Ce calică!” – o mică bîrfă pe care nu ezita niciodată să și-o îngăduie.

La Casa Albă s-a format o coloană de mașini ca să o preia pe Elena Ceaușescu și grupul care o însoțea (protocolul cerea prezența soțiilor ambasadurilor români de la Washington și New York) la un restaurant elegant, unde urma să aibă loc întâlnirea. La sosire a fost salutăată de o cohortă de doamne îmbrăcate cu mult bun gust, soții ale unor demnitari, în principal membri ai Senatului și Camerei Reprezentanților. Doamna care se afla în fruntea grupului feminin de recepție era soția președintelui Curții Supreme a Statelor Unite. Numele ei era Elvira Burger, care o invitase pe Elena Ceaușescu la un prânz de mare ținută.

Când americanii vor să fie cordiali și prietenoși, ei reușesc de minune, cum a fost cazul și la prânzul menționat. Discuțiile au fost vioaie, cu mult amuzament și animație, rezultatul pentru mine fiind că am trudit din greu să traduc avalanșa de remarci și comentarii, ca și focul încrucișat al întrebărilor și răspunsurilor care nu păreau să se mai termine. Până la un moment dat când am văzut-o pe Elena Ceaușescu că începe să se foiască. „Violeta, poți să vezi ce tot fâșâie aia în poală? E o bucată de hârtie. Femeia asta o să țină un discurs. De ce nu mi s-a spus că o să fie discursuri, ca să mă pregătesc și eu?” Într-adevăr, era o scăpare din partea Protocolului, însă acum nu mai era nimic de făcut, fuseserăm prinse pe picior greșit și trebuia să ne descurcăm cât puteam de bine. A avut dreptate. După ce chelnerii au adus desertul, gazda s-a ridicat în picioare, a scos bucata de hârtie și a început discursul de salut și de bun venit, presărat cu mici remarci amuzante. A terminat discursul, a mulțumit politicoș pentru aplauze și s-a așezat la loc privind la Elena Ceaușescu și așteptându-i reacția. Aceasta mi-a tras un cot: „Violeta, pregătește-te, e rândul nostru!” S-a ridicat, eu după ea, și a început discursul, oprindu-se după fiecare propoziție pentru a-mi da timp să traduc și în paralel să își structureze în gând fraza următoare. În procesul muncii de

interpretare, s-a întâmplat să le privesc pe cele două doamne române. Amândouă se uitau la mine pline de admirație pentru modul în care reușeam să improvizez și să pun, într-o engleză coerentă și chiar imaginativă, un șir de cuvinte împiedicate, fără însă a mă îndepărta de esența prezentării. Îmi amintesc că și-a încheiat intervenția vorbind despre rolul femeii în societate, o temă frecvent abordată la întâlnirile doamnelor aflate în poziții înalte. În context, a proclamat că misiunea cea mai importantă a unei femei în familie și în societate este aceea de a fi mamă. Discursul s-a dovedit a fi un succes, doamnele americane și române au aplaudat cu entuziasm și amândouă am răsuflat ușurate, fericite că am reușit să o scoatem la capăt.

Exercițiul în chestiune nu îmi era nou. Fusesse necesară aceeași tehnică pentru a traduce în română discursul unei doamne din India, pe jumătate căzută în transă, ori al unui președinte al Parlamentului indonezian a cărui engleză era tot atât de bună ca și greaca mea. După mulți ani de la episodul prânzului de la Washington, doamnele române care fuseseră prezente la masă încă își aminteau talentul meu de a da sens discursului dezlânat al Elenei Ceaușescu.

După ce ne-am întors la acel refugiu al fericirii numit *Blair House*, eu m-am retras în camera mea, m-am odihnit puțin, apoi m-am pregătit pentru dineu, în timp ce Lili a „lucrat-o” pe Elena Ceaușescu pentru a-i reface forțele după eforturile dimineții și prânzului și a o înprospăta pentru evenimentul serii.

A fost într-adevăr un eveniment grandios, la care au participat atât de multe personalități române, dar mai ales americane, încât marea sală de recepții de la Casa Albă, numită Camera de Est, abia oferea suficient spațiu pentru a-i primi pe toți. Patricia Nixon era îmbrăcată în alb, în timp ce Elena Ceaușescu purta o rochie cu croiala simplă, cu un model în

formă de romb mov închis pe un fond auriu. Alesesem cu precauție o rochie de seară de culoare verde închis, pe care o cumpărasem de la Londra, însă fără mâneci. Mi-am acoperit umerii și brațele cu un șal alb. Stând în spatele Elenei Ceaușescu, gata să-i traduc în caz că cineva din cei prezenți ar fi dorit să-i vorbească, am avut puțin timp să îmi arunc privirile mai îndeaproape la anturajul domnului Nixon, format din miniștri, consilieri și alți colaboratori care îl înconjurau din toate părțile, ca și cum ar fi dorit să-l protejeze împotriva unei amenințări invizibile. În afară de Henry Kissinger, care arăta ca orice bonom *bien portant*, restul îmi păreau atât de tensionați și de vigilenți, parcă ar fi fost o haită de lupi în defensivă sau mai curând oamenii lui Dillinger ieșiți la o întrunire.

În zilele următoare programul a fost dens pentru președintele Ceaușescu – o nouă rundă de tratative cu președintele Nixon, întâlnire cu vestiții senatori Jackson, Ribicoff și Eduard Kennedy, liderii Congresului, membri de vază ai Camerei Comerțului, precum și cu reprezentanții Clubului Național de Presă, cărora le-a acordat un interviu. Întrucât România aderasese recent la Fondul Monetar Internațional și la Banca Mondială, președintele s-a întreținut la *Blair House* cu șefii acestor două instituții, unul dintre ei fiind Robert McNamara.

Elena Ceaușescu a avut un program separat, ingenios conceput pentru a fi în parte oficial și în parte informal, astfel încât să nu o obosească prea mult. A avut loc o ședință cu oameni de știință de renume specializați în domeniul său profesional – chimia macromoleculară – la sediul Institutului American de Chimie din Washington. Cu acel prilej vizitatoarei urma să i se acorde o diplomă onorifică. De această dată nu a mai fost nevoită să vorbească pe nepregătite, textul cuvântării fusese întocmit în engleză și română înainte de vizită. Acum era necesar doar să ne facem amândouă tema

conștiincios, ea definitivând textul și făcând unele corecturi la versiunea română, eu finalizând textul în engleză. L-am citit cu voce tare de mai multe ori și am făcut semne la fiecare paragraf la care trebuia să intervin cu traducerea în engleză.

După repetiție și cu mapa conținând cele două versiuni ale discursului ținută ferm sub braț, am purces la sediul Academiei Naționale de Științe, unde fusese programată să aibă loc ceremonia. O armată întreagă de oameni de știință o așteptau, cu o curiozitate nedisimulată, dar politicoasă. Am înfruntat amândouă cu bravură mulțimea amenințătoare a elitei științifice, din rândurile căreia a ieșit președintele Academiei pentru a o întâmpina cu o urare de bun venit. Philip Handler, căci acesta era numele președintelui, era cel mai în măsură să rostească primul discursul, deoarece cu un an în urmă vizitase România și se întâlnise cu colegii săi români, academicieni de prestigiu. A venit apoi rândul președintelui Institutului să-și prezinte alocuțiunea, urmat de șeful unei filiale a unității respective. Cu toții au făcut remarci măgulitoare la adresa valorii Elenei Ceaușescu în calitate de șefă a Institutului de Chimie din București și ca autoare de tratate de specialitate, neomițând să menționeze rolul ei în conducerea afacerilor de stat. Atmosfera a devenit astfel din ce în ce mai caldă pe măsura desfășurării ședinței și chiar mai mult, după ce i s-a decernat distincția care o decreta membră onorifică a instituției. Discursul ei a mers cât se poate de bine, repetiția dinaintea acțiunii a dat roade, iar auditoriul trebuie să fi fost mulțumit că intervenția doamnei nu a durat mult. Și ea și eu am vorbit cu voce tare și limpede și niciuna dintre noi nu ne-am împiedicat citind textul.

În ziua următoare, un ziar local a făcut o scurtă relatare a evenimentului, cu referire la comentariul făcut în discurs despre problema armelor nucleare. Era interpretarea dată de reporter remarcii ei privind responsabilitatea oamenilor de

știință de a menține și consolida pacea mondială. Mi-a cerut să îi fac o traducere scrisă a știrii din ziar.

Punctul următor din program a fost o vizită de după-amiază la Galeria Națională de Artă, în compania soției șefului secției de protocol a Casei Albe. Muzeul era plin de tablouri de mare valoare – de la El Greco și da Vinci la Picasso și Dali. Atât de valoroase încât, fascinată de atâtea capodopere, aproape că am uitat să traduc explicațiile directorului muzeului. Domnul Brown – acesta era numele directorului, dacă nu mă înșală memoria – a condus întregul grup și, văzând că interpreta vădea mai mult entuziasm și interes decât principala vizitatoare, a intrat în detaliile unui tablou controversat, în a cărui tranzacție fusese implicat și cunoscutul colecționar Duveene. Elena Ceaușescu a fost invitată să-și depună semnătura în Cartea de Aur a muzeului, alături de semnăturile altor celebrități care călcaseră pragul instituției domnului Brown.

Am dat o raită prin Washington, în compania unor doamne de la ambasadă și a unor ofițeri de securitate, cu scopul principal de a-i procura Elenei Ceaușescu câteva cosmetice de foarte bună calitate. A trebuit să fac singură acest comision, întrucât soțiile diplomaților români, deși se aflau de luni și ani de zile la Washington, nu erau de mare folos – ar fi fost inutil să recurg la ajutorul lor.

În seara care a precedat încheierea părții oficiale a vizitei, soții Ceaușescu au oferit o recepție în saloanele ambasadei noastre în onoarea omologilor lor americani. Soțiile personalului ambasadei trudiseră toată noaptea dinaintea evenimentului, pregătind specialitățile românești, mai ales sarmalele și mititeii, pentru a da culoare națională diferitelor feluri servite invitaților americani.

Partea oficială a vizitei s-a încheiat după același ritual efectuat pe pajiștea de la Casa Albă ca la sosirea delegației. De acolo am fost transportați cu elicopterul la baza Andrews

și, în continuare, un avion special pus la dispoziție de autoritățile americane ne-a purtat la cea de-a doua parte, neoficială, a vizitei, care a inclus localitățile Wilmington, Cleveland și Hartford. Un zbor de colo până colo, ce-ți tăia răsuflarea, în care au fost parcurse distanțe enorme după standardele românești, din Carolina de Nord situată în partea sudică, la Ohio în nord și apoi în Connecticut în nord-est. Ideea de bază a fost de a îmbina activitățile practice și de afaceri cu plăcerea, însă programul conceput de organizatorii americani a fost atât de înghesuit cu diverse acțiuni încât, pentru a-l îndeplini, delegația a trebuit să fie mânată de la spate tot timpul dintr-un loc în altul, hrănită în timp ce oamenii de la Protocol stăteau cu ochii pe cronometru și adăpostită în hoteluri dotate cu un derutant labirint de coridoare și galerii. Îmi amintesc că, după ce am terminat de vizitat sediul firmei *General Electric* din Wilmington, am fost presați atât de tare de organizatori să ne suim în mașini, încât în confuzia generală creată era cât pe-acți să pierd coloana care deja pornise. Manea Mănescu, pe atunci viceprim-ministru, mi-a venit în ajutor invitându-mă în mașina sa. „Nu-l refuza, mi-a spus George Macovescu, noul ministru de externe, cu el ești în siguranță!”, iar interpretul președintelui Ceaușescu, pe jumătate amuzat, striga în spatele meu: „Fugi și salvează-te!” M-am conformat acestor îndemnuri în timp ce am auzit pe cineva întrebând cu voce tare: „A mai rămas sau s-a mai pierdut cineva?” „Da, a răspuns o altă voce, pardesiul generalului Pacepa și doi oameni de-ai săi!”

La Cleveland, americanii l-au condus pe președinte să viziteze o uzină ce producea camioane de mare tonaj și mașini agricole. Intenția lor era de a arăta produse de interes pentru partea română, mai ales că la Washington cele două părți semnaseră un document prin care se înființa un consiliu comun pentru promovarea relațiilor economice.

Cleveland pare să adăpostească cea mai mare comunitate de americani de origine română, întrucât în acest oraș soții

Ceaușescu s-au întâlnit cu o mulțime de bărbați, femei și copii, dintre care unii erau îmbrăcați în costume naționale românești. A fost o atmosferă de sărbătoare, cu discursuri de bun venit într-o română stricată, flori pentru Elena Ceaușescu, suveniruri, strângeri de mână, zâmbete, fotografii de grup, coruri, cântece și dansuri populare, tot tacâmul. Era evident că acel grup reprezenta partea de români-americani care se conforma liniei oficiale a administrației SUA de a apropia România mai mult de Vest. Ei își jucau rolul cu mult suflet, fără îndoială datorită și unei oarecare nostalgii pentru țara-mamă. Cealaltă parte, care era mai bine informată – nu știu dacă era mai mult sau mai puțin numeroasă decât prima –, a preferat să nu iasă în evidență, a evitat să-și facă apariția, dar în același timp s-a abținut să organizeze vreo formă de manifestație de natură să încurce socotelile oficialităților americane, umbrind tabloul general al vizitei.

Într-o combinație de protocol oficial și un fel de sărbătoare organizată de aripa mai activă a româno-americanilor, ceremonia de primire a președintelui și a Elenei Ceaușescu a fost cu adevărat impresionantă. Primarul orașului și soția sa au oferit o recepție în cinstea oaspeților la hotelul *Sheraton*, într-o atmosferă festivă. Au fost rostite atât de multe discursuri și toasturi de bun venit, încât bietul interpret de-abia a mai putut face față. Președintele a primit din partea primarului diploma și cheia orașului Cleveland, ceea ce l-a făcut pe loc cetățean de onoare. Toate acestea, pe fundalul muzical al grupului *Singing Angels*, care au executat și câteva cântece românești. Elena Ceaușescu a fost atât de mișcată de aceste manifestări de bunăvoință încât l-a îndemnat pe soțul ei să îi invite pe membrii corului la București. El i-a urmat îndemnul și, la câțva timp după aceea, grupul a onorat invitația, după cum am auzit mai târziu.

În dimineața următoare, grupul a părăsit hotelul *Sheraton*, unde petrecuse noaptea, și a fost transportat în mare grabă

la aeroport și de acolo la Hartford. Coloana de mașini a parcurs largile bulevarde ale orașului înainte de a ajunge la o altă unitate industrială – uzina de mașini-unelte Pratt & Whitney –, unde delegația a vizitat în trap câteva ateliere. Cîțiva membri ai grupului român, al căror interes în activitățile industriale era, ca și al meu, minim, au urmat tactica mea de a rămâne în urmă și de a aștepta încheierea acțiunii. Am fost apoi luați pe sus, duși în mare grabă cu mașinile la aeroportul din Hartford, unde ne aștepta avionul special pentru a ne transporta la ultima etapă a vizitei din 1973 în Statele Unite – New York.

În citadela finanțelor și a băncilor Americii, Nicolae Ceaușescu a purtat atît de multe discuții cu numeroase personalități de parcă era împăratul Chinei în persoană: G. Hange, președintele societății *Manufacturer Hanover Trust*, și un mare număr de colaboratori ai acestuia; David Rockefeller, care prezida *Chase Manhattan Bank*; D. Kinley, președintele grupului de presă *Parade*; J. Stein, liderul Confederației Organizațiilor Evreiești din America, și alți lideri evrei, iar lista poate continua. Kurt Waldheim a găsit și el timp să poarte discuții cu liderul român.

Ca să nu fie mai prejos, Elena Ceaușescu a avut propriul ei program de întâlniri, care a inclus o discuție cu președintele Academiei de Științe, purtată la sediul instituției, împreună cu alți academicieni, mai ales cei din sfera cercetării chimice. Aici, mulțumesc lui Dumnezeu, numai reprezentanții americani au luat cuvîntul să îi ureze bun venit, ei revenindu-i numai rolul de a le mulțumi și de a asculta ceea ce au avut ei de spus. Prin urmare sarcina mea a fost mai simplă, lipsită de prea mult stres.

În după-amiaza ultimei zile dinaintea plecării noastre din New York și din America, Elena Ceaușescu și-a exprimat dorința de a face câteva cumpărături. Am plecat de la *Waldorf Astoria*, unde cuplul prezidențial a ocupat cel mai bun apartament, rezervat de obicei numai personalităților marcante, ca

de pildă capetele încoronate, și, urmată de câteva doamne de la ambasadă, precum și de un număr de ofițeri americani și români, ne-am îndreptat spre *Fifth Avenue* și alte artere comerciale. Am ajutat-o să cumpere câteva cravate, eșarfe și fulare pentru soțul și fiii ei, precum și câteva cosmetice pentru ea. La mulți ani după aceea, când au fost judecați sumar și împușcați, am văzut că el purta unul din fularele pe care ea i le-a cumpărat la New York în 1973.

În seara aceea, obosite după zilele de încordare și efort petrecute în America, stăteam amândouă în fotoliile confortabile din salonul apartamentului prezidențial. A comandat ceva de mâncare și singure, fără să fie nimeni de față, am stat de vorbă la o cină frugală. Apoi ne-am despărțit, urându-ne noapte bună.

Vizita se terminase și eu deja începusem să mă gândesc la treburile zilnice care mă așteptau la București. În cea mai mare parte a zilei următoare, avionul a traversat în zbor întinderile vaste ale Atlanticului spre bătrânul continent, lăsând în urmă acea țară fabuloasă în care aproape totul este conceput și transpus în viață pe o scară ce depășește proporțiile omenești. Nimeni din avion, eu și mai puțin, nu știa dacă va mai revedea acea țară. Așa cum stăteau lucrurile în patria mea, eram copiii hazardului, iar destinele noastre se aflau în mâinile unor forțe incontrollabile. Nu puteam face altceva decât să ne încrucișăm brațele, să stăm și să așteptăm.

*
*   *
*

După vizita în SUA din 1973, contactele dintre România și Statele Unite au continuat nestingherite, deși în mai multă surdină, de vreme ce interesele celor două țări, dacă nu erau

identice, erau în orice caz în parte convergente și în parte paralele. Fiecare dintre cele două state capitaliza pe politica externă a celuilalt, pentru a realiza un profit maxim.

Într-o zi însorită, pe la mijlocul celui de-al optulea deceniu, delegația la nivel înalt zbura, la sfârșitul unui turneu în străinătate, în direcția Europei. În acel moment, președintele Ceaușescu a luat decizia de a efectua un ocol, astfel încât alimentarea avionului să fie făcută într-o escală la New York. Pentru el America devenise o obsesie și de fiecare dată când avea (sau nu avea) ocazia, ținea cu tot dinadinsul să revină într-un loc care îi dădea întotdeauna deplină satisfacție. În plus, poziția lui în ochii opiniei publice din țară era socotită considerabil consolidată.

Deși nu era vorba de o vizită oficială și, în orice caz, nu fusese programată să dureze prea mult, autoritățile SUA erau în alertă pentru a asigura securitatea președintelui român și a soției lui atâta timp cât se aflau pe pământ american.

Potrivit practicii stabilite de cuplul prezidențial de a se instala în stil *di granda* oriunde se deplasa, cei doi și întregul lor cortegiu de delegați și personal tehnic au tras la hotelul *Waldorf Astoria*. Președintele a ținut morțiș să ocupe apartamentul Number One, rezervat capetelor încoronate. S-a întâmplat însă ca la acea dată apartamentul în chestiune chiar să fie pus la dispoziția unui asemenea cap, în persoana regelui Hussein al Iordaniei, din câte îmi amintesc, și, în consecință, Nicolae și Elena Ceaușescu au primit un alt apartament. S-au instalat acolo fără să-și dea seama că acesta nu era cel pe care îl aveau în vedere, fiind perfect convinși că se aflau în apartamentul Number One. Ofițerii și ceilalți adjutanți au adoptat tactica obișnuită de a le ascunde situația reală, pentru a nu fi confrunțați cu o explozie de furie a unei vanități frustrate, cu învinuiri pe nedrept și cu consecințele de rigoare. Drept rezultat, Nicolae și Elena Ceaușescu nu au descoperit

niciodată că în timpul șederii lor la *Waldorf Astoria* li s-a refuzat privilegiul de a se bucura de confortul apartamentului regal. Pe măsură ce își pierdeau simțul realității, ei erau din ce în ce mai ușor de tras pe sfoară de către cei din anturajul lor.

Dar episodul cu apartamentul a fost curând dat uitării. O criză psihologică majoră avea să îi chinuie tot timpul șederii lor la New York. O criză cu care nu se întâlniseră niciodată și care avea să se repete pe o scară mult mai amplă și mai plină de consecințe în decembrie 1989.

Președintele a hotărât să profite de ocazia scurtei lui șederi la New York pentru a inspecta localul misiunii române pe lângă Organizația Națiunilor Unite. El și soția au părăsit hotelul în cursul dimineții, lăsând în urmă o mână de ofițeri de securitate însărcinați cu paza apartamentului și o parte din personalul de serviciu și tehnic, printre care și eu. Nu aveau nevoie de toți aceștia, întrucât aveau să-și petreacă dimineața numai între români.

Mă aflu în camera mea, pregătindu-mi lucrurile pentru plecare, când am auzit întâi un fel de bâzâit furios înfundat, ca și cum un roi de albine era gonit afară din stup. Apoi, treptat, sunetul a devenit mai puternic și mai distinct, până ce s-a transformat într-un cor de strigăte, țipete, huiduieli și zeflemeli atât de puternice, încât puteau fi auzite până la etajul în care ne aflam. Lili era cu mine în cameră și am întrebat-o: „Ce se petrece jos, știi ceva?” „Nu sunt sigură, doamna Violeta, dar cred că este o demonstrație în fața hotelului!” Am așteptat câteva minute, păstrând tăcerea ca să vedem ce urma să se mai întâmple, dar nu s-a petrecut nimic în afară de faptul că jos gălăgia continua fără întrerupere. Întrucât nu era nimeni prin preajmă să ne lumineze despre situație, am devenit curioasă: „Eu cobor, vii și tu?”, am întrebat-o pe Lili. „Sigur că vin!”, a răspuns ea și amândouă am luat liftul, urmate de Melinte, chelnerul și majordomul președintelui, precum și de

doi oameni de pază. Am ocolit holul principal de la intrare și ne-am îndreptat spre o ușă laterală ce dădea în stradă și de acolo am urmărit spectacolul. Am văzut o masă enormă și compactă de oameni, poate două sau trei mii, flancată de poliția călare care privea cu detașare profesională, pe jumătate curioasă, dar pe jumătate în alertă. Polițiștii nu încercau să îi disperseze pe demonstranți, America fiind o țară democratică, dar urmăreau vigilenți ca nu cumva mulțimea să se lase luată de valul pasiunii și să se transforme într-o gloată violentă. Văzându-ne în pragul ușii de la intrarea laterală, mulțimea a devenit și mai frenetică, strigând în engleză, nu în română, „Murderer! Murderer!”. Un bărbat cu o constituție robustă, agitând o pancardă pe care erau scrise aceleași cuvinte, ținea agățat de gât un aparat de fotografiat. S-a apropiat amenințător de micul grup și a început să strige, pronunțând stricat: „Jilava! Jilava!” și „Unii luptă pentru un ideal, în timp ce alții nu fac altceva decât să-i protejeze!” Se știe că Jilava este o veche închisoare din imediata apropiere a Bucureștiului, în care în perioada comunistă erau întemnițați deținuții politici. Era un loc de temut; se zvonea că anchetele judiciare erau însoțite de diferite forme de violență și tortură aplicate deținuților. Și pentru a se asigura că vorbele lui erau bine înțelese, a adăugat: „Mă voi întoarce curând în România și o să vă pun pe toți la Jilava. Ascultați ce vă spun!” A făcut câteva poze cu noi și, înainte de a se pierde în mulțime, Melinte, cel mai curajos dintre noi, i-a strigat din urmă: „Te-ai cam îngrășat de când ai venit în America. Vino înapoi acasă și o să vezi cum o să-ți recapeți silueta dinainte!”

Faptul că am fost amenințată cu Jilava nu m-a impresionat deloc. Așa cum stăteau pe atunci lucrurile, socoteam că va trece ceva timp înainte ca omul acela să vină la București și să întemnițeze chelnerul, coafeza și interpreta lui Ceaușescu. Altceva mă nedumerea în toată afacerea aceea. Potrivit experienței

mele, disidenții români își făceau cunoscute nemulțumirile și protestele deseori în forme critice usturătoare, prin recurgerea la alte metode și canale de exprimare. Scriau articole în ziare, răspândeau afișe, pamflete, foi volante etc., vorbeau din studiourile de la Vocea Americii. Rareori mici grupuri de disidenți cu pancarde sau afișe, dar prea puțin gălăgioși, apăreau aliniați de-a lungul bulevardelor pe unde trecea coloana prezidențială de mașini. Organizarea de adunări și demonstrații de mare anvergură, cu multă gălăgie și tam-tam, nu era stilul lor. M-am uitat mai îndeaproape la grămada uriașă de oameni care invadase trotuarul și artera principală din dreptul hotelului și se răspândeau pe străzile și în piațetele învecinate. Puțini dintre ei – printre care și bărbatul care ne abordase – strigau în română, cei mai mulți protestau în engleză și subliniau un aspect aparte: „*Ceaușescu murderer. He kills our children and destroys our villages.*” Dintr-odată, am realizat că nu erau români. Erau unguri! Cei mai mulți din enorma masă de protestatari se ridicau împotriva lui Ceaușescu, ca și cum condițiile dure ale regimului lui și lipsirea de drepturi ale omului și de libertăți fundamentale îi cruțau pe români și erau exclusiv rezervate minorității ungare din România. Cine era în spatele aceluia mare show de disidență, montat de americanii unguri, nu era treaba mea să depistez, însă, ca persoană gânditoare, aveam dreptul să încerc. Știam doar că, la acea dată, primarul New Yorkului era de origine maghiară.

Am luat din nou liftul și am urcat în camera mea cu un gust amar. Sper că cititorul va înțelege ce simțeam. Este adevărat că regimul comunist instalat în România era opresiv, dictatorial, criminal și psihologic sufocant. Nu este căderea mea să discut în aceste pagini cine este vinovat pentru această stare de lucruri și nici să arăt cu degetul la cineva de acasă sau din altă parte, însă cu siguranță nu este vina poporului român. Și, așa cum spune un proverb englezesc, nu mai are niciun rost să

plângi după laptele vărsat. Tot ce vreau să spun este că, firește, se poate lua o atitudine critică față de situația dintr-o țară și se pot demasca acțiunile unor indivizi inept instalați să țină în mână frâiele puterii politice. Dar când un străin vine și-ți spune ceea ce și tu gândești, chiar atunci când are perfectă dreptate, nu-ți place. Este țara ta, este poporul tău, și rămâi cu impresia că și țara și poporul sunt defăimați și târâți în mocirla umilinței și a rușinii pentru o vină care nu este a lor. Cititorul va spune că acei unguri care manifestau la *Waldorf* făceau diferența între liderul opresiv și poporul oprimat. O fi adevărat, dar abordarea lor nu lăsa să se înțeleagă acest lucru.

Sus, la etajul președintelui, era o mare agitație, precipitare și confuzie. Generalul Mihai Pacepa ținea permanent legătura cu misiunea, sfătuindu-l pe președinte să stea pe loc atâta timp cât protestele continuau. Apoi a rămas cu subordonații săi, pe care îi trimitea din când în când jos ca să prospecteze situația. Cred că se afla în legătură și cu poliția americană, de vreme ce era necesară intervenția acesteia pentru redresarea acelei stări de lucruri.

Generalul Stan, care de regulă nu reușea să se afle pe frecvența corectă, se tot ținea după colegul său, încercând să afle detalii despre ce se petrecea. „Tovarășe general, spune-mi și mie ce se mai întâmplă, care este acum situația și ce spun cei de la misiune?” Tovarășul general nu i-a acordat nicio atenție, aruncând din când în când o privire disprețuitoare în direcția colegului său, fără a-și mai bate capul să-i răspundă. „Generalii se bat cap în cap, după câte văd!”, a comentat Lili în maniera ei directă de a spune lucrurilor pe nume.

În cele din urmă, obosiți de atâta huiduială și strigăt, în absența împricinatului, și satisfăcuți că și-au făcut înțeles cu prisosință mesajul, protestatarii au început să se risipească încetul cu încetul, până ce s-a golit spațiul din fața hotelului. Atunci generalul Pacepa a sunat la misiune pentru a da undă

verde președintelui și soției să plece din ascunzătoare și să revină în apartamentul lor de la *Waldorf Astoria*. Au revenit în trombă, s-au năpustit în lifturi și au intrat la adăpost într-o stare de groază și tulburare imposibil de descris. Pur și simplu nu puteau cuprinde cu mintea că un asemenea lucru li se putea întâmpla lor. Acasă, oriunde se duceau, responsabili de partid montau adunări mamut, aplauze entuziaste și scandări care le glorificau conducerea. Manifestații de împotrivire și cel mai mic semn de disidență, fără a mai vorbi de amploarea adunării de la *Waldorf Astoria*, erau pentru ei de neconceput. Iar dacă asemenea tulburări s-ar fi produs, aveau mijloace să le înăbușe în fașă. Sau cel puțin așa credeau. De data aceasta lucrurile stăteau cu totul altfel. Aici nu mai aveau nicio putere și le era greu să înțeleagă că autoritățile, obișnuite cu asemenea forme de exprimare a nemulțumirilor, nu puteau și nu voiau să le împiedice, atâta timp cât legea și ordinea erau respectate. Aceasta depășea puterea lor de înțelegere.

Acum ei se aflau într-o stare de panică extremă. Întreaga seară fuseseră supuși unei presiuni și încordări de nedescris, iar în acele momente stăteau inerti împreună cu cei din jurul lor, copleșiți de neputința de a fi prevenit criza. Lui Nicolae Ceaușescu i s-a făcut rău, s-a dus în baie și a vomat. Toate acestea le știu de la Lili, credincioasa mea confidentă, care puțin mai târziu a venit la mine în cameră, unde bătusem în retragere îndată ce ei au revenit de la misiune. Eu una nu am mai ieșit din cameră decât în dimineața următoare, purtându-mă normal, ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat.

După ce și-au revenit din primul șoc, cei doi au convocat un conclav format din demnitarii de frunte. „Aseară au ținut o ședință, doamna Violeta, vă asigur că n-ați fi vrut să fiți acolo. Amândoi erau furioși și le-au cerut socoteală tuturor celor care erau acolo. A fost ceva de groază!”

În acea noapte, cei mai mulți din grupul român au adormit cu greu. Ca să fiu sinceră, nici eu nu am putut închide ochii toată noaptea, însă am făcut dimineață un duș ca să mă îmborsătesc și să mă pot pregăti pentru programul zilei.

După micul dejun, s-a iscat o discuție aprinsă în legătură cu programul Elenei Ceaușescu. Problema era dacă să mai procedeze la efectuarea acțiunilor prevăzute. Generalul Pacepa era de părere că, luând în considerare toate aspectele problemei și pe baza informațiilor deținute, nu era probabil ca evenimentele din ziua precedentă să se mai repete. În consecință, putea pleca așa cum fusese programat, sub escorta atentă a personalului specializat, atât american, cât și român. Se dusesse la ea cu sugestia să meargă înainte cu programul, indiferent de ce se petrecuse în ziua precedentă. L-am văzut ieșind roșu la față ca racul, fără a ști încă ce hotărâre avea să fie luată. Ea încă ezita. „Violeta, du-te la ea și încearcă să o convingi să se țină de program. Afară suntem acum în siguranță!” Am dat curs îndemnului generalului, am intrat în cameră urându-i bună dimineața și i-am spus că programul zilei se anunța interesant. „O să vorbim despre program mai târziu!”, a spus ea. „Ce s-a întâmplat ieri aici când noi am fost plecați?” Am încercat să îi fac cea mai nostimă relatare a aventurii noastre cu grăsunul care ne abordase. „Și de ce nu l-ai repezit?” „Avem instrucțiuni, am răspuns, în sensul că nu trebuie să răspundem la provocări!” Nu a mai făcut niciun comentariu, a abandonat tema și a revenit la chestiunea programului. „Ce e în program? Crezi că ar trebui să mergem?” „Oh, este vorba despre un muzeu și aici, la New York, aceste instituții merită vizitate, sunt atât de bogate în producții artistice de o mare frumusețe! Sigur că trebuie să mergem. După muzeu putem merge la Bloomingdale sau la Tiffany, totdeauna se găsește câte ceva interesant de văzut!” „În regulă atunci, dacă zici tu. Spune-le că plecăm!”

Acordul ei era important, întrucât o armată întreagă de ofițeri de securitate, polițiști newyorkezi și gărzi ale hotelului fusesse mobilizată să-i asigure protecția. Încurajată de sfatul meu și ceva mai destinsă, a coborât astfel flancată, în timp ce eu am coborât cu un alt lift. Jos, în holul principal, personalul hotelului urmărea întregul grup cu priviri curioase. Afară, pe trotuare și în stradă, zăceau aruncate tot felul de obiecte rămase de la protestatari, pe care măturătorii încă nu le culeseră. Deși nu se mai vedea niciun protestatar, locul era încă patrulat de poliția călare, ca măsură de precauție.

Am urcat în mașini și ne-am îndreptat către muzeu. Am avut dreptate să-i spun că merită vizitat, întrucât tocmai atunci fusesse organizată o expoziție magnifică și originală cu tablourile lui Monet. Organizatorii creaseră o reproducere în mărime naturală a vestitei grădini a pictorului, într-o dispunere identică a brazdelor și varietăților de flori care odinioară se aflaseră împrejurul casei sale. Un asemenea spectacol floral era unic și ne-am simțit norocoși că am avut șansa de a-l vedea. I-am dat explicații despre școala de pictură căreia i-a aparținut Monet și am îndemnat-o să se oprească mai mult în fața câtorva dintre capodoperele maestrului. În acest fel a fost oarecum distrasă de la experiența șocantă a zilei precedente, astfel încât, când am ajuns la Tiffany, părea aproape refăcută, deși mai avea o față lungă și cearcăne la ochi.

Se făcuse seară, membrii delegației și tot restul grupului de români și-au împachetat bagajul, au ieșit din hotel și s-au urcat pe furiș în mașini, ca hoții după o evadare, și s-au îndreptat spre aeroportul Kennedy pentru a se îmbarca în avionul care avea să îi ducă fără escală până în Europa.

Stând pe locul meu favorit de lângă fereastră și privind la cerul înstelat, mă tot gândeam la momentele în care i-am văzut pe Nicolae și Elena Ceaușescu cuprinși de panică și pierzându-și complet capul.

În avion domnea o tăcere mormântală, iar pasagerii se pregăteau să așipească în timpul lungilor ore de zbor care îi așteptau, când, dintr-odată, generalul Stan și-a făcut apariția, venind din compartimentul special prezidențial. Cu voce tare, ca să-l audă toată lumea, ne-a cerut să fim atenți la ceea ce avea să ne spună: „Nimeni să nu sufle un cuvânt despre ce s-a întâmplat la *Waldorf Astoria*! Țineți-vă gura și nu vorbiți! Vă spun că dacă vorbește cineva avem posibilitatea să-l aflăm!” Generalul Stan nu își punea mânuși de căprioară atunci când lovea cu pumnul în masă. Era necesar un pumn de fier pentru a ni se închide gura. Cu el nu era de glumit.

* * *

Anul 1978 a fost tot atât de memorabil ca și 1977, pentru că în ambii ani s-a produs o comoție națională care a reverberat în întreaga țară și chiar mai departe. Dacă în primăvara lui 1977 România, mai ales capitala București, a fost lovită de un cutremur devastator, în circumstanțe care, dacă ar fi fost scăpate de sub control, ar fi putut înlătura de la putere liderul comunist, la începutul verii lui 1978, un alt cutremur, la fel de neașteptat și de devastator prin efectele sale, s-a produs în țară: fuga generalului Pacepa.

Cu toate acestea, în luna aprilie a aceluiași an, nimănui nu îi trecea prin minte, cu atât mai puțin lui Nicolae și Elenei Ceaușescu, că un asemenea cataclism putea să se întâmple. Efectul surpriză a fost perfect calculat.

Două vizite importante fuseseră programate să aibă loc în prima parte a aceluiași an, în două țări occidentale cheie, dacă ținem seama de echilibristica instabilă a României între Est și Vest: Statele Unite și Regatul Unit. Și cine era cel mai potrivit

să asigure organizarea fără cusur a acestor vizite, dacă nu șeful acelei instituții criptice care inspira atâta teamă – generalul Mihai Pacepa? Cu ceva timp în urmă, urmărisem la televizor o ceremonie solemnă la care președintele promova într-un grad superior mai mulți generali de-ai săi. Printre aceștia stătea drept și impasibil însuși generalul Pacepa, atât de neimpressionat de ceremonie încât dădea impresia că el îi făcea lui Ceaușescu o favoare că se afla acolo, și nu invers. Atunci a fost prima și ultima oară când l-am văzut îmbrăcat în uniformă militară (de regulă purta haine civile impecabil croite). Spre deosebire de ceilalți generali așezați în rând pentru a primi medaliile, el semăna cu impunătorii militari de rang înalt ai Casei Regale din România, cu un aer de ofițer britanic la post în India.

Era mijlocul lunii aprilie, Bucureștiul era deja înverzit și în parcuri apăruseră câteva flori. Mă pregăteam să urc în avionul prezidențial, fericită că o am pe Lili alături de mine, credincioasă tovarășă de călătorie care îmi asigura asistența logistică de fiecare dată când putea – puțină coafură, puțin călcat cu fierul, avertismente de apropiere a vreunei furtuni, în funcție de dispoziția în care se aflau cei de sus și așa mai departe. Ne aflam la scara avionului, pregătite să urcăm, când, din senin, ne pomenim cu generalul Pacepa în fața noastră. Lili, care uneori uita de proporții și poziții, a exclamat cu o familiaritate cam exagerată: „Vai, tovarășe general, pe unde ați mai fost în ultimul timp? Nu v-am mai văzut de mult!” Tonul răspunsului a fost atât de sec, încât a înghețat-o pe biata Lili instantaneu: „Mă vezi acum!”

Niciodată nu am pus întrebări peste limitele îndatoririlor mele ca interpretă a Elenei Ceaușescu: de ce să fac lumea să ridice din sprâncene?

Distanța dintre București și Washington era atât de lungă încât o escală la jumătatea drumului era de la sine înțeleasă,

însă nu am pus întrebări. Aș fi aflat oricum cine avea să întindă vrând-nevrând covorul roșu și să facă onorurile de primire a președintelui și a Elenei Ceaușescu, aflați în drum spre America într-o vizită oficială. Nu a trecut mult și am aflat de la unul dintre ziariști: de această dată escaleta urma să fie Irlanda. Am înțeles că aveam să zburăm pe ruta clasică de-a curmezișul Europei, într-o diagonală nord-vestică, și să aterizăm la Shannon, pentru a face plinul și a efectua controalele tehnice ale aparatului. Am bănuț corect și după câteva ore de zbor avionul s-a oprit la aeroportul din Shannon, în imediată apropiere a clădirii administrative de curând construită. Conform așteptării, a fost întins un covor roșu, dar domnul Patrick Hillery, președintele de atunci al Irlandei, a omis să-și facă apariția. Am bănuț că protocolul lor nu făcea necesară prezența sa, întrucât era vorba de o simplă escaletă, nu de o vizită oficială. Totuși s-a arătat un alt Patrick să-i întâmpine pe călători – se pare că Irlanda este plină de bărbați botezați cu numele Patrick, în cinstea sfântului patron al țării –, un anume domn Makernan, ministrul de externe, care și-a asumat rolul de gazdă a vizitatorilor prezidențiali.

Ceremonia a fost scurtă. O trecere în revistă a gărzii de onoare, intonarea imnurilor naționale, buchete de flori. În salonul oficial, președintele nu a scăpat prilejul de a împărtăși oficialităților irlandeze vederile sale asupra subiectelor lui favorite – cooperarea europeană și Orientul Mijlociu. După aceasta, întregul grup de români a fost invitat să viziteze localul aeroportului și o parte din zona industrială a localității. Elena Ceaușescu a preferat să rămână în salonul de așteptare, unde au fost servite aperitive și băuturi. Nu au interesat-o aperitivele, dar i-au atras atenția băuturile – nu se dădea niciodată în lături de la un păhărel, dacă i se ivea ocazia. Și eu am servit un pahar mic de cherry, iar ea a devenit curioasă: „Ce bei tu acolo, Violeta?” „E cherry!”, i-am spus. „În Anglia

era băutura mea favorită!” „Și ce fel ți-ai ales?” „Beau întotdeauna medium.” „Atunci dă-mi și mie un pahar să gust!” Așa s-a întâmplat că, la aeroportul din Shannon, Elena Ceaușescu a aflat de existența acelei băuturi; i-a plăcut atât de mult încât de atunci încolo se desfăta cu un păhărel de cherry medium înainte de prânz pentru plăcerea ei. Că în magazinele alimentare din România nu se găsea un strop din acea licoare era de la sine înțeles. Vajnicii cetățeni ai României nu trebuiau deturnați de la construcția viitorului luminos al comunismului prin întunecarea minților lor cu așa o băutură pernicioasă și scumpă.

După ce s-a făcut plinul avionului, piloții au dat de știre că delegația se putea imbarca pentru următoarea etapă a zborului peste Atlanticul de Nord, Canada, și, la sfârșit, coasta de est a Statelor Unite. Am urcat cu toții în avion după ceremonia de rămas-bun și după ce președintele a primit în dar un pulover din lână autentic irlandeză.

Ne-am pregătit pentru zborul îndelungat care avea să ne ducă la destinația noastră finală – aeroportul militar Andrews.

De această dată americanii au acordat președintelui și soției sale o atenție și mai mare decât în vizita precedentă și aceasta din două motive. Mai întâi, oaspeții au fost întâmpinați și salutați de secretarul de stat Cyrus Vance și soția sa, în timp ce în 1973 nivelul diplomatic a fost mai scăzut – numai asistentul secretarului de stat. În al doilea rând, au renunțat la ideea de a trece cuplul prezidențial și suita prin procesul de purificare de la Camp David și, în schimb, i-au transportat direct la confortul și deliciile de la *Blair House*, Washington D.C. A fost un scurtcircuit diplomatic bine-venit, care a contribuit la câștigarea de timp și la reducerea complicațiilor despachetării și iar împachetării lucrurilor, după o noapte petrecută la cazarmă.

De la începutul vizitei, așa cum se întâmplase și în vizitele oficiale anterioare în Statele Unite, secția de Protocol a Departamentului de Stat s-a oferit să pună o interpretă la

dispoziția Elenei Ceaușescu. O doamnă tânără de origine română i-a fost prezentată, însă, după ce a mulțumit pentru gestul îndatoritor, Elena Ceaușescu nu a recurs niciodată la serviciile ei.

Primirea pe pajiștea de la Casa Albă de către președintele Jimmy Carter și soția sa, Rosalynn, a avut un stil solemn și, în același timp, elegant, care nu a avut pereche în niciuna dintre țările pe care le-am vizitat în timpul îndelungatului meu serviciu pe lângă Elena Ceaușescu în calitate de interpretă.

În timpul ceremoniei mi-am luat poziția strategică în spatele principalului grup de oficialități, printre persoanele de mai mică importanță. O doamnă s-a apropiat de mine discret și, după puțin timp, m-a întrebat cum se pronunță numele „Ceaușescu”. Am bănuir, și bănuiala mea s-a dovedit ulterior corectă, că doamnei în chestiune îi fusese încredințată misiunea, de către Protocolul american, să îi însoțească pe cei doi înalți oaspeți români la diferitele acțiuni oficiale – recepții, dineuri, prânzuri etc. I-am repetat pronunția numelui președintelui de câteva ori, ea a repetat după mine, dar nu a reușit niciodată să scoată sunetele corect. „Draga mea, a exclamat doamna, cum ai putut învăța limba aceasta groaznică?” „Este simplu, i-am răspuns, sunt româncă! Este limba mea maternă.” „Deci nu ești de la Departamentul de Stat.” Apoi a conchis: „Nu-i nimic, poate vei fi într-o bună zi!”

Imediat după ceremonie, cei doi președinți și delegațiile respective s-au reunit în Biroul Oval pentru o rundă de convorbiri la care Elena Ceaușescu nu a participat. La sfârșit, președinții Carter și Ceaușescu au făcut un schimb de cărți: președintele american i-a oferit un volum cu titlul „*Why Not the Best?*”, iar președintele român – douăsprezece cărți! Era vorba de un compendiu al discursurilor lui reunite sub titlul „*România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*”!

În timp ce domnul Cyrus Vance participa la convorbirile prezidențiale din Biroul Oval și apoi oferea un dineu președintelui Ceaușescu și colaboratorilor lui, soției sale i-a revenit îndatorirea de a ține companie primei-doamne române și de a-i servi drept ghid pentru programul acelei zile.

Am mers cu mașina la casa memorială *George Washington* de la Woodland Plantation, într-o zonă pitorească de pe dealul Vernon, nu departe de capitală.

În tot cursul deplasării, doamna Vance și-a evidențiat un temperament plăcut și o natură vorbărească, trecând de la un subiect la altul cu o admirabilă vioiciune: da, avea o familie minunată; din nefericire, cei doi gemeni ai săi se născuseră cu un defect de vorbire – erau totuși speranțe că defectul va fi ușor și curând remediat; da, familia avea o vilă proprie și nici nu vă puteți imagina cât de mult o îngrijește domnul Vance personal ca să fie curată și ordonată; domnul Vance este un mare gospodar, știe să dea o bună folosință măturii, așa că vilăsoara strălucește de curățenie. Și așa mai departe. Mie îmi era familiar acest mod de a întreține un interlocutor. Din conversațiile ocazionale pe care obișnuiam să le am cu soțiile diplomaților americani din București, Londra, Beijing, din America și din alte locuri, știam că acesta constituia un mod tipic american de a se împrieteni, manifestând o minte deschisă, lipsită de prejudecăți, franchețe și bună dispoziție. Însă Elena Ceaușescu nu știa acest lucru. Comentariul ei către mine a fost: „Ce idee să îmi spună că are doi copii tâmpiți! Și, ascultă-mă pe mine, ea e cea care cântă în casa aia! Unii bărbați sunt proști, crede-mă pe mine, iar Vance e unul dintre aceia, dacă este băgat sub papuc până într-acolo încât să-i măture toată casa. Foarte ciudat!”

Înainte de a o invita pe Elena Ceaușescu la un dineu servit la Woodland Plantation, doamna Vance a condus-o să viziteze conacul lui Washington, transformat în muzeu, și împrejurimile acestuia. I s-a relatat despre prima îndeletnicire a lui

George Washington, când nu se ocupa de politică: tranzacții imobiliare. O activitate foarte lucrativă, după știința mea, care necesită operațiuni speculative abile.

La dîneu, Elena Ceaușescu a rezistat tentației de a gusta numeroasele feluri apetisante oferite cu generozitate de gazdă, privind modul frugal în care serveam eu. Când a fost adus desertul, mi-a spus pe un ton mămos: „Violeta, tu nu ai luat decât o căpșună! Ții prea mult la siluetă!” Dar și ea avea grijă, atât de siluetă, cât și de ficat, condiții suficiente pentru a o încuraja să îmi urmeze exemplul.

După-amiaza primei zile a vizitei, soții Ceaușescu și-au petrecut-o la *Blair House*, după ce fiecare dintre cei doi își îndeplinisese programul separat.

În tot restul zilei și în cursul zilei următoare, la *Blair House* a fost un du-te-vino continuu de personalități americane sosite ca să salute și să se întrețină cu președintele și Elena Ceaușescu. Primul s-a prezentat primarul capitalei, cetățean de culoare, care purta numele predestinat de Washington, împreună cu soția sa. Demnitarul american a înmănat ambilor vizitatori români cheia orașului, fapt ce le-a conferit, presupun, și titlul de cetățeni de onoare ai acestuia. A urmat un șir de primiri la președinte ale câtorva înalte personalități din administrație și șefi ai unor instituții economice și financiare – directorul FMI, președinții de la *Occidental Petroleum*, *Island Creek* și *Coca-Cola*. A venit apoi rândul unui grup de senatori, dintre care unii purtau nume răsunătoare ca Edward Kennedy, Abraham Ribicoff, Adlai Stevenson, precum și alte personalități cunoscute, care au făcut istorie la timpul lor. Au mai fost primiți și mulți membri ai Camerei Reprezentanților. Președintele a mai acordat un interviu la *ABC Television Network* și a avut un prânz de lucru cu reprezentanți ai instituției de presă *National Press Club*. La aproape niciuna dintre aceste activități Elena Ceaușescu nu a apărut, preferând

să se odihnească și să se încredințeze mâinilor îndemânate ale coafezei și maseuzei Lili, pentru a o pregăti să participe la dineul oficial pe care omologii lor îl ofereau în acea seară la Casa Albă.

Dintre toate primele-doamne ale Americii pe care s-a întâmpnat să le cunosc, Rosalynn Carter a fost cea mai drăguță, o gazdă extrem de îndatoritoare și amabilă față de Elena Ceaușescu. A primit-o cu atâta bunăvoință, atenție și șarm, încât din primele momente ale întâlnirii s-a stabilit un sentiment de simpatie reciprocă între cele două doamne. În acea seară, singurul neajuns a fost că în luna aprilie este răcoare la Washington, iar Elena Ceaușescu, fiind sensibilă la frig și îmbrăcată într-o rochie de seară din voal, s-a plâns că îi este rece. Fusesem mai precaută și luasem cu mine un șal de cașmir, cu un model în negru și auriu, care se asorta perfect cu rochia ei. I l-am dat și l-a purtat pe umeri toată seara în timpul dineului.

În dimineața zilei următoare, am avut ceva de lucru. Elena Ceaușescu urma să primească la *Blair House* un profesor, pe domnul Merdinger, născut în Bucovina, dar trăind la Chicago, care cu câțiva ani în urmă vizitase România în calitate de membru al Consiliului Guvernatorilor Academiei din statul Illinois. La acea dată avusese o întâlnire cu președintele Ceaușescu pentru a discuta forme posibile de cooperare. De această dată s-a prezentat la Elena Ceaușescu împreună cu soția sa, în intenția de a evoca impresiile cu care plecase din țara noastră; totodată, lucru și mai important, i-a înmănat academicienei române – mă refer la Elena Ceaușescu – diploma prin care i se conferea titlul de membru onorific al Academiei de Științe pe care el o reprezenta. Profesorul Merdinger a rostit o scurtă alocuțiune, iar proaspăta membră a Academiei americane a răspuns cu una și mai scurtă, pe care

m-am străduit să o înfrumusețez în limba engleză pe cât mi-a fost cu putință.

Era a doua zi a vizitei. Menționez că întreaga perioadă a vizitei a fost de șase zile, cea mai lungă făcută vreodată de președintele român și soția sa în America. Acțiunile acelei zile au încheiat partea oficială a vizitei, cea mai importantă fiind o nouă rundă de convorbiri la nivel înalt și semnarea declarației comune.

În timp ce președinții aveau de discutat și apoi de semnat, încheind astfel vizita oficială, doamnele Carter și Ceaușescu au făcut împreună un tur al capitalei americane, la capătul căruia s-au oprit la Muzeul Național de Istorie și Tehnologie. La intrare, au fost întâmpinate și salutate de directorul muzeului, cosmonautul Michael Collins. La parterul muzeului, doamna Carter a oferit un prânz pentru soția președintelui român, la care au fost invitați să participe oameni de știință, profesori, academicieni și alte personalități din domeniul științei și tehnologiei. La sfârșitul mesei, ambele doamne au rostit discursuri, misiunea mea nu prea ușoară fiind să traduc atât în română, cât și în engleză, în timp ce sute de ochi erau focalizați pe persoana mea pentru a-mi evalua nivelul performanței.

Următorul punct din program era semnarea declarației comune de către cei doi președinți la Casa Albă, ca încununare, așa cum am menționat, a vizitei oficiale. În calitatea ei de viceprim-ministru, Elena Ceaușescu urma să fie de față la această acțiune. Ca atare, a cerut să fie scuzată, s-a ridicat de la masă, și-a luat rămas bun de la personalitățile americane prezente și s-a pregătit să plece. Doamna Carter a condus-o până la mașină și acolo Elena Ceaușescu a îndemnat-o, insistând chiar, să i se alătore și să o însoțească la Casa Albă, la ceremonia semnării. Elena Ceaușescu uita că se afla în America, nu în România, unde acțiunile ei, indiferent cât ar fi

fost de irelevante sau nepotrivite, nu puteau face obiectul criticii din partea publicului sau a mijloacelor de informare în masă. Îmboldind-o pe doamna Carter să vină cu ea la ceremonia de semnare a întins, fără să își dea seama, o cursă în care a căzut prima-doamnă americană.

După ce s-a lăsat convinsă, doamna Carter s-a urcat în aceeași limuzină în care ne aflam, Elena Ceaușescu și cu mine, formație în care coloana de mașini s-a îndreptat în grabă pe Pennsylvania Avenue pentru a ajunge la timp la Casa Albă. Ceremonia s-a desfășurat conform programului, cu cele două soții, fiecare alături de soțul ei. În ziua următoare, ziarele au publicat relatări și fotografii ale evenimentului, criticând cu indignare Casa Albă pentru faptul că i-a permis doamnei Carter să asiste la ceremonie. „În ce calitate a făcut ea acest lucru?“, au strigat cu toții. „Cine a ales-o și în ce funcție?“, au întrebat în cor ziaristii.

Următoarele patru zile au fost, cel puțin pentru mine, partea cea mai interesantă și mai captivantă a vizitei. Să zbori într-un avion american, în care te simțeai în deplină siguranță și ți se oferea cea mai bună ospitalitate care poate fi oferită cuiva; să mergi la Chattanooga, apoi la Dallas și Houston, după aceea la New Orleans și în Golful Mexicului și, în sfârșit, la New York – patru zile ale unei experiențe de neuitat, trăită nu ca un turist, ci *in style* și în cele mai bune condiții – ce poți cere sau aștepta mai mult de la grația divină? Iar eu am avut norocul să mă bucur de toate aceste beneficii ale adevăratei ospitalități.

Coloana de mașini a părăsit *Blair House* îndreptându-se spre aeroportul Dulles, unde delegația s-a îmbarcat în avionul cu care urma să se deplaseze la Chattanooga, prima dintre localitățile incluse în program.

Încă obosită de pe urma programului încărcat al zilei precedente, legănată de balansul ușor și mângâietor al limuzinei,

Elena Ceaușescu moțăia, fără să dea atenție faptului că lângă ea stătea o doamnă de la Protocolul Departamentului de Stat. Era soția unuia din directorii ministerului, care făcea oficiul de a o conduce la aeroport. Elena Ceaușescu era departe de a fi în formă, învăluită într-un mantou larg de blană și purtând pe cap o căciulă de blană la fel de mare și neaspectuoasă, care îi cădea pe frunte ajungându-i până la sprâncene. Era evident că eforturile bieteii Lili de a o împropăta nu s-au soldat cu rezultatele scontate. Doamna care era așezată alături s-a uitat la ea, apoi semnificativ la mine de câteva ori și apoi s-a aplecat (mă afluam pe scaunul din față) și mi-a șoptit, cu grijă să nu o trezească și atentă la urechile lungi ale șoferului: „Draga mea, cum poți să o suporti pe femeia aceasta? De cât timp ești cu ea?” M-am prefăcut că nu înțeleg prima întrebare și, trecând direct la a doua, i-am răspuns politicos: „Ei bine, în această călătorie numai de câteva zile!” A părut puțin dezorientată. „Dar ea este aici numai de două zile, nu-i așa?” „Da, i-am explicat, dar zborul de la București la Washington ne ia una sau două zile.” La aceasta, doamna a rămas descumpănită. „Vrei să spui...”. A șovăit câteva clipe, apoi a continuat: „Vrei să spui că ai venit cu ea tot drumul din România... Ești...?” „Da, i-am răspuns calm, sunt româncă și fac parte din personalul doamnei Ceaușescu.” Am văzut-o cum a rămas încremenită pe spătarul din spate, fără a mai scoate o vorbă, dându-și seama că făcuse o gafă teribilă.

În timp ce ne-am continuat drumul spre aeroport, mă gândeam că deseori americanii mă priveau ca pe una de-a lor și când realizau că eram din România, atitudinea lor părea să spună: „*What is a girl like you doing in a place like this?*”. Este adevărat că așa cum eram îmbrăcată și conduita personală nu mă recomandau exact ca una care venea din Est. Îmbrăcămintea, pantofii, accesoriile proveneau fie de la buticul Madame Maxame de pe Champs-Élysées, fie de la buticul Monsieur

Henri de pe Bayswater, sau de la magazinul de încălțăminte Vlado din Geneva, sau de la buticurile de pe Kärtner Strasse sau Graben din Viena, sau Vași Utca din Budapesta. Astfel îmbrăcată, și cu parfumurile mele preferate Chanel sau Dior, intram bine în peisajul occidental. De aici stânjeneala și confuzia mea și a tuturor celorlalți. Însă acela era stilul meu și nu eram dispusă să renunț la el de dragul nimănui.

În avion, m-am aflat alături de generalul Pacepa. Amândoi contemplam în tăcere vastele întinderi acoperite de un hățiş de canale de irigații, meandrele lucitoare ale fluviului Tennessee și înălțimile împădurite de sub noi. Confortabilul aparat american ne purta spre Chattanooga, un nume care-mi trezea amintiri duioase de demult.

Am aterizat pe aeroportul Lovell, unde principalii vizitatori au primit salutul de bun venit din partea celor mai înalte personalități ale statului: guvernatorul, primarul, membri ai parlamentului, numeroși șefi ai instituțiilor locale, toți cu soțiile. Ceremonia s-a desfășurat după toate regulile protocolare: garda de onoare, fanfara militară, 21 de salve de tun și tot restul. Pe scurt, întregul șir de onoruri datorate unui șef de stat.

Eram nerăbdătoare să văd faimoasa Chattanooga, însă a trebuit să mai aștept puțin, deoarece întreaga coloană de mașini s-a îndreptat mai întâi spre două mari unități industriale, a căror activitate înrudită intra în sfera de interese a președintelui – producția de energie electrică: centrala atomică de la Sequoyah și uzina *Combustion Engineering*, care producea o gamă largă de echipamente industriale.

Întrucât Elena Ceaușescu a mers împreună cu președintele în incinta celor două unități, nu a fost nevoie de mine, așa că m-am numărat printre cei rămași în urma grupului, care erau suficient de onești ca să recunoască faptul că nu se puteau socoti mari pricepuți în producția de electricitate. Cei din față, cu excepția unui mic număr de invitați, ascultau cu o atenție

ipocrită explicațiile complicate date de experții uzinei, fără a înțelege însă o iotă din ce li se spunea.

La Chattanooga am rămas încântată de reproducerea întocmai a tot ceea ce văzusem în adolescență, imediat după război și înainte ca filmele americane și în general occidentale să fie suprimate de pe ecranele bucureștene. Am re trăit scenele filmului „Serenada din Valea Soarelui” auzind melodia care-mi era atât de familiară „*Pardon me boys, is this the Chattanooga Chu-Chu...*”, văzând trenulețul cu vagoanele de epocă împodobite cu flori, urmărind spectacolul dat de un grup de cântăreți și dansatori care-mi aminteau de cei trei tineri artiști de culoare din film – o fată și doi băieți – și de fața drăguță a Sonjei Henie și de alți actori vestiți la vremea aceea.

Ceea ce am văzut era fabulos, însă mi-am ținut emoțiile pentru mine. În țara mea a admira asemenea frivolități avea un aer de cosmopolitism, o atitudine de păcătos condamnat care nu putea fi lăsată nepedepsită. Am privit în jurul meu, însă nimeni din delegația română nu părea să facă vreo legătură cu povestea legendară a Serenadei, în niciun caz soții Ceaușescu, cărora spectacolul și peisajul stațiunii nu le spuneau absolut nimic. În tinerețea lor, în calitate de activiști comuniști, aveau alte lucruri în gând decât să meargă să vadă un film american, într-o vreme când comuniștii subminau autoritățile de stat legal constituite, iar partidul lor se ocupa intens de crearea condițiilor și netezirea drumului în direcția instituirii noului regim. Drept este că președintele a fost captivat de ideea evocării vremurilor nostalgice ale primelor trenuri și căi ferate și chiar a spus colaboratorilor săi că o atracție turistică similară va fi creată la Filaret, o veche gară de la poarta de intrare din sudul Bucureștiului. În momentul următor a uitat de promisiune, așa că proiectul a rămas nematerializat.

Oficialitățile americane care însoțeau delegația în acest turneu din SUA ne-au spus că Dallas este al treilea ca mărime din țară și unul dintre cele mai importante. Înainte de a ajunge acolo, impresionată că aveam să pun piciorul chiar în orașul martor al tragediei lui Kennedy, am întrebat-o pe doamna de la Protocolul american dacă orașul Dallas este un loc sigur în care să trăiești sau pe care să-l vizitezi. „Ei bine, draga mea, este greu de explicat. Ți voi spune așa: nu este nici periculos, nici sigur!”

Primirea la Dallas a fost la fel de impunătoare ca la Chattanooga, dacă nu chiar mai mult, deoarece de această dată am auzit executate și imnurile naționale ale celor două țări. Aeroportul era plin de demnitari și personalități texane cu soțiile lor, iar culorile Americii și ale României se vedeau peste tot. A fost într-adevăr o ceremonie frumoasă de bun venit.

Restul zilei a fost încărcat de acțiuni. Mai întâi vizitarea companiei de calculatoare *Texas Instruments*, apoi o recepție grandioasă oferită de primarul orașului în marea sală de primire a unei primării recent construite, iar seara, așa-numitul dineu de lucru (adică un prilej pentru președintele Ceaușescu de a se întâlni cu oameni de afaceri) dat de Camera de Comerț a Texasului. Pretutindeni pe unde s-a mers au fost rostite discursuri și toasturi, alocuțiuni de bun venit ale gazdelor, apoi cuvântul de mulțumire al oaspetelui, care dura îndeobște cel puțin o jumătate de oră. Cu fiecare ocazie erau date explicații despre diferitele unități și locuri vizitate și aveau loc discuții interminabile între oaspeți și gazde. Toate aceste schimburi de informații și păreri trebuiau, firește, traduse în și din engleză, astfel că la sfârșitul zilei bietul interpret nu mai avea decât o singură dorință: să doarmă sau să moară, îi era indiferent care din două.

În dimineața următoare — era a patra zi a vizitei — am zburat din nou, de această dată pe o distanță mai scurtă, de la Dallas la Houston, o localitate rareori inclusă în turneele americane întreprinse de vizitatorii străini. S-ar putea spune că era un loc cu totul special, de importanță strategică. Această favoare i-a fost rezervată președintelui Ceaușescu.

La aeroportul Hobby, înalții oaspeți s-au bucurat din nou de o primire în care garda de onoare era formată dintr-un grup de pușcași marini americani; comitetul de recepție a urat domnului și doamnei Ceaușescu un entuziast bun venit și le-a oferit cadouri: flori pentru ea și o pălărie texană pentru el.

Coloana oficială, flancată de motociclete, s-a îndreptat spre Centrul Spațial NASA, la 40 de kilometri sud-est de Houston. Aici delegația română a rămas mută de uimire în fața uluitorului complex de facilități răspândite pe o suprafață mai mare de 600 ha; inimă vie și creier pătrunzător era fără îndoială unitatea computerizată a complexului, care monitoriza electronic toate activitățile spațiale, în principal controlul și ghidarea navelor și echipajelor cosmice.

Delegația a fost condusă și a primit explicații în tot timpul vizitării Centrului de nimeni altul decât comandantul Young, cosmonautul cunoscut în întreaga lume. Călător spațial pe *Gemini* și *Apollo*, de două ori posesorul unui bilet dus-întors pe Lună, acesta ni s-a înfățișat ca un om modest, cu vorba fără înconjur și cu vaste cunoștințe în profesie. Și-a condus vizitatorii prin enormul complex ca un adevărat comandant, fără inhibiții sau trac. Îmbrăcat într-un costum civil care nu-i stătea bine deloc, parcă l-ar fi luat cu împrumut pentru acea ocazie, și purtând o cravată a cărei culoare nu se potrivea cu cea a costumului, șarmul domnului Young consta în comportamentul lui natural, buna dispoziție și simțul umorului. Altfel, cred că uniformă militară sau costumul spațial i s-ar fi potrivit mai bine.

Comandantul a arătat vizitatorilor români modulul lunar care efectuase prima așezare pe solul satelitului natural al Pământului și, ca o premieră pentru ei, naveta spațială care stătea pregătită să decoleze nu peste mult timp. Îmi amintesc remarca lui: „Cu această rachetă, domnule președinte, zborurile spațiale vor deveni un fapt obișnuit!” Apoi le-a arătat celor prezenți câteva roci lunare și a scos în evidență conținutul lor mineral, îndeosebi titanul. A prevăzut un viitor în care astfel de minerale puteau fi extrase de pe Lună în mod obișnuit.

Ne aflam cu toții în marea sală de echipamente pentru controlul computerizat al zborurilor spațiale și ascultam explicațiile ilustrului nostru ghid, când dintr-odată generalul Mihai Pacepa a apărut lângă mine, care eram mai departe de grupul principal de vizitatori, vizibil impresionat de ce vedea și auzea. Mi-a spus cu o voce șoptită: „Violeta, iată o demonstrație grăitoare a nivelului extraordinar la care au ajuns americanii în domeniul științei și al tehnologiei computerizate. Este cea mai înaltă nu numai din America, ci din întreaga lume!”

Diferitele unități din incinta Centrului Spațial erau situate la o oarecare distanță una de alta astfel încât, pentru a ajunge la ele, a trebuit ca membrii delegației să se deplaseze cu mașina. În consecință, în decursul întregii vizite m-am trezit călătorind prin labirintul Centrului Spațial în aceeași mașină cu comandantul Young însuși, sub privirile pline de invidie ale membrilor delegației, care firește ar fi dat orice să fie alături de așa o celebritate.

După vizită a avut loc un prânz oferit de primarul orașului Houston și de soția sa, la care a fost invitată elita personalului de la Centrul Spațial. Și aici am continuat să fiu obiectul invidiei nedisimulate a compatrioților mei, deoarece am fost așezată la o masă în compania câtorva voiajori spațiali doritori să-mi relateze episoade din aventurile lor în Cosmos.

După prânz, gazdele au ținut să arate cuplului prezidențial și suitei încă o unitate industrială – *The Cameron Iron Works* –, al cărei flux tehnologic a fost urmărit în ritm alert, ca să respecte orarul programului. Lucrul era necesar întrucât în după-amiaza aceleiași zile urma să intrăm într-o nouă etapă fascinantă a turneului, a cărei amintire o am încă vie și tulburătoare: New Orleans.

Acea zi și jumătate petrecută la New Orleans a fost pentru noi, românii, memorabilă mai ales datorită atmosferei franceze care domina orașul și ne-a făcut să ne simțim ca acasă mai mult decât oriunde pe pământul american. Nume de persoane – cel al primarului orașului, Landrieu –, de străzi, cafenele, instituții publice și private ne erau atât de familiare nouă, celor născuți europeni, încât plimbarea pe străzile orașului New Orleans ne-a adus înapoi pe bătrânul continent. Acest sentiment ne-a fost amplificat de vioiciunea, buna dispoziție și talentul locuitorilor care cei mai mulți sunt de origine afro-americană. Hotelul *Royal Orleans*, în care a fost instalată toată delegația pentru a-și petrece după-amiaza și noaptea, nu făcea nici el excepție: era un loc încântător, exact în mijlocul centrului vechi al orașului, cu o frumoasă arhitectură în stil colonial francez.

Eram cu toții vrăjiți, nu mai puțin Elena Ceaușescu. Lăsând pe plan secundar activitățile oficiale, și-a făcut timp să hoinărească, în compania ministrului Ștefan Andrei și a mea, prin cartierul francez, unde a admirat micile și îmbietoarele magazine, cafenele, buticuri și chiar a intrat într-o cofetărie, atrasă de bogatul sortiment de dulciuri. Îndatoritori, patronul magazinului și soția sa au ieșit în întâmpinarea grupului de români care îi vizitau, iar unul dintre ofițerii americani care au escortat-o în timpul plimbării a comandat pentru toată lumea o băutură răcoritoare în imense pahare care purtau inscripția orașului și a magazinului. Am păstrat paharul ca amintire

a trecerii mele prin orașul de vis care este New Orleans. Încă îl mai am și îl păstrez ca pe un obiect de preț.

Pașii ne-au purtat apoi la malul impunătorului fluviu Mississippi, unde era ancorat un vas de călători cu zbaturi; s-a cerut și ni s-a acordat permisiunea de a urca pe vas, de a arunca o privire la interiorul frumos decorat – restaurant, saloane, cabine – și de a parcurge coridoarele și puntea.

După vizita pe vas am făcut un ocol și am ajuns la vechiul cimitir al orașului, unde persoanele decedate nu sunt de fapt înmormântate, ci depuse în cripte deasupra solului, ceea ce mi s-a părut un mod curios de depunere a rămășițelor pământești. Explicația este totuși simplă: New Orleans este situat într-o regiune mlăștinoasă și, după o ploaie torențială sau o furtună devastatoare, foarte obișnuite în Golful Mexicului, poate fi lovit de puternice inundații.

Incidentul petrecut în seara primei zile a șederii noastre la New Orleans a fost imposibil să treacă neobservat. Populația orașului era foarte religioasă, astfel încât orice eveniment sau activitate de natură mai mult sau mai puțin oficială trebuia să înceapă cu o rugăciune. Era imperativ. În acea seară, domnul Landrieu și soția au organizat un dineu pentru a marca astfel prezența în oraș a oaspeților săi români. Evenimentul urma să aibă loc la clubul principal al orașului, numit Plimsoll, dacă îmi amintesc bine. Comitetul de recepție era nezdruncinat în hotărârea ca totul să înceapă cu o rugăciune, pentru a invoca mila și binecuvântarea divinității asupra participanților. De vreme ce acest lucru era considerat de la sine înțeles, nimănui nu îi trecea prin minte că Nicolae Ceaușescu, chiar dacă era comunist și ateu, va face vreo opoziție față de acest act. Eram cu toții deja așezați, demnitarii rânduți de-a lungul mesei potrivit rangului, iar cei doi interpreți vizavi de cuplul Ceaușescu. Președintele nu fusese prevenit de intenția de a se începe cu o rugăciune, așa că a fost luat cu totul prin surprindere când

pastorul a făcut anunțul. Într-o fracțiune de secundă s-a ridicat în picioare, soția lui i-a urmat exemplul, ca de altfel toți demnitarii români aflați la masa principală. Fără a da nici cea mai mică explicație, el și tot grupul au părăsit intempestiv sala și s-au retras într-o cameră învecinată. Ce altceva puteam face în atari împrejurări decât să mă ridic la rândul meu, copleșită de rușine și de stânjeneală, și să îi urmez pe ceilalți. Pe când mă îndreptam spre camera de refugiu, l-am văzut pe ministrul Ștefan Andrei, care era așezat la masă, făcându-mi semne, în totală confuzie și necunoaștere a ceea ce se întâmpla. Fapt este că, neavând nici cel mai mic indiciu asupra motivului care l-a făcut pe Nicolae Ceaușescu și pe colaboratorii lui să părăsească masa dineului, bietul domn Andrei a preferat să rămână pe loc. A ascultat rugăciunea pastorului și după aceea a urmărit cum membrii delegației reveneau rând pe rând tăcuți în sală pentru a-și relua locurile, în timp ce președintele Ceaușescu se uita cu reproș către ministrul său de externe. Pentru mine totuși incidentul a avut o latură bună, pentru că în timp ce ne aflam în cameră, așteptând să se termine rugăciunea, am avut plăcuta surpriză să urmăresc un fantastic spectacol prezentat de o formație de jazz. Un mic grup de artiști de culoare și un tânăr dansator care mănuiă umbrela tradițională executau muzică Dixieland, amintind de vechile filme de genul „*Alexander's Ragtime Band*” al lui Tyrone Power și Alice Faye. În timp ce eu eram în transă urmărind spectacolul, președintele și Elena Ceaușescu nu erau deloc în largul lor, el bătând nervos cu degetele în masă, cu siguranță gândind că acel show capitalist, decadent și dezonorant, nu merita să fie văzut de ochii săi puritani. Câte mai trebuia să facă el pentru România!

În a doua parte a anilor '70, România, țară producătoare și prelucrătoare de petrol, și-a încordat mușchii industriali construind prima sa platformă de foraj petrolier, capabilă să foreze și să extragă țiței din solul submarin. Platforma a fost

numită cât se poate de potrivit, „Gloria”, căci era vorba de o faptă de vitejie pe care nimeni nu o aștepta din partea unei țări mici și cu resurse relativ modeste. Cunoscând acest fapt, americanii au ținut să-și arate și ei mușchii, dând liderului român posibilitatea de a-și compara platforma cu propria lor platformă, așa că au inclus în program o vizită la omoloaga „Gloriei”, numită poetic „Ocean Queen”. Împreună cu consilierul și ministrul industriei construcțiilor de mașini au navigat în dimineața următoare în golf și au petrecut câteva ore bune pe platformă, înconjurat de o armată de ingineri și muncitori. Elena Ceaușescu a preferat să nu meargă, gândind probabil că excursia este prea obositoare, așa încât a rămas în incinta hotelului *Royal Orleans*, așteptându-și soțul.

Cu un sentiment de regret am părăsit cu toții incomparabilul New Orleans și pe locuitorii acestuia. Zburam din nou în avionul confortabil pus la dispoziție de Forțele Aeriene Americane într-o direcție nord-est, la ultima și inevitabila piatră de hotar a vizitelor lui Nicolae Ceaușescu în SUA – New York și, firește, *Waldorf Astoria*. Acolo, micul dejun cu David Rockefeller de la Chase Manhattan, apoi întâlniri succesive cu președintele companiei *Manufacturers Hanover Trust*, cu președintele Congresului Mondial Evreiesc, cu primarul New Yorkului și alții. Pentru președinte a fost un maraton, ca de altfel și pentru ministrul său de externe, care l-a secondat în tot acest timp în calitate, din câte am înțeles, de principal sfătuitor pe durata turneului. În timp ce domnul Rosenthal, președintele companiei *Engelhard Minerals and Chemicals*, s-a întreținut cu președintele, doamna Frieda Rosenthal a fost primită de Elena Ceaușescu, cu mine alături pentru a o ajuta la traducere.

Nimic nu mai rămăsese de făcut pentru Elena Ceaușescu înainte de plecarea din New York și din America, cu excepția unei vizite, în compania doamnei Rosenthal, la Muzeul

Metropolitan care nu mai fusese niciodată inclus în programele trecerilor anterioare prin New York.

Pentru a încununa vizita de șase zile a lui Nicolae Ceaușescu în America, Consiliul Economic Americano-Român și Asociația de Politică Externă din New York și-au unit forțele pentru a oferi o recepție și un dejun de lucru la *Waldorf Astoria*, unde au fost prezente foarte multe personalități, atât federale, cât și locale.

După-amiaza a fost dedicată unei noi runde de convorbiri la *Waldorf* între președinte și reprezentanții asociației *Friendship Ambassadors*, președintele corporației *Control Data*, președintele companiei *Universal Oil Products* și, firește, un mare grup de americani de origine română. Din nou, un adevărat maraton.

Vizita s-a terminat. Mă întreb dacă Elena Ceaușescu avea vreo idee că era pentru ultima dată când mai punea piciorul pe solul american. Niciodată în anii scurși de atunci până când ea a fost executată în împrejurările dramatice din decembrie 1989 liderii americani nu au mai vrut să-l vadă pe președintele Nicolae Ceaușescu și pe soția lui.

Însă în acel aprilie 1978, în timp ce zburam spre casă, nu aveam să știm ce va urma. Stăteam singură, gândindu-mă ce copleșitoare este America. Iar politicienii ei, o elită în adevăratul sens al cuvântului. Nu erau marionete, erau autentici. Mă mai gândeam la oameni precum John Young și alți eroi întrepizi și totuși neostentativi, care dau măreție națiunii lor. Apoi cugetam că, așa cum este ea, mare și fabuloasă, America, cel puțin pentru mine, cu mentalitatea mea europeană, este minunată dacă o vizitezi, însă dură, solicitantă și exigentă dacă trăiești în ea. Eram sigură atunci și sunt sigură și acum că nu aș putea niciodată să mă adaptez condiției americane. Totuși mă gândeam la forța Americii și îi mulțumeam lui Dumnezeu că există în lume o țară ca ea. Fără America am fi fost de mult înghițiți de puteri altfel imposibil de înfrânat. În sfârșit, îmi

aminteam de gluma amară de la Radio Erevan, la a cărei înțelepciune cei dezorientați și perplecși recurgeau în căutarea adevărului: „Poate America deveni o țară socialistă?” Răspunsul nu a întârziat să sosească: „Da, poate, dar ar fi păcat!”

Afară era o noapte de smoală. Pregătindu-mă pentru lungul zbor, m-am ghemuit pe două scaune goale, m-am acoperit cu o pătură și am adormit. Trebuie să fi trecut mult timp până ca cineva să mă scuture blând de braț: „Doamna Violeta, treziți-vă! E timpul! Ne apropiem de București.” Da, visul se terminase, trapa se închisese și mă aflam din nou în marea închisoare din care nimeni nu era sigur că va scăpa. Mă aflam din nou în patria mea, România.

Narațiunea mea despre experiențele americane ale Elenei Ceaușescu nu ar fi întreagă dacă nu aş mai menționa un episod în care a arătat o neașteptată compasiune și înțelegere. S-a petrecut la București în ultima parte a anilor '70, când senatorul Edward Kennedy și soția sa, Ethel, efectuau un turneu în câteva țări est-europene, printre care și România.

Întrucât vizita în țara noastră era scurtă, programul a fost relativ simplu: un prânz oferit de președinte și Elena Ceaușescu senatorului și doamnei Kennedy, urmat de convorbiri politice între cei doi demnitari și respectivii lor colaboratori și o întâlnire privată între Elena Ceaușescu și Ethel Kennedy.

Înainte de prânz, gazda și oaspeții au servit în picioare, într-un salon alăturat sufrageriei, câteva aperitive și băuturi.

Privindu-i discutând cu gazdele lor, mi-am dat seama că domnul și doamna Edward Kennedy își justificau întru totul renumele, care îmi ajunsese mai de mult la ureche, că formau

cuplul cel mai arătos al clanului, ea extrem de frumoasă și de bine îmbrăcată, în așa măsură încât putea face geloasă orice actriță de la Hollywood, iar el, cel mai chipeș dintre băieții Kennedy. Dar aveam să află curând că frumusețea doamnei Ethel Kennedy ascundea cu greu starea nefericită în care se găsea la data vizitei ei în România. Nu-mi amintesc prea bine ce băuturi s-au servit înainte de prânz, însă știu cu siguranță că nu erau răcoritoare. Fiecare dintre cei prezenți a luat câte un pahar, inclusiv doamna Kennedy, care curând l-a golit și a cerut altul. Întrucât tot grupul a fost invitat în sufragerie, m-am oferit să o ajut pe doamna Kennedy să se debaraseze de paharul golit pe jumătate, dar l-a reținut, spunând că dorește să-l păstreze, și cu el în mână și-a luat locul la masă. Între cele două doamne nu a avut loc prea multă conversație, musafira preferând în cea mai mare parte a timpului să păstreze tăcerea, iar Elena Ceaușescu evitând să abordeze vreun subiect, pentru a respecta dispoziția taciturnă a doamnei Kennedy, deoarece devenise evident că aceasta din urmă nu era în apele ei. Mânca puțin, dar se tot servea din paharul pe care un chelner grijuliu i-l umplea de fiecare dată când îl vedea gol, situație care părea să se repete destul de des. M-am uitat la ea și am fost uimită să văd că frumoșii ei ochi erau plini de lacrimi și nu făcea niciun efort să-și disimuleze suferința evidentă. M-am uitat apoi la domnul Kennedy, care, cu fața încordată, arunca priviri neliniștite, uneori chiar alarmate, în direcția nefericitei sale soții. Elena Ceaușescu s-a uitat la mine oarecum întrebător, dar nu a spus nimic. M-am gândit că era imposibil ca ea, pe care o știam că observă totul în jurul său, să nu-și fi dat seama că ceva nu era în ordine cu doamna Kennedy.

După ce au terminat prânzul, mesenii s-au separat. Nicolae Ceaușescu și oaspetele său au rămas pentru a discuta politică, în timp ce Elena Ceaușescu și Ethel Kennedy s-au retras într-o cameră alăturată, la o discuție prietenească. Aici doamna

Kennedy și-a deschis sufletul, mărturisindu-și necazul cu atâtea candoare și atât de mișcător, încât gazda sa a rămas fără cuvinte, fiind real impresionată. Când se ajungea la chestiuni de familie, era capabilă să arate multă înțelegere. Iar ceea ce Ethel Kennedy îi povestea, aproape plângând, cerea multă înțelegere și compătimire. A spus că dragul ei băiat fusese lovit de o boală cumplită, că a trebuit să sufere o operație, că unul din picioare a trebuit să-i fie amputat și că nu era sigură dacă el va supraviețui operației, calvarului fizic și mental, că, în sfârșit, ea era femeia cea mai nefericită din lume. A mai adăugat că ideea de a-și însoți soțul în vizita din Europa era menită să o distragă de la gândurile dureroase, însă îi era teamă că nu va putea nici măcar pentru un moment să-și scoată din minte suferința. „Știu că fața mea arată clar prin ce trec și că machiajul meu este o ruină, dar nu mă pot abține!”, a spus ea.

Am fost mișcată de spusele ei într-atât încât, în ciuda necesității ca interpretul să traducă pe un ton impersonal, vocea mea a devenit în mod involuntar mai înceată și oarecum tremurătoare. Am depus toate eforturile să traduc cât mai persuasiv cu putință cuvintele de mângâiere și consolare pe care i le transmitea Elena Ceaușescu.

Pentru a mai înviora puțin atmosfera, gazda s-a interesat de următoarea etapă a călătoriei soților Kennedy. În timp ce doamna Kennedy își arăta preferința pentru lichior cu biscuiți, a descris planurile ei și ale soțului din viitorul imediat, care constau într-o călătorie la Moscova, la invitația conducătorilor sovietici. „Au inclus în program o adunare selectă, la care ar urma să dau un concert la pian. Firește, sunt departe de a fi o pianistă desăvârșită, dar cred că sunt suficient de bună. Sper că auditoriul va aprecia piesele din repertoriul pe care l-am ales!”

La încheierea întâlnirii dintre soții Ceaușescu și oaspeții americani, aceștia și-au luat rămas bun și s-au îndreptat spre

mașina care avea să-i transporte la aeroport. Din spate, am privit-o pe doamna Ethel Kennedy mergând clătinându-se către mașină, iar pe domnul Edward Kennedy ținând-o de braț ca să nu se împiedice. Ea a făcut totuși un efort, s-a întors către gazde și le-a făcut cu mâna înainte de a se urca în mașină, urmată de soțul ei în mod evident neliniștit.

Elena Ceaușescu mi-a mulțumit pentru serviciu, a dat mâna cu mine, a oftat adânc fără să spună niciun cuvânt și apoi ne-am despărțit.

EUROPA DE SUD

Radioul și televiziunea din România au făcut cunoscut publicului că tovarășul Nicolae Ceaușescu și tovarășa Elena Ceaușescu vor efectua încă o vizită oficială în străinătate, de data aceasta pentru a întări legăturile de prietenie și cooperare cu Malta și Cipru. Anunțul, făcut, probabil din motive de securitate, chiar în ajunul călătoriei, nu mă privea în niciun fel, deși mi-ar fi făcut plăcere să văd, dacă nu Ciprul, măcar Malta, atât de vestită pentru istoria și moștenirea ei culturală.

Vizita a fost programată pe la mijlocul celui de-al nouălea deceniu, când măsurile privitoare la organizarea acesteia intraseră într-o nouă fază, caracterizată printr-o considerabil mai strictă securitate în jurul cuplului prezidențial. Fuseseră aduși mai mulți oameni specializați să asigure protecția celor doi, iar interpreții tradiționali, convocați în general de la Ministerul de Externe, au fost înlocuiți cu interpreți *ad hoc* din rândurile ambasadelor române din țările care urmau să fie vizitate. Mai mult, Elena Ceaușescu nu mai recurgea la serviciile interpretelor din țară, ci tot la diplomați desemnați local în acest scop. Dacă aceasta era situația, iar cuplul prezidențial trebuia protejat de „interpreți” în civil, era firesc ca Protocolul să se dispenseze de serviciile mele. În noile condiții nu aveam cum să fiu utilă purtând în poșetă nimic mai mult decât ceva cosmetice, câteva bijuterii și batistele ei parfumate, și nepricepându-mă să țin în mână un pistol, darămite să-l mai și folosesc.

Ca urmare a acestor evoluții, în ziua în care s-a dat comunicatul îmi pregăteam netulburată materialul pentru cursuri

când a sunat telefonul. La celălalt capăt al firului, o voce oficială de la Consiliul de Stat m-a anunțat pe un ton sec că urma să plec cu delegația în cele două țări și mi-a spus ora când va veni mașina să mă ia de acasă. Nu avea niciun sens să-i reproșez că mă anunța atât de târziu, de vreme ce știam foarte bine că-și primise instrucțiunile în ultimul moment. Oricum, era surprinzător că eram chemată la datorie pe nepusă masă, dar procedeul îmi era familiar; singurul lucru care îmi rămânea de făcut era să-mi împachetez lucrurile și să-mi fac aranjamentele necesare.

Malta

În dimineața următoare, la aeroport, „Cooperativa Alaiul” se strânsese deja, înconjurată de o armată de personal de securitate și pază, încât ai fi zis că președintele Americii sau al vreunei alte mari puteri se pregătea să plece într-o lungă călătorie.

Zborul a fost pe cât de scurt, pe atât de plăcut, peste Balcani și peste Mediterana, într-un cer senin și strălucitor, presărat ici-colo cu nori alburii, cu reflexe argintii. Văzute de la înălțime, Malta și insulele surori Gozo și Comino păreau atât de micuțe, doar trei punctișoare pierdute în marea de turcoaz. Cineva în avion a făcut o glumă sinistă: „Sper că pista este destul de lungă ca să nu plonjăm în apă la capătul ei!”

La Valletta și-a primit oaspeții din România cu toate onorurile datorate unui șef de stat, în prezența atât a președintelui țării, cât și a prim-ministrului, a elitei guvernamentale și

a găzii naționale; aceasta din urmă era îmbrăcată în uniforme care păreau mai mult medievale decât moderne.

Mai mult decât oricine din cei prezenți, mă simțeam profund emoționată să știu că puseseșăm piciorul într-un loc atât de impregnat de istorie, chiar locul în care, cu două mii de ani în urmă, nava Sfântului Pavel a eșuat, silindu-l să-și petreacă pe insulă câteva luni înainte de a-și continua drumul spre Roma. Pentru mine, a mă afla în Malta era ca un vis ce prinsese în mod incredibil viața pe neașteptate, însă mi-am păstrat emoțiile numai pentru mine; nimeni nu putea fi interesat sau mișcat de asemenea considerente.

Președintele și Elena Ceaușescu, numeroasele gărzi române de securitate, doctorul Nicolau, Cornelia, maseuză și coafeză, bucătarul și alt personal auxiliar au avut drept reședință un palat fortificat, cu o curte interioară pătrată, de fapt o fortăreață. Întreaga structură se afla sub o strictă supraveghere, nu numai pentru că îi adăpostea pe oaspeții români în acel moment, ci și pentru că era reședința permanentă a președintei malteze, o doamnă în vârstă, care ocupa una din aripile palatului.

Deși mi se repartizase o cameră într-unul din hotelurile din oraș, cea mai mare parte a timpului mi-am petrecut-o la reședință, ca de altfel întreaga delegație, mai ales generalii Marin Neagoe și Iulian Vlad, îngerii păzitori ai cuplului prezidențial.

Profitând de puțin timp liber, generalul Marin Neagoe mi-a spus cum s-a luat decizia de ultim moment să însoțesc delegația. Fusese de față, în ajunul plecării, la o discuție între Nicolae și Elena privind unele detalii ale călătoriei. Când s-a ajuns la chestiunea interpretilor, li s-au amintit noile dispoziții. La care Nicolae Ceaușescu a exclamat: „Cum pleci, Leano, în lumea largă de una singură? Fii serioasă și ia fata (adică pe mine) cu tine!” Doctorul Nicolau, care fusese și el prezent la discuție, mi-a confirmat cele spuse de general. Domnul Neagoe

a mai adăugat: „Îmi pare rău, Violeta, nu te-am putut informa asupra deciziei prin telefon, știi doar cum stau lucrurile. De vreme ce nu asta era sarcina mea, nu avea rost să mă amestec!”

De-abia se instalase cuplul prezidențial în palat, că atmosfera a devenit încordată datorită deplinei nemulțumiri a locatarei permanente față de unele aranjamente ce păreau să o deranjeze și să o tulbure foarte mult. Mă aflu în salonul palatului, când am auzit-o strigând cu o voce stridentă la ofițerii români care făceau de gardă în curtea interioară a palatului; ei o priveau cu mirare și îi ascultau explozia de furie, firește, neînțelegând nimic din ce spunea.

Auzisem deja că doamna prezida peste Malta într-o manieră foarte agitată și temperamentală și că puține erau lucrurile sau situațiile apte a o mulțumi. Întrucât nu se afla nimeni în preajmă pentru a vedea ce se petrece, m-am dus la ea să o întreb dacă îi pot fi de folos cu ceva. A profitat de ocazie, că a întâlnit pe cineva care înțelegea engleza, și a început să-mi toarne toată mânia pe care o strânsese din momentul când se pomenise în palat cu vecinii neaveniți din România. Avea o listă întreagă de situații care îi produsese o amarnică nemulțumire: „Vreau să te duci imediat la președintele dumitale și să îi spui următoarele: 1. (A vădit o reală preferință pentru a-și susține cauza prin numere) Nu-mi place ca securității lui să-mi stea ciorchine prin preajmă și te rog să le spui să-și ia tălpășița din palatul meu din acest moment; 2. Spune-i președintelui dumitale că sunt foarte ofensată de lipsa lui de curtoazie de a se conforma cu cele mai elementare reguli de protocol și să aibă decența să nu-mi evite felurile de mâncare, căci am auzit că și-a adus mâncarea din România; 3. Dacă nu poate accepta mâncarea mea, spune-i că putea rămâne acasă la el, să nu se fi deranjat să vină în Malta; 4. Spune-i răspicat președintelui dumitale că sunt profund nemulțumită de gărzi,

de bucătar, de însoțitori și de tot personalul lui și dacă mai are de gând să mă ofenseze și să-mi rănească sentimentele, ei bine, spune-i că și eu sunt președinte tot atât cât este și el și că, prin urmare, aștept să fiu tratată pe picior de egalitate, așa să-i spui!"

Am încercat să o calmez, asigurând-o că nu era nimic personal în conduita președintelui și că acesta era modul în care președintele călătorea nu numai în Malta, ci în toate țările. Încercările mele de a o liniști au fost zadarnice. A continuat să țipe ca Dama de Cupă din *Alice în Țara Minunilor*, roșie la față în așa hal, încât am crezut că ar putea face pe loc o apoplexie.

În cele din urmă mi-a întors spatele și a plecat, lăsându-mă cu misiunea imposibilă de a mă duce la „președintele meu” să-i comunic pe șleau lista de proteste adresate lui și tuturor celorlalți. Gărzile de pază m-au întrebat ce vrea de la ei, așa că le-am comunicat obiecția numărul unu, la care ei au izbucnit într-un râs zgomotos: „Spune-i că nu are ce risca în această privință; să fie sigură că nu îi facem nimic, dacă de asta îi este frică!"

Este de la sine înțeles că nu am vrut, nu am putut și nici nu era căderea mea să relatez președintelui celelalte numere din lista de obiecții. În schimb l-am abordat pe generalul Neagoe, care, ca aghiotant al președintelui și ofițer de securitate, era îndrituit și avea datoria să relateze incidentul. În definitiv eram interpreta delegației și nu aveam căderea să funcționez în vreo altă calitate. Auzind despre întregul episod, pe care i l-am reprodus cuvânt cu cuvânt, generalul a râs, spunând că va raporta chestiunea președintelui, în termenii cei mai moderați cu putință. Generalul Iulian Vlad a fost și el informat despre situație, însă în acel moment era ocupat cu o altă misiune, una mult mai delicată, anume să-și pună oamenii pe aceeași lungime de undă cu omologii lor maltezi. Aceștia din urmă insistau să li se dea mână liberă în asigurarea protecției președintelui, întrucât se afla pe teritoriul țării lor, și, în consecință, ei erau îndreptățiți să facă această treabă. Aveau un fel

de a replica pe un ton aproape insultător și arogant, pe care, firește, ofițerii români nu erau dispuși să îl accepte. La rândul lor, aceștia erau neștrămutați în hotărârea lor de a li se acorda întâietate în îndeplinirea misiunii, pentru că, spuneau ei, siguranța președintelui era în răspunderea lor și a nimănui altcuiva. „Ei nu înțeleg că Ceaușescu nu este președintele lor și că noi suntem aici pentru a aplica propriile noastre reguli și practici ca să-i asigurăm protecția!” Cele două părți ajunseseră la un punct egal cu dialogul surzilor și a fost nevoie de tot talentul diplomatic al domnului Vlad să înlătore asperitățile și deosebirile de vederi și să găsească un numitor comun pentru realizarea unei cooperări. M-a solicitat să-i traduc conversația pe care a avut-o cu șeful siguranței malteze, în încercarea de a netezi calea către atingerea scopului urmărit. Trebuie să spun că a reușit.

Seara, la dîneu, Elena Ceaușescu m-a întrebat despre evenimentele petrecute dimineața și despre obiecțiile președintei malteze. I-am dat o informație în cuvinte vagi și liniștitoare (barca nu trebuie niciodată clătinită în mod inutil), spunându-i că am avut o scurtă discuție cu doamna președintă, care dorea să se asigure că totul era în ordine și satisfăcător pentru toți cei interesați. Elena Ceaușescu nu a dorit să audă detaliile, iar lucrurile au fost lăsate așa cum erau.

În conversația pe care Nicolae Ceaușescu a avut-o separat cu Dom Mintoff, prim-ministrul maltez, acesta i-a dat unele explicații, probabil din dorința de a scuza izbucnirile intempestive ale președintei. I-a spus că doamna președintă era o veterană în treburile politice care, ca și el, luptase vitejește pentru independența țării; că fusese arestată și întemnițată de autoritățile britanice și că trăise în condiții crunte, avusese experiența neajunsurilor închisorii, inclusiv a prezenței șobolanilor; și că, desfășurând aceste activități, avusese puțin timp pentru o viață personală și rămăsese fată bătrână; și că, așa

stând lucrurile, nici el nu prea știa cum să i se adreseze, cu „doamnă” sau „domnișoară”, astfel încât a găsit soluția de a o numi cu apelativul neutru „*my president*”.

De vreme ce aveam timp destul să urmăresc situațiile în desfășurarea lor, am rămas cu impresia netă, din conduita generală a elitei malteze – miniștri, ofițeri de rang înalt, chiar liderii de la vârf – că toți aveau un anumit complex de inferioritate. Păreau să se teamă că străinii nu îi priveau ca pe o națiune în adevăratul sens al cuvântului și că erau priviți de sus, cu mai puțin respect și considerație decât meritau. Atitudinea lor îmi amintea de indienii care doreau să copieze conduita simandicoasă a britanicilor și, nereușind, încercau un sentiment de frustrare care se traducea prin nervi și aroganță.

Era totuși o excepție de la acest gen de comportament, în persoana ministrului de externe maltez – tânăr, prezentabil, evident un om de lume, fără niciun fel de inhibiții. Era în foarte bune relații cu propriul nostru ministru de externe, Ștefan Andrei, care semăna cu omologul său maltez în multe privințe, ceea ce contribuia la buna desfășurare a tratativelor bilaterale.

În timpul discuțiilor și al altor activități oficiale, unde traducerea era asigurată de un membru al ambasadei, Elena Ceaușescu s-a aflat alături de președinte, așa că personalul, printre care și eu, rămas în șomaj temporar, a mers să viziteze orașul.

La dineuri, recepții și întâlnirile private, cuplul prezidențial a schimbat remarci și păreri informale mai ales cu Dom Mintoff, care deținea efectiv puterea politică în Malta. Era cunoscut ca un vechi militant, dar nimeni nu îl depășea nici ca politician ager și abil, conferindu-i-se și titlul de erou național. Cu toate acestea, pe mine personal nu m-a impresionat ca unul ce ar fi posedat marca distinctă a unei personalități și, din punct de vedere psiho-temperamental, avea multe în comun

cu „președinta sa”. Am tras concluzia că așa era în general elita malteză. În ce o privește pe doamna Mintoff, o doamnă de sorginte britanică, searbădă și ștearsă, nu era, ca să spun așa, disponibilă pentru discuții particulare cu Elena Ceaușescu, arătând mai curând o preocupare ca paharul să-i fie plin tot timpul.

Malta era pasărea Phoenix a Mediteranei, ce renăscuse după dezastrul suferit în timpul războiului, ca urmare a faptului că baza navală britanică fusese atacată neîncetat de germani, ceea ce a produs pierderi grele materiale și de vieți omenești. Acum se prezenta ochilor noștri în toată splendoarea. Complet reconstruită, Malta se bucura de venituri substanțiale din activitatea din docuri, folosite acum în scopuri industriale și comerciale, din noua zonă porto-franco, din meșteșugul tradițional al dantelăriei, din pescuit și, nu în cele din urmă, din turism. Malta ne apărea ca o demonstrație tipică a faptului că nu cantitatea, ci mai ales calitatea cetățenilor unei națiuni este cea care contează cel mai mult.

Soții Ceaușescu au făcut turul zonei industriale a insulei, au vizitat mai multe monumente antice și medievale lăsate de fenicieni, greci, cartaginezi, romani și arabi, sediul Cavalerilor Sfântului Ioan și marea catedrală a capitalei La Valletta. Aici Elena Ceaușescu a privit în jur, căutându-l pe Ștefan Andrei: „Unde e Andrei? Chemați-l să vadă catedrala, lui îi plac locurile astea!”

Piața era invadată de turiști care, asemenea delegației române, căutau să cumpere suveniruri mici și delicate, mai ales broderii și dantele, nelipsitele cruci malteze, precum și bărcuțe sau vaporase din aur și argint.

Vizita în Malta a fost scurtă, însă, pentru cei înclinați să învețe, educativă și instructivă în multe privințe.

Odată încheiată ceremonia de plecare, am urcat în avion, lăsându-i pe președintă și pe prim-ministru să își continue treaba de a conduce Malta în propria lor manieră originală.

Aparatul și-a luat zborul în direcția răsăritului, îndreptându-se spre o altă insulă a Mediteranei, mult diferită de cea pe care o părăseam.

Cipru

Încă din antichitate, grecii erau obișnuiți să treacă printr-o sumedenie de tragedii, multe dintre ele provocate de ei înșiși. Atât de multe încât, privindu-i plimbându-se calm pe străzile Nicosiei, sorbindu-și cafeaua sau fumându-și țigările cu seninătate pe trotuarele curate, sub umbrelele micilor restaurante cu aspect îngrijit, și cântând din chitare gânditori – ai crede că nu le păsa de tragedia care lovise insula. Nimeni nu știa ce se afla în profunzimea sufletelor lor, căci învățaseră să trăiască cu tragediile fără să se vaite. Este mare păcat că acei colonei greci, obsedați de ideea Enosis-ului, nu au cunoscut mai bine natura turcilor, înainte de a se aventura în acțiunea militară ce avea să ducă la separarea în două a unui popor format din comunități care sunt prietene firești și adversare nefirești. Dacă m-ar fi întrebat pe mine, le-aș fi împărtășit experiența mea într-o provincie a României – Dobrogea – istoricește cosmopolită, unde, copil fiind, am trăit printre tot felul de naționalități, inclusiv alături de turci. Pot spune cu sinceritate că, dintre cele circa 20 de naționalități care formează 10% din populația României, turcii sunt cei mai blânzi, mai buni și mai pașnici. Iar religia lor, de care sunt legați cu tot sufletul, îi face pioși, cu frica lui Dumnezeu și îngăduitori. Cu o condiție: nu îi incitați pe turci. Dacă îi incitați, încep să-și zdrăngăne iataganele aprig și apoi sunt greu de oprit. Este natura lor. Dar nu este căderea

mea, o străină, o „xenos”, așa cum m-ar numi grecii, să mă amestec și să-mi bag nasul în treburile altora. Spun toate acestea cu cea mai mare simpatie deopotrivă pentru greci și pentru turci ca oameni și de asemenea pentru că locul rezervat președintelui Nicolae Ceaușescu și soției lui, ca reședință oficială, încă reverbera de evenimentele dramatice de la începutul anilor '70.

Fusese locuința fostului președinte al Ciprului, arhiepiscopul Makarios. O mică vilă albă precum creta, agățată de unul dintre povârnișurile din oraș, în fața căreia se întindea o grădină în terase, scăldată de razele calde și strălucitoare ale soarelui mediteranean.

Deși un hotel bun fusese pus la dispoziția delegației și personalului, toți am preferat să stăm cea mai mare parte a timpului la reședință. Cu toate acestea, delegația a fost inspirată să servească mesele la hotel, unde un „chef” expert ne-a servit, printre alte specialități, cei mai delicioși raci în sos de lămâie și un vin a cărui calitate era comparabilă cu cea a nectarului pe care îl beau zeii Olimpului. Era perfect. Ministrul Ștefan Andrei, pare-se un expert în gastronomia internațională, a confirmat că niciodată nu mai gustase raci pregătiți atât de savant.

Personalul local ne-a condus prin reședință pentru a admira frumoasa grădină bine îngrijită, cu o vegetație luxuriantă, și chiar ne-a arătat coridorul și tunelul prin care fugise arhiepiscopul Makarios pentru a-și salva viața în timpul crizei.

Președinții Ceaușescu și Kyprianou au purtat discuții oficiale în prezența delegațiilor respective. Întrucât traducerea se făcea în greacă, am așteptat în afara sălii de conferințe încheierea convorbirilor, apoi m-am alăturat grupului pentru vizitarea orașului.

Departate de a egala afluența și agitația din Malta, Nicosia părea mai degrabă provincială, activitățile turistice lânzeau

și, în general, era dominată de o atmosferă leneșă, un fel de *dolce far niente* străin vecinei insulare. În turul de cunoaștere a orașului, cuplurile prezidențiale român și cipriot s-au oprit să viziteze muzeul arheologic, mic în comparație cu cel de la Atena sau Cairo, dispunând de o colecție oarecum modestă de picturi, statui și alte obiecte muzeale.

La ieșirea din muzeu, președintele Ceaușescu a luat pe nepregătite și a pus pe jar gărzile de corp, atât românești, cât și cipriote, exprimându-și dorința de a merge pe jos, un impuls rar din partea lui în asemenea împrejurări. El și soția lui au fost salutați de pietoni – localnici și turiști, adulți și copii, care făceau cu mâna și strigau „hello” unuia de care încă își mai aminteau că îi înfruntase și sfidase pe ruși.

Reveniți în mașini, am văzut de la distanță sârma ghimpată care separa o parte a Nicosiei de cealaltă, așa-numitele partea greacă și partea turcă. De fapt linia de demarcație nu făcea altceva decât să creeze drama refugiaților și a separării familiilor, căminelor, comunităților și cartierelor care odinioară erau strâns legate între ele. Am putut distinge cu claritate pe soldații turci, aduși probabil din cea mai îndepărtată parte a Anatoliei – aveau ochii alungiți, tipici raselor asiatice –, mergând alene de-a lungul liniei de demarcație și contemplându-i pe militarii greci care făceau de gardă pe cealaltă parte.

În timpul mersului pe jos și al cursei cu mașina, înalții vizitatori au avut cuvinte de apreciere și de laudă la adresa planificatorilor orașului, pentru efortul lor de a rezolva problema locuințelor. Aveau în vedere blocurile rezidențiale nou construite, care pe mine m-au entuziasmat mai puțin; arătau ca propriile noastre clădiri insipide, destinate cu siguranță a fi demolate de următoarea generație de locuitori urbani.

În orele care au mai rămas din șederea în Cipru, Elena Ceaușescu a preferat plimbările pe aleile grădinii reședinței, ca să se relaxeze. Am râs amândouă de femeile greco-cipriote,

fără să o excludem pe doamna Kyprianou, pe care le-am găsit, sub aspectul înfățișării și taliei, departe de a se ridica la nivelul standardelor stabilite de zeița lor Afrodita, născută din spuma mării chiar în dreptul coastelor Ciprului – vorbe răutăcioase de femei.

Vizita s-a încheiat fără evenimente spectaculoase. Planul de a mă înlocui cu o persoană aptă a asigura siguranța primei-doamne a fost suspendat pentru moment.

Am plecat, ea ducând ca suvenir o față de masă frumos brodată – specialitate cipriotă –, iar eu, un set de șervețele de masă de dantelă pentru serviciul de ceai.

Turneul mediteranean depășise toate așteptările. Zborul de întoarcere a fost scurt, destul pentru a aminti pasagerilor că România este așezată în proximitatea imediată a unor micro-regiuni din sudul Europei ale căror condiții favorabile sau adverse, după cum este cazul, tind de cele mai multe ori să fie contagioase.

EUROPA DE NORD

Regatul Unit

Am ajuns cu narațiunea la ceea ce mai târziu a devenit momentul mult dezbătut și controversat al vizitei de stat efectuate de soții Ceaușescu în Regatul Unit.

Vizita a avut loc către sfârșitul primăverii anului 1978, iar Bucureștiul o privea ca pe un eveniment crucial în relațiile politice și diplomatice ale României cu Vestul în general.

Cercurile informate și membrii corpului diplomatic străin de la București erau perfect conștienți de importanța evenimentului, cunoscând bine diplomația britanică, tradițional precaută și prudentă, mai ales în privința țărilor comuniste. Ei știau că o vizită în Anglia va deschide României porți de acces în alte țări, încă ezitante, ale Occidentului, consolidând astfel platforma țării față de soviete.

Împrejurările erau favorabile. Autoritățile române se străduiseră de un deceniu să netezească drumul, mai ales în domeniul economic. Fuseseră puse la punct proiecte grandioase în colaborare cu britanicii, mai ales în domeniul industriei siderurgice și al aviației, precum și în sfera irigațiilor pe scară largă.

Data vizitei fusese stabilită cu mult timp înainte, întrucât programul reginei – toată lumea știa acest lucru – era atât de strâns, încât era nevoie de luni și chiar ani pentru a fi elaborat.

Detaliile desfășurării vizitei au format obiectul unor tratative îndelungate și dificile între cele două părți, britanicii tinzând să o scoată cât mai puțin în evidență, iar românii –

insistând să o proiecteze în plină lumină a publicității internaționale. Știu din surse ale Protocolului românesc că Nicolae Ceaușescu nu era niciodată mulțumit când i se prezentau soluțiile de compromis după fiecare rundă de negocieri pregătitoare. Le-a respins pe toate, insistând ca el și soția să se bucure de cele mai înalte onoruri ale regatului, rezervate șefilor de stat aflați într-o vizită oficială. În cele din urmă, partea britanică a trebuit să cedeze, deși cu destulă reticență, la unele din cererile președintelui Ceaușescu. Șeful statului britanic și prințul consort (și nu un membru al familiei regale numit să-i reprezinte) urmau să-i întâmpine pe omologii români nu la locuința lor, ci la locul unde aceștia din urmă aveau să pună piciorul pe solul englez; la sosire, cuplul român, acompaniat de cel britanic, trebuia transportat la reședință nu cu automobilele, ci cu mijloacele de transport oficiale și tradiționale ale reginei – caleașca regală, flancată de garda regală călare; reședința nu va fi un hotel, căci un hotel nu are nimic care să-i confere calitatea de „oficial”, indiferent de numărul stelelor sau de gradul de lux, ci Palatul Buckingham însuși, sălașul reginei și al prințului Philip, de vreme ce aceștia urmau să fie gazdele cuplului prezidențial român.

Întrucât mi-am propus să fiu cinstită cu cititorii mei, trebuie să recunosc că am avut un sentiment de apreciere față de această insistență îndârjită de a i se acorda tratamentul cuvenit unui șef de stat, întrucât aceasta arunca o lumină favorabilă asupra țării pe care o reprezenta. Mai ales dacă se ține seama că, în afara elitei intelectuale britanice, cetățenii de rând nu știau nimic sau aproape nimic despre o țară care, în ochii lor, era dincolo de marginile Europei. Aveam exemple, unele de-a dreptul hilare, din timpul șederii mele la Londra. Odată, soțul meu avea o întâlnire cu o oficialitate de la Consiliul Britanic, iar ușierul, un bărbat vârstnic, cu aspect respectabil în uniformă sa de serviciu, a salutat politicos și

a întrebat cine este vizitatorul. Soțul meu s-a conformat și i-a spus ușierului că venea din partea Ambasadei României și că avea programată o întâlnire cu șeful lui. Ușierul a deschis ușa biroului, care a rămas întredeschisă, și a anunțat solemn: „Domnule, un domn de la ambasada Uraniei dorește să vă vadă!” Soțul meu nu a fost deloc supărat pe bietul om, care, fiind probabil tare de ureche și știind despre Urania tot atât de mult cât știa despre România, trebuie să fi gândit că, în definitiv, nu era nicio diferență între cele două țări. Așa încât diplomatul „uranian” și-a făcut intrarea la funcționarul superior de la *British Council*, și el amuzat de confuzie, pentru a discuta relațiile culturale „urano-britanice”.

Este de la sine înțeles că programul vizitei trebuia să prevadă și o ceremonie în care Elenei Ceaușescu, descrisă oficial ca „om de știință de renume mondial, specializată în chimia macromoleculară”, să îi fie decernată cu pompa cuvenită o diplomă de recunoaștere a meritelor ei în acest domeniu. Ținând seama, din punct de vedere economic și financiar, de miza prezenței britanicilor pe piața românească, aceștia nu au văzut nicio dificultate în a se învoi să înscrie în program acest punct. În ochii lor, acțiunea respectivă nu putea reprezenta mai mult decât o simplă formalitate, însă în ochii părții române, ea echivala cu un eveniment de supremă importanță. În a doua parte a aceluia deceniu, soția președintelui ajunsese deja să dețină puteri decizionale absolute în sectoare-cheie ale mecanismelor de stat. Ca atare, pentru a-și consolida poziția nou dobândită, ea avea nevoie nu numai de recunoașterea internă, ci și internațională a capacității ei de a conduce țara. Acordarea de diplome de către instituții științifice internaționale făcea parte din schema proiectată să satisfacă această necesitate. Toată lumea cunoaște acum rezultatele dezastroase ale unei situații în care o persoană precar educată și cu o experiență încă și mai precară în materia științei și a practicii

politice, capabilă să exercite o influență negativă asupra soțului ei, a simțit o pornire de necontrolat să fie stăpână necontestată într-o țară (atât de vulnerabilă) ca România, cu un popor (atât de oscilant) ca cel român.

Apoi s-a ridicat problema locului unde urma să aterizeze avionul prezidențial. Ani de-a rândul autoritățile române insistaseră să se ajungă la un aranjament ca baza de aterizare și decolare a avioanelor liniei Tarom să fie aeroportul Heathrow, aflat în imediata vecinătate a Londrei. Invocând obstacolele de ordin tehnic datorate faptului că aeroportul este mult prea aglomerat ca să mai primească alte linii aeriene, britanicii au rămas nestrămuțați în refuzul lor de a acorda această concesiune. Românii au trebuit să se resemneze în a accepta singura alternativă posibilă – Gatwick –, care prezenta marele dezavantaj de a fi amplasat la 40 de km depărtare de Londra. Acest neajuns obliga pasagerii care plecau din București cu avionul să recurgă în mod firesc la linia aeriană britanică, ale cărei aparate aterizau la Heathrow, mai degrabă decât la cea română. În această situație, în fața rezistenței încăpățănate a britanicilor, până și avionul prezidențial a trebuit să aterizeze la Gatwick, spre marea dezamăgire a soților Ceaușescu.

Pentru a amortiza impactul refuzului lor, oficialitățile Protocolului de la Foreign Office au dat asigurări că oaspeții vor fi întâmpinați de gazde nu la Palatul Buckingham, ci la Gara Victoria, unde Nicolae și Elena Ceaușescu erau așteptați să sosească de la Gatwick cu trenul.

După cum le era obiceiul, cei de la Protocolul Consiliului de Stat mi-au dat de știre chiar în ajunul plecării în Anglia că urma să o întovărășesc pe Elena Ceaușescu în timpul vizitei. O notificare atât de târzie nu îmi permitea să-mi fac pregătirile de rigoare. Însă niciodată nu-i învinovăteam pentru acest procedeu. Știam că lista membrilor suitei prezidențiale și

a personalului auxiliar suferea modificări nenumărate și imprevizibile din partea președintelui și a soției lui, numiți oficial „Cabinetul Unu” și „Cabinetul Doi”. Același lucru era valabil și pentru programele vizitelor, spre marea disperare a personalului de la Protocol. De fiecare dată când intervenea o schimbare, era necesar să se revină la omologii străini cu mii de scuze, pentru a renegocia mereu și mereu același document. Sarcina era într-adevăr grea.

De această dată însă, nu am fost luată prin surprindere. Din pură întâmplare știam că voi merge cu ea în Anglia chiar de la ministrul de externe. Mă aflu la un cocktail cu soțul meu la București, unde era prezent și ministrul Ștefan Andrei. A venit la mine și mi-a spus: „Am semnat aprobarea să mergi cu Ștefan la Geneva (numele mic al soțului meu coincidea cu al său, tot așa cum prenumele meu coincidea cu cel al soției lui – Violeta), dar să vă întoarceți la timp, pentru că luna viitoare ești programată să mergi cu noi în Anglia!” Cu această notificare prealabilă am avut timp destul să mă pregătesc pentru călătorie, mai ales în privința garderobei, inclusiv rochii de seară, accesorii și bijuterii. În privința acestora din urmă, aveam întotdeauna grijă să port bijuterii pe care ea le mai văzuse și să le evit pe acelea pe care nu-și imagina că le-aș putea avea. Era mai bine.

Nu eram emoționată la gândul că mă voi afla în apropierea reginei Elisabeta, a prințului Philip sau a altor membri ai familiei regale. Cu câțiva ani în urmă, în timpul șederii în Anglia, participasem la câteva din balurile și așa-numitele *garden parties* pe care regina le dădea având ca invitați membri ai corpului diplomatic acreditați la Londra. Cu acele prilejuri regina, urmată de un mic grup de rude – duci, prinți și prințese –, mergea încet de-a lungul șirului de diplomați, strângându-le mâna cu grație și schimbând câteva cuvinte cu unii dintre ei. Odată l-a întrebat pe soțul meu care îi erau

îndatoririle în calitate de atașat cultural al ambasadei. Răspunsul a fost, bineînțeles, scurt – să contribuie la o mai bună cunoaștere reciprocă între cele două popoare. Auzind că sunt din România, prințesa Alice, fragilă și delicată ca un porțelan fin, a murmurat ca pentru ea: „Oh, România, am rude acolo!”

Firește că aveam preferații mei în rândul familiei regale britanice. În afară de Regina-Mamă, care era universal iubită și respectată, îmi plăcea regina Elisabeta, o doamnă de excepție, curajoasă și fermă să ducă pe umeri, cu atâta demnitate, povara numeroaselor sale responsabilități. Însă cel mai mult îl preferam pe prințul Charles, probabil cel mai cultivat din familie – era întotdeauna o plăcere să-l auzi vorbind despre o mare varietate de subiecte, cu ușurință și competență; de asemenea pe prințesa Anne, care știa să dovedească faptul că aristocrația din patria sa, ca de altfel din orice altă patrie, este meritorie și valoroasă, demnă de respectul și dragostea tuturor.

În ce o privește pe Elena Ceaușescu, vizita ei în Anglia a fost, de la început până la sfârșit, un șir interminabil de gafe, o demonstrație inexplicabilă de nervi, iritare și uneori chiar furie, la care a trebuit să fiu martoră mută, cuprinsă de rușine și stânjeneală, zi de zi și oră de oră.

Se luase decizia să stau la palat cu restul delegației. În alte vizite, uneori locuința mea era un hotel, împreună cu alți membri ai personalului, și de acolo eram transportată cu mașina la reședința prezidențială de fiecare dată când era necesar. Condiția principală era ca circulația rutieră să fie cât de cât liberă. De această dată totuși, hotărârea de a mă alătura delegației la Buckingham era menită să asigure o recurgere mai la îndemână și mai convenabilă la serviciile mele ca interpretă.

Mai întâi a fost chestiunea pălăriei. Știam că pălăria constituia un accesoriu absolut necesar în ocazii de genul sosirii și primirii oficiale a unui șef de stat cu soția sa în Anglia. Oricare membră a grupului prezidențial era datoare să poarte o

pălărie și, cunoscând această cerință, aveam la îndemână una sau două pălării. Când ne-am apropiat de gara Victoria, am luat-o pe una din ele pe care am considerat-o mai potrivită, mi-am așezat-o pe cap și, în timp ce trenul încetineea mersul, am ieșit din compartiment pentru a mă alătura demnitarilor care formau un grup compact pe coridorul strâmt al vagonului. Mi-am făcut drum printre ei, pentru a găsi un loc cât de cât mai aproape de Elena Ceaușescu și, în momentul în care am văzut-o de la distanță, am rămas consternată. „Prima-doamnă” alesese să nu poarte pălărie! În ciuda descrierilor amănunțite care i se făcuseră despre protocolul britanic, ea îl ignora cu desăvârșire, fără a se gândi nicio secundă că gestul ei reprezenta un afront față de gazdele britanice. A trebuit să iau o decizie rapidă pe loc și, înainte ca ea să mă vadă, mi-am scos pălăria de pe cap în grabă, am aruncat-o în brațele persoanei de lângă mine, care s-a întâmplat să fie un ofițer de securitate, și m-am uitat cu disperare după o oglindă, să-mi aranjez părul. Nu era nicăieri nicio oglindă și oricum nu mai era timp, căci trenul se opri. Regina și grupul său începură să se îndrepte pe covorul roșu înspre vagonul prezidențial, iar delegația română cobora acum pentru a primi salutul gazdelor. I-am urmat, păstrând distanța, nu prea aproape, dar nici prea departe de actorii principali, tot timpul rugându-mă ca fixativul să-și fi făcut treaba cum trebuie, păstrându-mi coafura intactă, ca nu cumva să arăt ca o *damsel in distress*.

Apoi a avut loc scena cu caleașca, scenă care, după evenimentele din 1989, a fost descrisă în România ca apogeul carierei unui om de la țară, cu intelect precar și educație și mai precară, devenit dictator și primit de regi în calești aurite somptuoase.

Regina, președintele și interpretul au luat loc în prima caleașcă, în timp ce prințul Philip, Elena Ceaușescu și cu mine ne-am suit în a doua. Erau așezați unul lângă altul, iar eu

stăteam pe banca din fața lor, gata să-mi fac datoria. Nu s-a discutat prea mult în drum spre Buckingham Palace, ea păstrând o tăcere precaută și lăsându-l pe prinț să ia inițiativa. Parcurgând bulevardele Londrei spre destinația noastră, nu aveam cum să ignorăm faptul că, printre lumea care urmărea trecerea convoiului de pe trotuare, se vedeau grupuri ostile de bărbați și de femei, huiduind și zeflemisind, agitând pancarde, cele mai multe cu inscripția „De ce nu și Idi Amin?” Ea a simțit atmosfera ostilă, însă ducele a remarcat liniștitor: „Nu le dați atenție, la noi se mai întâmplă acest gen de manifestații.” *Touché*. Făcând această remarcă, a dorit să pună în contrast o situație firească într-o țară democratică, însă imposibilă într-o dictatură, unde manifestări de acest fel nu sunt niciodată permise. Apoi, pentru a-i distra atenția, prințul a început să-i explice natura și funcțiile diferitelor clădiri impunătoare situate de ambele părți ale bulevardelor, inclusiv instituția militară unde, a spus el, lucrase o scurtă perioadă. În tot acest timp, cu un gest patern, îmi aranja pătura de pe genunchi, care îmi tot aluneca, spre indispoziția ei și stânjeneala mea.

În cele din urmă, am ajuns la destinație, toată lumea a coborât din vehicule – calești și automobile – și, după o scurtă ceremonie, înalții oaspeți și suita au fost invitați să se instaleze în aripa din palat care le fusese rezervată.

În toate cele trei zile ale vizitei, din momentul în care am pus piciorul în palat, președintele și Elena Ceaușescu s-au comportat într-un mod pe care îmi este imposibil să-l descriu. Aveam impresia că erau posedați de un demon care îi împingea până la marginile nebuniei. Mai ales Elena Ceaușescu, care a început să dea ordine în gura mare, poate din dorința de a arăta că ea era cea care deținea frâiele puterii și putea controla treburile României din orice loc se afla.

I se atribuisse un birou unde să lucreze și de acolo, țipând și strigând cu o voce ascutită, convoca și expedia generali, ofițeri

de securitate, ziaristi, secretare și alți membri ai personalului. Îi trata pe toți ca pe servitorii ei și nu ca pe oameni cu funcții și poziții, unele din ele înalte. I-am văzut alergând în diferite direcții, nefiind niciodată siguri ce dorea de fapt de la ei și cum aveau să îndeplinească instrucțiunile contradictorii și ilogice. Le arunca tot felul de cuvinte într-un limbaj atât de jignitor încât eram stânjenită să fiu de față. În acele momente, singurul lucru care îi mai rămânea de spus era *Off with his head!* Cu excepția acestei exclamații, totul era spus și făcut ca să-i determine să se poarte ca legendarele cărți de joc. Chiar și generalul Pacepa, care de regulă își lua o atitudine impasibilă în situațiile încordate, stătea încremenit ca o bucată de stâncă, cu o față care trecea de la alb la roșu ca racul și apoi la un cenușiu pământiu.

Ca să nu fie mai prejos, Nicolae Ceaușescu își umplea timpul, între diferitele acțiuni oficiale, umblând în stilul lui Napoleon, în sus și în jos prin birou și pe coridoarele palatului, cu mersul lui dezordonat, cu mâinile bălângănite ca ale unei marionete și cu picioarele care păreau să-l ducă în cele mai improbabile direcții.

Asemenea soției lui, dădea ordine ofițerilor de securitate să convoace miniștri și consilieri, nu neapărat pentru a le cere sfatul, ci pentru a le da tot felul de indicații sau a examina cu ei diferite documente de stat ori texte de discurs. Ofițerii goneau să-i găsească pe cei chemați. L-am văzut pe unul dintre ei alergând să-i iasă sufletul în căutarea ministrului de externe, care tocmai urca niște scări: „Tovarășul vă caută, mergeți repede!” Ștefan Andrei, cel mai calm dintre toți, i-a replicat: „Ce aveți de alergați toți și vă agitați așa? Vreți să mă vedeți și pe mine alergând, să fiu bătaia de joc a personalului din palat? Veniți-vă în fire, oameni buni! Ce spun cei de aici când vă văd agitându-vă așa?” Avea dreptate, oamenii în livrea ai

administrației regale priveau, cu o consternare pe care încercau să o disimuleze, agitația provocată de cei doi.

Am fost martora tăcută a întregii atmosfere de încordare, agitație și confuzie când se întâmpla să ies din cameră, care nu era prea departe de apartamentul și birourile prezidențiale. Aceasta se întâmpla fie dimineața, când plecam să iau micul dejun, fie de fiecare dată când programul Elenei Ceaușescu impunea prezența mea. Organizatorii din palat au avut amabilitatea de a mă ajuta să ajung la diferitele destinații încredințând unuia din membrii personalului administrației regale misiunea de a-mi servi drept ghid, spre camera unde se lua micul dejun, de pildă, sau spre alt loc, prin labirintul de coridoare și galerii ale palatului. Fără Luigi, valetul în livrea, solemn și îndatoritor, de mult trecut de prima tinerețe, care mergea șchiopătând ușor înaintea mea pentru a mă conduce, cu siguranță aș fi fost pierdută și incapabilă să fiu punctuală în îndeplinirea îndatoririlor mele de serviciu.

În linii mari, programul cuprindea întâlnirile obișnuite și foarte restrânse pentru discuții informale la ceai între gazde și oaspeți – cuplul prezidențial, cuplul regal și unul sau doi membri ai familiei regale; o ceremonie specială în care președintele și regina schimbau cele mai înalte decorații române și britanice; o vizită oficială la lordul primar al Londrei, urmată de un prânz oferit de acesta în onoarea oaspeților; convorbiri oficiale între președinte și prim-ministrul britanic, cu participarea miniștrilor respectivi; un tur de cunoaștere a Londrei și o vizită la *Westminster Abbey*. Un program special fusese conceput pentru Elena Ceaușescu – partea cea mai importantă pentru mine –, în care urma să se întâlnească cu membrii a trei instituții științifice și academice. La acestea, academiciana Elena Ceaușescu urma să țină discursuri și să i se ofere diplome. Urma apoi o vizită la Bristol, pentru a vedea avionul nou construit *Concord* și câteva unități industriale din domeniul

aviației și pentru a urmări o demonstrație aeriană cu avionul militar *Harrier*.

Nu îmi propun să intru în toate detaliile modului în care s-au desfășurat activitățile prevăzute în program, de vreme ce nu am fost de față la toate, de exemplu la convorbirile oficiale, unde interpretul președintelui a asigurat serviciul. Voi puncta numai episoadele pe care sunt sigură că mi le amintesc cu precizie și care au darul să arunce lumină asupra atitudinii și conduitei cuplului, mai ales ale ei.

Lucrul care a părut cel mai izbitor familiei regale a fost comportamentul nefiresc al suitei și al altor membri din personalul românesc, când se întâmpla să se afle în prezența Elenei Ceaușescu. Cu rare excepții, ei adoptau o atitudine de umilință amestecată cu lingușeală, neîndrăznind niciodată să se miște liber sau să exprime păreri personale chiar asupra celor mai banale teme. Nu pot menționa un episod mai ilustrativ în această privință decât momentul când, înainte de dineul oficial oferit de partea română, se formaseră câteva grupuri de participanți. Unul dintre acestea era compus din Nicolae și Elena Ceaușescu, care discutau cu Regina-Mamă, și câțiva demnitari români și britanici, cei dintâi neîndrăznind să ia parte la conversații. Toți cei prezenți fuseseră serviți cu câte un pahar din cel mai bun vin românesc, însă numai Regina-Mamă, președintele și soția lui își beau vinul, ca și restul britanicilor, în timp ce românii rămăseseră cu paharele pline în mână, fără măcar să guste din vin, ca și cum ar fi suspectat că este otrăvit. Regina-Mamă a exprimat cuvinte de apreciere la calitatea vinului și, cu vocea ei blândă și suavă, și-a arătat încântarea spunând: „*This is very nice stuff indeed!*” Apoi s-a uitat în jur și, spre surprinderea sa, a observat că niciunul dintre demnitarii români nu-și gustaseră măcar vinul. Regina-Mamă a privit cu reproș la Elena Ceaușescu, spunându-i: „De ce nu-i lăsați să-și bea vinul, este atât de bun! Dați-le voie să-l bea și atunci toți

ne vom simți mai bine!” Remarca ei nu a avut absolut niciun efect, demnitarii începând să se foiască cu paharele în mână, însă tot neîndrăznind să bea. Generalul Pacepa, care adoptase tactica să se instaleze în spatele meu (prefera întotdeauna să nu iasă în evidență), s-a apropiat mai mult de mine și mi-a șoptit la ureche: „Violeta, te rog, bea-ți vinul!” A fost singurul care și-a dat seama de ridicolul în care ne aflam cu toții și probabil s-a gândit că cineva trebuie să spargă gheața și astfel să salveze situația. Am băut și am văzut că și alții au făcut la fel, subiectul a fost schimbat, iar conversația a continuat într-un climat mai destins.

Din câte îmi amintesc, subiectul conversației, obișnuit în Anglia, s-a deplasat la vreme, eterna umezeală a țării și reumatismul. Candidă, Regina-Mamă s-a plâns de durerile ei reumatice la încheieturi, iar Elena Ceaușescu i-a sugerat să facă o cură într-una din stațiunile României. „Avem stațiuni balneare excelente, unde tratamentul pentru reumatism este eficient. Sunteți binevenită dacă decideți să încercați acest remediu!” Regina-Mamă i-a mulțumit, însă a declinat grațios invitația: „Sunt bătrână (avea 78 de ani) și nu mai călătoresc prea des în această perioadă!”

Apoi a urmat scena cu etola. Grupurile s-au dispersat când s-a dat semnalul începerii dineului oficial. M-am grăbit să merg aproape de Elena Ceaușescu, în caz că ar fi avut nevoie să-i traduc, și am observat că încă mai purta pe umeri etola de vizon, care trebuia lăsată la garderobă când a intrat în hotel (dineul oferit de partea română avea loc la *Claridge's*). Prințul Philip, ca un gentleman ce era, gândind poate că doamna uitase să-și lase etola, a sugerat să o încredințeze custodiei personalului hotelului. S-a dovedit că nu era vorba de nicio omisiune și că doamna intenționa chiar să o poarte de-a lungul întregii seri, chiar dacă toate celelalte doamne își lăsaseră etolele și pardesiele la garderobă. În cele din urmă prințul

a părut să o convingă, întrucât și-a abandonat cu reticență prețiosul obiect. Nu îmi pot imagina ce a fost în mintea ei să refuze să se despartă de el de la bun început.

A venit apoi scena scaunelor. Odată încheiată scena cu etola, prințul de Edinburgh a condus-o pe morocănoasa doamnă la locul stabilit pentru ea la masa centrală, rezervată principalilor meseni. Toate scaunele fuseseră aranjate de cei de la Protocolul român, de vreme ce dineul era oferit la *Claridge's* de președinte și soția lui. Ordinea locurilor a fost cea a precedenței potrivit rangului, pe baza unor reguli stricte de protocol. Când s-a apropiat de masa dineului, Elena Ceaușescu și-a aruncat rapid o privire la cardurile care indicau cine trebuia să ocupe fiecare scaun și, stabilind cu de la sine putere că ceva nu era în regulă cu protocolul, s-a apucat să facă ceea ce o persoană în poziția ei nu era admis a face. A început să miște scaunele atribuite ei și ducelui, inversându-le locul, proces care a ruinat toată ordinea de precedență stabilită inițial. Ducele a urmărit scena cu interes amuzat, în timp ce eu așteptam răbdătoare să văd ce aranjament avea să iasă în final, în funcție de care și eu trebuia să-mi schimb locul atribuit mie lângă cei doi. Scena semăna atât de mult cu una din teatrul absurdului, încât chiar „*Scaunele*” lui Eugen Ionesco păreau logice și raționale prin comparație. Atunci, pierzându-și oarecum răbdarea (între timp toți ceilalți se așezaseră), prințul Philip i-a spus, iar eu a trebuit să traduc exact: „Ceea ce faceți acum ar fi trebuit să faceți mai înainte!” Apoi și-a îndreptat privirile spre mine și, observând că etola dispăruse, m-a întrebat: „Ce ați făcut cu etola?”. „Este în păstrare sigură, i-am răspuns, i-am încredințat-o unui ofițer de securitate.” „Foarte bine”, a conchis prințul și cei doi s-au așezat în cele din urmă la masă conform propriilor ei reguli de protocol, iar eu m-am așezat la rândul meu, pregătindu-mă pentru ceea ce avea să urmeze. Și a urmat.

Scena conversației a fost tot atât de stranie și ireală ca și scenele precedente, ducele părând hotărât să îi pună întrebări imposibile, la care o persoană cu o educație generală atât de slabă ca a ei era evident incapabilă să dea răspunsuri cu o minimă autoritate. Ea a simțit pericolul și s-a postat permanent într-o poziție defensivă, neîncurajând niciun fel de discuție pe teme care ar fi reclamat o elaborare aprofundată. Încercările ei s-au dovedit zadarnice, căci cel de lângă ea a bombardat-o cu o salvă de întrebări la care trebuia să răspundă, dacă nu voia să se facă de tot râsul.

Mai întâi a întrebat-o dacă în țara ei a fost făcută colectivizarea (ca și cum el nu ar fi știut!) și, dacă da, potrivit cărei metodologii. „Da, cea mai mare parte a pământului aflat în proprietate privată este acum în proprietate colectivă sau de stat”. „Și țăranii au fost fericiți să cedeze pământul și uneltele?” Aici conversația aluneca pe nisipuri mișcătoare și ea s-a împiedicat puțin. „Da, țăranii sunt foarte fericiți, pentru că și-au dat seama de avantajele colectivizării.” „Ce vorbiți? Și nu a fost nimeni care să se opună?” „Nu, pentru că procesul de colectivizare a fost însoțit de o largă campanie de lămurire, așa încât cei mai reticenți – foarte puțini, de altfel – să se poată alătura celorlalți în mod liber.” „Ciudat. În țara noastră fermierii sunt foarte încăpățânați. Dacă cineva le-ar lua loturile de pământ ar avea necazuri serioase cu ei!”

Subiectul următor. „Cum realizați profitul în țara dumneavoastră?” „Profitul?” „Da, profitul. Știți, în țara mea, profitul este o locomotivă a creșterii, legată direct de impozitare și investiții. Care este situația în țara dumneavoastră?” „Ăăă...” Aici doamna s-a împotmolit într-o mlaștină din care nu a mai putut ieși. Ajunsă în acest punct și din dorința de a o ajuta să iasă din încurcătură, m-am oferit să explic teoria acumulării în socialism, de vreme ce acest lucru trebuia să predau, printre altele, studenților avansați la limba engleză.

„Sunteți într-adevăr interesat în formarea profitului în socialism? Aș putea să vă explic!” „Da' de unde, dar las-o pe ea să explice, să vedem ce zice.” Am tăcut și am lăsat-o pe doamnă să explice. Răspunsul ei a fost atât de confuz și în afara subiectului, încât mi-a fost greu să redau cele spuse de ea într-o traducere coerentă, deși m-am străduit. În cele din urmă, ducele s-a dat bătut. În definitiv mai câștigase un punct.

Alt subiect. După o scurtă pauză, a trecut la o chestiune de ordin mai personal. „Întrucât sunteți o personalitate marcantă în țara dumneavoastră, așa cum am auzit, se spune că dețineți mai multe funcții importante ca om politic și de știință. Ce funcții aveți?” Doamna a început, încercând naiv să facă pe modesta: „Nu sunt singura personalitate în România, au mai fost și altele înaintea mea!” (niciuna contemporană cu ea). Aici a început să înșire câteva nume de femei legendare, nume care în general sunt predate în școli pentru a stimula spiritul patriotic al copiilor: Ecaterina Teodorescu (combatantă în Primul Război Mondial), Smaranda Brăescu (una dintre primele femei pilot) și... mama lui Ștefan cel Mare! Și convinsă că acea femeie chiar făcuse isprava din legendă, spre marea mea rușine și spre râsul lui nestăpânit, a început să recite câteva versuri din celebra baladă: „Pe o stâncă neagră, într-un vechi castel...” „Dar funcțiile, care sunt funcțiile?” „A, funcțiile!” Aici doamna nu a avut nicio ezitare să se facă de râs, enumerându-și toate, absolut toate pozițiile, funcțiile și responsabilitățile – viceprim-ministru, membră a Biroului Politic, membră a Comitetului Central al partidului, membră a Academiei Române, profesoară de chimie, doctor în științele chimiei, director al Institutului de Cercetări Chimice și încă vreo câteva pe care nu mi le mai amintesc.

Un nou subiect. Aici prințul a devenit subtil ironic, cu o ușoară nuanță de batjocură, cu intenția, după cum am crezut, de a o încolți și a o aduce pe o poziție vecină cu ridicolul.

„Aud că dumneavoastră călătoriți mult în țări străine.” „Da”, a răspuns ea sec. „Și cum vă alegeți țările? Întindeți harta lumii pe birou și înfigeți acul pe cele care vă atrag mai mult?” La această întrebare, doamna i-a aruncat o privire iscoditoare, neștiind ce să creadă. Apoi, fără să se mai gândească, aproape automat, i-a dat același răspuns scurt și sec: „Da!”

Prințul nu a părut să-și fi epuizat muniția, căci s-a întors spre mine și a făcut o remarcă inocentă: „Munca aceasta trebuie să fie grea. După vizită într-adevăr vă trebuie o perioadă de odihnă. Spuneți-i să vă dea o vacanță!” I-am răspuns că nu este nevoie să-i spun acest lucru, întrucât, de vreme ce eram profesoară, urma oricum să intru curând în vacanța de vară. „Nu, a spus el, trebuie să luați o vacanță acum. Spuneți-i!” Tonul îi era destul de imperativ, însă mi-am dat seama că mă folosea pentru a o tachina din nou. Făcând acest lucru, poziția mi-ar fi devenit șubredă, întrucât la acea dată ajunsesem să știu bine ce-i plăcea și ce nu-i plăcea, iar bonificațiile și gratificațiile de orice fel țineau de a doua categorie. Așa că am zâmbit frumos, prefăcându-mă că era o simplă glumă și nimic mai mult și i-am lăsat solicitarea în aer, fără a o traduce. Astfel m-am ținut pe poziție, pe partea sigură a baricadei.

Celălalt dineu oficial, oferit de regină la Palatul Buckingham, s-a desfășurat fără episoade de acest fel. Cele două gazde s-au străduit să-i facă pe președinte, pe soția lui și pe toți ceilalți membri ai delegației să se simtă confortabil și să se bucure în tihnă de eveniment. Și într-adevăr s-au simțit foarte bine, în strălucirea și scânteierea argintăriei, a sfeșnicelor, a porțelanurilor fine, a candelabrelor de cristal și savurând mâncărurile fine servite impecabil de oamenii în livrea ai familiei regale.

Regulile protocolului britanic cereau ca fiecare participant de sex masculin să escorteze, după rang și poziție, participantul feminin corespunzător. În consecință, președintele s-a aflat în

fruntea cortegiului escortând-o pe regină, urmat de ducele de Edinburgh, care o escorta pe Elena Ceaușescu, și apoi un șir lung de bărbați și femei foarte elegante. Cu toții se deplasau încet, pereche după pereche, într-o procesiune oarecum solemnă, spre salonul frumos decorat unde urma să aibă loc dineul. Deoarece ministrul de externe nu călătorea cu soția (Elena Ceaușescu nu permitea niciodată membrilor delegației să fie însoțiți de soțiile lor în vizitele oficiale), m-a escortat pe mine de-a lungul vastului coridor care ducea spre salon. Ajunși acolo ne-am separat, fiecare ocupându-și locul care îi fusese atribuit.

După dineu, în conformitate cu tradiția britanică, doamnele s-au retras într-o cameră învecinată, în timp ce domnii au fost lăsați să-și continue conversația la un pahar de șampanie.

Discuțiile dintre doamne au fost vioaie și agreabile, datorită capacității reginei de a le conduce cu abilitate prin meandrele unei varietăți de subiecte, unele ușoare, altele mai serioase, agumentate pe alocuri cu câte o glumă spirituală. Regina-Mamă și Prințesa Margareta au făcut remarci discrete, în timp ce Elenei Ceaușescu i-a crescut treptat interesul față de conversație, a devenit mai vorbăreată, sfârșind prin a arăta foarte multă bună dispoziție. Am fost recunoscătoare pentru atmosfera relaxată care a domnit pe tot parcursul reuniunii dintre doamne, pentru că în acest fel sarcina mea de interpretă a fost mai ușoară, liberă de orice încordare.

A mai avut loc o întâlnire, tot informală, un fel de *tea party* tipic englezesc, în care s-au reunit în jurul mesei de ceai cuplul prezidențial, cuplul regal, eu și interpretul președintelui. Eram așezată lângă Elena Ceaușescu, în caz că ar fi avut nevoie de mine, însă cea mai mare parte a timpului s-a dispensat de serviciile mele, întrucât celălalt interpret traducea pentru amândoi.

Am avut astfel timp suficient să observ că, pe parcursul conversației, ducele a privit în mod repetat la încheietura mâinii mele drepte. Am coborât privirea la rândul meu și, dintr-odată, am realizat despre ce era vorba. Brățara! Purtam brățara de aur dăruită de împăratul Haile Selassie în timpul vizitei lui Chivu Stoica în Etiopia; aceeași brățară care, cu câțiva ani în urmă, când ne aflam la Teheran, îl determinase pe șah să-l întrebe pe Nicolae Ceaușescu dacă fusese vreodată la Addis Abeba. Brățara era ușor de recunoscut datorită unui design comandat special pentru curtea imperială etiopiană. Și de ce mi-a fost frică n-am scăpat; fără nicio legătură cu subiectul discutat, prințul Philip l-a întrebat pe președinte: „Ați vizitat vreodată Etiopia în timpul domniei lui Selassie?” Președintele a făcut o pauză, după care a dat, firește, un răspuns negativ. Ducele a insistat: „Atunci, împăratul Selassie a vizitat România?” „Nu, nu a vizitat-o!”, a fost răspunsul. Ducele a părut nedumerit, s-a uitat din nou la mâna mea și nu a mai pus nicio întrebare pe această temă, abandonând-o tot atât de brusc pe cât o abordase. Foarte probabil că s-o fi gândit cum de a ajuns acea brățară pe mâna mea, din moment ce nimeni în afară de împărat nu putea face acest cadou. Era adevărat că președintele Ceaușescu nu fusese niciodată în Etiopia în timpul domniei lui Haile Selassie, însă nu era adevărat că împăratul nu a vizitat niciodată România. Adevărul este că a venit la București în cadrul unui turneu european, când Gheorghe Gheorghiu-Dej, predecesorul lui Nicolae Ceaușescu, se afla la conducere. Președintele Ceaușescu fie nu știa, fie nu-și amintea, fie pur și simplu a omis deliberat acest amănunt, sub motiv că tot ce se petrecuse înaintea lui nu merita menționat. Pentru mine era esențial ca cei doi să nu descopere că am fost în tovărășia lui Chivu Stoica și a soției lui în anii '60, când au făcut turneul african. Fuseseră împreună în închisoare, iar mai târziu deveniseră rivali politici; moartea

lui Chivu Stoica este încă învăluită în cețurile reglării conturilor în stil comunist.

Dar să mă întorc la vizită. Niciodată nu am văzut-o pe Elena Ceaușescu mai amuzată ca la dineul oferit de lordul primar la primăria Londrei. Ea stătea, firește, în capul mesei, eu stăteam lângă ea (străinii nu-i pun pe interpreți în spatele demnitarilor, ci lângă ei), iar lângă mine cei de la protocolul englez îl instalaseră pe un membru al parlamentului despre care se presupunea că este acolo să se întrețină cu ea în timpul mesei. Nu ne-a trebuit mult timp nici ei și nici mie să ne dăm seama că onorabilul deputat avea o roșeață mai mult decât naturală și se cam bâlbâia în încercarea de a încropi o conversație cu soția președintelui României. Mai mult decât evident, omul era băut, ceea ce făcea ca misiunea mea de interpretă să devină imposibilă. I-am semnalat acest impediment Elenei Ceaușescu, iar ea a râs din toată inima, spunând că nu are nicio importanță în ceea ce o privea și să-l las să se ocupe de paharul lui mai departe. Se simțea mai în largul ei să sporovăiască cu mine despre cei de acasă și despre cei din jurul mesei, cine este ăsta, cine este ăla, din ce trăiește el sau ea, cum trebuie crescuți copiii, cum i-a crescut ea pe ai ei și altele de genul acesta. Totul a fost bine și frumos până când onorabilul a început să se aplece ușor înspre mine, sprijinindu-se în mod periculos de umărul meu. În condițiile date nu puteam face nimic altceva decât să-l împing ușor înapoi într-o poziție dreaptă, fără vreun efect vizibil, căci el încerca mereu să revină pe umărul meu. Ea a văzut comedia trage-împinge și s-a amuzat, deși răbdarea începea să mă părăsească. „Tu nu vezi, Violeta, că ăsta se dă la tine?” și amândouă am chicotit ca niște școlărițe, înăbușindu-ne râsul de teamă ca cei de față să nu se întrebe de ce prima-doamnă a României și interpreta ei se amuză fără niciun motiv vizibil. Deputatul începu să vorbească din nou, de data aceasta cu mine: „Când pleci?”

„Curând, vizita este pe sfârșite.” „Păcat, nu poți să mai rămâi câteva zile?” „Îmi pare rău, domnule. Sunt foarte multe treburi de făcut acasă și de care trebuie să mă ocup.” „Așa carevasăzică! Și nu pot fi amânate?” „Îmi pare rău, domnule, dar nu suportă amânare.” Elena Ceaușescu era curioasă: „Ce-a spus asta? Și ce i-ai răspuns?” I-am relatat conversația și de data aceasta am izbucnit amândouă într-un râs greu de stăpânit în văzul tuturor. Am râs, însă m-am simțit și puțin ofensată de felul în care omul se comportase cu mine. Cu toate acestea, ținând seama că eram așezată alături de oficialități importante, a trebuit să rămân calmă și politicoasă, chiar dacă m-aș fi aflat în toiul unui cutremur de gradul 7 pe scara Richter. În acel moment, mi-am amintit de un politician laburist care deținuse funcții importante în a doua parte a anilor '60. Avea permanent fața îmbujorată din cauza unei evidente preferințe pentru alcool, spre stânjeneala colegilor și a colaboratorilor săi.

Așa că am lăsat să treacă de la mine. După un timp: „Mă întreb din ce partid face asta parte?” „Cu siguranță din partidul laburist!”, am asigurat-o. „De unde știi?” I-am explicat că, în timpul șederii mele în Anglia, ajunseseam să fac deosebirea dintre felul de a vorbi al unui Torry – educat la Oxford și la Eton – și limbajul folosit, cu rare excepții, de un politician laburist.

Așa s-a scurs ziua, cu Elena Ceaușescu pe moment bine dispusă și cu mine încercând să o țin în această stare pe cât îmi era cu putință, spre satisfacția persoanei de la Protocol, a generalilor, a ofițerilor de securitate, a jurnaliștilor, practic a tuturor celor mereu expuși toanelor și atacurilor ei de nervi.

Adevăratul greu pentru ea și pentru mine a fost în ziua următoare, când a trebuit să înfruntăm oamenii de știință și erudiții celor trei instituții naționale cu profil științific, îndeosebi din sfera chimiei. Urma să fie primită, cu pompă și ceremonie, de membrii de vază ai acestor instituții și să i se

decerneze diplomele care o consacrau membru onorific. Sarcina mea era destul de grea deoarece, în afara conversațiilor informale, aveam de tradus cuvântările gazdelor celor trei instituții – exercițiu foarte solicitant –, urmate de propriile ei discursuri, care aveau un conținut mai substanțial. Întrucât prezentările ei trebuiau citite, ne-am așezat împreună, ca de obicei, să ne facem din timp temele: verificarea și definitivarea textului românesc, pregătit dinainte de la București, efectuarea corespunzătoare a modificărilor în textul englez ș.a.m.d. Am discutat apoi metoda de rostire a discursurilor atât în română, cât și în engleză, decizia fiind, la propunerea mea, de a nu traduce paragraf cu paragraf, ceea ce ar fi dublat timpul expunerii, ci de a citi în limba română numai frazele introductive și de încheiere, iar eu să citesc restul textului în engleză. Am lucrat silitor la ambele versiuni ca la școală, când se pregătește un examen. Elena Ceaușescu a manifestat multă înțelegere pentru misiunea ce-mi revenea și, în cuvinte încurajatoare, mi-a atras atenția că totul depindea de felul cum traduc și că se bizaia pe mine în asigurarea succesului acțiunii. Eram conștientă de acest lucru chiar fără să-mi spună ea, astfel că, după ce Luigi m-a condus la micul dejun, unde am servit ceaiul și nelipsitele ouă cu jambon tipic englezești, m-am pregătit pentru a face față provocărilor zilei. M-am întâlnit cu ea la intrarea principală a palatului, amândouă îmbrăcate elegant, însă neostentativ, eu ducând sub braț o mapă din piele fină de culoare maro cu prețioasele documente. Am schimbat zâmbete încurajatoare și, înconjurată de un mic grup de funcționari de la serviciul de Protocol și ofițeri de protecție, atât britanici, cât și români, am urcat în mașini, iar coloana s-a îndreptat pe rând spre prima, a doua și, în sfârșit, a treia instituție. Am avut numai o scurtă pauză pentru prânz. În rest, ziua a fost plină de activități – strângeri de mână, discuții,

vizitarea sediilor, alocuțiuni și cuvântări, conferirea de titluri și diplome și altele de acest gen.

Pe parcursul orelor necesare fiecăreia dintre cele trei vizite, ne-am intrat în rol vitejește, cu îndrăzneală, încercând tot timpul să ne ridicăm la nivelul cerințelor implicate într-un eveniment atât de important. În vârtejul cauzat de programul încărcat al zilei, amândouă am lăsat treptat deoparte încordarea firească datorată presiunilor inerente unor astfel de activități.

Faptul că pe parcurs ne-am simțit mai în largul nostru s-a datorat în mare măsură și gazdelor, care, la rândul lor, și-au jucat propriul rol cu grație și în mod prevenitor, manifestând bunăvoință și ospitalitate. Britanicii se pricep foarte bine la acest tip de primire atunci când vor, iar în această situație nu au preocupat niciun efort.

Așa încât, la sfârșitul zilei, Elena Ceaușescu, încărcată din belșug cu laude și diplome, și cu mine, fericită că totul decursese perfect, am revenit la palat triumfătoare. Înainte de a ne despărți, s-a oprit pentru a-mi mulțumi în cuvinte pe care, după cunoștința mea, nimeni nu a avut bucuria să le audă din partea ei: „Violeta, ai făcut o treabă foarte bună și mi-ai ușurat mult misiunea. Îți mulțumesc foarte mult. Acum du-te să te odihnești!” Era exact ce aveam nevoie. Am sărit peste cină și, condusă de îndatoritorul Luigi, care mergea înainte șchiopătând în tăcere, de-a lungul coridoarelor palatului, m-am retras în camera mea ca să mă culc cât mai repede.

De-abia intrasem în cameră când am auzit o bătaie în ușă; am deschis-o și în față mi-a apărut responsabilul cu împărțirea diurnelor: „Violeta, vizita este calculată pentru trei zile. Ai dreptul la o liră pe zi. Semnează aici!” Niciodată înainte sau după acea vizită nu am discutat sumele la care aveam dreptul, din cauză că toată lumea, inclusiv miniștrii și consilierii,

primeau sume de mizerie. Ideea era simplă: de vreme ce cazarea, mesele și transportul, ba chiar și suvenirurile, cădeau în sarcina gazdelor, atunci de ce membrii delegației și personalul să primească diurne? De data aceasta totuși, singura în 20 de ani, epuizată cum eram din cauza efortului de peste zi, mi-am strigat indignarea în fața bietului om – cu toate că situația aceasta nu era din vina lui – și i-am spus: „Trei diplome, o liră pentru fiecare! Mersi!” A tresărit auzind această remarcă amară, însă nu a zis nimic, mi-a pus în mână cele trei lire destul de uzate, am semnat, a făcut stânga-mprejur și s-a eclipsat fără să scoată un cuvânt. Nu am de unde să știu dacă a comunicat altora reacția mea sau dacă a ținut-o pentru el, dar sunt tentată să cred că nu a suflat o vorbă, întrucât nu se afla într-o situație diferită de a mea – eram toți în aceeași barcă.

Nimic interesant nu s-a mai întâmplat în ceea ce o privește pe Elena Ceaușescu, din câte îmi amintesc. În cele mai multe din restul activităților programate s-a aflat alături de soțul ei și, prin urmare, nu era necesar să stau prea aproape de ea. De fapt știam bine că nu-i făcea plăcere ca eu sau oricine altcineva din rândul personalului să se afle de față când era fotografiată sau filmată. Chiar și când îi traduceam mă așezam în spatele ei și al celorlalți actori principali, pentru a mă feri de ochii publici.

În timpul vizitei la *Westminster Abbey* s-a întâmplat să merg într-o mașină alături de generalul Pacepa și împreună am contemplat grupurile de trecători care urmăreau coloana de mașini deplasându-se cu viteză moderată. Unii dintre ei agitău obișnuitele pancarte anticomuniste și anticeaușiste pe care generalul nu părea să le observe sau să le înțeleagă. Mi s-a părut straniu că pe parcursul întregii vizite generalul Pacepa a lăsat impresia că nu are nicio idee de engleză. De fiecare dată când dorea să clarifice chestiuni organizatorice sau de altă natură recurgea la serviciul interpreților, inclusiv al meu.

A mai avut loc vizita la Bristol, unde din nou am șomtat, deoarece președintele și soția sa au făcut turul întreprinderii de avioane împreună și s-au așezat, înconjurați de întreaga suită, să urmărească o prezentare spectaculoasă de zboruri cu avionul *Harrier*. La încheierea prezentării, unul dintre aceste aparate a venit în fața spectatorilor ca o pasăre rară, le-a făcut o reverență plină de grație și apoi și-a luat zborul pentru a se alătura suratelor din cârd.

Relatarea despre vizita în Marea Britanie nu ar fi completă, cel puțin în linii mari, fără a menționa episodul târguielilor Elenei Ceaușescu.

Cititorul și-a dat seama poate până acum că de fiecare dată când se afla în străinătate ținea să facă unele cumpărături personale, pentru soț și copii. De data aceasta nu a ieșit în oraș – rareori făcea acest lucru –, în schimb a pus să i se aducă la reședință articolele de care avea nevoie pentru a selecta din gama prezentată pe cele care îi plăceau. La Londra a spus că ar vrea să vadă câteva stofe. Lucrul a fost ca și făcut datorită bunelor oficii ale uneia dintre doamnele de companie ale reginei. Cunoscând bine marile magazine ale Londrei și având bune relații cu acestea, de obicei furnizoare ale curții regale, a reușit să aducă la palat o mare cantitate de materiale – mătăsuri, tweeduri, lenajuri, tot felul de țesături de cea mai bună calitate. Presupun că cele mai multe proveneau de la *Fortnum and Mason* sau de la *Harrods*. Împreună am aranjat tot lotul într-o cameră din palat aleasă special în acest scop. Când am terminat treaba, camera părea o expoziție care etala o gamă largă de metraje gata de inspecție. A venit să le vadă și dintr-odată a devenit ea însăși, mofturoasă și capricioasă în cel mai înalt grad. Găsea cusururi la fiecare articol, nimic nu părea să-i fie pe plac – culoare, model, imprimeu, preț – și, spre marea mea stânjeneală, era pe punctul de a contramanda

toate planurile de achiziții. Spre dezamăgirea, firește, a doamnei de onoare și a altor organizatori britanici implicați, care depuseseră diligența să aranjeze acest mod neobișnuit de a târgui, numai pentru a face pe plac unei cliențe imprevizibile. Într-un efort de a salva situația i-am arătat un frumos metraj alb, spunându-i că era foarte la modă și cu adevărat ieftin și că eu însămi cumpărasem așa ceva de la *Rodin* din Paris. Aceasta a părut să o convingă și în cele din urmă a decis să ia câțiva iarzi din acel material, așa că în final toată tevatura dimineații nu a fost zadarnică. Înainte de a părăsi camera, s-a întors spre Lili și spre mine și, într-un acces de generozitate, ne-a spus amândurora: „Voi puteți să rămâneți aici să vă cumpărați ce material vă place!”. Lili și cu mine ne-am uitat perplexe una la alta și, după ce a plecat, am izbucnit într-un râs pe îndelete la acest spectacol de mărinimie cinică din partea ei. Uitase că eram practic cu buzunarele goale dacă se punea problema de a cumpăra ceva la Londra.

Când vizita s-a apropiat de sfârșit, în cele câteva ore dinaintea plecării nu a mai fost nevoie de mine. După ce mi-am pregătit valiza și m-am îmbrăcat pentru călătoria spre casă, m-am amestecat cu restul suitei ca să urmăresc scurta ceremonie de rămas-bun și plecarea vizitatorilor prezidențiali. În sunetele fanfarei militare, gărzile au mărșăluit în fața președintelui, în timp ce înaltele gazde regale stăteau pe treptele de la Buckingham Palace, au dat onorul și s-au îndepărtat. Au urmat câteva cuvinte de rămas bun, schimburi de zâmbete și strângeri de mână, soții Ceaușescu s-au urcat în mașină (nu au mai fost calești de data aceasta), toată lumea a procedat la fel, în timp ce făceau cu mâna reginei și ducelui. Coloana de mașini s-a îndreptat spre Heathrow (nu a mai fost Gatwick) și, în câteva minute, ne aflam cu toții în avion în direcția București. Îmi reluasem locul obișnuit de lângă fereastră și

începusem să meditez la experiențele din ultimele zile, când generalul Pacepa a venit la mine și mi-a spus: „Violeta, am niște treburi de făcut; te rog ține-mi locul de lângă tine până mă întorc.” M-am conformat, înțelegând că voia întâi să se asigure că președintele și Elena Ceaușescu se instalaseră confortabil în compartimentul lor special și apoi să se desprindă de micul grup de linguiștori care înconjurau cuplul în timpul zborului, ca să găsească puțină odihnă și destindere în compartimentul ocupat de personal. S-a întors, s-a așezat lângă mine și mult timp am rămas tăcuți, fiecare cu gândurile lui. Nu erau multe de comentat în legătură cu vizita. Fusesse o experiență dificilă, poate mai istovitoare decât oricare dintre vizitele precedente, plină de capcane și pericole neașteptate, însă cu timpul dezvoltaserăm împreună un fel de solidaritate camaraderască pentru a depăși momentele grele.

Restul zborului am sporovăit în tihnă despre muzică și producțiile artistice, impresii despre monumente și orașe istorice. Aproape că uitaserăm noțiunea timpului când avionul a aterizat ușor la București, în aplauzele tuturor celor aflați la bord pentru iscusii piloți români care mânuiau aparatul cu precizie de expert.

Ca de obicei, soțul meu mă aștepta pe pistă cu Fordul Cortina pentru a mă conduce acasă. Înainte de a mă despărți de general, am schimbat câteva cuvinte din politețe amicală. „Acum, că s-a terminat călătoria, care îți sunt planurile de viitor, Violeta?” „Oh, este sfârșitul anului academic. După examene, mă așteaptă lunga vacanță de vară. Poate vom merge la o stațiune de munte.” „Norocul tău, în ce mă privește trebuie să plec în Germania. Am niște treburi de rezolvat acolo.” „În definitiv, sunteți general, am spus în glumă, și aceasta este soarta generalilor. Oricum, vă doresc cele bune!” I-am strâns mâna și m-am dus la mașină.

În drum spre casă mă tot gândeam cum un om atât de educat, cultivat și sensibil poate fi șeful unei instituții atât de temută ca Securitatea. Pur și simplu nu puteam înțelege.

Ceva timp mai târziu, soțul meu și cu mine ne petreceam vacanța în Carpați. La un mic dar puternic tranzistor portabil am prins postul de radio BBC, care tocmai anunța fuga generalului Pacepa. Atunci am înțeles.

Scandinavia

Turul de forță de aproximativ o săptămână din țările scandinave a fost unul dintre ultimele, dacă nu chiar ultimul, pe care Nicolae și Elena Ceaușescu l-au efectuat în oricare din monarhiile europene, de fapt în oricare țară occidentală de pe ambele maluri ale Atlanticului.

În ultima parte a deceniului opt apăruseră deja semne ale unei serioase deteriorări a situației interne – alimentele și, în general, produsele de consum deveneau din ce în ce mai puține și mai greu de procurat, în timp ce controlul de partid și de stat asupra activităților de zi cu zi ale populației se înăsprea. Erau puse la punct planuri de demolare a bisericilor, de ștergere de pe fața pământului a unor întregi sate, precum și a cartierelor istorice din orașe, mai ales din București. Explicația la care se recurgea pentru a justifica aceste măsuri era necesitatea modernizării țării. Deasupra patriei plutea un sentiment de nesiguranță, iar speranța deznădăjduită că această tendință ar putea fi inversată slăbea treptat. Perspectivele deceniului care era pe punctul de a începe se arătau întunecate și de rău augur.

Cred că motivul care a stat la baza acceptării de către cele trei țări scandinave de a primi pe cei doi conducători români, pe fundalul înrăutățirii evidente a stării de lucruri din România, a fost de a le trimite un ultim mesaj de prevenire asupra pericolelor inerente acestei tendințe. După știința mea, acesta a fost ultimul mesaj menit să sensibilizeze conducerea

română. După vizitele oficiale din Suedia, Norvegia și Danemarca, porțile Occidentului au fost închise cu un zgomot puternic și doar cele ale câtorva țări în curs de dezvoltare au continuat să rămână deschise sau mai degrabă întredeschise.

Cu o săptămână înaintea plecării în turneul nordic am fost anunțată de la Consiliul de Stat că o voi însoți pe Elena Ceaușescu în călătorie. A fost o surpriză plăcută să fiu notificată cu atât de mult timp înainte, dându-mi astfel răgaz pentru o pregătire temeinică. După câteva zile totuși, aceeași persoană a sunat din nou, pentru a-mi spune, cu scuzele de rigoare, că planul de a mă include în delegație a fost anulat, deoarece limba de lucru nu va fi engleza, ci limba națională a fiecăreia dintre cele trei țări. Întrucât eram obișnuită cu toanele care însoțeau elaborarea programelor de vizită, mi-am văzut în continuare de treburi, fără să mă preocupe în niciun fel răsturnarea deciziei, și nu m-am mai gândit la incident. Cu 24 de ore înaintea plecării a sunat din nou telefonul și vocea de acum cunoscută m-a informat, cu o mie de scuze, că o hotărâre de ultim moment a inversat-o pe cea dinainte care, la rândul ei, o inversase pe prima și că, în consecință, trebuia să încep să îmi fac pregătirile pentru călătorie. *No comment. Typical.*

A sosit și dimineața plecării. Mi s-a comunicat că Protocolul nu dispune de nicio mașină să mă ducă la aeroport, așa încât soțul meu a trebuit să solicite permisiunea de a lipsi câteva ore de la serviciu ca să mă conducă până la aeroport.

Odată urcată la bord, căutam un loc să mă așez când o foarte tânără domnișoară m-a abordat prezentându-se și informându-mă că fusese numită să traducă pentru președinte și soția lui; că studiasse în Norvegia și știa la perfecție engleza, franceza, daneza, norvegiana și suedeza; că șeful Protocolului (cel care mă iubea ca sarea pe rană) o cunoștea foarte bine și avea o părere foarte bună despre ea; și că, în sfârșit, ministrul

afacerilor externe îi promisese că o va încadra într-un post în minister pe măsura capacităților ei. Copleșită și rămasă cu gura căscată față de strălucita expunere a carierei ei prezente și viitoare, m-am așezat urmărind-o cum continuă să se prezinte tuturor celor prezenți în avion, în formulările folosite când mi s-a prezentat mie.

Suedia

Distanța București – Stockholm este de vreo două ore de zbor, așa că de-abia ți-ai strâns centura de siguranță și avionul a decolat, că stewardesa te și anunță că trebuie să strângi din nou centura pentru aterizare.

Șeful Protocolului a avut ideea nostimă ca, atunci când aparatul se oprește și ușa se deschide, interpreții să coboare primii, astfel încât să fie la îndemână în momentul în care președintele și soția coboară din avion. Ideea s-a dovedit a fi nefericită, căci a produs o mare confuzie stânjenitoare. Când interpretul președintelui Ceaușescu și cu mine am început să coborâm treaptă cu treaptă pe scara mobilă, a fost vizibilă o oarecare mișcare pe pistă. Grupul de primire, în frunte cu regele și regina, a început să se deplaseze încet în direcția avionului. Evident, crezuseră că cei care coborau erau înalții oaspeți și, prin urmare, se pregăteau să-i întâmpine. Nu am putut face altceva decât gesturi discrete că nu noi eram persoanele pe care așteptau să le vadă. Când am ajuns în josul scării, amândoi ne-am postat pe o poziție laterală, departe de avion și am așteptat noile evoluții. După câteva momente, președintele, urmat de soție, și-a făcut apariția în ușa avio-

nului, iar grupul de primire s-a îndreptat din nou spre avion, de data aceasta fără a greși.

Potrivit protocolului suedez, deși regele Gustav și regina Sylvia au venit la aeroport să salute oaspeții, ceremonia oficială propriu-zisă a avut loc în curtea palatului, pavată cu dale de piatră și decorată pe alocuri cu tunuri străvechi medievale. Palatul însuși, construit în stilul auster nordic din Evul Mediu, cu aerul sumbru al unui trecut îndepărtat, apărea mai mult ca o fortăreață decât ca o reședință regală din secolul al XX-lea. Această atmosferă era amplificată de gărzile suedeze, care, îmbrăcate în uniforme pitorești de epocă, tot mărșăluiau și tropăiau de-a lungul coridoarelor întunecate. Zgomotul produs de cizmele lor răsună în tot castelul.

Nicolae și Elena Ceaușescu, împreună cu fiul lor, Valentin, care își întovărășea părinții în turneul scandinav, precum și suita lor urmau să se stabilească în apartamentele palatului, în timp ce restul delegației și personalul tehnic aveau să se cazeze la un excelent hotel de cinci stele. Valentin Ceaușescu mai vizitase Suedia o dată sau de două ori cu diferite ocazii, cred că pentru a asista la unele turnee de tenis, astfel că peisajul general al țării nu-i era străin.

Regele și regina erau tineri și, din câte mi-am putut da seama, foarte iubiți de supușii lor suedezi. Regina Sylvia și-a jucat perfect rolul de gazdă, rezervându-și timp pentru a-i arăta Elenei Ceaușescu sălile și galeriile palatului, precum și tablourile care reprezentau generațiile succesive ale membrilor familiei regale. De asemenea, a condus-o la o expoziție organizată într-una dintre săli, care prezenta o colecție de picturi și alte obiecte de artă. Regina avea o atitudine deschisă, plină de franchețe, care nu prea era pe placul Elenei Ceaușescu, atunci când era confruntată cu astfel de situații.

Regina a vorbit cu candoare despre dezavantajele și lipsa de confort inerente configurației învechite a palatului. S-a referit

la câteva situații când într-una sau alta din aripile reședinței regale izbucnea câte un incendiu, atât de brusc că familia nu știa ce se petrece. Odată a văzut pompieri alergând cu stingătoare și se întreba oare în ce clădire izbucnise incendiul, fără să își dea seama că era a lor, până când nu a fost înecată de fum. A oftat apoi spunând că nu avea nici măcar un spațiu pe care să îl amenajeze ca loc de joacă pentru cei doi copii ai săi – prințul și prințesa, nu mai mari de 4–5 ani. Trebuiau duși la o grădiniță publică, dar neajunsul era că lumea se strângea în jurul lor, unii privind, alții arătând cu degetul micuțele vlăstare regale care, firește, erau prea mici pentru a înțelege ce era atât de senzațional la ele. Cuplul regal, a spus regina, avea intenția de a construi lângă palat o locuință mai mică, dar mai confortabilă, dotată cu dispozitive și aparate moderne și, mai ales, o grădină mică și un loc de joacă pentru copii, la adăpost de ochii indiscreți ai publicului.

Elena Ceaușescu a privit și a ascultat fără a face multe remarki, în general puțin impresionată sau oarecum indiferentă față de strădaniile gazdei ei de a socializa. Cu acea ocazie, ca de altfel și cu alte asemenea ocazii, din reacțiile și comentariile ei, mi-am dat seama că manifesta o oarecare indispoziție față de femeile care reușiseră să își facă o carieră strălucită prin căsătorie. Regina Sylvia era un exemplu, prințesa Norvegiei era altul, Sonia Gandhi, de asemenea. Elena Ceaușescu credea că dăduseră lovitura numai datorită norocului și niciunei alte virtuți. Pentru ea, puțin conta că acele femei aveau mai mult decât fizicul de partea lor, erau educate, stilate, vorbeau mai multe limbi străine și erau ceea ce se cheamă femei de lume. Bănuiala mea era că sentimentele nutrite față de ele aveau, în mare măsură, legătură cu Zoe, fiica pentru care avea proiecte mărețe, nematerializate încă.

Regina avea dreptate în chestiunea palatului. Îmi amintesc că, pentru a ajunge în sufragerie, trebuia să traversez o sală

enormă, apoi să cobor un șir de trepte, să parcurg câteva coridoare, apoi vreo două galerii, să urc alt șir de scări, înainte de a ajunge la destinație. Fără să-l mai am pe Luigi ca să-mi arate drumul, ca la Buckingham, și făcând drumul de întoarcere pe bâjbăite, odată ajunsă înapoi în cameră îmi era foame din nou.

În ciuda acestor neajunsuri, palatul a oferit un decor somptuos pentru recepția și dineul oferite de rege și regină în onoarea președintelui român și a soției. Rochia și bijuteriile Sylviei erau într-adevăr regale și, cu frumusețea ei, puneă în umbră pe toți cei din jur.

După dineu, cele două cupluri, regal și prezidențial, urmate de interpreții lor, s-au retras într-un mic salon unde, la un pahar de cherry sau porto, au discutat despre tot felul de subiecte în afară de politică. Un astfel de subiect a fost recenta căsătorie a lui Borg cu Mariana, jucătoarea de tenis româncă. Cuplul recent căsătorit fusese invitat la dineu, dar nu și-a făcut apariția, o hotărâre înțeleaptă, am gândit eu, ținând seama de împejurări.

O altă temă mult gustată de cei înclinați să dea credit poveștilor de groază a fost Dracula, sângerosul conte din Carpați. Aici, interlocutorii români au restabilit adevărul istoric, explicând că Dracula era principele domnitor al Valahiei, Vlad, fiul lui Vlad Dracul, numit astfel după Ordinul Dragonului care-i fusese conferit. „Da, a remarcat regele, dar principele era foarte crud!” „Era crud, este adevărat, însă el nu trăgea în țepă poporul; victimele erau aprigii lui dușmani, adică turcii năvălitori și afurisiții, necinstiții de negustori sași”, a precizat Nicolae Ceaușescu. „Totuși metoda de a-și pedepsi dușmanii rămâne crudă”, a insistat regele. M-am încumetat să sugerez că secolul al XVI-lea în care a trăit a fost plin de astfel de căpetenii sângeroase; Vlad Țepeș a fost contemporan cu Ivan cel Groaznic al Rusiei, de exemplu, care nu-și făcea scrupule din a-și lichida dușmanii, reali sau imaginari, tot atât

de dur ca și omologul său valah (chiar în timpurile noastre au existat asemenea conducători sângeroși: Pol Pot, Idi Amin, Hussein, pentru a menționa doar pe cei mai cunoscuți, însă partea aceasta am păstrat-o pentru mine, nemaiținând de domeniul istoriei, ci de al politicii). Nicolae Ceaușescu a prins din zbor ideea, confirmând că metodologia folosită de Vlad era în acele timpuri la ordinea zilei – un bun argument pentru a-l scuza pe domnitor.

Apoi Sylvia, care a părut că are simpatie pentru cauza mea, a adus în discuție tema interpretilor, spunând că este solicitantă și puțin recunoscută ca atare. Ea însăși, a spus, făcuse muncă de interpretă în prima tinerețe și, în acea calitate, câteodată i se păruse greu să transmită idei și mesaje de la o persoană la alta, a recunoscut ea, nu fără anumite inexactități.

În felul său franc, detașat și neîncorsetat, regina Sylvia a vorbit de familia din care provenea, cum a crescut și a fost educată în spiritul muncii, disciplinei și respectului. Învățase foarte multe lucruri pentru a se realiza, inclusiv întreținerea locuinței și gătitul.

Cuplul regal i-a acompaniat pe soții Ceaușescu la operă, unde au urmărit un spectacol a cărui intrigă „primei-doamne” i-a fost greu să o înțeleagă. A recunoscut acest lucru întorcându-se spre mine: „Violeta, tu te dumirești despre ce este vorba? Eu nu înțeleg nimic!”

Un episod oarecum neplăcut o iritase în momentul în care a intrat în loja regală, vina purtând-o șeful Protocolului român, care nu a condus-o la fotoliul pe care trebuia să îl ocupe. Au fost câteva momente de confuzie când ea și regina au schimbat între ele locurile de câteva ori până s-au așezat potrivit protocolului, însă omul reușise să îi strice seara.

Nicolae, Elena, Valentin Ceaușescu și colaboratorii au făcut un tur al capitalei Stockholm, în tovărășia unui mare număr de oficialități. Ghidul le-a dat explicații despre diferitele

obiective vizitate, printre care și o frumoasă catedrală gotică din cartierul vechi al orașului.

În timpul șederii la Stockholm și al vizitelor în provincie, Elena Ceaușescu a fost înconjurată și însoțită de un grup de doamne din aristocrația și intelectualitatea suedează, gata să o întrețină și să îi facă timpul petrecut în Suedia plăcut și profitabil. Presupun că respectivele doamne nu fuseseră alese la întâmplare pentru această misiune, deoarece unele dintre ele au avut de povestit lucruri menite să sensibilizeze urechile vizitatorilor români.

Una dintre doamne, profitând de faptul că se afla singură în mașină cu Elena Ceaușescu, i-a relatat incredibila poveste a calvarului suferit de fratele ei în timpul războiului. În acea perioadă era ambasador al Suediei la Budapesta și, în baza statutului său privilegiat, a ajutat numeroși evrei unguri să scape de ororile holocaustului. A fost unul dintre acei oameni care, prin faptele lor de omenie față de evreii năpăstuiți, sunt cei „drepti” din scriptura biblică. Acel om „drept”, care era protejat de normele dreptului internațional (pe care până și naziștii le respectaseră în cazul său), a fost luat de ruși și trimis în vreun gulag din Siberia, unde a dispărut fără urmă. În pofida eforturilor combinate ale familiei ambasadorului și ale autorităților suedeze, de la Moscova nu a venit nicio reacție la tatălurile acestora, deși membrii în viață ai familiei sale, inclusiv sora lui, aveau unele indicii că ambasadorul ar mai trăi încă.

Auzisem despre Raoul Wallenberg și destinul său tragic. Circulau zvonuri alarmante în cercurile diplomatice, mai ales de la Londra, privind arestarea sa la Debrețin și dispariția ulterioară în pustietatea rusă. Nu era însă căderea mea să intervin într-o problemă politică, nici măcar într-un scop umanitar. Nu era nici pe gustul Elenei Ceaușescu să discute subiecte cu colorit politic. Atâta lucru știam și eu. Așa încât m-am resemnat numai să traduc și să-i aștept reacția.

Povestea era impresionantă și este posibil să fi fost spusă în speranța că liderii români ar putea folosi relațiile lor la Moscova pentru a da o mână de ajutor în depistarea locului unde s-ar putea afla fratele său în Rusia. În timp ce traduceam mă durea inima la auzul relatării doamnei suedeze, însă cuvintele ei au căzut ca semințele pe un pământ sterp – nicio reacție nu a venit din partea Elenei Ceaușescu.

O altă doamnă, care a însoțit-o pe soția președintelui român în tot timpul vizitei, era soția unui diplomat care avusese câțiva ani reședința la București ca membru al personalului ambasadei Suediei. Doamna respectivă a menționat că menajera ei, care era din România, o însoțea întotdeauna când călătorea în străinătate. Este posibil ca semnalarea acestui caz să fi fost în legătură cu anumite formalități de ordin administrativ sau consular încă nerezolvate – în acele vremuri nu era ușor să se obțină aprobarea de a părăsi țara. Elena Ceaușescu a avut totuși o reacție: „Violeta, spune-i să ia măsurile necesare ca fetii să i se acorde drepturile de asigurări sociale care i se cuvin ca angajată a ei!” I-am spus, deși astfel de măsuri erau de la sine înțelese în țări ca Suedia.

A mai fost o doamnă care purta un mantou frumos de focă. De dragul conversației și întrucât foca era una dintre blănurile mele favorite – culoarea nisipului, mătăsoasă și durabilă –, am întrebat-o cât costă un așa mantou în Suedia. Mi-a menționat o cifră și apoi m-a întrebat cu o sfântă naivitate cât s-ar plăti pentru blana de focă în România. Persoanele care ignorau realitățile din țara mea aveau ideea nostimă și falsă că piața noastră era comparabilă cu oricare alta din lumea civilizată. În context, mi-am amintit de o conversație pe care am avut-o cu o doamnă din America și care mi-a mărturisit că îi place să facă cumpărături scumpe și că avea intenția să vină în România pentru a da o raită la astfel de cumpărături. Era atât de departe de a ști cum stăteau lucrurile în România!

Însă, în cazul de față, mi-ar fi trebuit mult timp să-i explic doamnei că în România blana de focă era inexistentă, așa că singurul răspuns satisfăcător pe care l-am putut găsi pe moment a fost: „Cam același preț!”

La Stockholm au avut loc diferite acțiuni protocolare, oferite deopotrivă de partea suedeză și de cea română, cu participarea celor mai importante personalități, practic a elitei țării gazdă. La una din aceste acțiuni, Elena Ceaușescu a remarcat prezența unui cuplu care făcea oarecum notă discordantă cu restul participanților. Într-adevăr, prim-ministrul regatului și soția sa se amestecau printre reprezentanții suedezi de rang înalt, pierzându-se printre aceștia fără a face nici cea mai mică impresie. Și mie mi se păruse că, în acea adunare aleasă, prim-ministrul suedez era total șters și insignifiant, iar soția sa arăta ca făcând parte din acea categorie de persoane comune, pe care le poți vedea de cinci ori pe zi și tot nu le reții figura. Contrastul era cu atât mai izbitor cu cât celelalte participante la acțiune erau doamne de o mare distincție și eleganță. „Mă întreb de ce femeia asta nu și-o pune pe ea ceva care să o facă mai prezentabilă, e atât de searbădă!”, a fost comentariul candid al Elenei Ceaușescu. Am lămurit-o, spunându-i cu aceeași candoare: „Este explicabil, doamna e nevastă de socialist!” „Așa carevasăzică!”, a conchis Elena Ceaușescu, neputând să-și reprime râsul la auzul apartenenței politice a demnitarului în chestiune. Mărturisesc că aș fi făcut o remarcă mai puțin ironică dacă aș fi știut că, puțin după vizita cuplului prezidențial român în Suedia, prim-ministrul acestei țări avea să sfârșească de mână criminală a unui descreierat.

În provincie, cuplul prezidențial a fost oaspetele unui domn care, după cum am înțeles, era un industriaș înstărit. A oferit liderilor români propria sa reședință – de fapt un conac elegant și foarte confortabil, mobilat și decorat în cel mai frumos stil

nordic. Casa acelui domn, cred că se numea Jansen, era uneori deschisă și membrilor familiei regale, când vizitau acea parte a țării. Proprietarul conacului fusese în România înainte de război, împreună cu tatăl său, care era unul dintre investitorii suedezi în construcția mult lăudatei șosele moderne care asigura legătura strategică dintre București și Brașov.

Soția gazdei a invitat-o pe Elena Ceaușescu la ceai, cafea și fursecuri, în stil englezesc. Micul salon îmbina bunul-gust cu eleganța caldă și primitoare. Seturile de ceai și de cafea, din cel mai fin porțelan, făceau cinste proprietarilor casei.

În timpul conversației, privirile Elenei Ceaușescu s-au oprit pe bluza doamnei Jansen, cusută dintr-un material de mătase, vizibil creația unei case de modă de marcă. Avea mulți nasturi ce scânteiau în lumina molcomă a după-amiezei. Când conversația a lăncezit puțin, Elena Ceaușescu s-a întors spre mine: „Uită-te la nasturii de la bluză. Sunt pietre veritabile?” „Da, sunt pietre prețioase!”, i-am răspuns, iar ea a scos un oftat plin de dezamăgire: „Asta mă depășește. Nu mă pot pune cu ea!”

În timpul liber, când soțul ei și o armată de demnitari, experți și gărzi de pază au vizitat o unitate industrială a domnului Jansen, nu departe de reședință, Elena Ceaușescu a dorit să facă o plimbare prin curtea și grădina conacului. Am însoțit-o, îmbrăcată potrivit anotimpului – era târziu în noiembrie –, adică aveam o căciulă de vizon și ghetuțe de iarnă. Ea purta pantofi, iar capul îi era acoperit cu o basma. M-a privit cu aerul acela de femeie vexată, pe care de acum îl cunoșteam prea bine, și m-a întrebat: „Violeta, cine ți-a spus când am plecat din București să-ți iei ghete?” „Nimeni!”, am asigurat-o eu, și acesta era purul adevăr. Nimeni nu trebuia să-mi spună ce să port într-o situație sau alta. „Oare?”, a comentat ea și i-am citit pe față neîncrederea. Aceeași expresie pe care a avut-o la începutul vizitei în Scandinavia, când mă întrebasese de unde mi-am cumpărat căciula de vizon. I-am dat atunci același

răspuns sincer: „De la București!” și chiar i-am menționat magazinul. „De la București, carevasăzică!”, a spus ea, deloc convinsă că spuneam adevărul.

La Upsala, orașul universitar, s-a comportat și a fost tratată potrivit statutului ei de om de știință de renume mondial, deținătoare de diplome, premii și alte asemenea certificate academice. Ea și soțul, urmați de un cortegiu de academicieni și profesori, au vizitat campusurile, localurile și sala în care aveau loc ceremoniile de acordare a premiilor Nobel. În această citadelă universitară și academică, cei doi înalți oaspeți au fost escortați de un membru al guvernului și de soția sa, care trebuia să fie împreună cu vizitatorii în tot timpul prezenței lor în localitate. Ministrul, un urs morocănos și taciturn, al cărui comportament general trăda o anumită lipsă de maniere și stil, i-a condus timp de câteva ore prin diferite obiective și după aceea a spus că trebuie să plece în weekend. Și-a luat la revedere fără a-și cere măcar scuze. M-am gândit că atitudinea ministrului era lipsită de gust, de vreme ce fusese numit special să escorteze demnitari de rang înalt care fuseseră invitați în Suedia de regele și regina țării.

Atât la Stockholm cât și în orașele de provincie, toți membrii delegației au încercat sentimente amestecate de admirație și perplexitate la vederea curățeniei exemplare, a lucrurilor ordonate și a unei prosperități discrete. Mergând prin orașele și satele țării (dacă localitățile cu aspect de stațiuni pot fi numite sate), cu greu se putea vedea picior de om. Străzile erau practic goale, contrastând cu mulțimea de oameni aflați în mișcare browniană, atât de familiară nouă, celor din România. „Țara asta n-are populație?”, a întrebat Melinte, bucătarul președintelui, cu care s-a întâmplat să fiu odată în mașină.

Vizita în Suedia se apropia de sfârșit. Ceremonia de despărțire a fost simplă. Regele Gustav și regina Sylvia au avut o

scurtă reuniune de rămas bun, după care au condus cuplul prezidențial la intrarea în palat, unde s-au despărțit cu strângeri de mână. Coloana de mașini a pornit spre aeroport, unde avionul ne aștepta ca să ne ducă la următoarea monarhie înscrisă în programul turneului.

Danemarca

Cu puțin timp înainte de a pleca din România, peste țară se abătuse un crivăț de tip siberian. Când avionul a decolat, lăsând în urmă un București posomorât și întunecat, eram pregătiți pentru o vreme care credeam că va fi la fel de nepriemitoare ca cea de la noi. Spre marea noastră surprindere, în Suedia și, mai târziu, în Danemarca, nici vorbă de așa ceva. Aerul era plăcut, nu geros, și nici urmă de zăpadă. Cerul era senin și soarele strălucea cu putere. Era evident că *Gulf Stream* (Curentul Golfului) își făcuse treaba cu hărnicie, astfel încât vânturile polare fuseseră ținute în frâu în acea perioadă.

Casele frumoase și zvelte, vopsite în culori pale, monumentele vechi, delicat construite – catedralele, primăria, alte instituții publice –, pitorescul Trocadero, totul era proporțional cu mentalitatea și dimensiunile umane. Nimic nu ar fi depășit proporțiile moderate. Privind la danezii obișnuiți, cei mai arătoși și mai plăcuți din toate națiile germanice, cum mergeau la îndeletnicirile lor de zi cu zi, m-am gândit că garda lui Hamlet de la Elsinore greșise total: nu era absolut nimic putred în Danemarca.

Ceremonia de bun venit, care a avut loc la aeroport în prezența reginei Margareta și a prințului consort, a fost destul

de simplă, fără prea multă pompă, însă gărzile pitorești și fanfara militară, ca și pavoazarea în culorile naționale ale celor două țări și numeroasele flori, confereau un aer festiv evenimentului.

Președintele, soția lui, membrii delegației și personalul însoțitor s-au stabilit în palatul regal, o clădire care aducea mai mult cu o casă mare de la țară, confortabilă, frumos decorată și împodobită cu valoroase piese de artă. Regina era tânără, înaltă, cu maniere regale și extrem de inteligentă. Tânărul prinț consort, un aristocrat de obârșie franceză, era frumos și își secona soția cu mult spirit și bună dispoziție. Cei doi prinți de vârstă fragedă erau bine crescuți, politicoși și vizibil instruiți să știe când să intre în cameră, cum să salute oaspeții, cât de mult timp să stea cu ei și când să se retragă, după ce au strâns mâna ceremonios cu toți cei prezenți. Mai erau doi câini, un terrier care, împreună cu prințul consort, erau îndrăgiții și răsfățații familiei, și un alt câine de rasă egipteană, mic, delicat și identic cu imaginea câinelui-zeu din antichitate, pictată pe zidurile din mormintele faraonilor. Poate că, prea obosit de această îndelungată obârșie, „egipteanul” își petrecea cea mai mare parte a timpului dormind. În orice caz, oriunde și oricând se întâmpla să dau peste el, în locurile cele mai improbabile, el dormea.

Într-o atmosferă pașnică, programul s-a desfășurat fără asperități de vreun fel. Președintele și delegații români au discutat cu politicienii și oamenii de afaceri danezi, uneori în compania soției, și ambii au vizitat Copenhaga pentru a admira peisajul urban încântător și arhitectura celor mai importante monumente și instituții ale orașului.

Elena Ceaușescu vizita capitala daneză a doua oară, prima dată cu ocazia unei călătorii în scop turistic, întreprinsă cu ani în urmă, împreună cu fiica ei, Zoia, și una dintre colegele acesteia de școală. Cu acea ocazie, mi-a destăinuit, fetele

fuseseră indisciplinate și refractare, puțin interesate de latura educațională a călătoriei. Ea, ca mamă grijulie ce era, a avut mari greutăți în a le struni și a le îndruma să profite de șederea lor în Danemarca.

Acum însă profita din plin de plăcerea oferită de vizitarea orașului Copenhaga – clădiri, grădini, parcuri, străzi și monumente, care încântau ochii oricărui vizitator.

Și eu vizitasem Copenhaga, de mai multe ori chiar, când îmi petreceam vacanța cu soțul meu prin Europa, călătorind cu mașina între Londra și București. Acum însă jinduiam să revăd frumoasa sirenă din Copenhaga. A consimțit să-mi satisfacă rugămintea și, în compania ministrului de externe, Ștefan Andrei, am făcut un ocol pentru a ajunge la locul unde am putut admira silueta zveltă a melancolicei sirene din poveste.

Oriunde s-a deplasat, fie în reuniuni de lucru, fie în tururi de plăcere, delegația a fost primită cu o extremă ospitalitate, care, în cea mai mare parte a timpului, a luat forma somonului, a caviarului și a șampaniei. Un adevărat festin. Domnul Mitea, colaboratorul președintelui care îi redacta discursurile, mi s-a plâns: „Sunt sătul de atâta somon și caviar cu care ăștia nu ne mai slăbesc!” L-am liniștit: „Ai puținică răbdare. Curând vom fi din nou acasă și atunci te vei putea întoarce la dieta obișnuită; în scurt timp, somonul și caviarul vor fi de domeniul trecutului!” A priceput aluzia și a devenit mai înțelept.

În mod firesc ar fi trebuit să fiu bine dispusă, dată fiind plăcuta atmosferă creată de gazde și desfășurarea lină a vizitei în Danemarca. Dar ceva trebuia să survină ca să umbrească tabloul și să-mi strice buna dispoziție: șeful Protocolului. De la bun început, când o scosese în față pe mica protejată, „pușor de interpret”, cum o numea el, îmi căuta mereu pricină și mă irita de câte ori avea ocazia. M-am prefăcut că nu observ și am lăsat să treacă fără nicio reacție din partea mea, de dragul

normalității și al conduitei civilizate. Dar paharul se umpluse și era nevoie de o singură atitudine jignitoare pentru ca amarul strâns să dea pe dinafară. Și s-a întâmplat.

Avusese loc o recepție magnifică la palat, iar șefii misiunilor diplomatice acreditați la Copenhaga, care fuseseră invitați să participe, au fost prezentați unul câte unul președintelui și Elenei Ceaușescu. Era o procedură obișnuită în asemenea împrejurări, iar locul meu era în spatele „primei-doamne”, pentru a interveni prompt în caz că era necesară traducerea. Purtam o rochie lungă de catifea într-o nuanță de purpuriu închis și, cu accesoriile și bijuteriile asortate, arătam foarte bine. După ceremonia de prezentare, când toți invitații se întrețineau între ei la un pahar de șampanie, l-am văzut pe un ambasador împreună cu soția sa că se apropie de mine. Diplomatul a deschis conversația cu o întrebare: „Sunteți româncă?” I-am spus că sunt și că o întovărașeam pe soția președintelui în acea vizită. „Dați-mi voie să vă spun că sunteți foarte frumoasă!”, a spus ambasadorul. I-am mulțumit pentru compliment, iar soția sa a intervenit: „Soțului meu îi place întotdeauna să complimenteze doamnele, când i se ivește prilejul!” „Nu tocmai!”, a precizat el și toți trei am râs așa cum reacționează de obicei persoanele civilizate la acest gen de conversație ușoară.

Recepția se încheiase, iar oamenii părăseau rând pe rând camera. Membrii delegației române se pregăteau și ei să plece, mai zăbovind doar cât să-și termine șampania. Dintr-odată, șeful Protocolului vine la mine și, în maniera lui insolentă, mă întreabă în gura mare: „Ce te-ai apucat să vorbești cu diplomatul ăla? Ce ți-a spus?” Asta a pus capac la toate. Era rândul meu să țip la el: „Ascultă-mă bine! Tot timpul nu ai făcut decât să mă enervezi și m-am săturat. Chiar vrei să știi ce mi-a spus? Că sunt foarte frumoasă! Ești mulțumit? Ai ceva împotrivă? Și acum ascultă-mă bine: nu sunt aici pentru că am

făcut vreo cerere sau că am solicitat să fiu luată. V-am spus mereu să mă lăsați acasă (ceea ce era adevărat) și să vă găsiți o altă interpretă. Dacă nu-ți sunt pe plac, nu trebuia să mă luați în călătorie, mă auzi?” I-am spus ce aveam pe suflet clar și să mă audă toți cei de față – miniștri, consilieri și jurnaliști, care au rămas stane de piatră, auzindu-mi perorația. Luat prin surprindere de această izbucnire neașteptată de mânie, omul a rămas și el împietrit, fără a mai scoate un cuvânt. A plecat din încăpere și, în lipsa lui, membrii auditoriului, care urmăriseră acest spectacol în premieră, aproape că au aplaudat. „Violeta, m-ai uns pe suflet!”, mi-a spus redactorul discursului președintelui. „A meritat chelfăneala. Este așa de grosolan și impertinent!” Însă eu mă aflu într-o stare de furie și tremuram de indignare. Generalul Vlad nu mai știa ce să facă să mă calmeze. Mi-a vorbit blând, ca și cum ar fi vrut să potolească un copil: „Violeta, e în regulă! Ambasadorul chiar a fost nepoliticos și rochia ta de catifea este splendidă (ca și cum despre rochie era vorba!).” I-am înțeles preocuparea, însă nu m-am putut abține să nu spun tot ce aveam pe suflet, orice s-ar fi întâmplat. „Nu îl mai suport! Poate să fie ce-o fi (și chiar era), dar șef de Protocol cu rang de ambasador nu merită!”

Grupul s-a împrăștiat, iar eu m-am dus ca de obicei la Elena Ceaușescu, pentru a discuta detaliile programului din ziua următoare. Am găsit-o așezată pe o sofa, în timp ce președintele umbla nervos în sus și în jos prin salon. Ea comenta: „Ne-a făcut de râsul lumii, auzi, să-i așteptăm noi pe invitați, în loc să ne aștepte ei pe noi! Le încurcă pe toate, omul ăsta cu protocolul!” Nu am putut și nu am vrut să stau impasibilă: „Nu știu dacă încurcă sau nu lucrurile, dar azi m-a umplut de nervi. Și înainte ca alții să vină să vă raporteze, trebuie să vă informez că tocmai i-am făcut o scenă, să și-o amintească toată viața!” Amândoi au ascultat în liniște, nefăcând altceva decât să se uite unul la altul cu expresii semnificative.

În ceea ce mă privește, a trebuit să îmi vin în fire, în ciuda mâniei și a indignării pe care le resimțeam în fața unui tratament atât de josnic, mai ales că nu aveam nicio vină. Trebuia să îmi văd însă de treabă, pentru că aveam o îndatorire și urma să o duc la îndeplinire fără cusur, iar aceasta impunea să am o minte limpede. În restul turneului, nu i-am mai făcut nici măcar favoarea de a mă uita la el, ignorându-l cu desăvârșire. Protejata lui a continuat să traducă la întâlnirile președintelui cu oamenii de afaceri sau la conferințele de presă. După vizită, ea a dispărut din peisaj, iar el a primit o altă însărcinare, pe care nu mă îndoiesc că a îndeplinit-o tot atât de „bine” ca și pe cea de dinainte.

Norvegia

Ultima țară scandinavă care urma să fie vizitată a fost Norvegia. Am părăsit țara lui Andersen pentru a ne trezi, după un scurt zbor, într-o altă țară de poveste și, mai ales, la un monarh dintre aceia despre care se spune „a fost odată ca niciodată”. Deși era bătrân și destul de șubred, a venit la aeroport cu o mică suită în jurul său și cu o doamnă pe post de interpretă lângă el, nu în spatele lui.

Ipostaza aceasta părea foarte stranie liderilor din democrațiile muncitorești, obișnuiți să-și planteze interpreții disimulați în spate.

Dintre toate capetele încoronate pe care mi-a fost dat să le întâlnesc în turneele prezidențiale, nu am văzut niciodată un monarh mai vesel, mai jovial și mai sociabil decât legendarul bătrân rege al Norvegiei, Olav V. I-a primit pe președinte și pe

Elena Ceaușescu cu atât de multă căldură și entuziasm, parcă îi erau vechi prieteni sau rude. Le-a oferit, lor și suitei, apartamente în palatul său, o clădire mai puțin impozantă, unde fiecare piesă de mobilă, tapiserie, pictură și porțelan încânta ochiul fără ostentație sau efect *recherché*. Aceasta, spre deosebire de vechiul castel suedez, ale cărui coridoare și galerii răsunau de zgomotul gărzilor tropăitoare. La Oslo, camerele și sălile palatului regal reverberau de râsul vesel al monarhului, care se făcea auzit chiar înainte de apariția acestuia.

La prânz sau la cină ținea întotdeauna să aibă în jurul enormei mese din sufrageria palatului pe toți oaspeții săi, fără excepție, indiferent de rang, asemenea unui patriarh binevoitor în mijlocul familiei sale. Gurmand inveterat, încuraja, chiar îndemna pe toți oaspeții săi să se delecteze după pofta inimii din mâncărurile alese servite din belșug de lacheii în livrea. Am întâlnit mulți oameni de vază cărora le făcea plăcere să-și îngăduie mese copioase, dar puțini aveau generozitatea de a-i îmbia pe cei din jur să se servească din delicatesele ospățului.

În calitatea și varietatea specialităților servite la palat, neîntrecute de nicio altă curte regală pe care s-a întâmplat să o cunosc, vedeam o opulență care mi-a amintit de norocul neașteptat de care Norvegia a beneficiat. El îmbrăcase forma acelei substanțe negre și vâscoase care unge toate roțițele: petrolul. Peste noapte, un popor modest, care ducea în general un trai auster, a devenit beneficiarul unei bogății naționale repartizată înțelept în societate. Masa regelui Olaf era simbolul acelei bogății. Acest fapt a ieșit în evidență și mai pregnant mai ales la un banchet oferit în marea sală a palatului, spre care înalții oaspeți și gazdele lor, ca și ceilalți demnitari, s-au îndreptat într-o procesiune stabilită potrivit regulilor de protocol. Ca și la Londra, mergeau încet, în rând, pereche după pereche, doamnele elegant îmbrăcate în toalete de seară și împodobite cu bijuterii scânteietoare, la braț cu gentlemen

galanți, îmbrăcați în frac și papion. În decorul specific unui vechi castel, procesiunea avea un aer care amintea de sărbătorile medievale de mult apuse. La acel banchet am gustat cele mai fine specialități, preparate delicioase din fructe de mare, produse de patiserie care i-ar fi făcut geloși chiar și pe francezi, precum și vin franțuzesc din soiurile cele mai alese.

Dimineața, la micul dejun, care a fost la fel de îmbelșugat ca un adevărat banchet, ministrul de externe Ștefan Andrei a exclamat: „Așa un lapte bun n-am mai băut din copilărie!” – o recunoaștere indirectă că în România pre-comunistă laptele avea același gust.

Programul oficial a rezervat mult timp pentru numeroase negocieri, îndeosebi de ordin economic, între președinte și miniștrii lui, pe de o parte, și reprezentanții guvernamentali și oamenii de afaceri, pe de alta. Am fost de față în calitate de spectatoare la acele discuții unde se afla și Elena Ceaușescu. Traducerea era asigurată de tână lingvistă a marilor speranțe.

În Oslo am ieșit să colind centrele comerciale și să selectez acele articole pe care le consideram de interes pentru soția președintelui. Am făcut o colecție din ce am putut găsi în câteva magazine de lux, îndeosebi lenajuri și împletituri, le-am sortat în pachete separate și le-am dus la palat.

Diplomatul de la ambasada română care mă însoțea la cumpărături a rămas uimit văzând cum patronii magazinelor respective își cedau articolele scumpe fără a cere plata pe loc sau măcar un bilet de mână, o listă sau orice alt document justificator al tranzacției.

La palat, Elena Ceaușescu a trecut în revistă articolele expuse și a selectat câteva. „Ai ales ceva pentru Zoe?”, s-a aventurat Valentin, abținându-se totuși să întrebe dacă pusese ceva deoparte și pentru soția lui. Ca scuză că își ignora nora, mi-a spus: „Astea sunt articole din lână și ea are alergie la lenajuri!”

Valentin s-a ținut deoparte, mai mult ca niciodată. Rareori s-a amestecat cu membrii delegației și, cu excepția cazurilor când prezența lui era cerută de etichetă și protocol, a fost mai mult pe cont propriu. Atunci am avut ocazia să-l cunosc mai bine. Când mă aflam cu reședința la Londra, soțul meu obișnuia din când în când să invite în salonul locuinței noastre din Holland Park tinerii români care studiau în Anglia, printre care și pe Valentin. Atunci, conversația era generală și nu putea constitui un prilej de discuții mai aprofundate.

De această dată însă, eram așezați amândoi în fotoliile din salonul palatului fără altcineva prin preajmă. L-am întrebat dacă avea vreo știre despre colegii lui de facultate cu care studiasse la *Imperial College* din Londra. Întrebarea mea avea legătură cu o remarcă pe care Elena Ceaușescu o făcuse vorbind cu mine, în sensul că își îndemna fiul să mențină relații apropiate cu alți doi foști colegi de studenție, să formeze un fel de grup de solidaritate, de dragul timpului trecut. „Unul din grupul nostru de trei s-a desprins curând după ce ne-am întors acasă”, a răspuns Valentin. „Și celălalt?” „Celălalt a plecat din țară.” „Cum asta? A spus de ce?” „Nu era nevoie să spună de ce; acasă salariul era mic și, în plus, la un moment dat i s-a interzis să călătorească în străinătate. A profitat de prima ocazie să plece, mai mult sau mai puțin legal, și nu s-a mai întors.” Valentin vorbea fără a vădi rea voință sau vreun resentiment privitor la situația descrisă foarte natural. „Și acum își practică profesia?” l-am mai întrebat. „Da, o practică. Mențin legătura cu el și, din când în când, schimbăm vești.” Mi-a plăcut atitudinea lui. Contrar liniei oficiale, care privea cu ochi severi pe cei care alegeau să „fugă” din țară, cu consecințe sumbre pentru familia rămasă acasă, Valentin nu îl considera pe colegul său de facultate un proscris care nu-i merita prietenia. Dar fiind fiul președintelui, își putea permite.

În provincie, delegația a vizitat câteva ferme moderne, care foloseau energie produsă de o întreagă pădure de instalații eoliene. Apoi am mers să vedem niște uzine extrem de sofisticate, dintre care una era o stațiune atomo-electrică în care ușile se deschideau și se închideau automat într-o manieră science-fiction care te uimea. Am decis să rămân în urmă și, în final, să renunț definitiv la a mă mai ține după grup. „Nu vii?“, m-a întrebat Ștefan Andrei. „Nu vin. De fapt nici nu mai sunt aici.“ „Atunci unde ești?“ „Acum sunt acasă și mă gândesc la treburile care mă așteaptă.“ Cuvintele mele l-au demobilizat într-atât, încât a decis și el să se dea bătut; nefiind specialist în energia atomică nu ar fi înțeles oricum mare lucru din explicațiile savante ale ghidului.

Ministrul Ștefan Andrei avusese înainte de vizita la uzină o ședință cu președintele și îi prezentase textul unui discurs pe care urma să-l rostească la Madrid. Nicolae Ceaușescu l-a citit și i-a spus ministrului: „Discursul tău este o porcărie!“ A fost suficient ca să-l indispuină pe ministru tot restul șederii la Oslo și să plece la Madrid direct din capitala norvegiană într-o stare de vădită deprimare.

A mai existat un plan de a vizita o platformă de foraj în largul Mării Nordului. Totuși, din cauza unei prognoze nefavorabile a vremii, s-a considerat mai înțelept să se anuleze proiectul.

Întoarsă la Oslo, Elena Ceaușescu a îndeplinit ritualul vizitării locurilor de interes din oraș. Din nou, ceea ce te frapa în cursul turului a fost piața alimentară și a confecțiilor de o mare abundență, mai ales cu mărfuri fine importate din Franța. Era evident că acei norvegieni, descendenți ai bravilor vikingi, culegeau roadele comorii care le fusese dăruită de grația divină.

După încheierea vizitei în Norvegia, delegația la nivel înalt a părăsit însorita Scandinavie pentru a ateriza, după câteva ore

de zbor, într-un București întunecat care primise binecuvântarea unei furtuni de zăpadă din geroasa Siberie. Poate că nu este necesar să amintesc cititorului că România, situată la jumătatea distanței între Polul Nord și Ecuator, primește vara toate vânturile arzătoare ale Africii și iarna, toate vânturile de gheață ale Siberiei. La propriu și la figurat.

CHINA

„Violeta, te-am căutat înainte de plecare, voiam să te iau cu mine în China și uite unde erai tu. Nici nu aveam idee că tu ești aici. Când am întrebat de tine, mi-au spus că plecaseși în concediu!”

Acestea au fost primele ei cuvinte pe aeroportul de la Beijing în timpul ceremoniei organizate de autoritățile chineze pentru a ura bun venit președintelui României și soției lui, aflați în vizită de stat în Republica Populară Chineză.

Este un mare adevăr în ceea ce spun francezii, că *l'homme propose et Dieu dispose*, iar situația în care mă aflu reprezenta fără îndoială o confirmare a zicalei. Vine întotdeauna un timp când trebuie să meditezi la drumul pe care l-ai parcurs, să faci bilanțul împlinirilor și neîmplinirilor, să închizi un capitol ca să deschizi altul nou pentru timpul care îți mai rămâne. Venise vremea să pun capăt îndelungatei mele cariere de interpretă *free lance*. Da, fusesem răsplătită în anumite privințe, căci, pe parcursul a mai mult de 20 de ani, am avut șansa să văd și să aud multe lucruri care, în general, sunt refuzate celor mai mulți dintre muritori. Însă la capătul acestei perioade, munca de traducător devenise obositoare și monotună, nu mai eram tânără și, din punct de vedere fizic sau poate chiar psihic, această activitate atât de solicitantă începea să apese din ce în ce mai greu pe umerii mei.

Conjunctura pentru o retragere lină era favorabilă. Ajunsesem la vârsta pensiei și, în ciuda insistențelor rectorului să mai rămân, chiar în ciuda dezaprobării lui, am decis să plec de la catedră, sinceră să fiu, fără niciun regret. A lucra cu material

uman nu este o sarcină ușoară; creta te sufocă la tablă de la vârsta de 25 de ani până la 55; atmosfera uneori tensionată de la catedră, nu întotdeauna populată cu colege amabile; fără a mai vorbi de ședințele obligatorii de așa-numitul învățământ politic – toate acestea deveniseră prea opresive, practic de nesuportat. Decizia, ca măsură de siguranță, de a numi interpreți – înlocuitori ai celor tradiționali – din alte zone, de exemplu de la catedrele universitare de limbi străine, venea în întâmpinarea propriilor mele intenții de a mă retrage din scenă. Soțului meu i se încredinșase un post diplomatic în străinătate, ceea ce pentru mine era o bună ocazie să mă fac dispărută. În consecință, aceasta ar fi însemnat să nu o mai văd și să nu mai traduc niciodată pentru Elena Ceaușescu.

Dar Dumnezeu a decis altfel. În acel moment eram înșiruiți, potrivit rangului, întâi ambasadorul și soția, după el, secundul lui, adică soțul meu, ca ministru consilier, și cu mine, apoi alți membri ai personalului diplomatic. Când m-a văzut, Elena Ceaușescu a avut o tresărire, dar probabil că a fost mulțumită să mă aibă lângă ea în timpul vizitei în China. A fost și vexată de faptul că cei de la birou îi dăduseră informații eronate despre locul în care mă găseam.

Întreaga ambasadă fusese pusă pe jar, agitându-se tot timpul din momentul în care primise prima comunicare prin radio. În privința traducerii, inițial existase ideea să se recurgă la serviciile soției unui diplomat, care studiasse în China și vorbea limba chineză. M-am gândit de la bun început că ideea era îndoielnică, însă nu m-am amestecat, de teamă să nu fiu rău înțeleasă. Biata femeie era într-o mare agitație, simțindu-se onorată de perspectiva de a traduce pentru „tovarășa” și în același timp fiind preocupată cum să se îmbrace, cum să se comporte în prezența ei și cum să rezolve zeci de probleme aferente misiunii. Am încercat să îmi ascund scepticismul și i-am oferit tot sprijinul meu. „Prissy”, cum o porecliserăm în

secret soțul meu și cu mine (semăna cu mica subretă a lui Scarlett), era în focul pregătirilor când, chiar în ajunul vizitei, a sosit de la București indicația că interpretul Elenei Ceaușescu va fi un diplomat al ambasadei, de limba chineză. Cu sufletul zdrobit de această răsturnare a planului, "Prissy" a crezut că cineva avea ceva personal cu ea, ca să-i spulbere cele mai fierbinți speranțe de a se afla în preajma celor mai mari și mai puternice personaje ale țării.

Locul unde autoritățile chineze cazează invariabil oaspeții străini de rang înalt este un vast complex, construit în primii ani ai Republicii Populare. Este alcătuit din mai multe case de oaspeți de diferite dimensiuni și configurații, toate într-un stil arhitectural tradițional discret, separate una de alta de alei, pajiști și grădini spațioase. Întregul complex este împrejmuț de un zid înalt, care ferește interiorul de priviri indiscrete. Accesul este restricționat, fiind deschis numai persoanelor care dețin un permis de trecere, o insignă specială sau un alt document de identificare. Tot complexul este un rai de pace și liniște, iar ospitalitatea oferită, sub forma meselor și a petrecerii timpului în tihnă, este exemplară. Personalul administrativ și gospodăresc este foarte calificat, iar serviciul lor este prestat cu grație și curtoazie.

Prima întrebare pe care Elena Ceaușescu mi-a adresat-o după ce s-a instalat în vila somptuoasă ce-i servea drept reședință a fost: care dintre personalitățile ce mai vizitaseră Republica Populară locuise în vilă. Ea și soțul ei țineau întotdeauna să se asigure că li se acordă cel mai bun tratament de care se bucuraseră personalități de același rang cu al lor. Ce-i al lor e-al lor; nu i-am văzut niciodată gudurându-se în fața omoalogilor lor străini sau să se comporte servil (așa cum am văzut făcând alți demnitari români), într-o încercare ieftină de a câștiga favoruri sau atenții din partea celorlalți. În acest caz

specific, am liniștit-o spunându-i că vila fusese ocupată de șefi de stat importanți, Mihail Gorbaciov, de exemplu.

Era de la sine înțelese că aveam să fiu în preajma ei în timpul vizitei, de vreme ce deja îmi spusese că m-a căutat la București pentru a o însoți în China. Am obținut insigna de identificare pentru soțul meu și pentru mine din partea generalului Marin Neagoe, singura persoană autorizată să le elibereze diplomaților români, și, fără a cere permisiunea nimănui, m-am instalat într-una dintre camerele reședinței pe toată durata fiecărei zi. Seara, după terminarea acțiunilor oficiale, soțul meu mă ducea cu mașina la apartamentul din ambasadă, iar devreme, în dimineața următoare, mă aducea din nou la reședință.

Cornelia, coafeza și maseuza Elenei Ceaușescu, care mă ținea la curent cu evoluțiile intervenite în cercurile de la centrul de putere, m-a informat că soția președintelui îl convocase pe șeful Protocolului pentru a-l muștra amarnic, cu vocea cât se poate de tare, fără a ține seama de cei de față, care asistau la izbucnirea ei mâniașă, reproșându-i că nu i-a spus adevărul în privința locului în care mă găseam. În cuvintele ei pline de culoare, Cornelia mi-a explicat: „Doamna Violeta, tovarășa i-a tras o săpuneală pe care o s-o țină minte!”

Cele două sau trei zile ale șederii cuplului prezidențial în China s-au scurs potrivit rutinei diplomatice care-mi era atât de familiară. De vreme ce traducerea la tratative a fost asigurată de sinologul ambasadei, în timp ce Elena Ceaușescu lipsea de la reședință m-am deplasat în oraș, împreună cu atașatul comercial și alți membri ai personalului, pentru a selecta obiecte reprezentative ale artei chineze și materiale indigene, îndeosebi mătăsuri, a căror calitate este renumită în întreaga lume.

În termeni practici, chinezii au două limbi, la fel de dificile pentru un european, poate chiar și pentru un asiatic: una vorbită și alta scrisă. Cea de-a doua, care constă din idiograme,

nu are nicio legătură cu sunetele limbii vorbite și presupune învățarea lor în timp îndelungat, ceea ce înseamnă că nivelul de cunoaștere a acestora este în grade diferite. Necunoscând niciuna dintre cele două limbi, este evident că în prima perioadă a șederii mele în China m-am poticnit de numeroase stavile neașteptate, mai ales când era vorba de procurarea alimentelor și a altor articole necesare. Atunci am ajuns să înțeleg pe deplin sentimentele „*Exilatei*” lui Pearl Buck, când a sosit pentru prima oară în China. Cu toate acestea, încetul cu încetul, cu tenacitatea celui care luptă pentru o cauză bună, am sfârșit prin a învăța câteva cuvinte-cheie, ca de pildă „cât costă”, „este prea scump” sau numerele. Cu acest stoc limitat al vocabularului m-am descurcat destul de bine în piață, în magazinele hotelurilor sau în centrele comerciale rezervate diplomaților. Acum eram capabilă să-mi îndeplinesc misiunea, cu ajutorul atașatului comercial, și am revenit la reședință încărcată cu materiale din care Elena Ceaușescu să-și poată alege.

Delegația a vizitat un obiectiv turistic din afara capitalei, însă eu am rămas la ambasadă, preferând să nu ies în evidență, de vreme ce nu fusesem înscrisă pe lista persoanelor atașate oficial delegației. Chinezii sunt oameni cu darul observației subtile, mai ales personalul lor de elită, așa încât nu aș fi vrut să le dau motive să mă suspecteze că profit în mod necuvenit de ospitalitatea lor.

Revenind din provincie și aflând că eu nu mai vizitasem obiectivul respectiv mai înainte, și-a exprimat regretul că nu am însoțit-o. „Păcat, dar poate se va aranja să vii cu noi la Shanghai!” În program figura o călătorie în faimosul oraș, însă, din păcate, proiectul a fost anulat, întrucât cele două părți au decis să-și prelungească discuțiile politice.

La reședință am găsit numeroase cunoștințe – ofițeri de diferite grade și personal civil – cu care călătorisem în chip de

globe-trotter în „Cooperativa Alaiul” un bun număr de ani. Știam bine cât de precare le erau mijloacele financiare în valută când călătoreau cu Nicolae și Elena Ceaușescu în străinătate și ce fel de răsplată primeau, mai ales din partea ei, pentru serviciile prestate. Întrucât mă aflam cu reședința permanentă la Beijing, era firesc să îi tratez ca pe oaspeții mei. În consecință, soțul meu a adus la reședință o ladă cu o duzină de sticle de whiskey chinezesc de cea mai bună calitate, două de fiecare, la care am adăugat câte o sumă de bani în valută locală pentru a le mări puterea de cumpărare de pe piața suvenirurilor: „Dacă și cei de la alte ambasade ne-ar trata la fel, nu aş avea nimic împotriva”, a comentat unul dintre ei.

La sfârșitul vizitei, soțul meu și cu mine ne-am alăturat coloanei de mașini care a parcurs distanța destul de lungă de la Beijing la aeroport. Ceremonia de despărțire, solemnă și sobră, s-a desfășurat conform protocolului, mai întâi ritualul de rămas-bun cu liderii chinezi și apoi cu personalul diplomatic român. Când a ajuns în fața mea, Elena Ceaușescu a avut un gest pe care rar am văzut-o făcându-l vreodată: mi-a zâmbit, mi-a spus la revedere, m-a îmbrățișat și m-a sărutat pe amândoi obraji. Pentru mine acest gest a fost o surpriză, iar pentru restul personalului, un șoc. Calda îmbrățișare ar fi putut vădi un sentiment autentic față de mine, însă numai în parte; cunoscând-o așa cum o știam eu, gestul ei ar fi putut însemna o intenție, nu neobișnuită din partea ei, de a face în ciudă și de a sfida pe soția ambasadorului, care, în tot timpul vizitei, fusese practic inexistentă.

Avionul a lunecat încet pe pistă, s-a oprit câteva momente ambalându-și motoarele, asemenea unei păsări enorme care se pregătește să-și ia zborul, a început să alerge mărindu-și din ce în ce mai mult viteza până când, aproape imperceptibil, a început să se înalțe sus și mai sus, a devenit un punct minuscul și apoi s-a făcut nevăzut. A zburat în direcția Coreei

(firește, de Nord), cea de-a doua etapă a ultimului turneu efectuat de cuplul prezidențial român în Extremul Orient.

Câtva timp, deși ceilalți membri ai ambasadei s-au dispersat ca să ajungă la mașini, am rămas nemișcată, încă simțind îmbrățișarea caldă pe care mi-a dăruit-o când ne-am despărțit. Era ultima dată când am mai văzut-o. Este ultima din amintirile mele despre ea.

* * *

Nu cu mult mai târziu, un hotel nou-nouț din proximitatea zonei centrale a mării capitale chineze, *Gwan Zhou*, a organizat o recepție. Era un eveniment exclusivist, la care fuseseră invitați numai membrii cu grad înalt al misiunilor diplomatice din Beijing. Era seara zilei de 17 decembrie 1989. Recepția fusese concepută să ilustreze nu atât specialitățile chineze, cât pe cele europene, mai ales franceze și elvețiene. Chelneri stilați serveau brânzeturi din Elveția, somon fumé din Norvegia, vinuri din Franța și fructe de mare din China. Am ajuns oarecum târziu la recepție, întrucât soțul meu întâmpinase mari dificultăți cu parcare mașinii, așa încât, când am intrat, marele salon al hotelului era plin aproape până la refuz. De-abia apucaserăm să pătrundem în restaurant și să ne pierdem printre colegii diplomați, când ambasadorul Albaniei, făcându-și loc printre mulțimea de invitați, a venit direct la noi. „Ștefane, ai auzit?” „Ce să aud?”, a întrebat soțul meu. „Nu știi? Timișoara!” „Ce-i cu Timișoara?” „Chiar nu știi? Este o mare agitație acolo! Lumea a ieșit în stradă și manifestează contra lui Ceaușescu și a regimului! S-au auzit și împușcături!”

Atunci a fost pentru prima dată când am auzit ce se petrece în țara mea, iar în zilele care au urmat, singura sursă de

informații a rămas media internațională. Cititorul ar putea să nu fie interesat de relatarea evenimentelor petrecute în ultima parte a lui decembrie 1989 în România. Deși nu dispuneam de surse autentice despre starea reală de lucruri, aflându-ne la mii de kilometri distanță, eram totuși conștienți de deteriorarea gravă și completa polarizare a societății românești – la un pol clanul conducător și cei mai apropiați din jurul său, iar la celălalt, întreaga masă a populației, indiferent de categorie. În vara aceluiași an, soțul meu a dus pe un delegat de la Ministerul Comerțului să vadă Templul Soarelui. Îi dădea explicații despre istoricul și semnificația monumentului, când, dintr-odată, fără nicio legătură cu templul, delegatul a izbucnit: „Dacă ei mai continuă așa, ne vor termina!” Neștiind dacă omul era sincer sau dacă remarcă sa era o provocare, soțul meu s-a prefăcut că nu aude și a continuat explicațiile fără să se oprească. În acele vremuri nu puteai fi niciodată sigur de consecințe.

Pentru economia narațiunii, care și-a propus de la bun început să arunce lumină asupra acțiunilor și reacțiilor Elenei Ceaușescu, în măsura în care le-am cunoscut eu, și pentru a scurta o lungă poveste, este, cred, suficient să evoc singurul episod care se leagă în mod dramatic de obiectul amintirilor mele.

Cam la o săptămână după înlăturarea de la putere a cuplului, toți membrii personalului ambasadei, diplomatic și administrativ, s-au reunit în marea sală de ședințe pentru a urmări o casetă video. Fusesse trimisă prin curier și conținea extrase din simulacrul de proces și sumara execuție a lui Nicolae și a Elenei Ceaușescu. Eram așezată lângă soțul meu, cu mâinile încleștate pe scaun, urmărind procesul care se desfășura haotic, un dans fantastic, grotesc și macabru al umbrelor în fața ochilor uimiți ai spectatorului. În doar câteva zile și nopți de detenție, Elena Ceaușescu devenise de nerecunoscut. Fața îi era palidă și acoperită de riduri adânci, părul îi

stătea în dezordine, mâinile îi erau vânoase și neîngrijite, întreaga expresie a feței rătăcită, răvășită de chinul prelungit prin care trecuse. Dintr-odată devenise o femeie bătrână în stare de totală decrepitudine. În acel moment, mi-a fulgerat prin minte imaginea ei în îmbrăcăminte somptuoasă, împodobită cu bijuterii scânteietoare, stând țeapănă pe tronul regal de la Kathmandu, alături de regina Nepalului, fără ca nici una, nici alta să-și imagineze, nici măcar pentru o secundă, că erau sortite să-și găsească moartea într-un mod atât de tragic. Și atunci m-am gândit la cuvintele înțelepte ale Ecleziaștului despre zădărnicia ambițiilor nesăbuite ale omului, care nu sunt altceva decât „deșertăciunea deșertăciunilor și goană după vânt”. După ce s-a pronunțat sentința, am văzut-o luptând cu disperare pentru a nu fi legată la mâini și, în acel moment, mi-a trecut prin minte că în țările civilizate există preocuparea ca nici animalele să nu fie tratate cu cruzime înainte de a fi măcelărite. Inima mi-a stat în loc când i-am văzut trupul ciuruit de gloanțe, prăbușit într-o baltă roșiatică, și am încercat să-mi imaginez calvarul prin care trebuie să fi trecut când și-a dat seama că nu mai era nicio speranță să-și evite destinul.

Caseta video s-a oprit, tristul spectacol se sfârșise, luminile au fost aprinse. În marea sală de ședințe domnea o liniște de catedrală, nimeni nu a scos un cuvânt de aprobare sau dezaprobare. Fiecare s-a retras în apartament să mediteze.

În loc de epilog

În considerentele din prefața acestei povestiri, mi-am propus și am promis cititorului să evit, pe cât îmi va fi cu putință, să fac comentarii personale sau analize psihologice ale personalității Elenei Ceaușescu. Am găsit de cuviință că este mai corect să-i las cititorului libertatea de a trage concluzii și de a emite judecăți asupra naturii ei din faptele și actele la care am fost martoră. Acum, că am terminat cartea, mă simt ispitită, după deliberări cu mine însămi și ezități între argumentele pro și contra, să mă îndepărtez oarecum de la această promisiune și să cer clemența cititorului pentru faptul că o încalc.

Îmi iau libertatea, prin urmare, cu permisiunea presupusă a cititorului, să fac câteva remarci de încheiere, în speranța că acestea vor arunca o lumină mai clară asupra transformării pe care a suferit-o înainte de a ajunge în poziția de lider totalitar suprem. Pentru că nu a fost întotdeauna așa. La început era ca oricare altă activistă obișnuită, pe treptele inferioare ale ierarhiei comuniste. Cu timpul, pe măsură ce soțul ei a ajuns să dețină funcții înalte de partid și de stat, a început să creadă că și ea era îndrituită la libertăți pe care nu se gândise niciodată că și le-ar putea lua. Există doi sau poate trei factori strâns legați între ei care au contribuit la această stare de lucruri. Unul este, fără îndoială, setea înnăscută de putere, inițial latentă, iar mai târziu manifestă, când condițiile erau prielnice; un altul este influența copleșitoare pe care o exercita asupra soțului ei. Dar factorul critic și cel mai condamnable, o spun fără nicio ezitare, este influența exercitată de acoliții care

mișunau în jurul ei și nu încetau să o încurajeze în credința că totul îi era permis. Dacă acest factor pernicios nu ar fi existat, ea nu ar fi îndrăznit să facă vreo mișcare în afara capacităților și intelectului ei. În ce privește cel de-al doilea factor, dacă soțul ei ar fi reacționat prompt și energic la primul semn din partea ei că urmărește să urce prima treaptă a puterii și ar fi trimis-o la plimbare, așa cum a procedat Tito cu soția lui, Jovanka, setea ei de putere ar fi fost înăbușită în fașă și ar fi rămas latentă pentru totdeauna. Dar el a fost prea slab, din motive pe care numai ei doi le știau sau poate și niște rude mai apropiate. În această privință, ele trebuie să fi știut mai mult.

Nu dețin suficiente elemente pentru a ști cum își trata soțul. În cele mai multe cazuri, când îi vedeam, erau înconjurați de ajutoare și colaboratori sau în compania demnitarilor străini. În atari împrejurări, ea *jouait la comédie* și nimeni nu putea ști adevărata natură a relației dintre ei. Chiar și așa, ea nu ezita niciodată să-l contrazică, atunci când considera că este cazul, și deseori îl complimenta cu un râs ironic sau batjocoritor. Era prima care își pierdea răbdarea și care protesta vehement când discursurile lui improvizate aveau tendința de a deveni incoerente sau păreau că nu se mai termină niciodată. Fiind lângă ea, am auzit-o exclamând într-o izbucnire nestăpânită de reproș disprețuitor: „Iar începe ăsta cu sporovăielile lui!” sau „Nicule, mai oprește-te, nu vezi că ăștia sunt cât pe-acum să adoarmă?”

În cursul acelor mulți ani cât am călătorit cu ea, am rămas cu impresia netă că își iubea copiii și le purta de grijă, în felul ei egoist. Își pusese în minte să le modeleze bunăstarea nu potrivit înclinațiilor și preferințelor lor, ci după propria ei voință. Presupun că această atitudine le apărea copiilor ca fiind ofensatoare sub aspect moral și, ca atare, opoziția lor pe față sau disimulată o vexa în cel mai înalt grad. Marile ei proiecte

pentru fiică și pentru cei doi băieți veneau în contradicție cu propriile lor planuri, mai ales când era vorba de căsătorie. La acest capitol ea încerca să le impună soț și soții eligibile, selecționate de ea și nu alese de ei, așa cum reieșea fie din referirile directe, fie din aluziile pe care le făcea pe această temă.

Relațiile cu copiii nu puteau fi altfel decât tensionate, dacă se ține seama de faptul că avea atât de puțină încredere în ei încât mergea până la a-i ține sub supraveghere prin oameni a căror misiune era să-i monitorizeze constant. Nu pot spune dacă erau sau nu conștienți de această situație; tot ce pot să afirm cu siguranță este că nu se dovedea complet sinceră cu copiii ei.

În rest, nu pot adăuga prea multe despre raporturile pe care le avea cu cei trei copii. Din câte știam despre ei direct, de fapt foarte puțin, reieșea că în mod fundamental erau copii normali, buni, în niciun fel condamabili pentru actele mamei lor din sfera politică. Indirect, nu eram dispusă să acord prea mult credit zvonurilor de prin București lansate de amatorii de bârfe, ale căror ținte erau fiul mai mic, Nicu, și fiica Zoia. Valentin, fiul cel mare, a preferat să rămână în umbră și din această postură discretă se bucura de avantajul de a nu face obiectul bârfelor. L-am întâlnit prima dată când locuiam la Londra. Era student la *Imperial College of Science and Technology*. În baza prevederilor Programului de Schimburi Culturale, aveam un număr de studenți la diferite universități britanice și până azi mă mândresc cu nivelul excelent al inteligenței și însușirilor lor. Valentin era printre ei, performanța lui ca student fiind bună, dar nu strălucită. Avea un tânăr meditator trimis din România, care locuia destul de precar cu soția sa, într-o cămăruță de la mezaninul unei clădiri din Chelsea, aflată în proprietatea ambasadei, și care servea drept sălaș

pentru cei mai mulți membri ai personalului ambasadei. Despre performanțele lui Valentin, soțul meu, în calitate de atașat cultural, se interesa la intervale regulate la registrarul colegiului. Aceasta era o practică pe care o aplica în relația cu toți studenții români care trăiau în Anglia, nu numai în cazul lui Valentin. Tot ca o practică, din când în când, obișnuiam să invit studenți, băieți și fete, să ia ceaiul la reședința noastră din Holland Park. Apartamentul era construit în stil victorian și situat într-un cartier la fel de victorian, nu departe de Palace Green, unde erau birourile ambasadei. Cerusem administratorului să renoveze apartamentul, astfel că interiorul, dotat în întregime cu dispozitive moderne, era apt să primească oaspeți. Studenții se simțeau în largul lor, iar respectul lor de sine creștea văzând că sunt tratați cu considerație de diplomatul ambasadei. Îi încurajam să discute liber despre experiențele lor de la universitate și despre modul în care își petreceau timpul liber. În aceste ocazii, Valentin nu era prea vorbăreț, dar se integra cu ușurință în grupul de studenți, fără a face în niciun fel caz că era fiul președintelui.

Pe Zoia nu am întâlnit-o niciodată. Când a venit o dată la Londra pentru o scurtă ședere, soțul meu a ajutat-o să cumpere câteva manuale de matematică, materie pe care părea să o prefere. A condus-o la librăria Foyles, unde a selectat mai multe cărți pe care le-a considerat potrivite pentru studiile ei. Pe atunci era foarte tânără, încă elevă de liceu, îmbrăcată simplu și extrem de timidă. Mult mai târziu, din conversații cu mama ei, mi-am dat seama că, dintre cei trei copii, ea era cea care dădea cele mai multe motive părinților să fie îngrijorați.

Președintele și soția lui își puneau speranțele în Nicu, fiul cel mai mic, desemnat moștenitor politic, fapt care se putea deduce din diferitele funcții din ce în ce mai importante care i-au fost încredințate în decursul timpului. Dacă el accepta

bucuros sau reticent aceste funcții, în condițiile în care ele erau într-un stat totalitar, este greu de știut. Cineva apropiat cercului lor mi-a spus odată că, în timpul unei certe furtunoase dintre tată și fiu, acesta din urmă a exclamat: „Vrei să fiu linșat într-o bună zi pe străzi, așa cum o să fii tu?”

Era frumos, nu prea inteligent, și avea suflet bun. Așa mi-a părut mie când, încă din prima tinerețe, și-a întovărășit părinții în străinătate în diferite vizite oficiale. Problema era că nivelul lui de educație lăsa de dorit și, în consecință, preocupările lui intelectuale erau limitate. Și acest lucru mi-a părut clar când l-am întâlnit și i-am vorbit. Din auzite, știam că era afemeiat și dedat băuturii. Nu am cum să fac vreo apreciere în privința primului epitet, deși bârfele circulau din plin, însă în cel de-al doilea, am unele indicii. Într-o seară, când ne aflam în Nigeria, după programul oficial, Nicu s-a retras în cameră împreună cu câțiva membri ai anturajului prezidențial și acolo, potrivit spuselor credibilei mele surse – Lili coafeza –, a avut loc o petrecere monstruoasă, cu un mare ospăț stropit cu multă băutură. Un episod similar s-a întâmplat în Ghana – pur și simplu Nicu nu putea fi oprit. Cu ocazia celei de-a 30-a aniversări a zilei naționale, președintele a oferit o mare recepție la București, la care au fost invitați oaspeți din străinătate. Mă aflam în apropierea Elenei Ceaușescu și a fiului ei, când am văzut-o privindu-l drept în ochi și spunându-i cu o voce suficient de tare: „Nu bea!”

Nu avea o părere prea bună despre miniștrii și consilierii ei, chiar îi disprețuia, cu excepția câtorva, printre care și Ștefan Andrei. Atitudinea ei față de această categorie era una de indiferență, pentru a nu spune mai mult. Când ne aflam în Liberia, ea m-a întrebat odată care era programul ei pentru seară. Am informat-o că fusese prevăzut un dineu privat, cu participarea președintelui și a suitei. A fost nedumerită: „Care

suită?" Am luminat-o: „Suita română, suita dumneavoastră!” La aceste cuvinte a avut o reacție plină de dispreț, care arăta cu prisosință cât valorau colaboratorii în ochii ei: „Suita română, pe dracu’; să-i mai numești pe ăștia suită!”

Pe soțiile oficialităților de partid și de stat le ținea la mare distanță, neacordându-le atenție în niciun fel, în ciuda eforturilor unora dintre ele de a se face plăcute. Uneori, când nu mai avea cum să le evite prezența la cocktailuri sau dineuri date de vizitatorii străini, le ignora ostentativ existența, nefăcându-le nici măcar favoarea unei priviri, fără a mai vorbi de cea a unei strângeri de mână. Antipatia pe care o simțea față de unele dintre ele lua forma unei atitudini pe care soții lor o socoteau nici mai mult, nici mai puțin decât persecuție. Ministrul Ștefan Andrei mi s-a plâns nu o dată că soția sa, Violeta, bine-cunoscuta actriță de teatru și film, era supusă anumitor restricții în profesie la instigarea soției președintelui.

Pe linia acestui fel de conduită, după cum am mai menționat deja, membrii delegațiilor care călătoreau în străinătate cu cei doi nu aveau permisiunea să își aducă și soțiile. Era în afară de orice discuție. În timp ce omologii lor străini se prezentau la diferitele acțiuni protocolare împreună cu soțiile, ai noștri se găseau în situația ridicolă de a apărea ca burlaci, văduvi sau sihaștri.

Tratamentul pe care Elena Ceaușescu îl rezerva personalului de securitate era inacceptabil. În ciuda faptului că ei se aflau acolo pentru a-i asigura confortul și a o proteja, ea nu le arăta nicio considerație sau respect față de pozițiile pe care le ocupau și de rangul lor ca ofițeri. Multe dintre lucrurile care li se cereau nu aveau nicio legătură cu misiunea lor de a o proteja. Erau supuși unor neîntrerupte muștrări, într-un limbaj abuziv și lipsit de respect, ca și cum ar fi fost servitorii ei. Numeroasele treburi de tot felul, ca de pildă căratul contai-

nerelor și al lăzilor cu mâncare, băuturi, haine, așternuturi și dezinfectante, ei le îndeplineau scrâșnind din dinți. Nu am auzit-o niciodată interesându-se de bunăstarea lor, prin aceasta înțelegând cerințele elementare de a fi hrăniți și odihniți în mod corespunzător. Erau lăsați să se descurce pe cont propriu și, întrucât nu figurau pe listele personalului delegației, trebuia să umble după expediente umiltoare ca să apuce să mănânce câte ceva sau să găsească un colț unde să se odihnească. Însă ceea ce îi mânia în mod deosebit, practic până la disperare, era modul în care le vorbea, total insultător, încât eu, martoră tăcută a izbucnirilor ei necugetate și nesăbuite, mă temeam că într-o bună zi vreunul din ei va apăsa pe trăgaci și o va împușca pe loc, orice s-ar întâmpla. Uneori încercam să le fac viața mai ușoară, în sensul că, după ce stabileam cu ea planul activităților de peste zi, le dădeam suficiente idei despre ce era recomandabil să facă pentru a asigura calmul.

În zilele noastre, acum când în România, după atâția ani de la evenimentele din 1989, se pare că toți caută fantome în sertarele tuturor, pot spune cu bună-credință că nu eu am colaborat cu Securitatea, ci Securitatea a colaborat cu mine. Ei au colaborat cu mine, urmându-mi sfaturile de fiecare dată când aveam posibilitatea să le dau. În asemenea cazuri, ca recunoaștere a strădaniilor mele de a evita răsturnarea bărcii, mă complimentau în glumă cu un „Mulțumesc, dom' general!”

Exista o atmosferă de nemulțumire în surdină, înăbușită, chiar în rândurile generalilor. Aceasta nu numai datorită toanelor și incoerențelor ei, care nu erau puține, ci datorită sentimentului de frustrare de a nu fi tratați potrivit rangului lor în armată. Unii dintre ei mi-au dat de înțeles că resentimentele lor erau cauzate de pomana care li se dădea sub formă de diurnă și de uniformele lor șifonate și ponosite, care nu beneficiau de serviciile croitorului, a cărui sarcină era de a

netezi exclusiv costumele președintelui. Când își făceau apariția la acțiuni oficiale importante, semănau cu o trupă de combatanți proaspăt sosiți de pe câmpul de luptă, contrastând cu înalții demnitari militari din țările dezvoltate sau în curs de dezvoltare, ale căror uniforme impecabile fuseseră evident în grija ordonanțelor acestora. Tot ceea ce generalii și coloneii noștri puteau face era să zâmbească și să facă haz de necaz în fața adversităților, să strângă din dinți și să le suporte cât timp dura vizita. Firește că nu protestau pe față. Așa ceva ar fi atras cu siguranță dizgrația, o „reciclare” într-o funcție inferioară sau expedierea ca ambasador la Phenian sau Ulan Bator, așa cum a fost cazul cu unul dintre generali.

Un limbaj la fel de insultător folosea la adresa celorlalți membri ai personalului – oameni de protocol, ziariști, steno-grafi și dactilografi. Cei de la Protocol se aflau permanent sub foc încrucișat, uneori pe bună dreptate, alteori nu. Focul era într-atât de puternic, încât odată șeful Protocolului a vomat sânge. Nu voi uita niciodată o scenă de la *Blair House* când a chemat la ordin pe trei jurnaliști pentru a le cere socoteală în legătură cu niște cusururi pe care le descoperise în relatările lor despre vizită. Toți trei, oameni desăvârșiți în profesie, ascultau lungul șir de epitete jignitoare, într-o atitudine de supunere și resemnare, ca și cum ar fi fost acuzați de înaltă trădare. După ce au părăsit camera, ea s-a întors la mine și mi-a spus cu o satisfacție răutăcioasă: „Ai văzut cum tremurau în fața mea când le vorbeam?” Același tratament dur îl avea chiar și față de redactorul discursurilor președintelui, domnul Mitea, un om cu calități intelectuale și talent literar, dotat cu un caracter remarcabil și cu mult bun-simț.

Nu am idee cum își trata personalul de la biroul ei de partid, supranumit „Cabinetul Doi”. Am avut unele indicii despre atmosfera care domnea la Institutul de Cercetări Chi-

mice. Când primea oameni de știință de limbă engleză eram invitată să traduc și atunci aveam prilejul să cunosc pe câțiva colaboratori din institut – secretara și cercetătorii științifici. De regulă, întâlnirile se desfășurau în două faze, prima în biroul ei, pentru o discuție de ordin general, și a doua în încăperile din incinta localului, pentru vizitarea laboratoarelor, a atelierelor și a altor secții ale institutului. În prima fază eu mă ocupam cu traducerea, în timp ce secretarele serveau răcoritoare, biscuiți și fursecuri. După vizită, Elena Ceaușescu nu uita niciodată să ceară secretarelor să împacheteze tratațiile care nu fuseseră atinse și să le trimită înapoi la gospodăria de partid, într-un scop rămas pentru mine obscur. Doamnele se conformau ordinelor, schimbând între ele priviri ironice la gestul ei meschin. În cea de-a doua fază, oamenii de știință străini erau invitați să viziteze laboratoarele; aici, Elena Ceaușescu și cu mine ne dădeam la o parte pentru a face loc domnului Muscă, ce deținea locul doi în institut și, am bănuît, era adevăratul manager al unității. El prelua comanda, dând explicații amănunțite și răspunzând la întrebările de specialitate. Mi-a părut a fi un foarte bun cunoscător și am avut o vagă bănuială că el se afla în spatele celebrelor lucrări macromoleculare ale Elenei Ceaușescu, în calitate de ceea ce englezii numesc *ghost writer*.

După o întâlnire cu un străin, care a urmat tipicul descris mai sus, Elena Ceaușescu a mai întârziat puțin în birou și, cu acel prilej, în prezența unei secretare, mi-a sugerat să vin să lucrez la institut. I-am mulțumit pentru oferta amabilă, însă am declinat-o, spunând că nu sunt bună la munci funcționărești și că este mai bine să rămân la profesia didactică, în care dobândisem un statut consolidat ca lector universitar. Nu a insistat și, după ce a plecat, secretara m-a luat deoparte și mi-a spus: „Doamnă dragă, nici să nu vă gândiți să acceptați

oferta! Ați face o mare greșeală! Aici este un adevărat iad!” Secretara nu a spus mai mult și nici nu trebuia. Era clar.

Cu o altă ocazie, când a primit vizita unor oameni de știință britanici, domnul Muscă, fiind la curent cu apetitul ei pentru rechiziții, a așteptat până când ea a părăsit institutul înainte de a-mi înmâna un pachetel, un dar din partea vizitatorilor, conținând un frumos bibelou Wedgewood.

Avea puțină considerație pentru diplomați, mai ales pentru cei la post în străinătate. Ea și soțul ei i-au redus practic la simplul statut de funcționari publici obișnuiți, lipsindu-i treptat de privilegiile universal recunoscute, chiar și în celelalte țări comuniste. Deciziile pe care ea și președintele le-au luat în sfera diplomatică erau în cea mai mare parte negândite, pripite și ilogice. Cândva, prin anii '70, îmboldită fără îndoială de unul dintre demonii deghizați în ajutoarele care o înconjurau – o aluzie era suficientă –, a dat indicația incredibilă ca toate obiectele de valoare care decorau localurile ambasadelor române să fie strânse, ambalate și expediate la București. Cu siguranță ea nu avea dreptul să facă acest lucru. Însă argumentul a fost că diplomații trăiau în prea mare confort (iar confortul era negat oricui în afară de persoana ei) și că era necesar să se facă economii, uitând sau ignorând faptul că, în ultimă instanță, acele obiecte neprețuite se aflau acolo pentru a conferi respectabilitate și prestigiu țării înseși. Consecința a fost că ambasadatele române situate în principalele capitale ale Europei au fost văduvite de valoroasele tablouri, tapiserii, covoare, statui și busturi de marmură, argintărie decorativă și de masă și seturi de porțelan fin, practic tot ce reprezenta valoare reală. Nimeni nu știe ale cui cufere le-au umplut acele comori.

Este interesant să menționez părerile ei pe care le-am reținut indirect din unele comentarii pe care le-a făcut despre țigani. O dată sau de două ori, am avut ocazia să constat sen-

timentele ei amestecate față de respectiva etnie. Îmi amintesc un episod când, așezate pe sofaua unui salon în așteptarea unei vizitatoare străine, Elena Ceaușescu a menționat că o fată, fiică a unui personaj din ierarhie, se îndrăgostise de un țigan și intenționa să se căsătorească cu el. Mi-am exprimat îndoiala că aceasta ar fi o partidă potrivită pentru fată, la care ea a replicat: „De ce, Violeta, în definitiv este arătos, are o carieră și pare să fie serios!” „Da”, am spus, „dar gândiți-vă la familie!” „Ai putea avea dreptate”, a murmurat ea ca un ecou, „să ne gândim și la familie!”

Cu un alt prilej, când nu mai era nimic presant să ne împiedice a conversa despre vrute și nevrute, Elena Ceaușescu s-a arătat indignată și total dezaprobată față de faptul că fiul ei, Nicu, era îndrăgostit de fiica unui demnitar căzut în dizgrație. „Imaginează-ți numai, Nicu al meu să se țină după țiganca aia și chiar s-o ia de nevastă! Cu siguranță că nu va fi bună de nimic altceva decât să-i umple casa de puradei!” Mult mai târziu am aflat, dintr-o sursă bine informată, că fata în chestiune, de câteva luni bune însărcinată, se căsătorise cu un pilot dispus să devină tatăl copilului altuia.

Sunt multe alte exemple pe care le-aș putea menționa și pentru care pot depune mărturie, când natura ei iese în evidență în mod pregnant. Ar putea fi și alte fațete pe care nu le cunosc, pentru că nu am fost întotdeauna cu ea. Natura omească este așa de complexă! Totuși am ținut să notez aceste considerente în loc de epilog pentru a sublinia contrastul dintre atitudinea ei față de aproape toți cei aflați în preajmă, pe de o parte, și față de mine, pe de alta. Poate că nu este un simplu contrast, ar putea fi un paradox, iar paradoxurile sunt în general greu de explicat, le iei așa cum sunt. Căci cu mine a fost bună, prevenitoare și amabilă. Nu a găsit niciodată vreun cusur serviciilor mele, nu s-a încruntat și nu a ridicat

niciodată vocea la mine. Când eram liberă și aveam ceva răgaz, mă încuraja, chiar mă îndruma să fac ce doream – să merg să vizitez locuri interesante, monumente, mănăstiri, catedrale, galerii de artă, centre comerciale – și îi făcea plăcere să asculte povestirile mele despre ce văzusem. Când stăteam de vorbă își deschidea sufletul despre chestiuni personale, ca de exemplu sănătatea sau copiii, fără teama că aş putea comite vreo indiscreție. Este adevărat că nu atingea niciodată subiecte politice sau vreun aspect al muncii ei de la Cabinetul Doi. Nici eu nu mă aventuram să îi atrag atenția cât de greșit era să-și înstrăineze oamenii cu modul ei de a-i trata cu duritate și pe nedrept. De altfel nu mă amestecam în felul în care înțelegea relațiile cu alții, cu excepția cazului când găseam un cuvânt de laudă sau apreciere, așa, în treacăt, despre persoane meritorii, care întâmplător erau în preajmă sau pe care le cunoștea. Am evitat să-i dau sfaturi directe despre cum să stabilească relații umane civilizate. Mi-am dat seama de mult că era acel gen de femeie care nu acceptă sfaturi nici pentru binele ei.

Nu am primit niciodată vreo remunerație din partea ei pentru munca prestată. Nimeni nu primea, de altfel, din câte știu. Nu mă deranja această situație, întrucât eram conștientă de avantajul enorm de care mă bucuram fiind luată în numeroasele ei turnee în străinătate, chiar atunci când engleza nu era necesară. Mai exista un avantaj indirect prin aceea că, fiind interpreta ei oficială, fapt bine cunoscut de cercurile în care mă învârtam (nu aveam cum să evit apariția mea lângă ea în fotografii și jurnale de actualități), îmi conferea un fel de pavază protectoare împotriva numeroaselor neplăceri la care eram expusă nefiind membră de partid și nedeținând vreo funcție politică sau altă poziție de influență. În acest mod indirect, ea îmi oferea siguranță și capacitatea de a supraviețui.

Povestirea mea se apropie de sfârșit. Constat că, datorită îndelungatei perioade în care am însoțit-o pe Elena Ceaușescu, oroarea morții ei violente lucrează asupra subconștientului și a minții mele, poate mai mult decât asupra celor care au dat ordinul sau care l-au executat. Căci ea îmi apare câteodată în vis, uneori zâmbind, alteori întrebându-mă ce mai fac, iar alteori tăcută și tristă, îndepărtându-se încet de mine și transformându-se, treptat, într-un fel de abur. Mă trezesc în toiul nopții, fără a fi speriată de visul pe care îl am, căci nu este un coșmar. Și, dintr-odată, mă ridic în capul oaselor și mintea îmi este năpădită de amintiri, unele plăcute, altele neplăcute, despre experiențele pe care le-am avut fiind cu ea. Ele tind să devină copleșitoare și obsesive. Atunci fac un efort să-mi vin în fire, în definitiv acestea sunt episoade dintr-un trecut din ce în ce mai îndepărtat, lipsite de orice consecințe pentru oricine în afară de mine; îmi reproșez că sunt ridicol de sensibilă și sentimentală; apoi las la o parte toate amintirile despre ea și adorm din nou.

Chivu Stoica,
președintele
Consiliului de
Stat al R.S.R., la
mormântul
faraonului Seti
al II-lea (Luxor –
Republica Arabă
Unită, 1966)
(arhiva foto
personală
a autoarei)

Împreună cu doamna Chivu Stoica în turneul african
(arhiva foto personală a autoarei)

Aspect din timpul vizitei întreprinse de Chivu Stoica în Tunisia (1967)
 (sursa: Fototeca online a comunismului românesc, cota 72/1967)

La Muzeul Național din Cairo
 (arhiva foto personală a autoarei)

Elena Ceaușescu primind explicații la un așezământ din Etiopia
(arhiva foto personală a autoarei)

Nicolae și Elena Ceaușescu în vizită în SUA, la cascada Niagara (1970)
(sursa: Muzeul Național de Istorie a României, www.comunismulinromania.ro)

Nicolae, Elena și Valentin Ceaușescu, alături de președintele
Sheikh Mujibur Rahman – spectacol la Dakka (Bangladesh, 1973)
(arhiva foto personală a autoarei)

Întâlnire cordială în Pakistan cu prim-ministrul Zulfikar Ali Bhutto și soția (1973)
(arhiva foto personală a autoarei)

Premierul turc Süleyman Demirel și soția, întâmpinați de prim-ministrul
 României, Ion Gheorghe Maurer (București, 1975)
(arhiva foto personală a autoarei)

Vizita în Iran.

Împărăteasa Farrah Pahlavi și Elena Ceaușescu (1975)

(sursa: Muzeul Național de Istorie a României, www.comunismulinromania.ro)

Elena Ceaușescu primește titlul de Doctor Honoris Causa.

Universitatea din Manilla – Filipine (1975)

(sursa: Muzeul Național de Istorie a României, www.comunismulinromania.ro)

Vizita în Ghana. Sosirea la Accra (1977)

(sursa: Muzeul Național de Istorie a României, www.comunismulinromania.ro)

Vizita de stat a cuplului prezidențial Nicolae și Elena Ceaușescu în SUA,
la invitația președintelui american Jimmy Carter și a doamnei Rosalynn
Carter. Primirea oficială la Casa Albă (1978)

(sursa: Fototeca online a comunismului românesc, cota 111/1978)

În holul Casei Albe, înainte de dineul oferit de președintele Jimmy Carter

și de doamna Rosalynn Carter

(sursa: Fototeca online a comunistului românesc, cota 114/1978)

Nicolae și Elena Ceaușescu în vizită oficială de stat
în Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord,
la invitația Majestații Sale regina Elisabeta a II-a
și a ducei de Edinburgh. În timpul banchetului de stat
de la Palatul Buckingham. (1978)
(sursa: Fototeca online a comunismului românesc, cota 191/1978)

Elena Ceaușescu primind titlul de „Membru de onoare al Institutului Regal de Chimie” (1978)
(sursa: Fototeca online a comunismului românesc, cota 190/1978)

Elena Ceaușescu întreținându-se cu soția secretarului general al ONU, Kurt Waldheim
 (București, 1979) *(arhiva foto personală a autoarei)*

Elena Ceaușescu se întreține cu un delegat străin (1979)
(arhiva foto personală a autoarei)

Masa oferită la București secretarului general al ONU, Kurt Waldheim(1979)
(arhiva foto personală a autoarei)

Prim-ministrul Ion Gheorghe Maurer îl întâmpină pe premierul iranian
Amir Abbas Haveida (*arhiva foto personală a autoarei*)

Ion Gheorghe Maurer și soția întreținându-se cu premierul iranian
Amir Abbas Haveida (*arhiva foto personală a autoarei*)

